

ĉar iliaj agadoj estis rigarditaj kiel por-bolŝevikaj kaj kontraŭbatalantaj la sendependecon de la lando (Vardys kaj Sedaitis 1997).

Malgraŭ la diversaj agadoj de liberpensuloj, ateistoj kaj nekredantoj dokumentitaj dum la periodo de 1918 kaj 1939, statistikaj datumoj pri liberpensuloj, ateistoj kaj nekredantoj estas tre fragmentaj. La Litova Censo de 1923 demandis pri la religiaj baptoj de la loĝantoj. La rezultoj de tiu censo indikis ke 85.72% de la populacio estis baptitaj kiel katolikoj. La plej granda minoritata religio estis judismo - 7.65%. Malpli ol 0,01% de la litova populacio en 1923 deklaris ke ili havis nenian religion aŭ estis liberpensuloj aŭ ateistoj. El tiuj kategorioj, la plej multaj estis liberpensuloj (vidu Tabelon 8.1). La censrezultoj rivelis ke viroj estis pli nereligiaj ol virinoj, kie la plimulto estas litovoj laŭ etneco. Respondantoj kiuj indikis ke ili estis nereligiaj plejparte vivis en urbaj teritorioj - la plej grandaj grandurboj de tiu periodo - Kaŭno (la ĉefurbo), Ŝiauliai, Marijampolė kaj aliaj (Lietuvos gyventojai 1923, 40, 100).

La taksado de liberpensaj kaj ateismaj agadoj en la malfruaj 19-a kaj fruaj 20-a jarcentoj kaj ilia percepto fare de la ŝtato kaj socio neeviteble kondukis al diskuto pri religio kaj naciismo en Litovio. La rolo de la Romkatolika Eklezio en daŭrigado de nacia identeco dum la cara reĝimo estis tre grava, kaj ĝia graveco ene de la ŝtato kaj societa vivo estis daŭrigita dum la Unua Respubliko de Litovio de 1918 ĝis 1939. La instituciigita subteno por la Romkatolika Eklezio dum ĉi tiu periodo kaŭzis la marĝenigon de aliaj mondkonceptoj kaj iliaj praktikoj, inkluzive de liberpensado kaj ateismo, kaj ankaŭ al la konstruado de la rakonto de nacia identeco ligita kun religia identeco (t.e., esti litova signifis esti romkatolika).

Sovetia scienca ateisma literaturo emis ampleksi la liberpens-an movadon kiel gravan stadion en la historio de ateismo en Litovio. En la sama tempo, aliflanke, liberpensado estis kritikita por esti ne sufiĉe "materialisma" kaj havado de limigo antaŭ marksisma materiismo (Batutytė 1976). Sovetia ateistliteraturo ankaŭ emfazis la diversecon de ateista edukado, socia statuso kaj politikaj vidoj dum la periodo de la Unua Respubliko de Litovio, kun kelkaj el ili iĝantaj aktivaj subtenantoj de komunistaj aŭtoritatoj. Dume, sovetia ateisma literaturo deklaris ke liberpensulo Ŝliŭpas rezignis pri sia mondkoncepto (Batutytė 1976, 4–5).

Tabelo 8.1 Nereligia loĝantaro en Litovio en 1923 (individuoj).

	Viroj	Virinoj
Ateistoj	7	0
Nekredantoj	11	2
Liberpensuloj	35	16

Fonto: Lietuvos gyventojai (1923).

162 Milda Ališauskienė

En resumo, la agadoj de la Liberpensio-movado antaŭ kaj dum la Unua Respubliko de Litovio celis defii la rolon de la domina katolika kredo ene de litova identeco, la rilatojn inter la Romkatolika Eklezio kaj la Respubliko de Litovio kaj la emfazo. pri la bezono de scienca sciigo, ĝia aplikado en la ĉiutaga vivo kaj raciigo. Sur praktika nivelo, la Freethought-movado defiis sociajn instituciojn - geedziĝon, edukon, la ŝtaton - en kiuj la ligitaj rilatoj inter la eklezio kaj la ŝtato estis reflektitaj.

Dum tiu periodo, la Liberpensio-sociaj movadoj iĝis socia medio apoganta maldekstremajn, socialismajn ideojn kaj apartigon de eklezio kaj ŝtato. Antaŭ-dua mondmilito Liberpensio kaj ateismaj ideoj kaj manifestiĝoj poste estis uzitaj fare de sovetinstancoj por siaj propraj celoj.

Liberpensuloj kaj ateistoj dum la periodo de la sovetia okupado Scienca ateismo

estis la oficiala ŝtata ideologio de la antaŭa Sovetunio, kies efektivigo komenciĝis post la aneksado de Litovio. Kiel Froese metas ĝin "Scienca ateismo, la oficiala esprimo por la filozofia mondkoncepto de la Komunista Partio, postulis la finfinan celon de homa ekzisto, moralkodo de konduto, kaj kreis kolekton de ateismaj ritoj kaj ceremonioj kiuj imitis religiajn" (2004). , 35), celita al delokiĝo kaj kontrolo de religio (Bruce 2003). La agadoj kaj sociaj atingoj de litovaj liberpensuloj antaŭ la okupado de Sovetunio estis ĉefe akceptitaj de la sovetiaj aŭtoritatoj respondecaj pri la ideologia laboro, tamen la agadoj de liberpensuloj estis konsiderataj tiaj, kiuj "ne internigis la metodaron de Marksleninismo" fare de la. Sovetiaj aŭtoritatoj (Mikuckas 1985, 146), kaj organizoj de liberpensuloj estis dissolvitaj.

La historiisto Arūnas Streikus dividas la historion de religio en Litovio dum la sovetia periodo en du partojn. La unua periodo de 1940 ĝis 1950 estis la tempo de publika kaj religia organizo protekto de kutimaj formoj de religia vivo. La dua periodo de 1950 ĝis 1989 estis la tempo de adaptado al la sovetiaj reguloj (Streikus 2006b). La sovetiigo de la okupata teritorio de Litovio en 1940 komenciĝis per ateigo. La leĝigita komunista partio postulis la apartigon de la eklezio kaj ŝtato.

Laŭ Streikus, la sovetia stilo de apartigo de tiuj du institucioj signifis la malaperon de religio de la publika vivo (Streikus 2006b).

Tri jaroj da nazia okupado en 1941 tra 1944 ankaŭ falas en la unuan periodon. Alia maniero diferenciĝi inter la sovetiaj periodoj estas emfazi la gvidadon de la ŝtato, tiel indikante la periodojn de Stalin, Ĥruŝĉov, Breĵnev kaj poste Gorbaĉov. Stalin flirtis kun la ortodoksa eklezio sed, en la sama tempo, limigis la agadojn de la orienta rito kaj katolikoj. La religiopolitiko de Stalin estis esprimita en Litovio per la establado de religio-regantaj institucioj, naciigante religian posedaĵon kaj la limigo de pastragado. Samtempe, la

Ortodoksa eklezio estis privilegiita, kaj la sama nombro da ortodoksaj kaj katolikaj eklezioj funkciis en Vilno en 1949, kvankam la ortodoksoj estis malplimulto ene de la populacio (Streikus 2006b: 463). Post la morto de Stalin en 1953, certa varmiĝoperiodo tagiĝis por religiaj organizoj, kaj preĝejoj detruitaj dum la Dua Mondmilito estis rekonstruitaj. Dum la Ĥruŝĉov-periodo (1955-1964), la jaroj inter 1958 kaj 1964 estis markitaj per radikalaj ŝanĝoj en la politiko de religio sekvita per la persekuto de diversspecaj religiaj organizoj (Anderson 1994; Streikus 2006b).

En 1959, la Litova Komunista Partio de Alberto fondis Ŝinija (Tute-Unia Scio-Socio aŭ Znanie), asocio kiu laŭsupoze lumigis socion pri la materialisma mondkoncepto kaj "batali la restaĵojn de burĝartempoj - religiaj kredoj", laboro sur la kampo de scienca ateisma propagando (Miŝutis 1978). Ŝinija ankaŭ iĝis grava ilo por efektivigo de scienca ateismo dum la Breĵnev-periodo (1964-1982). En tiu tempo, Ŝinija formis retan de filiigitaj organizoj en multaj grandurboj de Litovio, kiuj kontribuis al la propagando de scienca ateismo disponigante publikajn prelegojn, ekspoziciojn, filmojn kaj publikigis metodikan literaturon por prelegantoj. En la periodo inter 1966 kaj 1974, ekzemple, estis eldonitaj 15 libroj de diversaj aŭtoroj; iliaj temoj inkludis diskutojn pri la origino de religio, medicino kaj religio kaj problemoj de vivo kaj morto. Lokaj bibliotekoj kaj aliaj kulturaj konstruaĵoj ankaŭ estis uzitaj por malsamaj okazaĵoj de ateisma propagando. La scienca ateisma literaturo deklaris ke, por altiri pli da homoj al ateismo, pli publikaj lokoj devus esti malfermitaj al vizitantoj dum la semajnfinoj por krei alternativon al la eklezioj. En Raseiniai, ekzemple, la ateisto Lectorium faris publikajn prelegojn en 1975 dimanĉe (Miŝutis 1978, 118).

La Litova Soveta Respubliko Muzeo de Ateismo estis establita en Vilno en 1961. Ĝi situis en la Katolika Eklezio de Sankta Kazimiro. La muzeo estis renomita la Litova Soveta Respubliko Muzeo de Ateismo kaj la Historio de Religioj en 1983. Ĝia nomo estis ŝanĝita al la Muzeo de la Historio de Religioj en 1989, kaj la muzeo estis integrita en la Muzeo de Historio kaj Etnografio en 1992. La ĉefaj agadoj de la Muzeo de Ateismo konsistis el ekspozicioj kaj eldonaĵoj, sed ankaŭ interkonsiliĝoj kun propagandaj oficistoj.

Alia grava loko por la propagando de scienca ateismo estis Vilnius planetario. Ĝi organizis ĉirkaŭ 300 prelegojn kun ateisma enhavo en 1974. La spektantaro konsistis el lernejoj, lernantoj, studentoj kaj laboristoj el la tuta lando (Miŝutis 1978, 121).

Krom la publika ateigo, sovetiaj aŭtoritatoj turnis sian atenton al la sfero de privata religieco en la 1980-aj jaroj kaj enkondukis burĝajn ritojn en interŝanĝo por religiaj ritoj de nomado, geedziĝoj, entombigoj kaj aliaj okazaĵoj, desegnante sian inspiron de sovetiaj ferioj kaj vivo-cikloritoj kiuj estis inventitaj en la 1920-aj jaroj kaj 1950-aj jaroj. La dua ondo de promocio de sovetiaj ritoj okazis en 1972 kaj 1973 (Luehrmann 2013, 551).

164 Milda Ališauskienė

En 1974, la Vilna Palaco de Geedziĝoj estis konstruita; ĝis nun okazas tie sekularaj ritoj de geedziĝoj (vidu figuron 8.1). En 1979, gvidlinioj estis publikigitaj sur kiel festi burĝajn ritojn (Streikus 2003). La ŝanĝoj ankaŭ okazis en aliaj lokoj. Ekzemple, la kutima tago de fastado en Katolikismo estis vendredo, kiam kredantoj detenis manĝi viandon. Dum sovetiaj tempoj, oficiala fiŝtago estis anoncita ĵaŭde, kio signifis ke lernantoj aŭ laborreligiuloj estis devigitaj konsumi viandon vendrede kiam ili manĝis en publikaj lokoj.

En 1982, la Centro de Scienca Ateisma Esploro estis establita en Vilno kaj filio de la Socia Scienca Akademio ĉe Sovetunio.

Figuro 8.1 Ĉambro de geedziĝa rito en la Vilna Palaco de Geedziĝoj. 2017.
Bildo de la aŭtoro.

Centra Komitato Scienca Ateisma Instituto. Ĝia celo estis esplori la rolon de religio kaj doni rekomendojn kiel plibonigi la ateisman endoktrinigon de publiko en la katolikaj kaj luteranaj regionoj (t.e., Litovio, Latvio, Estonio kaj Belorusio) (Streikus 2003). Laŭ Streikus, la instituto faris esplorojn, iniciatis enketojn, organizis sciencajn konferencojn kaj publikigis librojn kaj flugfoliojn.

La taksadoj de ateisma propagando dum la Breĵnev-epoko (1964–1982) kaj poste malsamas. Unuflanke, tiu periodo estas vidita kiel unu kiu alportis krizhelpon de la fokuso de aŭtoritatoj sur religiaj organizoj kaj ankaŭ mildigis la propagandon de scienca ateismo (Kowalewski 1980). La historiisto Streikus (2003) aldonas ke dum la Breĵnev-epoko la ateisma prop-aganda reto estis finfine establita. La periodo de 1983 ĝis 1988, laŭ Streikus, estis markita per alia ondo de ateisma propagando direktita al junuloj, provizante tiujn kiuj serĉis spiritajn respondojn per literaturo kaj okazaĵoj pri diversaj spiritecoj, mondreligioj ktp.

En kontrasto, gravaj katolikaj okazaĵoj - la datreveno de la morto de sankta Kazimiro en 1984 kaj la datreveno de la kristanigo de Litovio en 1987 ankaŭ altiris la atenton de sovetia propagando (Streikus 2003).

La adopto de la Libereco de Konsciencia leĝo en Sovet-Unio (1988) dum la Gorbaĉov-periodo (1985-1991) ŝanĝis la sociajn kondiĉojn por la agadoj de religiaj organizoj kaj ŝanĝis la pozicion de scienca ateismo en la ŝtato kaj socio (Anderson 1989).

Scienca ateisma socianiĝo de junuloj celis produkti novan sovetian homon, en kies vivo ne estis loko por religio. La unua institucio en tiu speco de socianiĝo, laŭ Darius Liuti-kas (2003), estis lernejo. Sovetia statistiko montris malpliigantajn nombrojn estante baptitaj kaj preni Unuan Komunion. Liutikas malkovris, tamen, ke en 1984, ekzistis pli da homoj baptitaj ol en 1967. Tiu fakto disponigas pli subtenajn argumentojn por plia diskuto pri la rolo de ŝtat-trudita ateisma socialigo kaj ĝiaj efikoj ene de la malsamaj periodoj de la sovetokupado kiu estas. jam vigla en la sociologio de religio (Zrinščak 1999, 2004; Borowik 2002). Ĉi tiu fakto ankaŭ eĥas la historiajn kaj antropologiajn datumojn indikante ke, dum la Breĵnev-regado, foje indikita kiel la epoko de stagnado, persekutoj de religio estis mildigitaj, kaj tiel pli da homoj povis praktiki religion ene de la teritorio de Sovetunio (Luehrmann 2013).

Socia esplorado pri religia socianiĝo en sovetia kaj postsovetia Litovio pruvis, ke la scienca ateismo, kiun oni komencis instrui post la okupado en la Universitato de Vilna, ricevis ambiguajn taksojn.

Unuflanke, tiuj klasoj defiis studentojn kaj ilian tradician komprenon de la rolo de religio en socio kaj la ŝtato. Aliflanke, ili havis ateisman endoktrinigon kaj celis la disvastigon de ateisma mondkoncepto. Kune kun ŝanĝoj en kie homoj vivis - moviĝante pli ofte de kamparaj al urbaj areoj - edukado, laboro kaj ŝtato

166 Milda Ališauskienė

antagonisma politiko al religio havis influon sur ĉiutaga religia vivo same kiel la elektoj de individuoj. Kiel ĉi tiu esplorado montris, ekzistis malsamaj strategioj kiujn individuoj aplikis se ili volis daŭrigi kun religia vivo. Estis ankaŭ tiuj, kiuj ĉesis esti religiaj dum certa periodo en siaj vivoj. La nekredo de tiuj individuoj sub soveta rego estis elekto influita per politikaj sed ankaŭ sociaj faktoroj kiel ekzemple aĝo, sekso kaj dungado (Ališauskienė kaj Samuilova 2011).

En resumo, la efektivigo de scienca ateismo manifestiĝis ene de malsamaj niveloj de societa vivo dum la soveta periodo. Sur la makronivelo, scienca ateismo estis deklarita la oficiala ŝtatideologio kaj estis efektivigita kun la limigo de religia libereco kaj la forigo de religio de publiko. La efektivigo de scienca ateismo sur la meznivelo manifestiĝis per la starigo de sciencaj ateismo propagandorganizaĵoj anstataŭantaj la religiajn. La efektivigo de scienca ateismo sur la individua nivelo de societa vivo okazis per la sistemo de edukado.

La demando pri la efektivigo de la soveta sistemo de ateismo restas tamen, kaj ĝiaj respondoj dependas, kiel Luehrmann (2013, 546) ĝuste diris, de la perspektivo de la klerulo kaj la taksado de la pasinteco kaj ĝia efiko al la empirie bazita scio pri la nuntempa situacio. La efektivigo de scienca ateismo kaj ĝiaj taksadoj altiris lastatempe ankaŭ la atenton de kelkaj litovaj akademiuloj, ankaŭ (Strei-kus 2003, 2004; Putinaitė 2015). Tamen, la plimulto de tiuj akademiuloj estas aligita kun la Litova Katolika Akademio de Scienco; iliaj taksadoj estas ĉefe religie bazitaj kaj ombritaj kun zorgo pri la efiko de soveta ateismo sur la katolikaj kaj kristanaj kredantoj.

Liberpensuloj kaj ateistoj en nuntempa Litovio: sociaj trajtoj kaj rilatoj kun socio En 1992, la

Konstitucio de la Respubliko de Litovio estis aprobita per referendumo. Du artikoloj de la konstitucio traktis religion kaj ĝian lokon en litova socio. Artikolo 26 deklaris liberecon de konscienco, religio kaj kredo. Artikolo 43 de traktitaj religio-ŝtataj rilatoj en pli konkretaj esprimoj. Ĝi asertis ke "ne ekzistas ŝtata religio" sed enkondukis ŝtatan agnoskon de tielnomitaj tradiciaj eklezioj kaj religiaj organizaĵoj. Listo de naŭ "tradiciaj" religiaj komunumoj estis finfine disponigita fare de la Leĝo pri Religiaj Komunumoj kaj Asocioj de la Respubliko Litovio (LRCA) en 1995. Ĝi estis plejparte bazita sur historiaj kriterioj: t.e., la religia kunmetaĵo de la Granda Duklando de Litovio. en la 16-a jarcento (Vaišvilaitė 2001, 127-129). La historiisto Regina Laukaitytė (2010) trovis ke dum la Unua Respubliko de Litovio (1918-1940), la ŝtato rilatis al la listo de tielnomitaj tradiciaj religiaj komunumoj establitaj fare de Carista Rusio.

LRCA ankaŭ disponigis pli konkretan juran kadron por la rekono de religiaj komunumoj en 1995. La leĝo distingas inter

Socia historio de malreligio en Litovio 167

religiaj komunumoj "tradiciaj", "ŝtate agnoskitaj" kaj "aliaj" kaj diferencigas iliajn jurajn statusojn. "Tradiciaj" kaj "ŝtate agnoskitaj" religiaj komunumoj rajtas je ŝtataj subvencioj, impostsenigo de la vendo de religia literaturo kaj objektoj kaj luo de ejoj, rekono de religiaj geedziĝoj kaj prizono kaj hospitala kapelaneco kaj religia (konfesia) edukado en publikaj (ŝtataj kaj municipaj) lernejoj. En 2002, la statuso de ŝtatrekono estis koncedita al la Asocio de Evangeliaj Baptistpreĝejoj, en 2008 al la Seventh-day Adventist Church, en 2016 al la Unio de Evangelical Pentecostals kaj en 2017 al la Novapostola Eklezio.

La sistemo de edukado same kiel amaskomunikilaro en nuntempa socio iĝas areoj de sekundara edukado pri religio kaj senreligio. Laŭ Artikolo 40 de la Konstitucio de la Respubliko Litovio, Artikolo 10 de la Leĝo pri Edukado de la Respubliko Litovio kaj Artikolo 14 de LRCA, religiaj komunumoj kaj asocioj havas la rajton establi ampleksajn lernejojn kaj trejnajn instituciojn por la pastraro kaj instruistoj de religio. En 2000, la Interkonsento inter la Sankta Seĝo kaj la Respubliko de Litovio pri Kunlaboro en Edukado kaj Kulturo estis subskribita kaj poste efektivigita en la nacia jura ordo. Tiu interkonsento establis la lokon de konfesia katolika religia edukado ene de lernejoj instruplanoj, la rolon de la instruisto de religio kaj la rolojn de la eklezio kaj la ŝtato en la eduko de instruistoj de religio. Tiel, al religia edukado estis koncedita la statuso de deviga temo ene de la temo de morala edukado. Ene de ĉi tiu temo, tamen, la disciplino de etiko povus esti elektita ankaŭ. Statistiko de 2015 indikis ke 56.6% de lernantoj elektis klasojn en religia edukado dum 41.1% elektis klasojn en etiko, en kiuj liberpensulo kaj ateismo povus esti prezentitaj al la lernantoj.¹ Religia edukado estas konfesia en Litovio kaj ne estas fokusita al la prezento. kaj analizo de malsamaj mondkonceptoj kiel estas la kazo, ekzemple, en Britio, kie analizo de ateismo kaj nekredo estas inkluzivita en la instruplano de religia edukado klasoj (Watson 2008). Ekzisti en socipolitika kunteksto tiel religie dominata (precipe fare de kristanismo kaj katolikismo) fariĝas defio por la ekzisto de nekredantoj kaj ateistoj en nuntempa Litovio, sekvata de marĝenigo, netoleremo, socia ekskludo kaj diskriminacio.

Liberpensuloj, ateistoj, agnostikuloj kaj nekredantoj, ofte referitaj kiel neniuj, estas sur la marĝenoj de la kampo de religio en nuntempa Litovio. La unua Eŭropa Valora Studo en Litovio en 1990 malkaŝis, ke 51% de la loĝantaro respondis "nekredanto" al la demando "Nekonsiderante ĉu vi iras al preĝejo aŭ preĝas hejme, kiel vi difinus vin mem?" Ĉi tiu segmento malpliigis al 28% en 2008 (Žiliukaitė et al. 2016, 144).

La loĝantaro de Litovio estis 3,4 milionoj en 2001 kaj 3 milionoj en 2011 (Ambrozaitienė et al. 2013, 3). En 2001, la unua litova loĝado kaj popolnombro demandis respondantojn pri iliaj kredoj kaj aparteno al religiaj komunumoj; la demandoj ne estis devigaj. La rezultoj

168 Milda Ališauskienė

montris ke 14,85% de la loĝantaro ne apartenis aŭ ne deklaris ke ili apartenas. La litovaj loĝadoj kaj popolnombradoj en 2011 rivelis ke tiu segmento de la populacio pliiĝis al 16,46%.

Tiuj kiuj ne apartenis al iu ajn religia komunumo malpliiĝis de 9,5% al 6,13%, kaj tiuj kiuj ne deklaris pliiĝis de 5,35% al 10,13%.

La nombro da individuoj kiuj indikis esti agnostikuloj, liberpensuloj, ateistoj ktp. ankaŭ pliiĝis de 239 ĝis 382 dum tiu ĉi periodo. La nereligia segmento de la populacio estis plejparte junaj kaj mezaĝaj urbaj loĝantoj (Ambrozaitienė et al. 2013, 166–174). La rezultoj de la du censoj ebligas konstati, ke la nereligia segmento de la populacio estas sufiĉe stabila kun malmulte da kresko, kaj ke ĝi havas internan diversecon de memidentigo.

La segmento de la loĝantaro, kiu konsideras sin nenies aŭ ateistoj, estas la temo de esplorado en nuntempa Litovio. La enketo de 2012 pri la proprecoj de la sekularigadprocezo en nuntempa Litovio montris ke la nekreda kaj neapartena segmento de la populacio estis 22%, indikante ke ĝi kontinue malpliiĝis ekde la demando pri kredo/nekredo estis demandita por la unua fojo en la Eŭropa Valora Studo de 1990. En 2012, la nekredanta kaj neapartena segmento de la populacio inkludis 14% nekredantajn kaj 1% konvinkitajn ateistojn (Kuznecovienė et al. 2016, 31). Laŭ la seksa distribuo, ĉi tiu segmento de la populacio estis dominata fare de viroj. Tiuj kiuj respondis "konvinkita ateisto" estis nur viroj en ĉi tiu enketo. Tiel, seksa distribuo ene de la nekreda segmento de la populacio en Litovio rivelis similajn tendencojn kiel en aliaj okcidentaj landoj, kie viroj estas atenditaj esti pli reprezentitaj ene de la nekredaj kaj ateismofenomenoj (Pasquale 2010; Furseth 2010). Laŭ aĝo, nekredantoj estis distribuitaj en tri grupojn: 15 ĝis 29 jarojn maljunaj (34,8%), 30 ĝis 49 jarojn maljunaj (22,7%) kaj 50 ĝis 74 jarojn maljunaj (12,9%). Alivorte, la plej granda grupo de nekredantoj troviĝis inter 18 ĝis 29-jaraj litovoj, ĉiu kvina respondanto de meza aĝo estis nekredanto kaj nur ĉiu oka respondanto pli aĝa ol 50 estis nekredanto. La pli juna generacio estis edukita post kiam la lando deklaris sian sendependecon de Sovet-Unio, kaj scienca ateismo estis eliminata de la lernejoj instruplanoj. La mezaĝaj kaj maljunuloj estis societigitaj en scienca ateismo; tamen, ĉi tiuj datumoj levas demandojn pri la nivelo kaj efikeco de endoktrinigo en scienca ateismo kaj la internigo kiun la pli maljunaj generacioj de litovoj travivis. La socianiĝo eble ne estas la nura klarigo, tamen, por la nivelo de individua nereligieco. Socia esplorado en la rilaton inter religieco kaj aĝo pravas, kontraste, ke pli maljunaj homoj estas pli religiemaj ol tiuj en aliaj aĝoklasoj; maljunuloj ankaŭ estas pli konservativaj en siaj moralaj sintenoj (Žiliukaitė et al. 2016, 183). La plimulto de la nekredanta segmento de la litova loĝantaro vivis en la urbaj teritorioj. Ĉi tiu mallonga priskribo de la disponeblaj datumoj montras, ke nekredantoj kaj ateistoj en Litovio tendencas esti viroj de juna kaj meza.

Socia historio de malreligio en Litovio 169 aĝo vivi

en urbaj teritorioj. Ĉi tiuj datumoj ankaŭ rivelas, ke nekredanta kaj neaparteno estas marĝenigitaj sociaj fenomenoj ene de la litova socio, superregata entute de kredantaj kaj apartenantaj kristanoj.

En 2013, kvalita esplorado inter litovoj kiuj konsideris sin mem ateistoj montris ke ili ne estis religie socialigitaj (Kraulédaitė 2013). La plej grava kialo de iĝi ateisto estis la bezono apliki sciencan metodon por kompreno kaj interpreto de la mondo. Kiel la rakontoj malkaŝis, tiu bezono kutime ekestis dum iliaj adoleskaj jaroj. La informantoj emfazis la gravecon de humanismaj valoroj por deca vivo kaj ke moraleco devus esti bazita en racio.

Esplorpartoprenantoj estis aktivaj membroj de la civila socio, partoprenante en neregistaraj organizoj kaj pridubante malsamajn potencrilatojn en socio - religiaj, seksaj kaj aliaj. Litovaj ateistoj, kune kun aliaj sociaj grupoj de anarkiistoj kaj feministoj, partoprenis malsamajn sociajn okazaĵojn: ekzemple, la malsukcesa 2010 publika provo defali de la katolika kredo (Kraulédaitė 2013, 195-200). La publikaj agadoj de ateistoj same kiel aliaj nedominantaj religiaj kaj nereligiaj grupoj kutime ricevas negativan publikatenton en Litovio.

Tamen, la tipa pozicio de la esplorpartoprenantoj estis, ke ne necesis starigo de ateisma organizo. La informformikoj ne vidis la bezonon de organizo kiu eventuale fariĝus alia religia komunumo. Kvankam ekzistas kelkaj oficiale registritaj organizaĵoj – en 2011, Lietuvos skeptikų draugija (Litova Societo de Skeptikuloj) kaj Asociacija Lietuvos humanistai (Asocio de Litovaj Humanistoj) – ekzistis neniu signoj de iliaj publikaj agadoj krom tiuj faritaj en la interreto, precipe en sociaj retoj.

Tial, la ĉefa loko por diskuto inter ateistoj, skeptikuloj kaj nekredantoj estas konsiderata kiel la Fejsbuka grupo Lietuvos ateistai (Lithuanian Ateistoj), kiu havas pli ol 3,500 membrojn. Alia grava loko por virtualaj renkontiĝoj estas la Fejsbuka grupo Lietuvos skeptikų draugija (Litova Societo de Skeptikuloj), kiu havas ĉirkaŭ 2 500 membrojn. Ambaŭ grupoj kutime aŝiŝas religian kritikan materialon, komentante la rilatojn inter la Romkatolika Eklezio kaj la ŝtato en Litovio kaj aliaj landoj. Malgrandaj diferencoj videblas en la materialo aŝiŝita en ĉi tiuj grupoj. La fejsbuka grupo de Litovaj Ateistoj pli fokusiĝas al la kritiko de religio, precipe la Romkatolika Eklezio, dum la fejsbuka grupo de la Litova Societo de Skeptikuloj emas reklami sciencan mondkoncepton kaj koncentriĝas pri materialo kritikanta nesciencan konduton: ekzemple, la kontraŭvakcinada movado kaj ĝiaj ideoj. Ekzistas ankaŭ la pli malgranda Fejsbuka grupo Asociacija Lietuvos humanistai (Asocio de Litovaj Humanistoj) kun ĉirkaŭ 250 membroj.

La domina katolika plimulto en Litovio apogis antagonismajn sintenojn al nekredantoj. La enketrezultoj de 2007 kaj 2014 rivelis ke la ekzisto kaj publika videbleco de liberpensuloj kaj ateistoj minacis la komunan nacian identecon, de kiu Roman.

170 Milda Ališauskienė

Katolikismo estis konsiderita la kerna elemento (Ališauskienė kaj Bučaitė-Vilkė 2014). Toleremo por tiu ĉi grupo same kiel aliaj minoritataj religioj malpliĝis dum la analizita periodo. En la enketo de 2014, litovoj pridubis la civitanrajtojn de ateistoj por esti elektitaj kiel parlamentanoj (37% ne konsentis) aŭ por labori kiel instruistoj (40% ne konsentis). La enketo (2014) montris ke 67% de la populacio konsentis ke ateistoj povas labori ne-kvalifikitajn laborlokojn. Litova socio do emas toleri ateistojn pli en nekvalifikitaj laboroj ol en laborlokoj kiuj postulas pli da kvalifikoj. La plej toleremajn sintenojn al ateistoj esprimis la respondantoj kun alta edukado, tiuj kun pli altaj enspezoj, studentoj kaj specialistoj.

La plej negativaj sintenoj estis esprimitaj al la rajtoj de ateistoj okazigi publikajn marŝadojn (23%) kaj konfesi siajn sintenojn en la amaskomunikiloj (30%). En tiu modo, ateismo aliĝis al aliaj religiaj mondkonceptoj en estado forigita de la publika sfero en Litovio. Tiel, la esplorado permesas konkludi, ke la sintenoj al ateistoj en la publika sfero en Litovio reflektas la tendencojn en multaj okcidentaj socioj, kie ateismo ankaŭ estas marĝenigita, precipe en Usono (Zuckerman 2009; Eller 2010).

Tiu marĝenigo de ateismo ankaŭ povus esti rilatita al la publika memoro pri la sovetia ŝtat-trudita scienca ateismo ideologio, kiu laŭsupoze delokigis kaj kontroli religion (Bruce 2003; Froese 2004). Ĉi tiu hipotezo tamen devus esti esplorita plu.

La ligita rilato inter naciaj kaj religiaj identecoj eble estos alia klarigo de la marĝenigo de ateismo ene de nuntempa socio en Litovio, kie Roman Catholicism estas vidita kiel parto de la nacia identeco. Tiu rakonto estis konstruita dum la plej nova historio de la lando ekde la 19-a jarcento (Vardys 1997, 216). La hegemonio de la Romkatolika Eklezio en nuntempa Litovio havas radikojn en la historio de la lando kaj ankaŭ estas bazita en ĉi tiu rakonto kaj konstruas la kampon de religio/nereligio sekve (Schröder 2012; Streikus 2012; Ališauskienė 2017). La kampo de religio en la lando estas vidita kiel ĉefe dominata de kristanismo kun preskaŭ nevideblaj inkludoj de judismo kaj islamo sen ia loko lasita por nekredantoj. Ateistoj troviĝas ĉe la marĝenoj de la kampo de religio, se ne malantaŭ ĝiaj limoj, ĉar ili ne falas en la domina rakonto de signifo, en kio esti litova signifas esti katolika.

En 2013, kvalita esplorado montris ke ateistoj estis konsciaj pri la negativaj sintenoj al ili en la amaskomunikilaro kaj la publika sfero (Kraulėdaitė 2013). Ateistoj, kontraste, esprimis toleremajn sintenojn al religiaj kredantoj kaj iliaj kredoj, montris malfermitecon al religia diverseco kaj emfazis la gravecon de la principo de la religia libereco. La amaskomunikiloj estis indikitaj kiel la ĉefa fonto de netoleremo kaj stigmatigo de ateistoj en nuntempa Litovio.

La 2008-2014 litova amaskomunikila analizo, farita fare de Kraulėdaitė (2015), indikis ke duono de la publikaĵoj pri ateismo estis kritikaj direkte al tiu fenomeno; ĉiu kvina publikaĵo egaligis ateismon kun

Komunismo kaj nomis ateismon restaĵon de la komunista pasinteco.

Pliiĝo en publikaĵoj pri ateismo estis observita en 2008 pro la diskutoj pri la adopto de la kontestata Familia Koncepto (deklarita kontraŭkonstitucia en 2012). La diskutoj pri ateismo, ĝiaj ligoj al moralo kaj ĝia rilato kun religioj kaj precipe la Romkatolika Eklezio montris kiel la amaskomunikilaro en Litovio, laŭ Hjar-vard (2008), fariĝis la socia kaj kultura medio kiu transprenis kelkajn funkciojn de religio, kiel disponigado de morala instruo kaj sento de solidareco (Kraulédaitė 2015).

Provante resumon de la situacio de nekredantoj kaj ateistoj en la periodo de nuntempa Litovio ekde 1990, oni devas konstati, ke ateismo kaj nekredo estas marĝenigitaj fenomenoj en la kampo de religio kaj en socio. Religio kaj ŝtataj rilatoj en Litovio favoras la religiajn kaj ekskludas nereligiajn fenomenojn. Malsamaj mondkonceptoj kaj senreligiaj fenomenoj kiel ekzemple nekredo, agnostikismo kaj ateismo estas diskutataj dum klasoj pri etiko sed estas ekskluditaj de la religia edukado kiu estas partoprenita fare de la plimulto de lernantoj. Publikaj sintenoj al ateistoj estas sufiĉe negativaj, precipe al ilia apero publike. Aktuale en 1990, la nekredanta kaj neapartena segmento de la populacio malpliĝis al kaj stabiligis ĉe inter 15% kaj 22% de la totala populacio, kie ĝiaj demografiaj trajtoj estas sufiĉe similaj al tiuj trovitaj en aliaj okcidentaj socioj. Tamen, sur la individua nivelo, ateismo kaj nekredo fariĝis sufiĉe kutimaj fenomenoj en nuntempa Litovio, estante ankoraŭ nerekonitaj aŭ plejparte ignoritaj en la publika vivo de la lando.

Konkludoj

Ĉi tiu ĉapitro celis esplorado kaj klarigon de la signifo de esti senreligia en 20-ajarcenta kaj nuntempa Litovio, strategioj de memidentigo kaj rilatoj kun socio. Ni koncentriĝis pri la kazo de liberpensado kaj ateismo, iliaj individuaj kaj kolektivaj esprimoj - sociaj movadoj, oficiala ŝtata politiko kaj ĝia efektiveco ene de tri periodoj de la historio de Litovio: la Unua Respubliko, la sovetia okupado kaj la Dua Respubliko.

La demokratiigo de malreligio de la elito ĝis ĉiuj sociaj klasoj kaj ĝia politikigo ene de la antaŭa Sovetunio kaj aliaj landoj estis la ĉefmarkoj ene de la areo de malreligio, ŝanĝante de antaŭindustria al industria socio kaj plu al postindustria socio.

La periodo ĉe la fino de la 19-a kaj la komenco de la 20-a jarcento estis markita de la Liberpensula socia movado publikiĝanta en Litovio kiel en aliaj landoj de Eŭropo. Dum tiu ĉi periodo, la Liberpensado-movado en Litovio estis instituciigita, prenis sian lokon en la publika vivo de la lando kaj kontribuis al ĝia diverseco. La celoj de la Freethought-movado estis unuigi nereligiajn civitanojn, disponigi nereligian edukadon en lernejoj kaj establi nereligiajn tombejojn kaj civilan geedziĝon. La

172 Milda Ališauskienė

Liberpensa movado ricevis grandan kvanton da kritiko de la domina Eklezio Romkatolika kaj religiemaj intelektuloj, estante publike suspektita de esti por-komunista kaj por-rusa.

Dum la sovetia periodo, scienca ateismo estis oficiala ideologio kaj estis ŝtato trudita ene de ĉiuj niveloj de societa vivo. La periodo povas esti diferencigita laŭ la gvidantoj de Sovetunio kaj iliaj politikoj de religio; tamen, eĉ tia periodigo estas malfacila ĉar la politikoj foje ŝanĝiĝis eĉ dum la regado de unu persono. Kontraŭreligia propagando, retiro de religio de la publika vivo, limigo de klerikalaj agadoj, ŝtatigo de religia posedaĵo kaj anstataŭigo de religiaj simboloj kaj festivaloj kun ateismaj ritoj estis la ĉefaj trajtoj de la efektivigo de scienca ateismo. La ŝtat-trudita ateismo ne trovis sian vojon, tamen, en la vivojn de ordinaraj homoj en Litovio. Oni povus ankaŭ aldoni, ke la sovetia periodo misfamigis la Liberpersonojn kaj ateistan mondkoncepton ĉar tiuj fenomenoj estis ligitaj al Komunismo kaj Sovet-Unio.

Liberpenso kaj ateismo estas marĝenigitaj fenomenoj en la publika vivo de nuntempa Litovio kaj la kampo de religio en la lando. Homoj, kiuj konsideras sin ateistoj, formis virtualan Facebook-komunumon sed ne vidas la bezonon de instituciigo. Nuntempa ateismo en Litovio implikas kritikon de la domina pozicio de la Eklezio Romkatolika, kontraŭklerikalismo kaj patriarkeco. Ateismo, kiel aliaj religioj kaj mondkonceptoj, estas anstataŭe rigardata kiel privata kaj ne publika afero en Litovio. Ateismo estas stereotipe ligita kun komunismo kaj sovetia tempo en la amaskomunikilaro.

Estanta esplorado en ateismo kaj liberpenso en Litovio devus temigi enketon de la historio de tiuj fenomenoj, precipe dum la periodo de la sovetia kaj nazia okupado, kaj ĝiaj rilatoj kun la potencostrukturoj. Pli da empiria esplorado devus esti farita por esplori la lokon de Liberpenso kaj ateismo en la instruplanoj de publikaj lernejoj. Alia grava studfako povus esti analizo de la kredoj kaj praktikoj de la nekredanta segmento de la loĝantaro en Litovio.

Notu

1 Ĉi tiuj datumoj estis akiritaj dum intervjuo kun la respondeculo pri religia edukado ĉe la Ministerio pri Edukado kaj Scienco de la Respubliko Litovio la 3an de novembro 2017.

Bibliografio

Interkonsento Inter la Sankta Seĝo kaj la Respubliko Litovio pri Kunlaboro en Edukado kaj Kulturo. 2000. Alirita la 5-an de novembro 2017. www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/AS-LR-sutartis-svietimas.html.

Ališauskienė, Milda. 2009. "Naujųjų religijų raiška ir ypatumai Lietuvoje: 'Gyvenimo meno' fondo atvejo studija." PhD dis., Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Socia historio de malreligio en Litovio 173

- , red. 2014. Religijų įvairovė Lietuvoje: portretai, kasdienybė ir šventės. Kaunas, Vilno: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus.
- . 2017. "Litovio: Katolika Eklezio kaj Publikaj Debatoj." En Religio kaj Sekularismo en la Eŭropa Unio, redaktita fare de Jan Nelis, Caroline Sägesser, kaj Jean-Phillipe Schreiber, 113-118. Bruxelles: Peter Lang.
- Ališauskienė, Milda, kaj Jurga Bučaitė-Vilkė, red. 2014. Religijų mažumų lygių galimybių užtikrinimas Lietuvoje: Problemos ir rekomendacijos. Vilno: Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras.
- Ališauskienė, Milda, kaj Donatas Glodenis. 2013. Iššūkiai religinei įvairovei Lietuvoje: religinių mažumų perspektyva. Mokslo studija. Vilno: Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras.
- Ališauskienė, Milda, kaj Jolanta Kuznecovienė. 2012. "Katalikų bažnyčios vaidmuo viešajame Lietuvos gyvenime: Dalyvavimo formų kaita (1990–2010)." Filozofija. Sociologija 23 (2): 102–110.
- Ališauskienė, Milda, kaj Ina Samuilova. 2011. "Modernizacija ir religija sovietinėje ir posovietinėje Lietuvoje." Kultūra ir visuomenė 2 (3): 67–81.
- Ališauskienė, Milda, kaj Ingo W. Schröder, red. 2012. Religia Diverseco en Post-Sovetia Societo: Etnografioj de Katolika Hegemonio kaj la Nova Plurismo en Litovio. Farnham: Ashgate.
- Ambrozaitienė, Dalia, Rasa Balandienė, Natalja Nikiforova, Eglė Norušienė, Edita Onichovska, Vanda Vaitekūnienė, Julija Važnevičiūtė, kaj Asta Vildžiūnienė. 2013. Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Anderson, Johano. 1989. "Redaktado de Sovetia Leĝo pri Libereco de Konscienco." sovetia Judaj Aferoj 19 (1): 19–33.
- . 1994. Religio, Ŝtato kaj Politiko en Sovetunio kaj Successor States. Kembriĝo: Cambridge University Press.
- Arweck, Elizabeto, Stephen Bullivant, kaj Lois Lee, red. 2016. Sekulareco kaj Ne-Religio. Novjorko: Routledge.
- Barker, Eileen. 1997. "Sed Kiu Venkos? Naciaj kaj Minoritataj Religioj en Post-Komunista Socio." En Novaj Religiaj Fenomenoj en Centra kaj Orienta Eŭropo, redaktita fare de Irena Borowik kaj Grzegorz Babinski, 25–62. Krakovo: Eldonejo Nomos.
- Batutytė, Marija. 1976. Ateizmas Lietuvoje (Anotuotos literatūros sąrašas). Vilno: Vilniaus viešoji M. Mickevičiaus biblioteka.
- Borowik, Irena. 2002. "La Romkatolika Eklezio en la Procezo de Demokrata Transformo: La Kazo de Pollando." Socia Kompasso 53 (2): 267–278.
- . 2007. "La Religia Pejzaĝo de Centra kaj Orienta Eŭropo post Komunismo." En La Saĝa Manlibro de la Sociologio de Religio, redaktita fare de James A. Beckford kaj NJ Demerath III, 654-669. Londono: Sage Publications.
- Borowik, Irena, Branko Ančić, kaj Radosław Tyrała. 2013. "Centra kaj Orienta Eŭropo." En La Oksforda Manlibro de Ateismo, redaktita fare de Stephen Bullivant kaj Michael Ruse, 622-637. Oksfordo: Oxford University Press.
- Bruce, Steve. 2003. Politiko kaj Religio. Kembriĝo: Polity Press.
- Campbell, Colin. 1972. Al Sociologio de Irreligio. Novjorko: Herder kaj Paŝtisto.
- Casanova, José. 1994. Publikaj Religioj en la Moderna Mondo. Ĉikago: Ĉikago Universitata Gazetaro.
- Daulius, Juozas. 1936. Laisvamanybė Lietuvoje: Kas ji ir ko ji nori? Kaunas: Šviesa.

174 Milda Ališauskienė

- Eller, Jack David. 2010. "Kio Estas Ateismo?" En *Ateismo kaj Sekulareco*, redaktita de Phil Zuckerman, 1-18, vol. 1. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Froese, Paul. 2004. "Post Ateismo: Analizo de Religiaj Monopoloj en la Post-Komunisma Mondo." *Sociologio de Religio* 65 (1): 57-75.
- Furseth, Inger. 2010. "Ateismo, Sekulareco, kaj Sekso." En *Ateismo kaj Sekulareco*, redaktita fare de Phil Zuckerman, 209-228, vol. 1. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Grzymala-Busse, Anna. 2015. *Nacioj sub Dio: Kiel Eklezioj uzas sian Moralan Aŭtoritaton por Influi Politikon*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hervieu-Leger, Daniele. 1993. *Religio kiel Ĉeno de Memoro*. Kembriĝo: Polity Press.
- Hjarvard, Stig. 2008. "La Mediatigo de Socio: Teorio de la Amaskomunikilaro kiel Agentoj de Socia kaj Kultura Ŝanĝo." *Nordicom Review* 29 (2): 105-134.
- Hormel, Leontina, M. 2010. "Ateismo kaj Sekulareco en la Iama Sovetunio." En *Ateismo kaj Sekulareco*, redaktita fare de Phil Zuckerman, 45-72, vol. 2. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Hunsberger, Bruce kaj Altemeyer, Bob. 2006. *Ateistoj: Pionira Studo de la Nekredantoj de Ameriko*. Amherst, NY: Prometheus.
- Kraulėdaitė, Rasa. 2013. "Ateizmo raiška Lietuvoje: Ateistinių pažiūrų ypatumai ir ateistų santykis su visuomene." En *Religija ir visuomenė: Teorinės įžvalgos ir kasdienybės praktikos*, redaktita de Milda Ališauskienė kaj Jolanta Kuznecovienė, 192-251. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- . 2015. *Ateizmas Lietuvos viešojoje erdvėje: Ateistų vaizdavimas internetinėje žiniasklaidoje (Magistra tezo)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kowalewski, Davido. 1980. "Religia Kredo en la Breĵnev-Epoko: Renesanco, Rezisto kaj Realpolitik." *Revuo por la Scienca Studo de Religio* 19 (3): 280-292.
- Kuznecovienė, Jolanta, Aušra Rutkienė, kaj Milda Ališauskienė. 2016. *Relingum-mas ir/ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
- Laukaitytė, Reĝino. 2010. "Lietuvos religinės mažumos 1918–1940 m. valstybės globoje." In *Religija ir visuomenė nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.)*, redaktita de Arūnas Streikus, 243–270. Vilno: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Lee, Lois. 2012. "Esplora Noto: Parolante Pri Revolucio: Terminologio por la Nova Kampo de Nereligiaj Studoj." *Journal of Contemporary Religion* 27 (1): 129-139.
- . 2015. *Rekonante la Nereligiojn: Reimagi la Sekularan*. Oksfordo: Oxford University Press.
- Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyvenojų surašymo duomenys. 1923. Kaunas: Lietuvos Respublikos centrinis statistikos biuras.
- Liutikas, Dario. 2003. "Jaunimo religingumo problema sovietinio ateizmo metais." En *Jaunimo vertybinės orientacijos*, redaktita de Anelė Vosyliūtė, 124-133. Vilno: Socialinių tyrimų institutas.
- Luehrmann, Sonja. 2013. "La Spirito de Malfrua Socialismo kaj la Valoro de Transformo: Breĵnevismo Tra la Lenso de Post-sovetia Religia Reviviĝo." *Cahiers du Monde Russe* 54 (3-4): 543-563.
- Manning, Christel. 2010. "Ateismo, Sekulareco, la Familio, kaj Infanoj." En *Athe-ism and Secularity*, redaktita fare de Phil Zuckerman, 19-42, vol. 1. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Margeris, Algirdas. 1958. "Laisvamanybė." En *Lietuvių enciklopedija*, 14 tomas, 75-77. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla.

Socia historio de malreligio en Litovio 175

- Mikuckas, Pranas. 1985. "Marksistinis ateizmas Lietuvoje iki Tarybų valdžios atkūrimo." En *Ateizmas ir religija Lietuvoje*, redaktita de Jonas Mačiulis, 144–159. Vilno: Mintis.
- Mišutis, Pranas. 1978. *Religia, bažnyčia, ateizmas*. Vilno: Mintis.
- Pasquale, Frank L. 2010. "Portreto de Sekularaj Grupo-Filioj." En *Ateismo kaj Sekulareco*, redaktita fare de Phil Zuckerman, 43-88, vol. 1. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Putinaitė, Nerija. 2015. *Nugeneta pušis: Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje*. Vilno: Naujasis Židinyas.
- Rommel, Atko. 2016. "Ambigua Ateismo: La Efiko de Politikaj Ŝanĝoj sur la Signifo kaj Ricevo de Ateismo en Estonio." En *Annual Review of the Sociology of Religion*, redaktita fare de Roberto Cipriani, kaj Franco Garelli, 233-250. Leiden: Brill.
- . 2017. "Religio, Interrompita? Observoj pri Religia Indiffero en Estonio." En *Religious Indifference: New Perspectives from Studies on Secularization and Nonreligion*, redaktita fare de Johannes Quack kaj Cora Schuh, 123-142. Wiesbaden: Springer.
- Schröder, Ingo. W. 2012. "La Eluzema Religia Kampo en Litovio." En *Religia Diverseco en Post-sovetia Societo: Etnografioj de Katolika Hegemonio kaj la Nova Plurismo en Litovio*, redaktita de Milda Ališauskienė kaj Ingo W. Schröder, 79-98. Farnham: Ashgate.
- Streikus, Arūnas. 2003. "Ateistinės propagandos pobūdis Lietuvoje 1975–1988 m." *Genocidas ir rezistencija* 1 (13): 7–21.
- . 2004. "Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944–1970 metais." *Lietuvos storijos studijos* 14: 88–99.
- . 2006a. "Religijos laisvės atgavimas ir katalikų akcijos." En *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, redaktita de Vytautas Ališauskas, 389–438. Vilno: Aidai. ———. 2006b. "Krikščionybė okupuotoje Lietuvoje." En *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, redaktita de Vytautas Ališauskas, 439–556. Vilno: Aidai.
- . 2012. "La Historio de Religio en Litovio ekde la Deknaŭa Jarcento." En *Religia Diverseco en Post-Sovetia Societo: Etnografioj de katolika Hegemonio kaj la Nova Pluralismo en Litovio*, redaktita fare de Milda Ališauskienė kaj Ingo W. Schröder, 37–76. Farnham: Ashgate.
- Tomka, Miklos. 1998. "Traniri kun Persekutado. Religia Ŝanĝo en Komunismo kaj en Post-Komunista Rekonstruo en Mezeŭropo". *Internacia Sociologio*, 13 (2): 229–248.
- Vaišvilaitė, Irena. 2001. "Tradicinių ir kitų religinių bendruomenių perskyra Lietuvoje." En *Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje: Tarptautinės konferencijos medžiaga*, 127–129. Vilno: Justitia.
- Vardys, Vytautas S. 1997. "Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautybė XIX amžiuje." En *Krikščionybė Lietuvoje*, redaktita de Vytautas S. Vardys, 216–239. Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas.
- Vardys, Vytautas. S., kaj Judith B. Sedaitis. 1997. *Litovio: La Ribela Nacio (Serio Westview pri la Postsovetiaj Respublikoj)*. Boulder, CO: Westview Press.
- Watson, Jacqueline. 2008. "Ĉu Infanoj kaj Junuloj Ĉu Lerni de Ateismo por Spirita Evoluo? Respondo al la Nacia Kadro por Religia Eduko." *British Journal of Religious Education* 30: 49-58.
- Žilukaitė, Rūta, Arūnas Poviliunas, kaj Aida Savicka. 2016. *vertybių Lietuvos visuomenės kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų siteto leidykla*. Vilno: Vilniaus-universiteto

176 Milda Ališauskienė

- Zrinščak, Siniša. 1999. "Preĝejo kaj Ŝtato en Novaj Sociaj Cirkonstancoj: La Kroata Rakonto." En *Preĝejo-Ŝtataj Rilatoj en Centra kaj Orienta Eŭropo*, redaktita fare de Irena Borowik, 119-135. Krakovo: Nomos.
- . 2004. "Generacioj kaj Ateismo: Ŝablonoj de Respondo al Komunista Regulo Inter Malsamaj Generacioj kaj Landoj." *Socia Kompasso* 52 (2): 221–234.
- Zuckerman, Phil. 2008. *Socio sen Dio: Kion la Malplej Religiaj Nacioj Can Tell Us about Contentment*. New York: New York University Press.
- . 2009-a "Ateismo, Sekulareco, kaj Bonfarto: Kiel la Trovoj de Socia Scienco Kontraŭas Negativajn Stereotipojn kaj Supozojn." *Sociologia Kompasso* 3 (6): 949–971.
- . 2010. *Ateismo kaj Sekulareco*. Oksfordo: ABC-CLIO.
- . 2011. *Faith No More: Kial Homoj Malakceptas Religion*. Novjorko: Oksfordo Universitata Gazetaro.
- . 2012. "Kontrastante Nereligiajn Orientiĝojn Ateismo kaj Sekulareco en la Usono kaj Skandinavio." *Alproksimiĝanta Religio* 2 (1): 8–20.
- . 2014. *Vivante la Sekularan Vivon: Novaj Respondoj al Malnovaj Demandoj*. Londono: Penguin Press.
- . 2016. *La Nereligiulo: Komprenante Sekularajn Homojn kaj Societojn*. Londono: Oxford University Press.

9 Sekularaj sociaj movadoj en Pollando

Historio, instituciigo, repertuaro de agoj

Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrła

La tradicio de laikaj movadoj en Pollando atingas longe en la pasintecon. En la pola nacia tradicio, ekzistas disputoj pri religia toleremo kaj la progresema karaktero de kulturo, edukado kaj edukado, same kiel la sendependeco de laika aŭtoritato de religiaj influoj. Estas tra tradicio ke diversaj tendencoj en pola sekularismo rilatas al la grandaj humanistoj de la Renesanco kaj la 17-a-, 18-a- kaj 19-ajarcentaj raciistoj, same kiel al la tradicio de revoluciaj laboristoj/laboristaj kaj antiklerikalaj kamparanaj movadoj.

La studo de tiuj fenomenoj kaŭzas kelkajn malfacilaĵojn, ĉar unu difino ofte priskribas ideojn kiuj signife diferencas unu de la alia, kaj en ĉi tiu teksto, ni alfrontos la temon de la fluidaj limoj inter ateismo, senpieco, liberpenso, raciismo kaj kontraŭklerikalismo. . Kvankam ĉi tiuj terminoj signifas ion malsaman, en la praktiko (kutime en polemikoj) ili ofte estas miksitaĵoj, precipe kiam ili funkcias kiel epitetoj. En ĉi tiu studo, ni uzas komunan frazon por la menciitaj fenomenoj - sekularismaj movadoj - tamen provante precizigi en specifaj kazoj, kian sintenon al religio (de la doktrina, kulta kaj organiza perspektivo) temas (Horoszewicz 2007a, 36).

La komencoj de ateismo kaj liberpenso en la polaj landoj

Kazimierz Łyszczyński (1634-1689), 17-ajarcenta nobelo kaj filozofo (kun jezuita instrua fono) kaj la verkinto de la traktato *De non existentia Dei* (Pri la Neekzisto de Dio) estis la plej fama pola ateisto de la 17-a jarcento. En lia disertaĵo, li argumentis ke la ideo de dio estas "ĥimero", fikcia estaĵo kaj produkto de la homa menso. Ne estis Dio, kiu kreis homojn, sed homojn, kiuj estis la kreintoj de dio, kiun ili kreis el nenio, laŭ sia bildo kaj simileco.

Li estis juĝita pro liaj opinioj fare de la generalo Sejm (la dukamera parlamento de la Pola-Litova Komunumo) en Varsovio kaj senkapigita la 30-an de marto 1689; lia kadavro (kaj la manuskripto de lia laboro) estis bruligitaj (Nowicki 1989, 2007).

178 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała

Multe pli frue, Aleksander Skultet (Sculteti) el Tczew (cca.1485–1564), kolego kaj amiko de Nikolao Koperniko (1473–1543), estis akuzita pri ateismo. Kiel kanono, Skultet estis la kanceliero de la Varmia ĉapitro. Li estis la antagonisto de kardinalo Stanislaus Hosius (1504-1579), la gvida reprezentanto de la (ne nur pola) kontraŭreformacio. Skultet estis malliberigita kaj juĝita de la Sankta Inkvizicio en Romo, kaj kvankam (dank' al propeto de reĝino Bona)¹ li estis liberigita dufoje de akuzoj de herezo (de la papaj kortoj de papo Paŭlo la 4-a kaj Pio la 4-a), li ankoraŭ restis sub ekzamenado. Sekve, li estis senigita je ĉia eklezia digno kaj posedaĵo. Malbena estis ĵetita sur Skultet, kaj li estis kondamnita al elpelo. Li sekve konvertiĝis al Protestantismo kaj, kiel evangelia pastro, moviĝis al Prusio.

Szymon Simonius de Lucca (1532-1602) ankaŭ estis akuzita je ateismo. Li estis la kuracisto de Stephen Báthory (1533–1586), kiu iĝis reĝo de Pollando en 1576.

La itala kuracisto kaj astronomo Marcello Squarcialupi (1538–1599) verkis (anonime) broŝuron, titolitan Simonis Simonii Lucensis, Pri-mum Romani, Tum Calviniani, Deinde Lutherani, denuo Romani, sempre de Athei summa Religio, kontraŭ multoblaj konvertiĝoj de Szymon Simonius justigita. kun ateismaj konvinkoj. En ĝi, li akuzis Szymon de Luko je hav-ing asertis antaŭ siaj fidindaj amikoj ke "inter grandaj filozofoj ekzistas neniu kultado de dio" (nullum dicis inter magnos philosophos Dei cultum existere). Krome, li ankaŭ laŭdire prononcis ke "Dio estas elpenŝaĵo" (iam Deus figmentum est). Kiel la pola esploristo de ateismo Andrzej Nowicki (1919–2011) emfazas:

[L]a broŝuro ludis gravan rolon en la historio de ateismo, ĉar ĝi transdonis al kelkaj legantoj koncizan stimolon por penso: Deus figmentum est. Ĝi estis presita en Krakovo kaj okazis cent jarojn antaŭ la Łyszczyński-proceso. .

(Nowicki 1965, 46-48)

En la 16-a kaj 17-a jarcentoj, katolikaj, luteraj kaj kalvinismaj teologoj ofte akuzis la Polajn Fratojn (ankaŭ nomatajn Arianojn, Antitrinistojn aŭ Socinianojn)² pri ateismo. Ili estis konataj kiel Arians ĉar ili ne rekonis la dogmon de la Sankta Triunuo. Ilia religia doktrino (ĉefe ĝiaj teologiaj, kristologiaj kaj kosmogonaj partoj) evoluis de Trinitarismo tra Triteismo kaj Diteismo ĝis Unitarismo. Ili rekomendis repaciĝon de la veroj de la kredo kun racio kaj komparis la ideon de konscilibereco al la fanatikeco kaj religia maltoleremo de kontraŭreformadsubtenantoj (Nowicki 1965, 48-50).

Dum la klerismo, diversaj liberpensaj kaj antiklerikalaj vidoj estis disvastigitaj (ankaŭ inter parto de la pastraro). Ili estis inspiritaj de la ideoj de la franca klerismo kun trajtoj kiuj estis klare libertinaj (inspiritaj de la ideoj de Voltaire). Ateismaj vidoj estis spuritaj en multaj verkoj de

tiaj leteruloj kaj poetoj kiel Tomasz Kajetan Węgierski (1756–1787); Stanisław Trembecki (ĉ. 1739–1812), kiu fakte estis deisto; Franciszek Dmochowski (1762–1808) kaj Jakub Jasiński (1761–1794) (Nowicki 1965, 71–72).

La libertino, masonisto, kaj Voltaire-subtenanto TK Węgierski elstaras pro sia radikalismo. Li malkaŝe proklamis sian ateismon, kiu estas precipe evidenta en lia poemo "Na ścianie La Grande-Chartreuse" ("Sur la Muro de La Grande-Chartreuse" 2007, 137):

Ani Nieba nadzieja, ani Piekłu trwoga zmienić
myślenia mego nie zdoła sposobu, z ochotą bym
tu jednak żył i wszedł do grobu, gdyby mnie kto nauczył
wierzyć w Pana Boga.
(Nek espero pri la Ĉielo, nek timo pri Infero povas konvinki min pri mia ideo
foriri, mi volonte tamen loĝus ĉi tie kaj enirus la tombon, se iu instruus min kredi
je Dio.)

Dum la Romantika periodo, Edward Dembowski (1822-1846), sendependisma aktivulo, organizanto de la Krakova Ribelo de 1846, filozofo kaj publicisto, proklamis ateismajn opiniojn sub la eksplicita influo de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770). –1831) kaj liaj anoj, Bruno Bauer (1809–1882) kaj Ludwig Feuerbach (1804–1872) aparte. Lia ateismo ankaŭ estis esprimita en kritika takso de la reaktia socia funkcio de religio kaj la eklezio (Śladkowska 1955).

En la polaj landoj, karakterizaĵo de la dua duono de la 19-a jarcento (meze de evoluantaj pozitivismo kaj evoluismo) estis la fakto, ke Pollando ne estis sendependa lando (ne ĝis 1918), kaj ĝia teritorio estis dividita inter la tri imperioj: Rusio. , Prusio kaj Aŭstrio-Hungario.

La imperioj, precipe Rusio kaj Prusio, plenumis politikon direkte al la pola nacio, de diversaj gradoj de intenseco en diversaj tempoj, intencis sennaciigi polojn. Krome, la historia tradicio rezultigis ste-reotipon de la katolika polo ene de la pola nacio. La stereotipo estis plue eternigita per la fakto ke du el la tri invadantoj (Prusio kaj Rusio) ne apogis Katolikismon. Tio ankaŭ kontribuis al la situacio en kiu, unuflanke, ĉiu provo analizi aŭ kritiki Katolikismon – aŭ, pli larĝe, religion – estis perceptita kiel atako kontraŭ nacia identeco; aliflanke, precipe en la cirkloj de la progresema intelektularo, kritika taksado de la Eklezio kaj ĝia rolo en la historio de la nacio pliiĝis, ofte transformante en liberpenson, kontraŭklerikalan konduton kaj rekte ateismajn sintenojn (Grzymala-Moszczyńska kaj Hoffmann 1998; Poniatowski). 1979, 14-15).

La organizita pola liberpenso movado naskiĝis je la komenco de la 20-a jarcento, devenante el la tradicio de antiklerikalismo kaj popolaradikalismo (precipe prononcita en la polaj liberpensulmovadoj), same kiel la laikaj temoj tiel evidentaĵoj en la pola kulturo de la

180 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała epoko,

precipe en la formo de tiaj tendencoj kiel pozitivismo, novromantikismo kaj marksismo.

En la periodo de pozitivismo, eksplicita deklaro de sintenoj indiferentaj al religia kredo, aŭ fakte identa aŭ proksima al ateismo, estintus ofta fenomeno. Ĝi estas precipe rimarkinda en la ĵurnalismo kaj verkoj de Adolf Dygasinski (1839–1902), leterulo kaj pedagogo; la filozofo Adam Mahrburg (1855–1913) kaj la etnografo, religia akademiulo kaj musikologo Jan Aleksander Karłowicz (1836–1903).

Ĉi tio estis sekvo de disputoj vaste faritaj tiutempe kaj rilataj al filozofio kaj vivperspektivo pri "la rilato de scienco al religio" aŭ "fido al racio". Gravan rolon ludis en la polaj landoj la akcepto de la tiam famkonata verko de John William Draper, Historio de la Konflikto inter Religio kaj Scienco (1874, pola traduko de Karłowicz 1882). La aŭtoro prezentis la negativan rolon de religio, precipe kristanismo, en malhelpado de la evoluo de scienco, kaŭzita de rekonado de la prioritato de veroj de kredo super scienca scio.

En la periodo konata kiel Juna Pollando, la famkonataj verkistoj Stanisław Przybyszewski (1868-1927) kaj Tadeusz Miciński (1875-1919) (Pełka 2014, 35) reprezentis la nov-romantikan specon de liberpenso. Ili konis unu la alian kaj kunhavis interesojn pri esoterismo, okultismo, magio, gnozo kaj satanismo. Przybyszewski famiĝis (ne nur loke, sed ankaŭ en Germanujo, Norvegio kaj Ĉeĥio) kiel dekadenca skandalo kaj morala provokisto. Jaron antaŭ sia morto, tamen, Przybyszewski skribis skribe sian rekonvertiĝon al katolikismo kaj petis pardonon pro ĉiuj siaj malamikaj paroladoj kontraŭ la principoj de la Eklezio.

Miciński estas unu el la plej interesaj, kvankam polemikaj, reprezentantoj de la tiama literaturo. Li estis unu el la gvidaj polaj ekspresionistoj kaj antaŭulo de superrealismo. Liaj opinioj pri religio estis laŭ supozo kontraŭkonfesia, senkonfesia, kontraŭfideisma kaj antite-ista (Gutowski 2002, 158).

Ekde la fino de la 19-a jarcento, Pollando vidis la evoluon de ateismo inspirita de marksismo. Ĝiaj plej konataj reprezentantoj estis la sociologoj Ludwik Krzywicki (1859–1941) kaj Stanisław Krusiński (1857–1886), la publicistoj Bronisław Białobłocki (1861–1888) kaj Julian Marchlewski (1866–1925) Marksisma ateisma liberpensulo, Jan Hempel (1877-1937) (Szmyd 1975), kiu estis memlernita filozofo, publicisto kaj tradukisto. Hempel tradukis en la polan The Varieties of Religious Experiences: A Study in Human Nature de William James.

La ateismo de ĉiuj menciitaj subtenantoj de marksismo estis deklarita malkaŝe kaj konsekvence. Ili rigardis religion kiel malhelpon sur la vojo de la progreso de la homaro, kaj, laŭ ili, ĝi meritis esti venkita kiel tia.

La unua pola organizo - Polska Liga Wolnej Myśli (la Pola Ligo de Liberpenso) - estis establita en Francio kaj funkciis de julio 1906 ĝis decembro 1908. Ĝia scienc-literatura-socia monata revuo

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 181

Panteon (Szulkin 1980; kp. 1976) estis eldonita en Parizo inter 1907 kaj 1908 en la pola lingvo. Józef Wascug (J. Wasowski) (1885–1947) estis ĝia ĉefredaktoro. La revuo estis adresita al la pola elmigranta intelektularo kaj, krom naciaj temoj, ĝuis klare liberpensan kaj kontraŭklerikan profilon (Nałęcz 1992).

En la unua jardeko de la 20-a jarcento, ateismaj opinioj ofte estis esprimitaj fare de membroj de diversaj liberpensaj organizoj. Liberpensaj kluboj estiĝis en multaj urboj sur pola grundo kaj en elmigrado.⁴ En la tiama postdispartiga realo formiĝis tri ĉefaj centroj (sekcioj) de pola liberpensado: elmigrado (kun Parizo kiel centro), Varsovio kaj Galegio (Pełka 2014, 36).

Ide-saĝaj ili estis parencaj kaj kolektis diversajn mediojn: de engaĝitaj ateistoj ĝis diversaj liberpensuloj, raciistoj, nekredantoj kaj eĉ kredantoj, sed de kontraŭklerikalaj sintenoj. La plej elstaraj polaj rekomendantoj de ateismo tiutempe estis "la patro de polaj religioistoj" Ignacy Radliński (1843-1920) (Żurawicka 1975), la arkeologo kaj farbisto (virinoj diversmaniere torturitaj dum sorĉprocesoj estas ripetiganta temo en multaj el liaj pentraĵoj), Marian Wawrzeniecki (1863-1943) kaj Andrzej Niemojewski (1864-1921), kiuj, la 1-an de septembro 1906, komencis eldoni liberpensan kaj antiklerikan revuon *Myśl Niepodległa*. Tiu ĉi revuo, eldonita ĉiujn dek tagojn, havis religian sciencan al sia karaktero, precipe inter 1906 kaj 1914. Ĝi estis la pola organo por astral mythologische Schule (Hoffmann 1985).

La severaj kontraŭklerikaj kaj kontraŭreligiaj deklaroj de Niemojewski implikis lin en multaj provoj por insultado de religiaj sentoj kaj kaŭzis konfiskon de liaj verkoj. Niemojewski devis pasigi jaron en malliberejo ĉe la Warsaw Citadelo inter 1911 kaj 1912 pro "insultado de moralo" en la verko *Objaśnienie Katechizmu* (La Klarigo de la Katekismo).

Senluziigita kun la rezultoj de la revoluciaj okazaĵoj de 1905, Niemo-jewski draste ŝanĝis siajn politikajn opiniojn, moviĝante de maldekstra flanko al dekstra flanko (Nacia Demokratio, pola politika movado). Li ankaŭ ŝanĝiĝis al antisemitaj sintenoj, kiuj igis lian socialan aŭtoritaton (kiun li sendube havis ĝis 1905) iom post iom disiĝi (Basara-Lipiec 1988).

Ĝuste pro iniciato de Niemojewski okazis la 8-an de decembro 1907 en la Muzeo de Industrio kaj Agrikulturo en Varsovio la Unua Tutlanda Kongreso de Pola Liberpensado. En ĝiaj kunsidoj interkonsiliĝis sescent tridek unu delegitoj, ĉefe el sciencaj, kreivaj kaj edukaj rondoj. Kvankam la caristaj aŭtoritatoj ne rekonis la decidojn de la Kongreso kaj malpermesis ajnan plian agadon de la asocio, ĝi povas esti referita kiel la unua liberpensa organizo en la polaj landoj.

Periodo de la Dua Respubliko de Pollando Nova

situacio por la liberpensa movado disvolviĝis post la unua mondmilito kaj kun Pollando sendependiĝis. La Dua Pola Respubliko estis periodo de intensaj agadoj de la tiam-evolu

182 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała Pola

liberpensa movado, kvankam iom sen pli larĝaj sociaj sekvoj. Tiu movado estis kontraŭsistema tiutempe ĉar ĝiaj aktivuloj kaj subtenantoj konsistigis malplimulton en la signifo de kaj nombroj kaj kulturo. Ĉar Michał Pietrzak skribas, la religia politiko de tiu periodo estis influita per:

[Ankaŭ historiaj tradicioj, kiuj donis vidpunkton pri la konstantaj ligoj de la pola nacio kun la Romkatolika Eklezio. Pollando estis lando en kiu 75% de la loĝantaro estis katolikaj (inkluzive de 11.2% de la grekatolika rito); 10,5% estis ortodoksaj; 10,5% estis judaj; kaj 3.7% estis evangeliistoj. La Romkatolika Eklezio tradicie tenis dominan pozicion en la vivo de pola socio.

En sendependa Pollando, la sociaj tavoloj kaj politikaj grupoj asociitaj kun la Romkatolika Eklezio akiris kaj konservis potencon tra la diskutata periodo. Ili vidis striktajn ligojn kun Katolikismo kiel la fundamento por la ekzisto kaj la evoluo de pola ŝtatiĝo.

(2010, 112)

La Konstitucio de 17 marto 1921 spegulis tion. La aro de devigaj fundamentaj principoj estis la rezulto de kompromiso atingita de la du ĉefaj partioj kverelante pri ĝia formo: la por-laika Pola Socialista Partio kaj Nacia Demokratio, dezirante doni religian karakteron al la stato.

La fina solvo de religiaj aferoj estis multe pli laŭ la pensmaniero de ĉi-lasta. Kvankam artikoloj 111 kaj 112 el la Konstitucio disponigis liberecon de konscio kaj nominala valoro en la religia sfero, multaj detalaj solvoj klare metis Katolikismon en privilegian pozicion, koste de kaj anoj de aliaj religioj kaj nekredantoj. Ĉi tio evidentiĝas ĝuste de la religia alvoko situanta en la enkonduko mem - "En la Nomo de Dio Ĉiopova" - sed, ĉefe, en specifaj dispozicioj reguligantaj la sferon de la ĉiutaga vivo. Precipe nomi kelkajn: enkonduko de la devo studi religion en lernejoj por studentoj sub 18-jaraj (oni ne povus eniri universitaton sen grado pri religio), administraj praktikoj devigante senkonfesiajn civitanojn memdetermini religie en publikaj dokumentoj (inkluzive de personaj ID-kartoj) kaj en civilstatusaj registroj (naskiĝoj, geedziĝoj kaj mortoj) kaj malhelpante ĵuran deklaron anstataŭe de religia ĵuro sur prenado de pozicioj en la ŝtatservo kaj en la armeo. La konkordato (1925) ankaŭ garantiis al la Romkatolika Eklezio pli favoran ĵuran situacion ol aliaj religiaj organizoj.

Dum Pollando reakiris la sendependecon, la evoluo de la socia movado de ateistoj kaj liberpensuloj alprenis novan dinamikon, ne nur intelektan, sed ĉefe institucian kaj organizan. Tial, de ĉi tie, ni diskutos ĉi tiujn aspektojn de ĝia agado aparte.

La socia movado – historio kaj instituciigo La unua renkontiĝo de

liberpensuloj (inkluzive de raciistoj, antiklerikaluloj kaj ateistoj) en libera Pollando okazis la 5-an de oktobro 1920 en Varsovio, laŭ iniciato de la eminenta profesoro pri lingvistiko Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929). Rezolucio estis adoptita pri la establado de Stowarzyszenie Wolnomyślicieli Polskich (la Asocio de Polaj Liberpensuloj). La asocio finfine iĝis laŭleĝa en 1922. Jan Baudouin de Courtenay iĝis la prezidanto de la asocio, kaj ĝiaj celoj estis prononcitaj en unu el la rezolucioj de la Unua Nacia Kongreso: "La SWP entreprenas rezolutan batalon kontraŭ ajna speco de religia devigo, kaj ĝi postulas: a) laŭleĝan rekonon de senkonfeso; b) kompleta forigo de religio el ŝtataj lernejoj; c) apartigo de la Eklezio kaj la Ŝtato" (Pietrzak 2010, 112).

Krom la jam menciita prezidanto, la ĉefaj asociaj aktivistoj inkludis Jan Hempel (pli frue menciitan), la biologon kaj verkiston Romuald Minkiewicz (1878–1944), la filozofon kaj publiciston Józef Landau (1875–1933) kaj la kuraciston Zdzisław Mierzyński. (1861–1937), kiu verkis *Jak człowiek stworzył boga* (Kiel Homo Kreis Dion, 1955) kiu estis konfiskita fare de la cenzuristoj. Lia studo ne estis originala, sed sur la tero en Pollando ĝi popularigis la rezultojn de klasika evoluismo, atribuante la originon de religiaj kredoj al la pensmaniero de primitiva viro kaj lia senhelpe direkte al naturaj fortoj.

La unua numero de *Myśl Wolna* estis eldonita en 1922. La monata estis la presita voĉo de la asocio, redaktita de Romuald Minkiewicz kaj eldonita ĝis 1928. Ĝi publikigis ĵurnalismajn artikolojn koncerne la nunan socian kaj politikan situacion en Pollando (kun emfazo de Eklezio kaj ŝtataj aferoj) kaj teoriaj studoj pri la esenco de liberpenso en ĝiaj diversaj formoj same kiel verkoj de religio-studa naturo.

Jam en 1924 tamen evidentiĝis kreskantaj diferencoj rilate la programon kaj profilon de la liberpenso movado. Ili finfine montriĝis por nesupereblaj. Aperis du kontraŭaj tendencoj: la liberal-liberpensulo (la tielnomitaj baŭdoinistoj) kaj la maldekstremaj ateistoj (la tielnomitaj Hempelistoj). Dum la Tria Nacia Kongreso, ĉi-lastata transprenis la Stowarzyszenie Wolnomyślicieli Polskich. Mierzyński iĝis la prezidanto, dum Baudouin de Courtenay kaj grupo de subtenantoj forlasis la unuiĝon.

Kelkaj el la aktivuloj kiuj antaŭe forlasis la Stowarzyszenie Wolnomyślicieli Polskich -rangojn fondis novan organizon nomitan *Polski Związek Myśli Wolnej* (la Pola Asocio de Liberpensuloj) en 1927. Ĝia gazetara korpo iĝis la *Wolnomyśliciel Polski* revuo.

Inter la gvidaj figuroj aktivaj en la nova organizo estis Teofil Jaśkiewicz (1883–1952), filozofo kaj oficisto de la Ministerio de Eksterlandaj Aferoj, kio rezultigis en lia verkado multajn verkojn sub diversaj plumnomoj, plej ofte kiel Henryk Wroński; la jam menciita Zdzisław Mierzyński; la lingvisto kaj slavisto Henryk Ułaszyn (1874–1956) kaj aliaj.

184 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała

En 1930, la Rondo de Intelektuloj ĉe Polski Związek Myśli Wolnej establis sin en Varsovio, kie la eminenta filozofo, logikisto kaj etikisto Tadeusz Kotarbiński (1886-1981) transprenis la gvidadon.

Li kreis filozofian koncepton nomitan reismo aŭ fizikismo. Li estis pioniro kaj kuninventinto de prakseologio: ĝenerala teorio de efika operacio. Li verkis la etikan koncepton de "fidinda kuratoro".

Kotarbiński priskribis sian propran vojon al ateismo en Przykład indywidualny kształtowania się postawy wolnomyślicielskiej (An Individual Example of Shaping a Freethinking Attitude, 1981). En la teksto, rilatante al sia propra adoleska sperto de forlasado de religio, li distingas inter ateismo kaj malpieco, skribante:

Defalinto fariĝis ateisto, ne malpiulo. Kaj estas granda diferenco inter ĉi tiuj du vortoj, laŭ mia kompreno.

Ateismo estas intelekta sinteno, aŭ konvinko de ekzisteca juĝspeco. Ateisto kiel tia simple kredas ke ne ekzistas Dio (en la katekisma signifo de la termino, plena de kontraŭdiroj kaj fantazio).

Li tiam malakceptas, kiel sekvo, la interpreton de la Biblio kiel la revelacio de Dio, kaj havas neniun utilon por ĉiu pruvo en kiu tio aŭ tio estas pravigita alportante la ekziston de Dio aŭ la aŭtoritaton de la kvazaŭa vorto de Dio.

"Malpia" laŭ mia kompreno estas aroganta en konsidero de la respektindaj elementoj de religio. Lia sinteno al religiaj idealoj estas moka. Ne estas kialo por ke ateisto estu senpa.

(1981, 14)

La ĉefa celo de asocia agadoj estis "profundigi la teoriajn principojn de Liberpensado kaj krei nabon ĉirkaŭ kiu intelektuloj-liberpensuloj de la tuta lando kunvenus" (Pełka 2014, 36). Ĝi laŭsupoze estis speco de liberpensa pensfabriko de la tempo. La rondo komencis eldoni revuon Racjonalista, kiu estis en presado ĝis 1935 kun la ĉefredaktoro Józef Landau.

La eminenta sociologo, kulturhistoriisto kaj religiema akademiulo Stefan Czarnowski (1879-1937) estis ankaŭ proksima al ateismo. Liaj opinioj, precipe en socialaferoj, evoluis de la sociologismo de Durkheim direkte al Marksismo. Kvankam Czarnowski ne malkaŝe montris sian ateismon, li aperis en multaj verkoj kiel subtenanto, kaj ankaŭ teoriisto, de laika kulturo (Darczewska kaj Nowaczyk 1977).

La rimarkinda psikologo kaj filozofo Władysław Witwicki (1878-1948) skribis malkaŝe pri la perdo de sia kredo, same kiel la enecaj kontraŭdiroj de religia kredo. Lia laboro publikigita en la franca, La foi des éclairés, estis signifa inter liaj sciencaj studoj. En ĝi, Witwicki sekvis la konceptojn de la bonkonata psikologo Alexis Meinong (1853-1920), kaj lian koncepton de supozo (Annahman) aparte. Witwicki rigardis la religiecon de "lumigitaj" homoj en kiel iliaj supozoj (apogitaj per volagoj kaj emocie makulitaj, neverŝajnaj nocioj) estis transformitaj.

en konvinkojn. Laŭ Witwicki, tio protektis ilin kontraŭ kognna disonanco aboliciante la konflikton inter "kredo kaj racio". Ĝi ankaŭ faciligis abolicii la psikologian principon de kontraŭdiro en kiu homo, estante plene konscia, kutime evitis kunhavi konfliktajn juĝojn (vidu Nowicki 1982).

Por fini la diskuton pri la evoluo de la laikaj movadoj en Pollando en tiu ĉi periodo, indas memori, ke ankaŭ la antiklerikalaj publikaĵoj kaj ĵurnalismo de la verkisto, poeto, tradukisto kaj satiristo Tadeusz Boy-Żeleński (1874–1941) estis vaste rimarkis.

Repertuaro de agoj

Pro sia kontraŭsistema kaj minoritata karaktero, la movado de la ateisto kaj liberpensulo en tiu ĉi periodo ne havis tro da loko por manovri.

Ĝi havis tre limigitajn ŝancojn kaj homogenajn esprimformojn.

Ili ankaŭ estis derivaĵo de la rimarkinde intelekta socia profilo de ĝiaj membroj. La klopodoj estis ĉefe de eldona karaktero. La agadoj temigis verkadon de ĵurnalismaj artikoloj, diversaj literaturaj formoj kaj sciencaj libroj, same kiel pri arkivado de peticioj al la aŭtoritatoj kaj skribado de malfermaj leteroj.

Provoj agi en la sfero de influo al juraj regularoj ne estu preteratentitaj, kaj, kiel jam menciite, estis protestoj kontraŭ enkonduko de religiaj elementoj en la Konstitucion. Alia interesa provo laŭleĝe reguligi la situacion de senkonfesiaj homoj estis la ideo de Baudouin de Courtenay por establi senkonfesia komunumon, specon de "religia asocio de nekredantoj". La sukceso de tiu entrepreno rajtigis tian senkonfesia komunumon konservi siajn proprajn decidajn rekordojn preter la kontrolo de religiaj institucioj. La provo registri la komunumon tamen malsukcesis.

Oni ankaŭ provis aktive okupiĝi pri politiko por efektiviĝi sekularajn postulatojn, sed sen multe da sukceso.

Periodo de la Pola Popola Respubliko

La socia movado de ateistoj kaj liberpensuloj en Pollando ĉesis esti kontraŭsistema kaj malsupre kaj iĝis ĉefe sistema kaj desupre. Post la Dua Mondmilito kaj la Jaltaj interkonsentoj, la pola ŝtato transiris en la influkampon de Sovetunio, kiu ankaŭ radikale influis ĝian konfesian situacion. Sekvante la antaŭecon de Sovet-Unio, la novaj socialismaj aŭtoritatoj sekvis eblemon kaj komencis trakti religion kiel inhibitoron de socia evoluo. Jam en 1956, la polaj aŭtoritatoj nuligis la Konkordaton de 1925 kun la Sankta Seĝo, kio igis la polan katolikan eklezion perdi sian dominan pozicion inter religiaj asocioj kaj ĉiujn rajtojn rezultantajn el ĝi. En viktorno, la 22an de julio 1952, nova konstitucio estis adoptita. Ĝi enkondukis liberecon de konscienco kaj

186 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała konfesio

kaj aldone kompleta apartigo de eklezio kaj ŝtato kiel baza principo de religia juro. Ŝtataj oficejoj estis apartigitaj de ekleziaj aŭtoritatoj, religiaj ĵuroj por ŝtataj oficistoj estis aboliciitaj, ĉiuj referencoj al religio estis forigitaj de publikaj dokumentoj kaj nova sekulara geedziĝleĝo estis starigita enkondukante burĝajn geedziĝojn; la Akto pri la Evoluo de la Eduka Sistemo (1961) enkondukis tute laikan ŝtatan edukadon kaj movis religioelecion al kateketikaj punktoj (kun lernejoj inspektoroj ekzercantaj superrigardon super ili).

La celo de ĉiuj tiuj ŝanĝoj, tamen, estis ne tiom egaligi la ŝancojn de malsamaj religiaj asocioj, sed antaŭenigi la specifan mondkoncepton de la ŝtato bazitan sur materiisma Marksleninismo, en kiu ateismo estis nedisigebla komponento. Tiucele temis ne tiom da apostatismo/ laikismo, komprenata kiel spontanea procezo, sed ateismo trudita kaj kontrolita de supre. Esence temis pri realigo de kultura revolucio, kies celo estis transformi publikan konscion en nereligian formon.⁵

Socia movado - historio kaj instituciigo

Post la Dua Mondmilito, en la nova socia realeco de kreskantaj subpremoj kaj stalinisma dogmatismo, grupo de antaŭmilitaj Polski Związek Myśli Wolnej -aktivuloj provis reaktivigi la movadon. La asocio kaj ĝiaj gazetaraj organoj estis fermitaj tamen per decido de la ŝtataj administraj aŭtoritatoj en 1951.

En 1957, sur la ondo de la Ĥruŝĉov Degelo, grupo de junaj marksistaj akademiuloj kune kun kelkaj antaŭmilitaj liberpensuloj kaj raciistoj starigis Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli (la Asocio de Ateistoj kaj Liberpensuloj),⁶ kun Andrzej Nowicki kiel prezidanto. La SAIW komencis eldoni la unuan polan sciencan periodaĵon Euhemer: Przegląd Religioznawczy. Nowicki fariĝis la unua ĉefredaktoro.⁷

En 1958, la periodaĵo iĝis la organo de Polskie Towarzystwo Religio-oznawcze (la Pola Societo por la Studo de Religioj) establita surbaze de la asocio. La socio establis esplorcentron en la kampo de religiaj studoj (Hoffmann 2003).

Towarzystwo Szkoły Świeckiej (la Societo por Sekulara Lernejo) estis fondita la saman jaron, taskigita per disvastigado de la koncepto de laikaj lernejoj kaj la laika edukado de juneco. Ĝia gazetara korpo estis la ĉiumonata Wychowanie (Towarzystwo Szkoły Świeckiej 1968), kiu prioritatis, krom ĝeneralaj pedagogiaj aferoj, temojn de formado de la scienca mondkoncepto – kaj ĉe studentoj kaj instruistoj – laika edukado de junularoj, laikaj ritoj en lernejo ktp. .

La unua prezidanto de Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli estis Andrzej Nowicki (1957-1962). Nowicki ankaŭ estis la prezidanto de Polskie Towarzystwo Religioznawcze (1973-1988). Nowicki ludis specialan rolon en la historio de pola ateismo kaj laikaj movadoj en la periodo de la

Pola Popola Respubliko. De intense antiklerikalaj kaj kontraŭpapaj verkoj, li moviĝis al filozofie profundaj studoj de la itala Renesanca kritiko de religio - konsiderante la vidojn de Giordano Bruno (1548-1600) kaj Giulio Cesare Vanini (1585-1619) precipe - studante la teorion de "laika kulturo" kaj esplorado de la historio de pola ateismo (inkluzive de Kazimierz Łyszczyński). Li ankaŭ proponis krei sciencon esplorantan la fenomenojn de ateismo nomitaj "ateologio" kaj "ateografio" (Hoffmann 2001, 383).

Kvankam la filozofiaj interesoj de Nowicki devenas de lernejoj kaj universitataj jaroj, li komencis krei sian propran filozofian sistemon en la dua duono de la 1960-aj jaroj kun la sekvaj artikoloj: "Ateistyczna perspektywa nieśmiertelności" ("La Ateisma Perspektivo de Senmorteco", 1967).), "O for-mach obecności człowieka w kulturze" ("Pri la Formoj de la Homo Ĉeesto en Kulturo", 1968b) kaj "Ateistyczna filozofia kultury" ("La Ateisma Filozofio de Kulturo", 1968a). Du monografioj resumas la konsiderojn enhavitajn en tiuj artikoloj: Człowiek w świecie dzieł (La Homo en la Verka Mondo, 1974) kaj Spotkania w rzeczach (Renkontoj en Aĵoj, 1991).

Tiuj verkoj formas la fundamenton de lia origina filozofia sistemo, kiun Nowicki daŭre evoluigis dum la sekvaj jaroj. Li komence nomis ĝin "nekontologio" (per kiu li komprenis la filozofion de renkontoj), "ergantropio" (la ontologia unueco de homo kaj homaj verkoj) kaj "spaciocentrismo" (serĉado de spaco por persona penso). Li poste komencis nomi sian filozofian sistemon la "filozofio de renkontoj en aĵoj" kaj, direkte al la fino de lia vivo, filozofia dziełowstąpień (la filozofio de eniriĝo; la ideo de Nowicki atribui la subjektivecon kaj agadon de la kreinto, kiuj devenas de lia fakta ĉeesto en la laboro, al lia laboro) (Siedlaczek 2003).

Laŭ Iwona Agnieszka Siedlaczek (2003), esploristo pri la vivo kaj laboro de Nowicki, la lasta esprimo anstataŭigas du aliajn uzitajn en la 1970-aj jaroj - internigo kaj eksterigo - per distingado inter:

• la kreinto eniras en la kreitan verkon • la esploristo eniras en la verkon de alia artisto • la kreinto eniras en la internan mondon de la ricevantoj de la verkoj

Ĉi tio estas klara provo ĉe polemikoj kun religia eskatologio. Nowicki komparas la religian prenon de senmorteco al senmorteco en sekulara signifo. Homo estas senmorta ĉar li vivas en siaj verkoj. Ni atingas ĉi tiun veran senmortecon ne nur per niaj propraj verkoj, sed ankaŭ per la verkoj de niaj lernantoj kaj eĉ iliaj lernantoj (Siedlaczek 2003).

Por daŭrigi kun la historio de polaj sekularaj movadoj, nova institucio aperis por antaŭenigi laikan kulturon en 1963. Wolne Studium Pedagogiczne (Libera Pedagogia Studo, la ĉeftrejna institucio de Towarzystwo Szkoły Świeckiej) kunfalis kun la Stowarzyszenie Ateistów.

188 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała I

Wolnomyślicieli Informcentro en novan instalaĵon: Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Laickich (Laika Persona Centro por Plejboneco). Ĝi prizorgis ekstermurajn studojn, mallongdaŭrajn kursojn, centrajn seminariojn ktp. Ĉiuj formoj de trejnado kaj plibonigo kombinitaj atingis pli ol 500 000 homojn.

Male al la Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli, kiu estis elita kadra organizo, Towarzystwo Szkoły Świeckiej estis amasorganizo (Załoga 1977).

En 1969, post la fuzio de SAIW kaj TSS, Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej (Socio por la Antaŭenigo de Sekulara Kulturo) estis establita. Ĝi estis la gvida laika asocio en Pollando ĝis la jaro 1989.

Repertuaro de agoj

Pro la subteno de ŝtataj aŭtoritatoj por ateisma ideologio, la vico da agadoj efektivigantaj ĝiajn fundamentojn disetendiĝis signife. Tio estis ne nur publikaĵoj, manifestoj kaj peticioj, sed ankaŭ tuta gamo da specifaj rimedoj, kiuj realisme influis la ĉiutagajn vivojn de la civitanoj de socialisma ŝtato.

Provoj malfortigi la aŭtoritaton de religio kaj religiaj institucioj iĝis la nova procedmaniero. La pozicio de religiaj asocioj, precipe la katolika eklezio, radikale plimalboniĝis. El institucio subtenata de la aŭtoritatoj – kiel okazis dum la Dua Pola Respubliko – ĝi fariĝis institucio forigita el la publika sfero, diskriminaciita kontraŭ kaj – kun diversa intenseco, laŭ la periodo – malkaŝe atakata de la socialismaj aŭtoritatoj. Kontraŭeklezia propagando, la konfisko de varoj kaj la gvato de subpremo de pastroj kaj laikoj asociitaj kun la Eklezio estis nur la plej drastaj ekzemploj de sankcioj truditaj al la Eklezio.

Ritoj estis grava mezuro tra kiu ili provis ensorbigi novan socialisman kaj nereligian vizion de la homo en la nacion. Granda konsidero estis donita al oficialaj festoj de festotagoj kaj tiuj rekomenditaj de la ŝtato (1 majo, 22 julio, Virina Tago, Pola Armeo-Tago, Instruista Tago). Lernejo estis la ŝlosila institucio enkondukanta tiajn sekularajn ritojn, laŭ la socialismaj vigligistoj de la nova kulturo. Estis tie ke novaj festivaloj kaj ritoj aperis kun speciala intenseco. Festo por iĝi unuagrada studento, festaj asembleoj, lernejoj himnoj, festado de infanoj nomtagoj aŭ tiaj novaj festotagoj kiel Sankta Andreo aŭ Sankta Nikolao – ilia celo estis havi infanojn internigi de tre frue, ke ferioj kaj ritoj povus esti de tre bona tempo. nereligia naturo. Provoj ankaŭ estis faritaj por malakraligi tiajn gravajn feriojn por kredantoj kiel Kristnasko kaj Pasko traktante ilin ne tiom kiel religiajn feriojn, sed kiel tempon por ekvilibri la forpason de vivo aŭ simple ŝancon por familiaj renkontiĝoj.

Provoj ankaŭ estis faritaj por kapti tiujn festivalojn kies origina religia karaktero forvelkis. Ili sekve ne emfazis la fakton, ke la patrono de ministoj estis sankta Barbara, sed Barbórka (la festo

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 189

de ministoj la 4an de decembro) estus vige festita. Homoj baptus infanojn sen publikeco aŭ sekrete, sed ili baptus ŝipojn kun entuziasmo, kiun televido elsendos ankaŭ en la 1970-aj jaroj.

Nereligia edukado trans ĉiuj niveloj estis precipe emfazita. Por eternigi la marksisman mondkoncepton en ĉiuj kampoj de supera edukado, deviga marksisma filozofio estis instruata (sub malsamaj nomoj).

Ankaŭ, ekde 1952, intensaj kampanjoj de ideologia trejnado por la reganta Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) (Pola Unuiĝinta Laborista Partio) estis faritaj, ekz, kiel parto de Wiczorowy Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu (WUM-L, Evening Studies of Marx). -Leninismo).

Laŭ la oficiala doktrino, la ŝtato devis esti laika. La leĝo forigis la instruadon de religio el lernejoj (1961). Ankaŭ estis efektivigita programo de sekulara edukado de la socio, rilata al la dis-disvastigo de sekularaj ritoj (Hoffmann 2001, 384).⁸ Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej organizis Junajn Raciismajn Klubojn en mezlernejoj. En la epoko de la Pola Popola Respubliko la ateismo estis parto de la oficiala marksisma ideologio de la reganta Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, kvankam malpli emfazita ol en aliaj landoj de la Orienta Bloko kaj en Sovetunio, kie universitatoj havis fakojn pri "sciencaj fakoj". ateismo". Evidente, la plej multaj el la nuntempaj polaj marksismaj filozofoj kunhavis la ateismajn opiniojn, kvankam ili ne ĉiam malkaŝe proklamis ilin. Signifa nombro da PZPR-anoj estis, kontraste, kredantoj, sed la "partia aparato" kaj (pli altaj) ŝtataadministraciaj oficioj, armeo kaj milico estis devigitaj deklari kaj montri ateismajn sintenojn. Oficiro aŭ membroj de ilia tuja familio suferspertus subpremojn (forigo de la partio, perdo de pozicio, manko de reklamado ktp.) por partopreni religiajn okazaĵojn kiel ekzemple baptado, preĝejoj geedziĝoj, pilgrimadoj, procesioj, katekezoj ktp.).

La periodo de la Tria Respubliko de Pollando Dum la

politika transformo en Pollando (1989-1990), la laika movado (laikaj, ateistoj ktp.) travivis malfacilajn cirkonstancojn. Ĝi estis vaste rigardita kiel aneksaĵo de la Pola Unuiĝinta Laborista Partio, kaj la 29an de januaro 1990, la partio dissolviĝis.

Sociologiaj studoj de pola religieco faritaj post 1989 klare indikas ke nekredantoj kaj ateistoj konsistigis decidan malplimulton de iom malpli ol 10% de socio (Boguszewski 2015). La procento de deklaritaj nekredantoj tamen signife pliiĝis inter 2005 kaj 2014, de 4 ĝis 8%. La resto de pola socio mem-deklarita kiel kredantoj aŭ profunde religia - ĉefe katolika. Aliaj studoj montras ke nur 9.7% de la nekredanta loĝantaro aktive partoprenis (aŭ partoprenis en la pasinteco) en kolektiva agado por plibonigi la situacion de siaj propraj komunumoj (Tyrała 2014, 380). Oni do povas konstati, ke la historio de la sekularisma movado post 1989 estis verkita de minoritato ene de minoritato.

190 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała Socia

movado - historio kaj instituciigo Dum la kolapso de reala

socialismo, Pollando spertis rapidajn socipolitikajn ŝanĝojn kiuj forte influis la ateismajn kaj laikan mediojn sed restis preter ilia influo. Kiel rezulto de la Polaj Rondaj Tablo-Aranĝoj (6 februaro-5 aprilo 1989), la socialismaj aŭtoritatoj permesis parte liberajn elektojn al la Kontrakto-Sejm en junio 1989, kiu rezultigis ilian perdon de potenco Pollando en favoro de la demokrata kontraŭstaro. tion. Tio signifis la komencon de alia reagordo en Preĝejo-ŝtataj rilatoj. Aparta "degelo" inter la du institucioj jam ekzistis ekde 1980, kiam Podkomisja Prawnicza Komisji Wspólnej Przedstawicielei Rządu i Episkopatu (Jura Subkomitato de la Komuna Komisiono de Registaro kaj Episkopejo) estis lanĉita, taskita prepari novan pakaĵon de leĝoj reguligantaj la polan religian leĝon. Tri aliaj juraj agoj konsistigis signifan faktoron en la kunteksto de formado de Preĝejo-ŝtataj rilatoj kaj tiel ankaŭ la evoluo de la pola sekularisma movado:

- Instrukcio de Ministro pri Nacia Edukado Henryk Samsonowicz de la 30-a de aŭgusto 1990, sub kiu religio estis enkondukita en publikajn lernejojn.

- Leĝo pri Familia Planado, Protekto de la Homa Feto kaj Kondiĉoj por Permeso de Gravedeco-Ĉesigo de la 7-a de januaro 1993 •Konkordato inter la Sankta Seĝo kaj la Respubliko de Pollando, subskribita la 28 julio 1993 kaj ratifita la 8an de januaro 1998

Tiuj dokumentoj, limigante la rajton fari abortojn kaj enkonduki religioklasojn al publikaj lernejoj kaj infanĝardenoj, estis publikigitaj komence de la Tria Respubliko de Pollando. Ili implikis sociajn tavolojn de angoro asociita kun la kreskanta pozicio de la Eklezio Romkatolika, foje referita kiel la "malvarma religia milito" (Gowin 1999, 40-44). Tiuj eventoj rekte kaŭzis la aperon de novaj sekularaj organizaĵoj, kiuj – simile al tio, kio okazis dum la Dua Respubliko de Pollando – denove iĝis kontraŭsystemaj.⁹ Stowarzyszenie na rzecz Państwa Neutralnego Światopoglądowo "Neutrum" (Neŭtra Asocio por Ideologie

Neŭtrala), fondita en 1990, estis unu el la unuaj tiaspecaj organizaĵoj. Ĝia retejo (kiu, fakte, neniam ekzistis kiel konvene posedata retejo; anstataŭe www.racjonalista.pl pruntedonis al ili iom da cifereca spaco ĉe www.neutrum.racjonalista.pl) tekstas "[L]a tuja impulso por ĝia starigo estis la maniero kiel la Ministro de Nacia Edukado enkondukis religion klasojn en lernejojn kaj la timo de ĝiaj sekvoj". Czesław Janik fariĝis la prezidanto de la asocio. En 1991, Towarzystwo Humanistyczne (La Pola Humanista Asocio, www.humanizm.net.pl) estis fondita, kun Andrzej Dominiczak, socia aktivulo, publicisto kaj tradukisto, funkciante kiel ĝia prezidanto ĝis nun.

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 191

La kazo de Stowarzyszenie na Rzecz Praw i Wolności "Bez Dogmatu" (Neniu Dogma Asocio por Rajtoj kaj Libereco) meritas specialan atenton (Machalica 2008). Ĝi estis fondita en la fruaj 1990-aj jaroj sekvante ondon de protestoj kontraŭ la abortleĝo venanta en efikon tiutempe. La nocio fari referendumon pri la punebleco de aborto kolektis eĉ 1,5 milionojn da subskriboj. Kvankam la referendumo ne okazis, per tio estis aktivigitaj diversaj asocioj kaj organizoj formitaj sur la fono de homoj; tiaj estas la originoj de la parlamenta Unia Partio, por nomi unu. Ankaŭ la Ne-Dogma Asocio enradikiĝis en ĝi. Ĝi inkludis grupon de maldekstrema kaj liberala intelektularo (famaj politikistoj, verkistoj kaj artistoj). En 1993, la Bez Dogmatu monata estis fondita. Kvankam la asocio mem ĉesis sian agadon post sufiĉe mallonga tempo, la revuo – kiel kvaronjara – daŭre estas eldonita ĝis nun.

Instytut Wydawniczy "Książka i Prasa" publikigas ĝin ekde 1996.

Komence, ĝi estis ĉefe redaktita de filozofiaj profesoroj de la Universitato de Varsovio – Barbara Stanosz (1935–2014) kaj Bohdan Chwedeńczuk – kaj Jagelona Universitato – Jan Woleński. La revuo tenis signifan pozicion inter polaj sekularaj ĵurnaloj kaj rifuzis iĝi aligita kun iu unuigo aŭ partio.

Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej de Komunista Pollando ankaŭ trovis ĝian daŭrigon en la Tria Respubliko de Pollando. Post la politika transformo de 1989, la nombro da membroj de la socio signife malpliĝis, kaj la socio perdis ŝtatsubtenon. Ĝi estis restrukturita, aliflanke, en Towarzystwo Kultury Świeckiej im. Tadeusza Kotarbińskiego (Tadeusz Kotrabiński Sekular Culture Society) en 1992. La sociologo, politika sciencisto, akademia instruisto kaj poste, inter 1966 kaj 1997, ministro pri nacia edukado Jerzy Wiatr iĝis la prezidanto.

Ĉiuj tiuj organizoj estis asociitaj en Federacja Polskich Stowarzyszeń Humanistycznych (Pola Federacio de Humanismaj Asocioj), kies ĉefa celo estis integri kaj reprezenti la polan humanisman movadon en la naciaj kaj internaciaj forumoj. La plej granda parto de ili ĉesis funkcii en la 1990-aj jaroj. La Pola Humanisma Asocio kaj la Sekulara Kultura Societo ambaŭ certe aktivis ĝis nun.

Ĝenerale, la tuta dua duono de la 1990-aj jaroj kaj la fruaj jaroj de la 21-a jarcento vidis la sekularismovadaktivulojn iĝi neaktivaj. Sekvante la malsukcesan mobilizadon de la fruaj 1990-aj jaroj, la movado velkis. Krom individuaj iniciatoj kiuj eĉ ne estis reflektitaj en la ĉefgazetaro, polaj ateistoj kaj liberpensuloj iĝis nevideblaj en la publika sfero. La kreskanta pozicio kaj signifo de la Romkatolika Eklezio kaj la negativaj asocioj kun la periodo de la Pola Popola Respubliko kaŭzigitaj de ateismo en la unuaj jaroj da politika transformo estis la verŝajnaj kialoj.

Ĉi tiu situacio ŝanĝiĝis kiam la retejo racjonalista.pl aperis interrete. Ĝi inspiris komunumon kiu formale establis Polskie Stowarzyszenie

192 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała

Racjonalistów (Pola Raciista Asocio, www.psr.org.pl) en 2005.¹⁰ La ĵurnalisto kaj socia aktivulo Mariusz Gawlik (konata sub plumnomo Agnosiewicz) kunigis la rolojn de la fondinto kaj ĉefredaktoro de la retejo, kiel same kiel la fondinto kaj unua prezidanto de la asocio. Post plurjara aktivado, la asocio havis lokajn strukturojn en kelkaj urboj: Varsovio, Krakovo, Poznań, Wrocław, Łódź, Katowice kaj Ŝĉetino.¹¹ La agadoj entreprenitaj de la asocio havis karakterizan karakteron enfokusigi ne nur pri "reala" mondaj engaĝiĝoj, sed ankaŭ pri engaĝiĝoj en la virtuala mondo: havi interagan retejon kaj fejsbukan fanpaĝon.

Ekde tiam, ĝi fariĝis speco de normo kaj antaŭkondiĉo por la efika funkciado de ĉiu lastatempe establita laika organizo.

Dum pluraj jaroj, la Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów estis sendube la plej aktiva laika organizo de la Tria Respubliko de Pollando. Bonaj indikiloj de la agadnivelo de la organizo estis ĝia videbleco en la publika sfero (la nombro da amaskomunikilaj publikaĵoj pri ĝi kaj ĝiaj membroj aperantaj kiel fakuloj pri informprogramoj - sekvas pliaj ekzemploj) kaj kaj la nombro kaj diverseco de iniciatoj entreprenitaj. de ĝiaj membroj. La rekonebleco de organizo ene de la medio, kies interesojn ĝi reprezentas, povas ankaŭ atesti sian agadon. En ĉiu el la tri dimensioj, la PSR sendube ekgvidis. Kun la tempo, tamen, la agado de la asocio perdis sian impulson.

Ekzistis loka disigo en la Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów en 2013 (Konarski 2013). La krakova branĉo de la organizo estis transformita al aŭtonoma organizo, registrita en 2014 sub la nomo Stowarzyszenie Wszechnicy Oświeceniowo-Racjonalistycznej (Universitato de Racio kaj Klerisma Asocio, www.swor.pl). La postaj prezidantoj de la nova asocio estis la sociaj aktivuloj Andrzej Jesion kaj Adam Jaśkow. La asocio enfokusigis sian agadon pri organizado de ĉiujaraj sekularaj tagoj en Krakovo kaj ĉiumonataj renkontiĝoj reklamantaj sciencajn sciojn okazigitajn sub la marko Wszechnica Oświeceniowo-Rationalist (Universitato de Racio kaj Klerismo). La krakova branĉo de la PSR reaktiviĝis, tamen, kun tute nova stabkonfiguracio (kun profesoro pri filozofio, Joanna Hańderek, kiel la seĝo).

Longdaŭraj kaj pli stabilaj organizaĵoj aperis sur la mapo de la pola laika movado nur post 2010. En 2011, en Lublin fondiĝis Fundacja Wolność od Religii (Fondaĵo Libereco de Religio, <http://wolnoscodreligii.pl>) . Dorota Wójcik iĝis la prezidanto. La fondaĵo iĝis pli elstara kiam ĝi organizis la unuan polan tutlandan afiŝtabulkampanjon en 2012. Koalicja Ateistyczna (la Ateisto-Koalicio, <http://koalicjaateistyczna.org>) kaj Fundacja imienia Kazimierza Łyszczyńskiego (la Kazimierz ŝlyszski Foundation, <http://koalicjaateistyczna.org>) .pl) estis lanĉitaj en Varsovio en 2013, kun Dariusz Kędziora kiel prezidanto de la unua kaj Marek Łukaszewicz kiel prezidanto kaj socia aktivulo Nina Sankari kiel vicprezidanto de la lasta. Ambaŭ organizoj estas ĉefe konataj pro organizado de la ĉiujaraj tagoj de ateismo en Varsovio ekde 2014.

Ankaŭ en 2013, la Świecka Polska (Laika Pollando, <http://swieckapolska.pl>)

iniciato komenciĝis, kun Zofia Achinger, Zbigniew Kaczmarek kaj Rafał Maszkowski ĉe ĝia kerno. Iliaj plej rekoneblaj kontribuoj al la lukto por sekulara Pollando estis klopodoj por formala apostateco kaj kritika analizo de statistikaj datenoj pri la religieco de poloj.

Akcelilo de ŝanĝoj

La historio skizita pli frue klare implicas ke, almenaŭ ĝis la fruaj jaroj de la unua jardeko de la 21-a jarcento, sekularaj movadoj estis niĉa fenomeno en la Tria Respubliko de Pollando. Tiam, tamen, aferoj ŝanĝiĝis. Sed kio kaŭzis – por uzi la vortojn de Randall Collins (2001) – la pola sekularisma movado finfine trovi niĉon en la emocia spaco de atento de la ĝenerala publiko? Tanya Smith, Prezidanto de la Ateisma Alianco Internacia skribas ke "[T]o resumas ateismon en la 21-a jarcento per unu vorto - ateismo estas 'aktiva'. Ni estas aktivaj ĉar ni devas esti. Ni estas aktivaj ĉar la moderna mondo donis al ni la ilojn, kiujn ni bezonas" ("Ateismo en la 21-a Jarcento" 2011).

Tiuj iloj estas la interreto. Ĝia aspekto montriĝis kiel sukceso por la laika movado pro almenaŭ du kialoj. Unue, ĝi ebligis kristaligi, amase, la kolektivan identecon inter nekredantoj en senprecedenca maniero. Due, ĝi nekredeble plibonigis la mobilizadon en la kampo de kolektiva agado.

Polaj nekredantoj, ateistoj, raciistoj kaj liberpensuloj certe ne estas ciferece ekskludita socio. Interreto ne estas nekonata aŭ neatingebla por ili, sed, male, ili uzas ĉi tiun ilon ege efike, ankaŭ utiligante ĝin por artiki siajn opiniojn kaj mobilizi rimedojn.

Estis la interreto kiu ebligis al ili ekesti en la publika sfero.¹² Tio ne validas nur por la pola sekularisma movado; la interreto fariĝis ankaŭ disvolva impulso por multaj eksterlandaj organizaĵoj de ĉi tiu tipo (ekz. por la Internacia Humanisma kaj Etika Unuiĝo, kiu fine de la 20-a jarcento, translokinte sian sidejon al Londono, plibonigis sian agadon en senprecedenca maniero danke al la uzo de novaj komunikadaj teknologioj, ĉefe interreto). Pliigi la efikecon de decidprocezoj, respondi pli rapide al ŝanĝoj okazantaj en la mondo kaj etendi la amplekson de la atingo kaj spektantaro - ĉi tiuj estas la ĉefaj avantaĝoj de uzado de novaj teknologioj (Deukeren 2007, 433).

Tia efika kaj lerta uzo de la interreto ne estas surpriza, se vi ekzamenas la sociodemografian profilon de ĉi tiu komunumo. Statistika ne-liverulo falas en la sekvajn kategoriojn:

- vira
- juna
- loĝas en granda urbo
- supera edukado
- alta socia statuso
- alta enspezo

194 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała

Studo de unu el la aŭtoroj de ĉi tiu ĉapitro konfirmas tion (Tyrała 2014, 145–159). Ĝi havas klaran trorepresentadon de viroj, junuloj (adoleskantoj kaj junaj plenkreskuloj), loĝantoj de grandaj grandurboj kaj homoj kun pli alta eduka nivelo. Ĉi tiu aro de funkcioj preskaŭ perfekte kongruas kun la soci-demografia profilo de interretaj uzantoj kaj tiuj, kiuj uzas ĝin plej efike (Batorski 2005).

La apero de la interreto eble estis la antaŭkondiĉo por la integriĝo de polaj nekredantoj ĉirkaŭ komunaj celoj. Kaj ĉi tio estas, almenaŭ pro kelkaj kialoj, listigita de Leszek Porębski (2010, 42–44), kiam oni analizas la profitojn rezultantajn de la reta mobilizado de minoritataj grupoj.

Laŭ li:

•ju pli malgrandaj estas la resursoj de difinita komunumo, kaj •ju pli teritorie disiĝis la loĝantaro, kaj •ju pli grandaj estas la baroj renkontataj de difinita komunumo por aliĝi al la publika vivo, des pli grandaj estas la avantaĝoj de ĉi tiu tipo de mobilizado.

Ĉiuj ĉi tiuj punktoj rilatas al polaj nekredantoj. Antaŭ ĉio, ili estas specifa minoritato en la senco de geografia distribuo. Komunumoj en la tradicia signifo formiĝis surbaze de spaca proksimeco. Ĉe nekredantoj, tia proksimeco evidente okazas, sed ĝi estas hazarda kaj relative malofta (la probableco renkonti nekredanton en Pollando estas multe pli malgranda ol tiu renkonti kredanton). Krome, nekredantoj en Pollando povas esti trovitaj en ĉiu socia tavolo, ĉiu speco de loĝloko kaj ĉiu aĝoklaso, gamo de enspezo aŭ nivelo de edukado.

Tiaj kondiĉoj ne estas favoraj al efika ligo aŭ asociiĝo.¹³ Tiu ĉi stato estis ankoraŭ klare videbla en la 1980-aj jaroj. Janusz Mucha taksis la eblecojn de ebla grupfirmiĝo de nekredantoj en tiu tempo kiel magran:

Alia afero estas la problemo de la aro de la nekredantoj kiel kampo por interago kaj komunikado. Kaj denove, ŝajnas al mi, pro la tre malgranda nombro da ili, kaj ankaŭ pro pluraj kialoj supre menciitaj, ili interagas kaj komunikas ĉefe kun kredantoj. Tio ne influas ilian individuan identecon kiel nekredantoj sed reduktas la ŝancojn de nova socia grupo aperanta.

(1988, 190)

La apero de la interreto tute ŝanĝiĝis kaj revoluciis kiel nekredantoj funkciis ĝis nun, solvante ambaŭ ĉi tiujn problemojn.

•Antaŭ ĉio, ĉi tiu medio ekstermis ĉiujn geografiajn limojn, tiel forigante la efikon de neniuj spaca proksimeco. •Interreto ankaŭ fariĝis ilo por krei kaj disvastigi amasskale specifan vizion de la kolektiva identeco de nekredantoj. Tiuj ĉi agadoj celis krei la plej vastan ebla komunan bazon por

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 195

reprezentantoj de ĉi tiu komunumo, sub la principo ke "ateismo ne sufiĉas" (Agnosiewicz 2002). La celo de tiu ĉi slogano estis montri ke ateismo estas nur deirpunkto, speco de malfono, al la formado de aliaj identecoj, kiel humanismo aŭ raciismo.

Repertuaro de agoj

La agado de ĉiuj sociaj movadoj estas ĉefe protesto, difinita kiel "ne-rutinigitaj manieroj influi politikajn, sociajn kaj kulturajn procezojn" (Della Porta kaj Diani 2006). Formoj de protesto povas esti ekstreme diversaj. La repertuaro konstante plivastiĝas kun la evoluo de naciaj ŝtatoj, la evoluo de kapitalismo kaj la disvastiĝo de modernaj komunikiloj (Della Porta kaj Diani 2006, 187). La elekto de la repertuaro de protestaj agoj dependas de multaj malsamaj faktoroj, kiel la disponeblaj rimedoj por mobilizi, la celo kiun movado klopodas atingi, la nuna stadio de la protesta ciklo, la tradicioj de la movado kaj la profilo de amaskomunikiloj/subtenantoj de la movado. volas altiri/akiri.

La aspekto kiu distingas ĉi tiujn iniciatojn estas ilia ĝenerala virtuala karaktero. Ĝi estas ligita al la rolo de la interreto, priskribita antaŭe, kiel rimedo de mobilizado por la sekularisma movado ekde 2005. Kvankam multaj el tiuj eventoj estas komencitaj en la sfero de virtuala realeco, iliaj kon-sekvoj tamen atingas la realan. Rimarkindas ankaŭ, ke perado de agado en virtuala realeco certe pligrandigis la ŝancojn por la movado. Tiel, agoj faritaj post 1989 estas multe pli riĉaj kaj diversaj ol tiuj entreprenitaj en la antaŭe priskribitaj periodoj de ĝia evoluo.

Menciindas, ke ĉiuj jenaj ekzemploj de kolektiva agado organizita de reprezentantoj de la pola sekularisma movado servis en malpli aŭ pli granda mezuro al la atingo de unu el la ĉefaj celoj, kiujn la movado serĉas. Ĉi tiuj celoj estas:

- batali por la apartigo de la Eklezio (ĉefe katolika) kaj la ŝtato •
- antaŭenigante por-sciencan perspektivon •
- instituciigante elementojn de nereligia vivstilo kiel alternativo al domina Katolikismo en la kultura kaj simbola signifo (ekz., humanismaj ceremonioj kaj etiklecionoj en publikaj lernejoj)

La Interreta Listo de Ateistoj kaj Agnostikuloj (<http://lista.racionalista.pl>)

Tio malfermiĝis en julio 2007 (nombro da kontribuoj en 19 oktobro 2011: 19,305, inkluzive de 13,668 ateistoj, 4,078 agnostikuloj kaj 1,559 nekredantoj). Kelkaj

196 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrąła

jarojn poste, ĝi estis "interrompita pro kialoj de organiza malfacilaĵo" (laŭ la oficiala anonco donita en la retejo). Ĝi estis la centra ideo de la kampanjo "Ateocoming out" - aperanta kiel ateistoj aŭ publikaj malkaŝoj de nekredantoj. La homoj malantaŭ ĝi skribis pri la kialoj por krei la liston en la retejo:

Tiu ĉi aparta ago eliri kiel nekredantoj nature kompletigas apostazon, kiun multaj poloj faris aŭ formale aŭ ne. Ni decidis, ke ne sufiĉas foriri kaj silenti. Ni kredas necese paroli kaj agi, por ke tiuj, kiuj ne volas la patronecon de la Eklezio super la Ŝtato, estu respektataj en nia lando. Ni volas doni voĉon al: soldatoj, oficistoj, policanoj, fajrobrigadistoj kaj aliaj homoj, kiuj pro siaj profesioj, estas devigitaj sub la premo de siaj superuloj partopreni en religiaj servoj kaj ceremonioj. Ni ŝatus tiujn teruritaĵojn de la vortoj de registaraj konsilistoj, ke se Dio volus cezaran sekción, li ekipus la virinon per zipo, por povi esprimi sian opinion.

(Racionalista nd)14

Humanismaj ceremonioj

Unu el la plej gravaj agadkampoj de laikaj organizoj en Pollando - precipe la Pola Asocio de Raciistoj - estis la konsekvenca efektiviĝo de humanismaj ceremonioj, aŭ sekularaj versioj de trapasaj ritoj, kiel geedziĝoj, entombigoj kaj bonvenigaj ceremonioj.

Tiuj provoj instituciigi la elementojn de laika kulturo en Pollando en la sfero de ritoj estas gravaj ĉefe pro la "koloniigo" de ĉi tiu sfero fare de Katolikismo. Unuflanke, ili povas esti derivitaj de la riĉa tradicio de sekularaj ritoj, kiuj, dum la Pola Popola Respubliko, estis intense antaŭenigitaj fare de la aŭtoritatoj (geedziĝoj, entombigoj kaj bazlernejaj inaŭguraj ceremonioj) (Adamski 1993). Aliflanke, la iniciatintoj de tiuj ceremonioj inspiras el la simila agado de laikaj organizoj en Okcidenta Eŭropo.¹⁵ La unua humanisma geedziĝo okazis en Pollando en 2007. Pli ol 100 estis organizitaj ekde tiam, inkluzive de samseksaj edz(in)oj (Tyrąła). 2009). Preparoj por organizi humanismajn funebrojn kaj infandediĉajn

ceremoniojn (sekulara alternativo al bapto - la unua okazis la 30-an de aprilo 2010 en Polkowice) estas ankaŭ daŭras. La unua "florfesto" en Pollando, kiu estas la humanisma ekvivalento de la Katolika Unua Komunio, okazis en majo 2010. En oktobro 2009, Mariusz Agnosie-wicz lanĉis unikan retejon: Humanistaj Ceremonioj (<http://ceremonie.racionalista.pl>), kie tiuj, kiuj volas havi tian ceremonion, povas lerni ĉion pri ĝi kaj plenigi aliĝilon. Super la unuaj

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 197

jarojn, nur homoj kolektitaj ĉirkaŭ la Polskie Stowarzyszenie Racjonalistów komunumo farus humanismajn ceremoniojn, sed, kun tempo, la sektoro komencis kreski.

Kampanjoj por sekulara lernejo

Religia edukado (kiel en instruado de la katolika religio) en publikaj lernejoj estas fajno en rilatoj inter nekredantoj kaj katolikoj (Balsamska et al. 2016). Laŭ la unua, religiaj klasoj en publikaj lernejoj kaj infanĝardenoj ne devus okazi en lando, kie la Konstitucio garantias la apartigon de eklezio kaj ŝtato. Tial, post 1989, pluraj kampanjoj aperis por forigo de religiokursoj de lernejoj. Nekredantoj, kiel ili asertas, ne volas kontraŭbatali katekezon en la lernejo, sed volas provizi indan kaj disponeblan alternativon en la formo de kursoj pri etiko.

(Nuntempe nur 3% de lernejoj ofertas la temon.) (Podgórska 2008). Unu el la ĉefaj punktoj de la kampanjo estis krei multifunkcian interretan retejon. Frue 2010 vidis la lanĉon de www.etykawszkole.pl, nekomerca retejo por instruistoj, gepatroj kaj studentoj. Ĝi havis leĝajn agojn reguligantajn instruan etikon en la lernejo, utilajn instrumaterialojn, liston de rekomenditaj lernolibroj kaj afiŝojn reklamantajn etikon en la lernejo elŝuteblaj de la retejo. Alia menciinda projekto estas la Świecka Szkoła (Laika Lernejo). Ĝi servis por kolekti subskribojn sub civita leĝdona iniciato ĉesigi la ŝtatan financadon de religio en publikaj lernejoj. Komencite en 2015 fare de Leszek Jażdżewski de Liberté!, kaj la revuo kaj retejo sukcesis kolekti pli ol 150,000 signaturojn (100,000 estante la postulata minimumo) kaj faris ĝin al la Sejm, kie ĝi estis malaprobata.

Ateistaj kaj agnostikaj marŝoj, Sekulareco-Tagoj kaj Tagoj de Ateismo Grava

evento por la pola sekularisma movado estis la Ateista kaj Agnostika Marŝo, kiu ekveturis de Collegium Novum, la ĉefa konstruaĵo de Jagelona Universitato en Krakovo, je la 14-a horo de la 10-a de oktobro 2009. La marŝon organizis la nove starigita Krakovo Junaj Liberpensuloj Asocio. La informoj pri la marŝo disvastiĝis elektronike, ĉefe per Fejsbuko. La dua marŝo okazis jaron poste kaj la tria en 2011. En 2012, la okazaĵo estis renomita la Sekulareco-Marŝo.

Sub tiu nomo, ĝi estis tenita en Krakovo ĉiujare poste.

En 2013, la formulo de la tuta evento denove ŝanĝiĝis. Nuntempe, la marŝo estas temo en la tagordo de pli larĝa tritaga evento okazigita en septembro sub la nomo de Sekulareco-Tagoj. Krom la marŝo, la festivalo konsistas el sciencaj renkontiĝoj, diskutkomisionoj kaj artekspozicioj. Stowarzyszenie Wszechnica Oświeceniowo-Racjonalistyczna estas la organizanto. Du Varsoviaj sekularaj organizoj sekvis similan vojon: Ateista Koalicio

198 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała kaj

Fondaĵo Kazimierz Łyszczyński. Ili organizis la Tagojn de Ateismo en Varsovio en marto 2014. La tritaga festivalo, superregata de renkontiĝoj kaj diskutkomisionoj kun polaj kaj eksterlandaj gastoj, kulminis per historia resursceniĝo de la senkapigo de Kazimierz Łyszczyński ĉe la strato Nowy Świat. Dum la unua eldono de la Tagoj de Ateismo, la filozofia profesoro, publicisto kaj konata laika aktivulo Jan Hartman reprezentis Łyszczyński. La Tagoj de Ateismo, same kiel Tagoj de Sekulareco, fariĝis ĉiujara evento en la kalendaro de sekularismaj movadoj.

Afiŝtabulkampanjoj

Novembro 2012 vidis senprecedencan eventon en Pollando. Dekduo da urboj (inkluzive de la plej grandaj) montris afiŝtabulojn prezentantajn ateisman enhavon.¹⁶ La kampanjon iniciatis la Fondaĵo Lublina Libereco de Religio. La fondaĵo disvastigis informojn pri la bezono de libervolaj financaj kontribuoj vaste per sociaj amaskomunikiloj (plejparte Facebook), kaj la donacoj financis la kampanjon tute. La unua eldono de la kampanjo uzis du dezajnojn por la afiŝtabuloj. Unu legis "Ĉu vi ne kredas je Dio? Vi ne estas sola" kaj la alia "Mi ne mortigas. Mi ne ŝtelas. Mi ne kredas". Jen ekzemploj, kiel ili enkadriĝis en la urbaj pejzaĝoj.¹⁷

Figuroj 9.1, 9.2, 9.3, 9.4 Afiŝtabulo-kampanjo en Pollando.

200 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrała

Figuroj 9.1, 9.2, 9.3, 9.4 (Daŭrigo)

La afiŝtabuloj estis tie dum malpli ol du monatoj, sed ili kaŭzis grandan nombron da reagoj. Antaŭ ĉio, la tuta kampanjo estis bone raportita en la amaskomunikilaro. Homoj demandis sin ĉu ĝi celis antaŭenigi ateismon aŭ manifesti en publika spaco la fakton, ke ateistoj entute ekzistas. La eventoj, kiuj okazos apud la afiŝtabuloj, ŝajnis paroli por ĉi-lasto. Polaj nekredantoj, ĉefe per Fejsbuko, kunvenis por fari grupfotajn antaŭ la afiŝtabuloj. Tiuj fotoj poste estis afiŝitaj en Fejsbukon kiel kolektiva manifestiĝo de ateisma identeco. Ekde tiam, la kampanjo ripetiĝis ĉiujare. Dum ni skribas ĉi tiujn vortojn, la sekva – kvina – instalado de la kampanjo ĵus komenciĝis.

Konkludo

La pola movado de ateistoj, sekularistoj kaj liberpensuloj iris longan kaj komplikatan vojon. Dum ĝia agado, la afero ŝanĝiĝis: la politika situacio, la religia mapo de la lando kaj la potenc-ekvilibro inter la ŝtato kaj la eklezioj. Ĝenerale, la aranĝo estis malavantaĝa al la movado. Eĉ dum la periodo de la Pola Popola Respubliko, funkcia sub la oficialaj aŭspicioj de la aŭtoritatoj, ĝi alfrontis fortan reziston de la amasoj de la socio apogita fare de la Romkatolika Eklezio. Tiusence ĝi ĉiam estis minoritata movado

Sekularismaj sociaj movadoj en Pollando 201

kaj – por citi la titolon de libro de Barbara Stanosz – En la Ombro de la Eklezio (2004). Malgraŭ ĝia elitisma karaktero, la vasta plimulto de homoj pridiskutitaj en la teksto estas reprezentantoj de la intelektularo.

La fina etapo de evoluo bonvenigis tutmondan ŝanĝon en la aplikado de komunikadoteknologioj. Ĉiuj tiuj ŝanĝoj havis efikon sur la movado mem kaj la agadstrategiojn entreprenitajn de ĝiaj reprezentantoj. En la lasta periodo de ĝia agado, post 1989, tiuj agoj intensiĝis, kaj reagoj ene de la movado okazis. La dominado de religia kulturo sur multaj niveloj de socia, kultura kaj politika vivo en Pollando – konsistiganta la originojn de konflikto inter kredantoj kaj ne-kredantoj – signifas ke en la venontaj jaroj, kelkaj aferoj plej certe okazos en ĉi tiu sfero.

Fine, ni koncentriĝu pri terminologiaj aferoj ankoraŭ unu fojon. Rakontoj de homoj kaj organizoj, kiujn ni priskribas ĉi tie, fokusiĝas ĉirkaŭ diversaj ideoj. La plej ofte menciitaj estas ateismo, liberpensado, humanismo, raciismo kaj sekularismo. Tio levas demandojn pri semantikaj diferencoj, memdeklaroj de la membroj de la movadoj bazitaj sur tiuj diferencoj kaj la profilo de agadoj entreprenitaj de ili. Kvankam estas iuj kulture konservitaj signifoj asignitaj al tiuj terminoj, en la socia vivo kaj la agadoj de la movado, ili ĝenerale malklariĝas. Sociologia esplorado pri la temo implicas tion klare (Bullivant 2013; Tyrała 2015).

Notoj

1 Bona Sforza (1494–1557) – de 1518, la reĝino de Pollando, edzino de la reĝo de Pollando (de 1507), Sigismondo la 1-a la Maljuna (1467–1548) el la Jagelona dinastio.

2 Inter 1562 kaj 1565, religia komunumo apartiĝis de la Pola Evangelical-Reformed Church (Kalvinismo), kiu estis radikala branĉo de la reformado en Pollando. Ĝiaj gvidaj reprezentantoj estis la verkisto kaj edukisto Andrzej Frycz Modrzewski (1503–1672); la itala teologo Faust Socyn (1539–1604) (tial, la polaj fratoj estis ofte nomitaj Socinianoj); la predikisto kaj verkinto de multaj teologiaj traktaĵoj Andrzej Wiszowaty (1608–1678) kaj la verkisto, filozofo kaj hebreisto Szymon Budny (1530–1593), kiu verkis tradukon de la Biblio en la polan. En 1658, per rezolucio de la Sejm, ili estis akuzitaj je subteno de la svedoj dum la tielnomita Diluvo (la sveda invado de la Pola-Litova Ŝtatkunumo en 1655 dum la Dua Norda Milito de 1655-1660) kaj tiam devigis (sub minaco de mortopuno) konvertiĝi al Katolikismo aŭ forlasi Pollandon. Post forpelitaj, ili daŭrigis sian agadon ĉefe en Transsilvanio kaj Nederlando. La lastaj komunumoj eksterlande malaperis en 1803. Vidu Gołaszewski 2004.

3 “Mi ĉi-pere deklaras, ke mi naskiĝis en la katolika kredo kaj mi volas vivi kaj morti en ĝi. Mi tutekore bedaŭras ĉiujn miajn misfarojn kontraŭ la reguloj de la kredo kaj mi deziras ĉion korekti. Plej sincere kaj profunde sindonema al la Katolika Eklezio – Stanisław Przybyszewski. Warszawa, 10 oktobro 1926” (Przybyszewski 1927).

4 Laŭ Horoszewicz (2007a, 41): „Ankaŭ pola liberpensado formiĝis super Atlantiko. En la brazila ŝtato Paranao, la pola elmigrado/

202 Henryk Hoffmann kaj Radostaw Tyrała

enmigro organizis liberpensajn klubojn kaj eĉ revuon (eldonita mallonge sub neidentigita titolo). En 1912 la Pola Asocio de Liberpensuloj en Usono establis en Ĉikago fondita fare de K. Żurawski kaj J.

Szymański, la patroj de la Pola Popola Universitato. La laŭleĝaj formuloj estis identaj al tiuj de la PLWM (Pola Ligo de Liberpensoj - aldonita de HH kaj RT). La gazetara korpo estis ĉiumonata Wolna Myśl (red. de R.

Mazurkiewicz). La agado kolapsis post kelkaj jaroj". La bibliografia priskribo de Liberpensoj en la elektronika reta katalogo de la Nacia Biblioteko en Varsovio informas, ke ekde volumo 2, numero 7 (1913), Michał Dziedzic estis la redaktoro.

5 Tamen, la intenseco de subpremo kontraŭ organizoj kaj religiuloj en la tempoj de la Pola Popola Respubliko neniam atingis tiel kritikan nivelon kiel en Sovet-Unio, kie en la 1920-aj kaj 1930-aj jaroj, la Unio de Militantaj Ateistoj (establa en 1925 kiel la Ligo de Ateistoj kaj funkcia kiel la Unio de Militantaj Ateistoj aktuale en 1929) funkciis. Krom tipaj agadoj en la kampo de ideologio (disvastigo de ateisma propagando), pri kiu oni traktis ankaŭ en Pollando, ĝi respondecis ankaŭ pri uzado de perforto por batali kontraŭ diversaj religiaj grupoj, denunciado de kredantoj, detruado de sanktaj objektoj kaj profanado de tomboj. kaj religiaj objektoj (vidu Smoleń 2000).

6 Horoszewicz (2007b) detale priskribas la eventojn.

7 Pełka (2014, 37) priskribas la eventojn pli vaste.

8 Pri la sekularaj ritoj de la Pola Popola Respubliko, vidu Pełka (1973, 1989).

9 La skizo de la instituciigo de la sekulara movado en la Tria Respubliko de Pollando ĉi tie prezentita devenas ĉefe de interretaj fontoj (retejoj de asocioj kaj Vikipedio-enskriboj) kaj konversacioj kun laikaj aktivuloj. Ankoraŭ ne ekzistas presitaj artikoloj aŭ monografioj pri la temo (vidu Tyrała 2014, 362–367).

10 Registri la PSR tute ne estis facila. Mariusz Agnosiewicz priskribis la administrajn problemojn renkontitajn dum la aliĝo de la asocio en "Kulisy rejestracji Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów" ("Malantaŭ la Tranĉo de la Pola Asocio de Raciistoj-Registrado", 2005).

11 Prenite la 21-an de marto 2017 de www.psr.org.pl.

12 Tamen ĝi ne estis la sola faktoro. Akcepto de la "Novaj Ateistoj" movado ankaŭ ludis signifan rolon en tiu procezo, plejparte kiel fonfaktoro. Ne hazarde, Bóg urojony (2007), la pola traduko de The God Delusion de Richard Dawkins, la plej konata reprezentanto de tiu ĉi tendenco, iĝis furorlibro, koincidante kun la amaskomunikila eksplodo de intereso ĉe polaj nekredantoj.

Post la libro de Dawkins sekvis aliaj, inkluzive de Sam Harris, Daniel Dennett kaj Christopher Hitchens.

13 De la 1950-aj jaroj, Ralf Dahrendorf (1959) montris al teritoria disvastigo kiel unu el la gravaj faktoroj malhelpantaj la organizon de kvazaŭgrupoj en konstantajn konfliktgrupojn iĝantaj konsciaj pri siaj komunaj aferoj.

14 La retejo de la listo estis malaktivigita antaŭ kelkaj jaroj.

15 La organizantoj de la humanismaj ceremonioj en Pollando en la 21-a jarcento malakceptis la sekularajn ceremoniojn de la komunisma epoko. Aldone, ili distingas inter humanismaj geedziĝoj kaj ordinaraj civilaj geedziĝoj, kiuj povas esti faritaj en Pollando. Laŭ ilia opinio, estas la grado al kiu la scenaro de rito estas individuigita kiu distingas humanismajn ceremoniojn de la du specoj de sekularaj ritoj. Humanismaj ceremonioj estas preskaŭ tute tajloritaj. La paro kreas la tutan scenaron en interkonsento kaj kun la helpo de festanto.

La loko, la scenaro, la ĉirkaŭaĵo, la sinsekvo de eventoj kaj eĉ la vortoj de la geedziĝaj promesoj - ĉiuj ĉi tiuj elementoj estas unikaj al ĉiu ceremonio.

La ceremonio estas adaptebla al la bezonoj de siaj ĉefaj aktoroj; la aktoroj ne estas subigitaj al la ceremonio. Vidu Tyrała (2009).

- 16 Nek ĉi tie povas esti laŭdata kiel numero unu. Tiaj afiŝtabuloj estas relative ofta vido en Usono. Unu el la pli konataj ekzemploj estas la grandega rubando, kiu legas "Keep the Merry, Dump the Myth", kiu aperis en decembro 2012 en Times Square de Novjorko, unu el la plej multekostaj kaj rekoneblaj reklamejoj en la mondo, sur la iniciato de usonaj ateistoj.
- 17 La fotoj prezentas afiŝtabulojn en Lublin. Ĉiuj bildoj estas posedaĵo de Fundacja Wolność od Religii. Eldonita kun la konsento de la Fundamenta Prezidanto Dorota Wójcik.

Bibliografio

- Adamski, Franciszek. 1993. *Ateizm w kulturze polskiej*. Krakovo: Nakładem Uni-wersytetu Jagiellońskiego.
- Agnosiewicz, Mariusz. 2002. "Ateizm to za mało." Alirita la 1-an de aŭgusto 2017. www.racjonalista.pl/kk.php/s,1232.
- . 2005. "Kulisy rejestracji Polskiego Stowarzyszenia Racjonalistów." Alirita la 1-an de aŭgusto 2017. www.racjonalista.pl/kk.php/s,4290.
- Balsamska, Joanna, Szymon Beźnic, kaj Dominika Lalik-Budzewska. 2016. *Pomiędzy obowiązkiem a wyborem – etyka i religia w szkołach publicznych w Polsce*. Krakovo: Fundacja na Rzecz Różnorodności Polistrefa.
- Basara-Lipiec, Eugenia. 1988. *Myśl Niepodległa. Rzecz aŭ Andrzeju Niemojewskim*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP w Rzeszowie.
- Batorski, Dominik. 2005. "Interreto a nierówności społeczne." *Studia Socjologiczne* 177 (2): 107-131.
- Boguszewski, Rafał. 2015. "Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II." Komunikat z badań CBOS 26. Warszawa: Fundacja CBOS. Alirita la 30-an de marto 2019. www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_026_15.PDF.
- Bullivant, Stefano. 2013. "Difinante Ateismon." En *La Oksforda Manlibro de Ateismo*, redaktita fare de Stephen Bullivant kaj Michael Ruse, 11-21. Oksfordo: Oxford University Press.
- Collins, Randal. 2001. "Sociaj movadoj kaj la fokuso de emocia atento." In *Passionate Politics: Emocioj kaj Sociaj Movadoj*, redaktita fare de Jeff Goodwin, James M. Jasper, kaj Francesca Polletta, 27-44. Ĉikago: La Universitato de Ĉi-cago-Gazetaro.
- Dahrendorf, Ralf. 1959. *Klaso kaj Klaskonflikto en Industria Socio*. Stanfordo, CA: Stanford University Press.
- Darczewska, Krystyna, kaj Mirosław Nowaczyk. 1977. "Stefan Czarnowski jako teoretyk kultury świeckiej." *Euhermer. Przegląd Religioznawczy* 1 (103): 21-32.
- Dawkins, Rikardo. 2007. *Bóg urojony*. Varsovo: Wydawnictwo CiS. della Porta.
- Donatella, kaj Mario Diani. 2006. *Sociaj Movadoj: Enkonduko*. Oksfordo: Blackwell Publishing Ltd.
- Deukeren, Hansvan. 2007. "Internacia Humanisma kaj Etika Unio (IHEU)." En *The New Encyclopedia of Unbelief*, redaktita fare de Tom Flynn, 432-433. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Draper, John W. 1874. *History of the Conflict Between Religion and Science*. Nova Jorko: D. Appleton kaj Firmao.
- . 1882. *Dzieje stosunku wiary do rozumu*. Tradukis Jan Aleksander Karłowicz. Varsovo: L. Polak.

204 Henryk Hoffmann kaj Radostaw Tyrąła

- Gołaszewski, Zenon. 2004. *Bracia polscy*. Toruń: Dom Wydawniczy DUETO.
- Gowin, Jarosław. 1999. *Kościół w czasach wolności 1989–1999*. Krakovo: Znak.
- Grzymała-Moszczyńska, Halina, kaj Henryk Hoffmann. 1998. "La Scienca de Religio en Pollando: Pasinteco kaj Presente." *Metodo & Teorio en la Studo de Religio* 10 (4): 352-372.
- Gutowski, Wojciech. 2002. *Wprowadzenie do Xięgi Tajemnej: Studia o twórczości Tadeusza Micińskiego*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.
- Hoffmann, Henryk. 1985. "La "astralmythologische Schule" en Germanio." *Studia Religiologica* 14 (4): 57-71.
- . 2001. "Ateizm w Polsce." En *Religio: Encyklopedia PWN*, redaktita fare de Tadeusz Gadacz kaj Bogusław Milerski, 382-384. Varsovo: Wydawnictwo Naukowe PWN 1.
- . 2003. "Polskie Towarzystwo Religioznawcze." En *Religio: Encyklopedia PWN*, redaktita fare de Tadeusz Gadacz kaj Bogusław Milerski, 190-191. Varsovo: Wydawnictwo Naukowe PWN 8.
- Horoszewicz, Michał. 2007a. "Europoczątki ruchu wolnomyślicielskiego." *Res Humana* 88-89 (3-4): 36-41.
- . 2007b. "Pierwsze lata." *Res Humana* 1 (86): 32-34.
- Konarski, Leszek. 2013. "Świeckość z przeszkodami." *Alirita* la 1-an de aŭgusto 2017. www.tygodnikprzeglad.pl/swieckosc-przeszkodami/.
- Kotarbiński, Tadeusz. 1981. "Przykład indywidualny kształtowania się postawy wolnomyślicielskiej." En: Kotarbiński, Tadeusz, Leopold Infeld, kaj Bertrand Russell. *Religio i ja*, 5-18. Varsovo: Książka i Wiedza.
- Machalica, Bartosz. 2008. "15 lat wbrew prawom natury." *Przegląd* 466 (48): 32-34.
- Mierzyński Zdzisław. 1955. *Jak człowiek stworzył boga*. Varsovo: Książka i Wiedza.
- Mucha, Janusz. 1988. "Niewierzący jako zbiorowość społeczna." *Studia Socjologiczne* 110 (3): 187-198.
- Nałęcz, Daria. 1992. "Życiorys konsekwentny (Józef Wasowski)." *Kwartalnik Historyczny Prasy Polskiej* 31 (3-4): 203-208.
- Nowicki, Andrzej. 1965. *Wykłady o krytyce religii w Polsce*. Varsovo: Książka i Wiedza.
- . 1967. "Ateistyczna perspektywa nieśmiertelności." *Euhemer: Przegląd Religioznawczy* 56-57 (1-2): 45-51.
- . 1968a. "Ateistyczna filozofia kultury." *Życie i Myśl* 165 (3): 15-19.
- . 1968b. "O formach obecności człowieka w kulturze." *Euhemer: Przegląd Religioznawczy* 67 (1): 5-10.
- . 1974. *Człowiek w świecie dzieł*. Varsovo: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- . 1982. *Witwicki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- . 1989. *Kazimierz Łyszczyński*. Łódź: Wyd. TKKŚ.
- . 1991. *Spotkania w rzeczach*. Varsovo: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- . 2007. "Kazimierz Łyszczyński 1634-1689." *Alirita* la 1-an de aŭgusto 2017. www.racjonalista.pl/kk.php/s,5202.
- Pełka, Leonard J. 1973. "Problematyka świeckiej obrzędowości w Polsce Ludowej." *Euhemer. Przegląd Religioznawczy* 88 (2): 77-84.

- . 1989. Społeczne wymiary kultury obrzędowej: Studium kulturologiczno-religioznawcze. Varsovo: Akademia Nauk Społecznych.
- . 2014. "Z tradycji polskiego ruchu laickiego." *Res Humana* 130 (3): 34–37.
- Pietrzak, Michał. 2010. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Lexis Nexis.
- Podgórska, Johana. 2008. "Wierz, boś nie zwierz." *Polityka* 2680 (46): 44–49.
- Poniatowski, Zygmunt. 1979. "La Komencoj de la Scienco de Religioj en Pollando (1873-1918)." *Studia Religioznawcze* 14.
- Porębski, Leszek. 2010. "Interreto jako narzędzie mobilizacji politycznej mniejszości." *En Agora czy Hyde Park? Interreto jako przestrzeń społeczna grup mniejszościowych*, redaktita de Łucja Kaprańska kaj Bożena Pactwa, 39–51. Krakovo: ZW NOMOS.
- Przybyszewski, Stanisław. 1927. "La forpasinta Stanisław Przybyszewski kaj la katolika eklezio." *Lech. Gazeta Gnieźnieńska*, la 2-an de decembro.
- Racjonalista. kaj "Ateo Elirante." Alirita la 1-an de aŭgusto 2017. www.racjonalista.pl/pliki/biuletyn/ateo.html.
- Siedlaczek, Iwona A. 2003. "Jubileusz 85-lecia Profesora Andrzeja Nowickiego: Wkład filozofa w rozwój religioznawstwa." *Nomos: Kwartalnik Religioznawczy* 43–44: 169–175.
- Śladkowska, Anna. 1955. *Poglądy społeczno-polityczne i filozoficzne Edwarda Dembowskiego*. Varsovo: Książka i Wiedza.
- Smith, Tanya. 2011. "Ateismo en la 21-a Jarcento." Alirite la 1an de marto 2019. www.internationalfreethought.org/tanya-smith-atheism-in-the-21st-century-president-atheist-alliance-international/.
- Smoleń, Mieczysław. 2000. "Bezbożników Związek." *En Enciklopedio "Białych Plam"*, redaktita de Artur Winiarczyk, 9–11, vol. 3. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Squaraculupi, Marcello. 1588. *Simonis Simonii Lucensis, Primum Romani, Tum Calviniani, Deinde Lutherani, denuo Romani, sempre de Athei summa Religio*.
Np: np
- Stanosz, Barbara. 2004. *W cieniu Kościoła, czyli demokracja po polsku*. Warszawa: Instytut Wydawniczy "Książka i Prasa".
- Szmyd, Januario. 1975. *Jan Hempel – Idee i wartości*. Varsovo: Książka i Wiedza.
- Szulkin, Michał. 1976. "Początki polskiego ruchu wolnomyślicielskiego." *Człowiek i Światopogląd* 134 (9): 111–118.
- . 1980. "Wolnomyślicielstwo Polonii francuskiej." *Człowiek i Światopogląd* 180 (7): 135–142.
- Towarzystwo Szkoły Świeckiej – Rozwój i działalność w latach 1957–1968. *Materiały na III Krajowy Zjazd Towarzystwa Szkoły Świeckiej*. 1968. Varsovo: sn
- Tyrała, Radosław. 2009. "Ślub humanistyczny po polsku – konteksty i konsekwencje." *En Socjologia Religii: Sacrum i profanum w codziennym życiu rodziny polskiej na tle aktualnej zmiany społecznej*, redaktita de Józef Baniak, 253–271. Poznań: Wydział Teologiczny UAM.
- . 2014. *Bez Boga na co dzień: Socjologia ateizmu i niewiary*. Krakovo: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- . 2015. "Ateista, agnostyk, niewierzący . . . Socjologii i nie-religii problemy z terminologią." *Studia Socjologiczne* 216 (1): 149–181.
- Węgiński, Tomasz K. 2007. *Organy, poema heroikomiczne*. Redaktis Aleksandra Norkowska. Warszawa: Instytut Badań Literackich, Fundacja "Akademia Humanistyczna".

206 Henryk Hoffmann kaj Radosław Tyrła

Witwicki, Władysław. 1939. *La foi des éclairés*. Parizo: Librairie Félix Alcan.

Załoga, Mieczysław. 1977. "Towarzystwo Szkoły Świeckiej 1957–1969." *Człowiek i Światopogląd* 144–145 (7–8): 188–202.

Żurawicka, Janina. 1975. *Twórczość naukowa Ignacego Radlińskiego, 1843–1920*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

10 Rumanio

Inter liberpenso, ateismo kaj religio

Lucian Turcescu

Liberpenso, antiklerikalismo kaj malfidemo ĉeestas en la rumanaĵoj ekde la mezo de la 19-a jarcento, kiam la filoj de multaj lokaj bojaroj revenis hejmen post studado en Parizo, Berlino, Vieno kaj aliaj okcident-eŭropaj ĉefurboj kaj kunportis novajn ideojn, sintenojn kaj opiniojn. Dum liberpensuloj establis libervolan unuiĝon kaj publikigis revuon kun iom da reguleco, ilia perspektivo pri vivo kaj kritika pozicio direkte al religio estis ampleksita fare de tre malmultaj rumanoj ĝis post 2-a Mondmilito. Religieco kaj fakorganizita religio pliiĝis en populareco dum la unua duono de la 20-a jarcento, tiom multe ke multaj partioj multe uzis religiajn simbolojn dum elektoj, pastroj funkciis kiel gravaj lumejoj en la vivo de la vilaĝoj kaj religio restis ŝlosilo por nacia identeco, kiu estis difinita ĉefe laŭ etnaj linioj kvankam la lando estis hejmo de grandaj minoritatoj. Antiklerikalismo kaj malfideleco prenis la centran scenejon post kiam Rumanio fariĝis komunista. La Komunista Partio de Alberto adoptis virulente kontraŭreligiajn diskursojn, kaj religio, preĝejoj kiel organizoj, pastraro kaj fidelaj kaj religiaj simboloj kaj principoj venis sub daŭran atakon de la komunistaj oficialuloj kaj ilia propagandmaŝino, same kiel la sekreta politika polico. Sub la pezo de teruro, cenzuro kaj konformismo, Liberpenso mem preskaŭ estingiĝis sub la komunista reĝimo. Post-komunista demokratiigo permesis al Freethought reestabli sin kaj akiri novajn subtenantojn, sed multaj rumanoj vidis kontraŭklerikalismojn kaj malfidelecon kiel malĝojaj heredaĵoj de la komunista diktaturo de la lando serĉis moviĝi foren.

Ĉi tiu ĉapitro identigas kelkajn individuajn kaj instituciajn agantojn gravajn en la historio de Liberpenso, antiklerikalismo kaj malfidemo en Rumanio. La pioniroj de Freethought en tiu lando (Constantin Thiron kaj Panait Zosin), la por-ekleziaj intelektuloj kiuj kontraŭbatalis ilin (Nae Ionescu), komunistaj oficialuloj kiel ekzemple Pintilie Gheorghe kaj post-komunistaj aktivuloj kiel ekzemple Remus Cernea estas inter la individuoj kiuj kontribuis al la publika debato pri religio kaj ateismo. La Rumana Nacia Asocio de Liberpenso, la Instituto por Historiaj kaj Soci-Politikaj Studoj, la Komunista Partio de Alberto, ĝiaj post-komunistaj maldekstremaj posteuloj, kaj la Komunista sekreta politika polico, same kiel la Solidareco por la Libereco.

208 Lucian Turcescu

de Conscience Association, estas inter la organizoj, institucioj, parti-rilatoj kaj ŝtatagentejoj antaŭenigantaj ateismon kaj kontraŭklerikalismen, kun diversaj gradoj da konvinko kaj sukceso. La ĉapitro prezentas periodaĵojn kiel ekzemple Rațiunea (Racio) kaj Flacăra Sacră (Sankta Flamo), kiuj ankaŭ antaŭenigis Freethought kaj uzas kelkajn Securitate (la Komunista sekreta polico) kaj Komunista Partio dokumentoj por montri la manieron en kiu komunistaj oficialuloj rigardis. religio.

Historia superrigardo

Kristanismo estis establita en la rumanaj teritorioj dum la 4-a tra la 6-a jarcentoj. Ĉar malsamaj teroj kategoriigis sub otomana, pola, Habsburg kaj rusa rego inter la 16-a kaj la 19-a jarcentoj, la orientaj ortodoksaj kaj grekaj katolikaj eklezioj helpis konservi nacian rumanan identecon en Transsilvanio, Moldavio kaj Valaĥio, la tri ĉefaj regionoj de Rumanio. En 1859, la princlandoj de Moldavio kaj Valaĥio unuiĝis sub la nomo Rumanio, kiu akiris sendependecon en 1877 kaj iĝis regno en 1881. Post enkorpigado de la provincoj de Transilvanio, Besarabio, Bukovino kaj suda Dobroĝo en 1918, la rezult-ing Granda Rumanio rekonis la orientajn ortodoksajn kaj grekkatolikajn ekleziojn kiel "dominantajn" eklezioj. La amasa enfluo de judoj – bonvenigita en la princlandojn dum la 19-a jarcento kaj atinganta 4 % de la loĝantaro de Rumanio en 1930 (Holokaŭsta Enciklopedio nd)¹ – ludis gravan rolon en la modernigo de la lando. Iliaj nombroj malkreskis draste, aliflanke, dum 2-a Mondmilito (1939-1945), kiam multaj rumanaj judoj estis deportitaj aŭ ekstermitaj, kaj dum la komunista periodo (1945-1989), kiam aliaj elmigris al Israelo.

La komunista registaro iom post iom malpliigis la socian kaj politikan rolon de la eklezioj, realigante subpremajn politikojn kiuj celis la Ortodoksan Eklezion, forigis la Grekkatolikan Eklezion kaj tre limigis la ĉeeston de aliaj religiemaj grupoj en socio. Post kiam la komunista reĝimo kolapsis, religia libereco estis reestablita, la Greka Romkatolika Eklezio denove estis rekonita, religia instruo estis lanĉita en publikaj lernejoj kaj religiaj konfesioj denove estis permesitaj fari bonfaran kaj socian laboron. La Ortodoksa Eklezio aperis kiel potenca politika kaj socia aktoro, kies aliancon multaj politikistoj serĉis por plifortigi sian balotsubtenon. En 2011, 85% de la totala populacio de Rumanio de 19 milionoj mem-identigis kiel ortodoksaj. La aliaj signifaj religiemaj grupoj inkludis katolikojn (4.6%), Reformed Christians (3.2%), Pentekostals (1.9%) kaj grekkatolikojn (0.8%) (Rumana Nacia Instituto de Statistiko nd).

La antaŭ-komunisma periodo (1900-1944)

Dum la 19-a jarcento, Rumanio spertis modernigon kaj nacikonstruadon, du procezojn kiuj transformis ĝin de lando kie preĝejo-ŝtato

rilatoj estis dominitaj fare de la bizanca modelo de simfonio inter la ortodoksa kristana politika reganto kaj la Ortodoksa Eklezio al lando kie la domina eklezio iĝis ĉiam pli aparta de la ŝtato, sed ankaŭ dependa de ŝtatfinancado por sia supervivo. Dum la malfruaj 1800-aj jaroj, multaj rumanaj intelektuloj ampleksis okcidentajn klerismo-ideojn por modernigi kio estis, tiutempe, superforte agrikultura, religie konservativa kaj superstiĉo-ema balkana lando. Inter tiaj importitaj ideoj estis Liberpensado, antiklerikalismo kaj emfazo de racio kontraste al religiaj mondkonceptoj. Kiel historiistoj notis, ekzistis neniu signifa marksisma influo en rumana penso dum la 19-a kaj la fruaj 20-a jarcentoj, ĉar la Komunista Partio de Alberto ne estis establita ĝis en 1921 kaj estis malpermesita tri jarojn poste (Zavatti 2016, 15).

Kelkaj rumanaj intelektuloj flirtis kun ateismo, kiel ni vidas poste, sed Freethought ne estis formale enkondukita en la lando ĝis 1909, laŭ la iniciato de profesoro pri medicino ĉe la Universitato de Iași, Dr.

Constantin Thiron (1853-1924). Farinte sian medicinan trejnadon en Parizo, Thiron instruis ĉe Iași de 1889 ĝis 1923, kie li ankaŭ iĝis konata kiel senlaca ĵurnalisto rekomandanta por Freethought. Lia sincereco montris kuraĝon ĉar liaj valoroj koliziis kun tiuj de la domina Ortodoksa Eklezio kaj la plimulto de la loka loĝantaro. Laŭ lia peto, lia funebra diservo en 1924 estis la unua nereligia diservo iam farita en Mol-dovo. Pli grave, en 1909 Thiron kaj liaj subtenantoj fondis la Rumanan Landan Asocion de Liberpensado kaj lanĉis la Rațiunea (Racio) revuon. La unua el ilia speco en la rumanaj teritorioj, la asocio kaj la revuo helpis kunigi liberpensulojn kiel interesgrupon kiu celis eduki la pli grandan publikon kaj celvarbi la registaron kaj doni al Liberpensado kaj ateismo publikan voĉon per la regula publikigo de la revuo. Kelkaj samideanaj individuoj admirataj fare de Thiron inkludis la materiisma filozofo, ateisto kaj antisemito Vasile Conta (1845-1882) kaj la fama bakteriologo, kuracisto kaj materialisma filozofo Victor Babeș (1854-1926), kiuj ambaŭ petis la forigon. de religia edukado de publikaj lernejoj dum la malfruaj 1800-aj jaroj.

Thiron estis propagandanto de antiklerikalismo, pozitivismo kaj malfidemo, valoroj kiujn li pledis en la nomo de imaga pli bona socio kiun liberpensuloj kiel li kredis esti ebla post kiam religio estis puŝita for el la socia sfero. Li admiris Ernest Haeckel, unu el la gravaj sed sufiĉe polemikaj germanaj sciencistoj kaj liberpensuloj de la 19-a kaj 20-a jarcentoj, kies sciencaj komprenoj poste formis la bazon de naziaj rasaj teorioj.² Thiron kaj grupo de kolegoj de la Universitato de Iași pro-testis kontraŭ la malfermo de la akademia jaro kun kristana ortodoksa diservo la 28an de septembro 1909. Ĉar la ŝtato garantiis liberecon de konscio al ĉiuj civitanoj kaj oficiale rekonis nenian ŝtatan religion, la manifestacioj scivolis kial diservo en la ortodoksa tradicio estis necesa kiel parto. de ceremonio farita en publike financita supera eduka establaĵo.

210 Lucian Turcescu

En lia pamfleto *The Conflict between Science and Religion*, publikigita baldaŭ post la okazaĵo, Thiron kunigis kelkajn argumentojn kontraŭ la ĉeesto de la Ortodoksa Eklezio (kaj religio pli ĝenerale) en publikaj universitatoj kaj la socia vivo de la lando. Li menciis la religian diversecon de la fakultato kaj studentoj, inkluzive de liberpensuloj, kontraste al vido kiu preferis ortodoksecon; higienaj argumentoj laŭ kiuj la kundivido de komuneco kaj la kisado de ikonoj kaj aliaj religiaj objektoj kondukis al disvastigo de (mortigaj) malsanoj; peto de laikaj instruistoj (en la nomo de imaga neŭtrala kaj scienca edukado) purigi la edukan teritorion antaŭe okupitan de la pastraro; la graveco de antaŭenigado de sekulara naciismo kontraste al religia naciismo kaj la valoro de kremacio kaj laikaj entombigoj kontraste al la entombigo (malhumigado) kaj religiaj servoj preferitaj fare de la eklezio, same kiel la bezono abolicii religian edukadon en publikaj lernejoj, apartan preĝejon. de ŝtato, subpremi la buĝetajn asignojn por religiaj konfesioj kaj ŝanĝi la kalendaron de Julian al Gregorian (Thiron 1909a). Tiuj argumentoj estis prenitaj poste fare de aliaj liberpensuloj.

En alia skribo, Thiron profetis la baldaŭan malaperon de kristanismo ĝenerale kaj la Rumana Ortodoksa Eklezio aparte, utiligante emociajn pli ol raciajn argumentojn. Jen specimeno el virulenta broŝuro:

Ĉar la eklezio kaj kristana religio estas [sic] de absolute homa origino (ne de dia [deveno]), kaj estante malnoviĝinta, falsa kaj putra, kiel ŝtata institucio en Rumanio en 1910, [la eklezio] estas sen morala aŭtoritato kaj senutila por la rumana nacio. . . . La malapero de la Kristana Eklezio estas baldaŭa. La tiel nomata religia sento estas nur normala sento de la homa menso reaganta al naturaj klarigoj, tio estas de la universo, kaj ĝi estas kreita nur de scienco, dum la Biblio-Evangelio [sic] estas nur infaneca kaj ridinda fantasmagorio. Nur la scienco donas al ni la kritikan spiriton, kiu forpelas la kristanajn mezepokajn iluziojn kaj halucinojn; la kulto de la herooj, de sciencistoj kaj inventistoj, same la kulto de la mortintoj estas kultoj de racio, scienco, patrujo kaj laika lernejo; ili ne apartenas al religio kaj al la Kristana Eklezio.

(Thiron 1909b, 9)

La inklino de Thiron uzi malican lingvon en siaj pamfletoj faris grandan malbonon al liaj argumentoj, kiuj ne gajnis multajn anojn ekster malgranda rondo de amikoj. Asertante "nacion" priraportadon en sia titolo de sia komenco mem, la Rumana Nacia Asocio de Liberpensulo havis preskaŭ neniun ĉeeston en la plej multaj el la vilaĝoj kaj urbetoj de la lando, kie la granda plimulto de la populacio loĝis tiutempe.

La proksima rilato inter la rumana nacio kaj ortodokseco estis emfazita fare de la ortodoksaj verkistoj kiuj prenis pozicion kontraŭ la

liberpensuloj, kiujn ili akuzis je subfosado de la nacio ĉiufoje kiam ili atakis la eklezion kaj ĝiajn praktikojn (Zosin nd, 7). Ortodoksisma kaj faŝisma pensulo Nae Ionescu (1890-1940) fame faris tiun argumenton skribante:

Ni estas ortodoksaj ĉar ni estas rumanoj, kaj ni estas rumanoj ĉar ni estas ortodoksaj. Ĉu ni povas iĝi katolikaj? Katoliĉigante ni devus spirite transformi nin por povi realigi ĉi tiun Katolikismon. Tiu ĉi transformiĝo signifus rezigni nian historion kaj nian spiritan strukturon. Alivorte, ĝi signifas rezigni rumanecon. Ne estas tri solvoj: aŭ ni restas rumanoj kaj nia katolikismo ne estas realo; aŭ ni iĝas katolikaj kaj tiam ni ne plu estas rumanoj.

(Ionescu 1997 kiel citite en Gillet 1997, 91-92)

Alia reprezentanto de Liberpensulo, pozitivismo kaj ateismo estis Panait Zosin (1873-1942), pli juna kolego de Thiron en la Fakultato de Medicino ĉe la Universitato de Iași. Aldone al lia akademia kariero, Zosin ankaŭ funkciis kiel urbestro de la grandurbo de Iași en 1920. Zosin estis influita fare de Auguste Comte kaj Vasile Conta kaj estis pli akceptebla ol Thiron en siaj eldonaĵoj. En pamfleto (1912) rajtigis Freethought, ekzemple, Zosin riproĉis la akuzon alportitan kontraŭ liberpensuloj de perfidado de la rumana nacio kiam ili atakis la Ortodoksan Eklezion farante la kazon ke religio ne devus esti identigita kun nacieco. Laŭ Zosin:

religio naskiĝis kiam ĉiuj rigardoj, disvastigitaj post diversaj diaĵoj, kon-verĝis al la unika dio. Kiel tia, religio [estas universala] kaj ne povas iĝi individua, familia aŭ triba objekto, sed universala. . . . Tial, kiam la socia kunteksto permesis naskiĝon de nacioj - ĉar nacioj estas sufiĉe malfrua socia-organika kreaĵo - ne estis religio kiu eniris la naciojn, sed la nacioj eniris en religion. Tiel, oni povas klarigi kiel malsamaj nacioj havas unu kaj la saman religion.

(nd, 8, 10)3

Komparante la poziciojn de Zosin kaj Ionescu, oni povas facile rimarki la malsamajn premisojn subestas iliajn argumentojn. Ionescu ligis ortodoksan kristanismon tiel forte al etna naciismo ke li ignoris la fakton ke aliaj etnoj estis ortodoksaj (ekzemple, la slavo kaj la grekoj) kaj ke kelkaj rumanaĵoj ampleksis aliajn kredojn (katolikismo kaj judismo, inter aliaj). Ionescu tiel difinis la nacion strikte kiel etnan nacion karakterizitan per religio, lingvo kaj tradicioj. Liaj opinioj realiĝis dum la 1930-aj jaroj, kiam multaj rumanoj akceptis Faŝismon, kaj dum 2-a Mondmilito, kiam la lando iĝis unu el la gravaj aliancanoj de Hit-ler kaj okupiĝis pri la holokaŭsto kiu kaŭzis la murdon.

212 Lucian Turcescu

de pluraj centoj da miloj da rumanaj judoj. En kontrasto, Zosin antaŭvidis nacion kies membroj ne ampleksis la saman religion kaj povis rezigni religion entute en favoro de ateismo. Por li, religio ne estis difina trajto de la nacio ĉar malsamaj nacioj povis dividi la saman religion. Li antaŭvidis naciojn kiel etnojn.

La atako de la liberpensuloj kontraŭ religio ne estis limigita al ortodoksa kristanismo, sed ankaŭ etendiĝis al judismo. Antaŭ 2-a Mondmilito, la juda popolo kaj ilia rilato kun judismo kaj la tiam lastatempe establita rumana nacio estis en la mensoj de rumanoj de multaj ideologiaj persvadoj, kaj Zosin estis neniu escepto. La tielnomita "juda demando" pri ĉu permesi aŭ ne la politikan emancipiĝon de la judoj - doni al ili civitanecon en la landoj kie ili loĝis kaj tiel rekoni ilin kiel egalulojn kaj doni al ili rajtojn - estis klerisma temo iranta reen al la debato inter Bruno Bauer kaj Karl Marx. Unuflanke, Bauer argumentis ke juda emancipiĝo signifis emancipiĝon de judismo: tio estas, la forlaso de ilia religio en la procezo de modernigo.

Aliflanke, Marx respondis, ke "politika emancipiĝo estas perfekte kongrua kun la daŭra ekzisto de religio" (Wolff 2017).

La Bauer-Marx-debato estis eĥita en Rumanio, kaj ĝi rilatas al kiel liberpensuloj reagis al ĝi. La rumana konstitucio de 1923 donis civitanecon al la judoj loĝantaj en la lando, sed kelkaj el ili havis ĝin nuligita en 1938 per la diktaturo de reĝo Carol II. La solvo proponita de la rumanaj dekstremaj politikistoj al la "juda demando" devis elimini judojn fizike, kiel la Fera Gardisto kaj Marshall Ion Antonescu faris dum 2-a Mondmilito. En kontrasto, la solvo de la politika maldekstro estis asimili la judojn devigante ilin forlasi sian religion. La solvo de Zosin - kiu konsistis el la forigo de ilia religio kaj ilia asimilado - estis la klerismo liberala solvo kiu antaŭenigis integriĝon per rezigno de onies religio kaj instigante sekularigon. Por li, judismo estis:

ne tiom religio sed sistemo, kiu igis la aspirojn de nacio konverĝi: ni povas diri, ke judismo estas la sola nacia religio, la religio de la "elektita popolo". . . . Kiel strikte nacia produkto, judismo restis aparta al nacio kaj estas facile vidi ke, se ili ne estus fiksitaj al judismo, judoj povus esti facile asimileblaj. .

Per kontakto kun moderna kulturo, la plimulto de la juda popolo perdis sian religion, resaniĝos de la cionismaj revoj, kaj eniros la grandan amason de aliaj nacioj. . . por formi la homaron de la estonteco, kiu estos libera de malamo kaj malpaco.

(Zosin nd, 13)

Alia grava evoluo en la historio de Liberpensado en Rumanio estis reprezentita per la malfermo en 1928 en Bukareŝto de la Cenușa (Cindro) kremaciejo, la unua unu en la lando. La kremaciistoj utiligis kiel platformon por siaj ideoj la revuon Flacăra Sacră (Sankta Flamo) , publikigita.

en Bukareŝto. Unu el la plej voĉaj propagandantoj de kremacio estis ortodoksa monaĥo kaj pastro Calinic I. Popp Ŝerboianu (1883-1941), kiuj interligis fortojn kun la liberpensuloj en tiu temo. Aliaj ortodoksaj pastroj rigardis sufiĉe favore la praktikon malgraŭ la oficiala ortodoksa pozicio kontraŭ kremacio (Rotar 2014a, 2014b).

Sur praktika nivelo, kremacio metis la rumanajn liberpensulojn kontraŭ la domina Ortodoksa Eklezio, kiu preferis enhumadon. La eklezio intensigis sian kampanjon kontraŭ kremacio kaj kremaciistoj dum la monatoj antaŭ la malfermo de la kremaciejo. Ĉar tiu kampanjo estis malsukcesa, ĉar ĝi ne malhelpis la malfermon de la kremaciejo, la eklezio prenis pli drastajn ŝtupojn. En 1928 kaj denove en 1933, la kolektiva gvidantaro de la eklezio (la Sinodo) pasigis du decidojn kiuj kondamnis kremacion kaj malpermesis ajnan diservon por tiuj kiuj elektis esti kremaciitaj. Ĉi tiuj decidoj ankoraŭ validas hodiaŭ. Laŭ Rotar,

Ŝerboianu sisteme malmuntis la argumentojn de la ortodoksuloj kontraŭ kremacio. Li argumentis, ekzemple, ke la Biblia trairejo "ĉar polvo vi estas, kaj al polvo vi revenos" (Genezo 3:19) ne povus esti nur konsiderata kiel la kialoj por malakcepti kremacion. Lia opinio, la menciita teksto aludis al tio, ke Adamo estis forpelita al la Tero por vivteni sin per la ŝvito de sia brovo, kaj ne esti enterigita. Por subteni liajn asertojn, li diris, ke la Malnova Testamento precizigis la morton de Adamo, sed ke ekzistas nenio informoj pri lia entombigo aŭ la manko de ĝi. Li argumentis kaj pruvis, ke la tekstoj de la Skriboj kaj de la Biblio ne malakceptas kremacion. Tiel, la akuzo ke kre-pariĝado de la mortinto estis pagana praktiko havis neniun realan bazon. (2014a, 521)

Pro lia senĉesa por-kremacia kampanjo, Ŝerboianu estis forigita fare de la Ortodoksa Eklezio. Tio ne malhelpis lin plenumi religiajn funebraĵojn rifuzitajn de la Ortodoksa Eklezio por la fideluloj kiuj elektis kremacion en 1930-aj jaroj Rumanio. Ŝerboianu ne atendis sian subtenon por Freethought preter la praktiko de kremacio.

Liberpensuloj ne estis multaj en intermilita Rumanio, sed iliaj voĉoj ne estis tute ignoritaj fare de politikistoj. Fakte, kelkaj el iliaj idealoj estis tradukitaj en realecon. Kremacio estis permesita kiel praktiko en 1928 kaj estis leĝigita en 1936 sed restis kondamnita fare de la Ortodoksa Eklezio, kiu malinstigis siajn anojn de ampleksado de ĝi. En 1924, kiel rezulto de la liberpenso ideo de korekto de la kalendaro, la gregoria kalendaro anstataŭigis la julian kalendaron, movo ankaŭ kaŭzante la aperon de la splito Old Calendarist Orthodox Church. La apartigo de la ŝtato de la domina Ortodoksa Eklezio estis sanktigita en la konstitucio de 1923 kaj poste konfirmita de la konstitucio de 1938. Kvankam deklarante la Ortodoksan Eklezion kiel la "regantan" eklezion de la lando kaj la Greka Katoliko

214 Lucian Turcescu

Preĝejo kiel havante superecon super la aliaj religiaj konfesioj, la konstitucio (1923) ĉesis manke de rekonado de ĉiu el ili kiel la ŝtata eklezio.

Tamen la aliaj idealoj de la liberpensuloj ne realiĝis antaŭ la ekesto de komunismo ĉe la fino de la dua mondmilito en 1945. Kelkaj el la artikoloj en la revuo Rațiunea , ekzemple, proponis por Rumanio la adopton de laika naciismo inspirita de la francoj, kiuj , en 1905, proklamis la striktan apartigon de eklezio de ŝtato, kun socialismaj influoj. Tiun formon de naciismo iĝis malfacile rekomendebla post kiam la komunista subpremo kontraŭ religio komenciĝis en Rusio en 1917, plurajn jarojn post kiam Thiron kaj Zosin skribis iliajn pamfletojn. Fakte, en reago al la bolŝevika revolucio, multaj rumanortodoksaj kredantoj kaj pastraro iĝis proksime asociitaj kun Faŝismo aliĝante al la Fera Gardisto, al la Legio de la Ĉefanĝelo Mikaelo aŭ al aliaj ekstremdekstraj politikaj formacioj kiel ekzemple tiu de Alexandru C. Cuza. Kristana Naciisma Defenda Ligo. La aliaj ideoj de Thiron estis realigitaj sub Komunismo, kiam religio estis puŝita for el la publikaj lernejoj, pastroj jam ne estis permesitaj instrui en publikaj lernejoj kaj universitatoj kaj multaj restriktioj estis truditaj al ĉiuj eklezioj, kun la plej severa el ili estante la dissolvo de la Greka Romkatolika Eklezio en 1948.

Ateismaj intelektuloj en intermilita Rumanio estis tre malmultaj kaj plimultitaj fare de komunistpartiaj ekstremistoj kun nur malmulte da eduko. La ateismaj intelektuloj engaĝiĝis kun la Komunista Partio de Alberto, kiu estis oficiale fondita en 1921 kaj igita kontraŭleĝa tri jaroj poste. Kiel rezulto de la konstanta persekuto de la komunistoj, multaj el la komunista partio-gvidantoj estis malliberigitaj. Baldaŭ post kiam la 2-a Mondmilito ekis, aliflanke, multaj el la ateistaj intelektuloj fuĝis al Sovet-Unio. Unu tia kazo estis Leonte Răutu, kiun ni prezentos poste en la sekva sekcio.

La komunista periodo (1945-1989)

Sub Komunismo, religio estis sub grava atako de ateisma reĝimo kiu iris multe preter la nura sekularigado observita en okcidentaj landoj por brutale ataki religion por elimini ĝin, kiel Karl Marx kaj Frederick Engels preskribis. En sia Komunista Manifesto de 1848, Marx kaj Engels deklaris, ke religio, "burĝa privilegio" laŭ la opinio de la proleto, malaperos post kiam Komunismo stariĝos kiel necesa historia stadio de la evoluo de la homaro.

En Rumanio, la komunista reĝimo komence volis certigi ke religio malaperis sed tre baldaŭ poste agnoskis ke necesus tempo por elimini religion. Tiel, ĝi adoptis duflankan politikon de bastonoj kaj karotoj: unuflanke, ĝi uzis subpremadon kontraŭ la plej obstina el siaj religiaj kontraŭuloj, kaj, aliflanke, ĝi uzis propagandon por konvinki la ceterajn loĝantaron, ke religio. apartenis al la pasinteco.

Kun la helpo de senkompataj sovetiaj sekretaj agentoj, la Rumana Komunista Partio establis sekretan polictrupon, konatan kiel la Securitate, por helpi atingi la celojn de la partio. La Securitate uzis brutalan subpremon kontraŭ ĉiuj

politikaj kaj religiaj kontraŭuloj de la komunista reĝimo kaj kunlaboris kun la partio por subpremi disidencon ene de partiaj rangoj. Multnombraj fideluloj kaj pastraroj, kiuj kontraŭbatalis komunismon, alvenis en la timita prizon- kaj laborkampa sistemo, el kiu multaj el ili ne eliris vivaj (La Prezidenta Komisiono por la Analizo de la Komunista Diktaturo en Rumanio 2006).⁶

Lasitaj sen elekto por esprimi sian malkonsenton kun Komunismo, kelkaj rumanoj elektis iĝi monaĥoj kaj monaĥinoj en la 1950-aj jaroj por eviti vivi kaj labori en mondo kun kiu ili ne konsentis. Antaŭ la fino de la 1950-aj jaroj, la nombro da monaĥoj kaj monaĥinoj kreskis kun rapideco tiel alarma ke la komunistaj aŭtoritatoj decidis bremsi la entuziasmon de homoj por iĝi religiaj enkondukante novajn regulojn. Laŭ la Dekreto 410 de la 28-a de oktobro 1959, nur viroj en aĝo de 55 kaj pli kaj virinoj en aĝo de 50 kaj pli estis akceptotaj en monaĥismon, iniciaton kiu estis aplikata retroaktive al 1948. Kiel rezulto, 4,750 el la 6,014 monaĥoj kaj monaĥinoj taksitaj vivi en monaĥejoj en 1 januaro 1959 estis forigotaj de virto de la dekreto. De la 192 monaĥejoj kiujn la Securitate taksis esti en ekzisto komence de tiu jaro, 92 estis fermitaj pro manko de monaĥa personaro sekvanta la forigon de la monaĥoj kaj monaĥinoj (Enache 2009). Multaj monaĥejoj tiel iĝis malplenaj kaj estis fermitaj, dum iamaj monaĥoj kaj monaĥinoj estis devigitaj eksteren "en la mondon" kaj instigitaj por geedziĝi kaj havi infanojn.

De la fruaj 1960-aj jaroj, la registaro ekkomprenis ke ĝi ne povis ignori la popularan Ortodoksan Eklezion kaj ĝian tenon super naciismo kaj decidis serĉi sian kunlaboron anstataŭe. Post 1965, la nova diktatoro, Nicolae Ceaușescu, kolektis la subtenon de la Ortodoksa Eklezio en sia veturado establi nacian komunismon en la lando. Foje li favoris la eklezion, dum alfoje li punis ĝin, inkluzive de kelkaj el ĝiaj pastraroj kaj fideluloj kiuj komencis montri signojn de malkontento kun la registaro de la malfruaj 1970-aj jaroj kaj en la 1980-aj jarojn. Laŭ taksoj, 17 ortodoksaj ekleziaj gvidantoj estis senigitaj je siaj sidlokoj kaj 15 pastroj estis ekzilitaj dum 1,888 ortodoksaj, 235 grekkatolikaj kaj 172 katolikaj pastroj, 67 protestantaj kaj 25 novprotestaj pastroj, 23 islamaj rabenoj kaj judaj rabenoj estis 113 judaj rabenoj. arestita sub la komunista reĝimo en Rumanio (Caravia et al. 1999, 15).

Ekzistis neniu ebleco skribi pri ateismo en liberiginta, scienca maniero sub Komunismo. La partio devis vicigi eĉ verajn kredantojn je Marksleninismo por subteni sian ampleksan ateisman propagandon, kiu provis atingi la plej malproksimajn angulojn de la socio. La komunista propagando klopodis konvinki, ne devigi, la loĝantaron alpreni la novajn komunismajn manierojn kaj ampleksi socialismon.⁷ Laŭ Vasile Luca, membro de la politburoo de la Rumana Komunista Partio, la partio devis batali kontraŭ religio. "kun scienco kaj ne kun administraj mezuroj, ĉar ĝi estas longa procezo" (Silveșan 2012, 55). La deklaro de Luca ripetis kion li lernis en Sovet-Unio de 1940 tra 1944 kaj la pozicion de la Centra Komitato de la Komunista Partio de Sovetunio,

216 Lucian Turcescu

esprimite en 1930, laŭ kiu lokaj partiaj organizoj devus uzi propagandon por konvinki la kamparanojn kaj tiel eviti perforte fermi vilaĝajn preĝejojn (Silveșan 2012, 55–56).

Alia kazo de ateisma intelektulo estis Leonte Răutu. Vladimir Tismaneanu priskribis Răutu kiel "la ĉefpastron de kultura revolucio à la roumaine" kaj "la arkitekton de la kontraŭkultura politiko de stalinismo en Rumanio", kiu pluivis en Politburoaj gvidaj pozicioj de la 1930-aj jaroj ĝis 1981 (2012, 81). Kiel studento de matematiko, li aliĝis al la Rumana Komunista Partio de Alberto en 1929 kaj baldaŭ poste iĝis la kapo de ĝia propagando kaj agitadsekcio. En 1940, li fuĝis al Moskvo kaj iĝis la direktoro de la rumana sekcio de Radio Moskvo. Poste, li revenis al Rumanio kun Ana Pauker, Vasile Luca kaj Valter Roman kaj iniciatis rumanan version de Zhdanovism (Tismaneanu 2012, 81). En unu el liaj diskursoj, li skribis:

La kanaloj, per kiuj disvastiĝas kosmopolitaj vidpunktoj, precipe inter intelektuloj, estas bone konataj: servileco kaj kliniĝo al la burĝa kulturo, la malplena parolado de la tiel nomata komunumo de progresema sciencistoj kaj la reprezentantoj de reakciaj, burĝaj sciencistoj. tion, nacia nihilismo, signifanta la neadon de ĉio, kio estas valora kaj progresema por ĉiu popolo en sia kulturo kaj historio, malestimo al la popola lingvo, malamo al la konstruado de socialismo, la kalumnio de ĉio nova kaj evoluanta, anstataŭante la partiinost . kun burĝa objektivismo, kiu ignoras la fundamentan diferencon inter socialisma, progresisma kulturo kaj burĝa, reakcia kulturo.

(Tismaneanu 2012, 81; kp. Tismaneanu kaj Vasile 2008, 224)

Li poste turnis sin kontraŭ Ana Pauker kaj aliaj moskvanoj, sed li ankaŭ denunciis Sovetunion en kelkaj el siaj paroladoj kontraŭ la rumana akademio, kiun li akuzis pro porsovetiaj simpatioj en tempo kiam ne plu estis modo montri tian admiron.

Dum Răutu reprezentis negravan intelektulon kiu ludis gravan rolon iĝante parto de la establado, Rumanio, kiel sia pli granda fratino Francio, havis tradicion de emfazado de la rolo de intelektuloj, aparte verkistoj, kiel publikaj figuroj. La komunistoj ne prirezignis tiun tradicion sed uzis ĝin al sia avantaĝo. Jam establitaj en la intermilita periodo kiel gravaj intelektuloj, homoj kiel ekzemple Mihai Ralea, George Călinescu kaj Mihail Sadoveanu iĝis gravaj nomoj en la nova filozofio, literaturo, psikologio kaj sociologio antaŭenigitaj fare de la komunistaj aŭtoritatoj en Rumanio post 1945. Kelkaj el ili estis ankaŭ aktiva saĝe en la Komunist-kontrolita Parlamento, kaj ĉio el ili iĝis gravaj subtenantoj de ateismo kaj komunistaj politikoj. Kiel unu analizisto skribis, "Nur Mihail Sadoveanu intermiksiĝis kun la altranga partigvidado. Neniu alia intelektulo, post la elimino de [advokato, ekonomiisto kaj sociologo] Lucrețiu Pătrășcanu [en 1954], iam enirus la rarefitajn zonojn de la politika.

potenco" (Mitchevici 2005, 56). Sed multaj el ili entreprenis vojaĝojn al Sovetunio por mem vidi, kiel tie disvolviĝas la vivo. La impresoj, kun kiuj ili revenis, estis ege pozitivaj, priskribante la delikatecon kun kiu ili estis ricevataj de la sovetianoj, kaj estis vaste diskonigitaj per la presita gazetaro, la radio kaj tiam kolektitaj en volumoj kiujn kelkaj el tiuj aŭtoroj subskribis.

Priskribante la vojaĝon, kiun li entreprenis al Sovetunio en 1946, George Călinescu volis kontraŭpruvi al si kaj al la rumana popolo la negativan bildon proklamitan en la rumana gazetaro pri tiu granda lando, kaj li volis pruvi, ke lumo ja venis de la Oriento. . Li simple malkovris alian grandan civilizon kiun la Okcidento forĵetis kaj ke la rumano, individuisma kiel li estis, ne povis kompreni (Mitchevici 2005, 72-73). Tio estis la tempo de ŝanĝado de amikecoj, io kiun Călinescu, eble unu el la plej grandaj literaturrecenzistoj de Rumanio, volis reklami. Sub la influo de la grandioza sovetia arkitekturo kiun li vidis dum siaj vojaĝoj al Sovet-Unio, Călinescu komencis verki pri "katedralo de la homoj". Tia katedralo realiĝis nur kelkajn jarojn poste, en 1951, kiam la Casa Scînteii (la Domo de la Fajrero) estis konstruita kiel la redakcia ĉefsidejo de la plej granda komunista rumana gazeto, Scînteia, kiu estis la ekvivalento de la sovetia Pravda (Mitchevici 2005, 80-81).

Revenante al la interago inter ateismo kaj religio en Rumanio, ni notu, ke kontraŭreligia propagando estis farata kun la helpo de la gazetaro, la radio kaj la Societo por la Promulgado de Scienco kaj Kulturo (SPSC), organizo kiu ĉeestis sub similaj nomoj en Sovetunio kaj aliaj sovetblokaj landoj post 1947.

Tia propagando devis preni la formon de "aktiveco por scienca edukado kaj kontraŭbatalado de mistikismo kaj obskurantismo el la konscio de la amasoj" (Silveșan 2012, 57). La SPSC, fondita en 1949, inkludis inter siaj membroj "scienco- kaj teknologiospecialistoj, gvidantoj de publika kaj armea vivo, instruistoj, verkistoj kaj artistoj, same kiel fizikaj kaj juraj personoj" (Silveșan 2012, 58), kiuj ĉiuj. devis engaĝi publikon en diversaj prezentoj intencitaj reklami sciencon, ateisman kaj kontraŭreligian mondkoncepton. Tiel, multaj publikaj prezentoj estis organizitaj en urboj, urboj kaj vilaĝoj kaj en fabrikoj, agrikulturaj kooperativoj kaj kulturaj centroj, kie laboristoj kaj kamparanoj povis renkonti la specialistojn kaj informiĝi pri tio, kion la partio volis antaŭenigi. Laŭ raporto de 1951, kiun Silveșan malkovris, dum la antaŭaj du jaroj da agado de la SPSC, « okazis 90 000 konferencoj, el kiuj 6 000 en la lingvoj de la minoritatoj de la lando. . . . La Societo eldonis 23 broŝurojn en 1,16 milionoj da ekzempleroj [en la rumana], 9 broŝurojn en la hungara, 5 en la germana kaj 2 en la serba" (Silveșan 2012, 59).

Dum la 1950-aj jaroj kaj 1960-aj jaroj, la temoj prezentitaj fare de la SPSC inkludis darvinismon kaj la evoluteorion, same kiel sciencon kaj religion, dum en la 1970-aj jaroj kaj 1980-aj jaroj, la SPSC-historiistoj estis permesitaj tuŝi.

218 Lucian Turcescu

naciismaj temoj, emfazante la imagan kontinuecon de la rumana popolo dum pli ol 2,000 jaroj sur la sama teritorio (kontraŭ hungaraj ire-dentistaj asertoj de kontinueco en Transsilvanio) kaj la malgrand-konata religio de la Dakianoj kaj la Trakioj. Tiuj grupoj estis prezentitaj kiel la antaŭuloj de la homoj vivantaj en nuna Rumanio, kaj la kontribuo de la romiaj konkerintoj estis laŭdita. Prezentoj pri temoj ligitaj al scienca materialismo kaj ateismo estis sekvitaj per la projekcio de rilataj filmoj kaj la distribuado de ateismaj propagandmaterialoj. Tiuj agadoj celis la tutan populacion, precipe la junulon, kaj estis adaptitaj al la edukniveloj kaj lingvo de diversaj spektantaroj por maksimuma efiko.

La klopodoj kaj mono, kiujn la partio investis en ĉi tiuj propagandaj agadoj, neniam ŝajnis efektive pagi, tamen, kaj la partio havis dubojn pri la realaj sentoj de la loĝantaro al Komunismo ĉar malkonsento kaj opozicio daŭre ĉeestis tra la jaroj (Silveșan 2012, 63). Jen la kialo kial, dum la 1960-aj jaroj, la Sekureco intensigis sian kontraŭreligian kampanjon kooptante la pastrojn kaj petante ilin servi kelkajn celojn, kiel disvastigi misinformadon pri religia libereco, spionado de iliaj paroĥanoj, disvastigi komunisman propagandon en la rumanaj diasporaj komunumoj kaj tiam disponigante informojn pri rumanoj vivantaj eksterlande post ilia reveno hejmen (Stan kaj Turcescu 2007, 78-79). Laŭ iama Securitate-oficiro Roland Vasilievici (kiu rekte respondecis pri rekrutado de pastroj en la grandurbo de Timișoara de 1976 ĝis 1986), rekrutado de pastraro celis ĉiujn konfesiojn sed precipe la dominan Ortodoksan Eklezion kaj komenciĝis en la 1960-aj jaroj laŭ la ordo de nenomita Securitate. gvidanto, kiu laŭdire deklaris ke li volis vidi:

neniu ortodoksa pastro ne-kooptita kiel informanto. Ni elspezis tiom da mono por eduki ilin, ili eĉ konas dialektikan materialismon kaj historion, sed kontribuas nenion. Ili devus almenaŭ kunlabori kun ni por [konstrui] socialismon por servi sian landon kaj ĉesi malŝpari tempon, persekuti virinojn kaj ebriiĝi. Kamaradoj oficiroj, laborigu tiujn ĉi maldiligentajn pastrojn, ili havas sufiĉe da libera tempo por kolekti informojn. Ili estu nia enketa voĉdona organo.

(Vasilievici citita en Stan kaj Turcescu 2007, 78)

Surbaze de la skribaj kunlaboraj promesoj ke la Securitate devigis ĉiujn novajn sekretajn informantojn subsribi en konfido, Vasilievici plue asertis: "preskaŭ ĉiu ortodoksa pastraro iĝis informantoj rekrutitaj por sia naciisma sento" (Stan kaj Turcescu 2007, 79). La antaŭa Securitate-oficiro taksis ke informantoj respondecis pri 80% ĝis 90% de la ortodoksa pastraro (Flueraș 1999; Stan kaj Turcescu 2007, 79).

Ateisma propagando ankaŭ estis disvastigita tra la eduka sistemo sur antaŭuniversitataj kaj universitataj niveloj, same kiel en esplorinstitutoj specialiĝantaj.

en produktado de komunisma literaturo en diversaj kampoj (historio, filozofio, ekonomio kaj, kompreneble, Marks-leninismo). Kiel menciite antaŭe, estis neeble por eĉ vera marksisma pensulo (ĉu historiisto, filozofo aŭ socia sciencisto) resti nekooptita en la propagandmaŝino de la Komunista Partio. Menciindas ĉi tie la propagando farita de la Instituto por Historiaj kaj Socio-Politikaj Studoj (ISISP, por uzi sian rumanan akronimon), kiu estis rekte subigita al la Centra Komitato de la Rumana Komunista Partio. Kreita en 1951 kaj fermita en 1990, la instituto estis konata kiel la Partihistorio-Instituto ĝis 1966.8 Ĝiaj membroj, kiuj produktis milojn da libroj kaj ĵurnaloj, estis en pagendaĵo de (re)skribado de la historio de Rumanio kaj la historio de la Rumana Komunista Partio de Alberto en tia maniero por emfazi la nacian karakteron de Rumana Komunismo kaj la ĝeneraligitan subtenon kiun la partio supoze ĝuis ekde sia kreaĵo en 1921.

La historiaj lernolibroj produktitaj tiutempe ne nur minimumigis la rolon luditan fare de la eklezioj en la historio de la rumanaj provincoj, sed en multaj kazoj ekskludis tute ajnan referencon al religio de siaj raportoj. Historiografio adoptis marks-leninistan perspektivon kiu emfazis rilatojn, produktadrimedojn kaj klasbatalojn kaj ekskludis aliajn sociajn agantojn kiel ekzemple la eklezioj. Kiel Zavatti skribis pri la libroj produktitaj de la instituto,

La naciaj herooj de 1848, kies alianco kun cara Rusio estis konsiderita pozitiva faktoro, estis memoritaj sekve: Nicolae Bălcescu estis priskribita kiel pozitiva, progresema ekzemplo ĉar li alianciĝis kun Rusio, dum Avram Iancu, kiu alianciĝis kun la Habsburgs, estis konsiderita kontraŭrevolucia. La rolo de la eklezioj en nacia historio estis minimumigita. La Transsilvana Lernejo (Școala Ardeleană), kulturmovado de la malfrua dekoka jarcento kunmetita de historiistoj kaj filologoj, konsiderita ligita al la Greka Romkatolika Eklezio malpermesita en 1948, estis akuzita de Roller je esti obskurinta la utilan rusan influon sur rumana kulturo, kaj tial estis renomita. de Roller Școala Latinistă (Latinisma Lernejo).

(2016, 123–124)9

Krom la kontraŭreligia propagando disvastigita per diversaj rimedoj, la partio uzis subpremon kontraŭ la pastraro. Tiu ĉi persekuto estis farita de la sekreta polico, la Securitate. La sekva ekzemplo montras kiel la Securitate, prenante ĝiajn signalvortojn kaj ordojn de la partio, planis rekruti pastrojn kaj uzi ilin por kontakti la loĝantaron dum finfine provante iĝi rumanoj religiaj civitanoj. Ĝi enhavas la protokolon de renkontiĝo kiun la enlanda ministerio-oficialuloj okazigis kun la Securitate regionaj kaj guberniaj gvidantoj de 28 februaro ĝis 1 marto 1950.10 Dum tiu renkontiĝo, vicministro pri internaj aferoj Pintilie Gheorghe, arkitekto de komunista subpremo kiu respondecis pri

220 Lucian Turcescu

la aresto, internigo kaj deportado de proksimume 400,000 homoj, instrukciis la Securitate-gvidantojn pri kiel trakti religion ĝenerale kaj la pastrojn aparte.

Gheorghe reagis al la eventoj, kiujn kelkaj gvidantoj de la Sekureco raportis en la tago antaŭ la kunveno, laŭ kiuj pastroj, kiuj kontraŭis la kolektivigon de agrikulturo, protestis, kiam ili estis forigitaj el la ŝtata etato, daŭre plenumis kateketikan laboron, provis atingi junularon kaj okupiĝis pri ribelo. Organizite kontraŭ la Securitate fare de la vilaĝanoj de Răcăciuni, en la Bacău-distrikto, la ribelo estis supoze instigita fare de katolika pastro. La Securitate plue raportis ke la Atestantoj de Jehovo, kontraŭleĝa religia konfesio tiutempe, kaj la ortodoksa radikala movado Oastea Domnului (la Armeo de Sinjoro) rekrutis novajn membrojn. Laŭ la protokolo, Gheorghe laŭdire diris:

Hieraŭ la kamaradoj levis la temon pri religio kaj la malamika laboro de la pastroj en urboj kaj vilaĝoj. . . . Lastatempe la Centra Komitato ordonis varbi pastrojn. . . ĉar pastroj influas ĉe la amasoj, kaj ni ne ignoru ilian influon. Ni uzu ilin lerte, ĉar se ni ne altiros la honestajn pastrojn, nia malamiko faros; ili devus labori por la homoj. .

. . Ni uzas la vorton

"honestaj" ĉar la pastroj uzas ĝin. Sed por ni [la pastroj] estas la plej grandaj banditoj. . . . Nia devo estas finfine ĉesigi la influon de religio sur niaj civitanoj. . . . Ĉi tiu estas la plej malfacila problemo, kiu ne estis solvita eĉ en Sovetunio. . . . Ni ne devus fidi eĉ la pastrojn

[kiuj estas] ĉe nia flanko. Ĉiuj ili estas ruzaj, perversaj, kaj ili ne subtenos nin 100%. Tial ni bezonas scii, kiu estas kun ni 100%, kiu estas 99%, kiu 80%, kiu 50%, kaj kiu estas malpli aŭ eĉ nia malfermita malamiko. Ni devas studi ĉiun el ili individue. . . kaj batis la malamikon per nia tuta forto. .

. . Tiel ni devus trakti kun la ortodoksaj

pastroj.

La katolikaj pastroj estas pli jezuitoj [tio estas, "hipokrituloj"].¹¹ Eĉ la ortodoksuloj estas jezuitoj. Ĉiuj estas jezuitoj, ĉiuj estas banditoj. . . . Ni devas malkovri la rilatojn de la katolikoj kun eksterlandoj, malsamaj ambasadoj, ktp. Nia Partio nun allogas la pastrojn, kiuj estas deciditaj veni al ni; do, ni ne batu tiujn pastrojn. . . .

Post unu semajno, bonvolu sendi al la Ministerio la listojn kun pastroj kun malamika sinteno, sed la [listoj] estu dokumentitaj per faktoj [ne nuraj alle-. kaj ni [la La Partio decidis bati per sia tuta forto [kontraŭ gacioj]]. . . religio] Securitate] devas fari tion.

(Oprea 2002, 156-160)

Dum la malfruaj 1940-aj jaroj kaj la fruaj 1950-aj jaroj, la partio kaj la Securitate devis konvinki la pastrojn subteni komunistajn politikojn, kiel la

kolektivigo de agrikulturo, kaj partopreni la propagandon por paco kiun Sovetunio antaŭenigis komence de la Malvarma Milito. De la 1980-aj jaroj, aliflanke, ili alfrontis amason da malsamaj temoj ligitaj al religio. Flank tiam, la lando spertis ŝanĝon de gvidado en la persono de Nicolae Ceaușescu, malfermo direkte al la Okcidento kaj ŝnuro de okcidentaj pruntoj kiuj ebligis la megalomanajn industriplanojn de Ceaușescu.

Krome, Ceaușescu estis perceptita kiel iom pli sendependa de Kremlo ol Gheorghe Gheorghiu-Dej, lia antaŭulo, kaj ĉar li rifuzis partopreni la sovieti-gviditan invadon de Ĉeĥoslovakio en 1968 kaj ĉar li defii Moskvon en la temo de Besarabio, a. teritorio kiu iam apartenis al Rumanio.

Tiu ĉi vento de ŝanĝo tamen baldaŭ estis retenita. Post kiam la Ĉeĥoslovaka Ĉarto 77 estis lanĉita en 1977, kelkaj rumanoj kuraĝis subskribi ĝin kaj tiel peti Ceaușescu respekti la internaciajn homrajtajn interkonsentojn kiujn la lando subskribis. Dum Centra kaj Orienta Eŭropo vidis la pliiĝon de disidentaj movadoj, religia persekuto estis sur pliiĝo denove en Rumanio. La sekreta polico volis efektivigi mezurojn rilate religion diferenca de tiuj enkondukitaj komence de la komunista periodo. La Sekureco timis nun pli eksterajn influojn, kiel tiuj venantaj de la eksterlandaj radiostacioj Radio Libera Eŭropo kaj Voĉo de Ameriko (ambaŭ financataj de la Usona Kongreso), vizitoj al Rumanio de eksterlandaj misiistoj, religia propagando sendita el eksterlando, pli novaj vojaĝrimedoj kaj pli nova teknologio, kiu faciligis komunikadon. La komunista reĝimo ne vidis tiun ĉi malfermitecon al la ekstera mondo kiel io pozitiva, kiel pruvas dokumento de la ministerio pri internaj aferoj el 1981:

Pro siaj malamikaj agadoj kontraŭ la Socialisma Respubliko Rumanio, la spionservoj, la reakciaj organizaĵoj, rondoj kaj grupoj, same kiel la malantaŭaj ĉambroj de kontraŭkomunisma propagando el eksterlando pli intense engaĝas kelkajn membrojn de la [oficiale agnoskita] religia. grupoj kaj [nerekonitaj] religiaj sektoj.

Evidentiĝas provoj uzi religion por enmiksiĝi en la internajn aferojn de nia lando. .
 · Sub la preteksto de manko de religia libereco en nia lando, opozicio estas kuraĝigita inter la religiaj grupoj konsiderante politike subfosi nian landon. Diversaj amaskomunikiloj kaj eksterlandaj radiostacioj estas uzataj tiucele, precipe Radio Libera Eŭropo. . . . Pli kaj pli, eksterlandaj reakciaj sektoj – konataj de ni kiel kovriloj por diversaj spionaj agadoj – venas al nia lando kun la misio krei disidencon ene de la jure agnoskitaj sektoj, precipe la novprotestantoj, por kontraŭstari ilin al la ŝtato. , instigi anarkiajn agadojn, kaj kolekti datumojn por malamikaj propagandaj agadoj. [La Ministerio celas plibonigi la kolekton de informoj-kontraŭ ni. . tion pri] personoj, kiuj enkondukas en la landon materialojn enmigri, · kun mistika kaj malamika karaktero, instigas religiajn grupanojn

222 Lucian Turcescu

kaj disdoni eksterlande leterojn, memoraĵojn, alvokojn kaj publikaĵojn, kiuj malestimas religian liberecon en nia lando.

(Ministerio por internaj aferoj 1981, 457-467)

La ministeriaj oficistoj petis pli efikan informan kontrolon esti efektivigita por kontroli diversajn kategoriojn de homoj, precipe tiujn kun ligoj al eksterlandanoj. La celoj inkludis:

gvidantoj de kontraŭleĝaj sektoj. . . tiuj laborantaj por la Eklezio Romkatolika, la [rekonitaj kaj nerekonitaj] novprotestantaj grupoj, iama grekatolika pastraro, judaj rabenoj, tiuj laborantaj en la ortodoksaj institutoj kaj teologiaj seminarioj. .

. . . Rimedoj devus [esti efektivigitaj por] daŭre altiri kiel kunlaborantojn tiujn kiuj servas en religiaj grupoj. . . tiuj kiuj povas identigi malamikajn agadojn, kiuj povas solvi problemojn inter la gubernioj kaj eksterlande, kaj tiuj kiuj ĝuas aŭtoritaton kaj influon ene de la konfesioj. Specialan atenton oni devas varbi kiel kunlaborantojn lernantojn kaj studentojn en teologiaj institutoj. . .

. . . Ni devus bari de teologia edukado la posteulojn de iamaj legianoj aŭ aliaj malamikoj [de la komunistoj] kiuj, sub la kovro de religio, okupiĝus pri agadoj kiuj estas malamikaj al nia ŝtato. . . . Per la Departemento de Religiaj Aferoj, la religiestroj devus okupiĝi pri sistemaj propagandaj agadoj eksterlande, uzante pli intense la religiajn publikaĵojn el Rumanio kaj tiujn de la ekleziaj komunumoj eksterlande. En niaj klopodoj misinformi, konfuzi kaj malinstigi niajn enlandajn kaj eksterlandajn malamikojn, ni daŭrigos, kun kreskanta intenseco, krei streĉiĝojn inter ĉi tiuj gvidantoj senmaskante ilin kiel komercajn, malmoralajn, mallojalajn al la principoj de la konfesioj al kiuj ili apartenas. .

(Ministerio por internaj aferoj 1981, 457-467)

La klopodoj de la partio kaj la Securitate por disvastigi ateismon estis renkontitaj fare de la religiemaj grupoj kun kaj rezisto kaj kunlaboro. Dum rezisto al ateismo kaj aliaj komunistaj politikoj estis pli ĝeneraligita en la fruaj jardekoj de komunismo, kiel pruvis la teruro uzita por bremsi tian reziston, kun la tempo, multaj pastraroj kaj laikoj montris malpli kaj malpli malkaŝan reziston ĉar eble ili iĝis pli kutimis vivi sub komunista reĝimo, kies finon ili ne povis antaŭvidi. Kelkaj, inkluzive de ekleziestroj, montris signojn de kunlaboro kun la partio kaj subtenon por ĝiaj politikoj.

Unu tia fifama kazo estis Patriarch Justinian Marina, la kapo de la Ortodoksa Eklezio (1948-1977). Li ankaŭ estis konvinkita socialisto (ne komunisto), kiu kredis je la promesoj de socialismo. Marina estis granda subtenanto kaj kunlaboranto de la komunistaj reĝimo, sed li ankaŭ provis ŝirmi sian eklezion de neniigo savante monaĥismon kaj preparante kelkajn faŝismajn pastrojn kaj monaĥojn por esti liaj asistantoj (Vasile

2006; Stan kaj Turcescu 2007; Leustean 2009; Turcescu kaj Stan 2015).

Marina apogis la komunistajn politikojn de kolektivigo de agrikulturo kaj ŝtatigo de privatproprietulo sendante leterojn al siaj pastroj rakontante al ili ne kontraŭbatali komunismen. Li ankaŭ malkaŝe apogis la dissolvon de la Greka Romkatolika Eklezio en 1948 kaj poste permesis al ortodoksaj monaĥejoj funkcii kiel malliberejoj por la grekaj katolikaj episkopoj kiuj rifuzis konverti al aŭ Roman Catholicism aŭ ortodoksismo. Kiel rekompenco, la Ortodoksa Eklezio ricevis la grek-katolikajn didomojn konfiskitaj de la komunistaj ŝtato.

Tamen, tiu subteno por la komunistaj gvidado de Gheorghiu-Dej ne ŝparis al la preĝejo de Justinian du masivajn ondojn de arestoj de pastraro kiuj estis konsideritaj retrogradaj. Eĉ kelkaj proksimaj asistantoj de Justinian - kiel ekzemple Valeriu Bartolomeu Anania kaj Benedict Ghiuș, ambaŭ iamaj membroj de la intermilita Fascist Iron Guard - estis arestitaj, malgraŭ la provoj de Justinian protekti ilin kontraŭ la Securitate. En la sama tempo, monaĥa vivo estis metita sub gravajn limigojn, kvankam Justiniano evoluigis la koncepton de "utilaj metioj" (kiu inkludis la produktadon de klerikala kaj monaĥa vesto, tapiŝoj, pentraĵo, brodaĵo, skulptado kaj ankaŭ ĉarpentaĵo), kapablo. ke ĉiu monaĥo kaj monaĥino akiru por eviti esti akuzata pri parazitado en la nova socialisma socio. Krome, Komunista Dekreto 410 de 1959 draste reduktis la nombron da monaĥejoj kaj iliaj loĝantoj (Enache 2009). Retrospektive, Justiniano estis kaj kunlaboranto kaj rezistanto ĉar li estis proksima al la komunistaj partio-gvidantoj al kiuj li parolis super la kapo de la Securitate-oficeroj, kiuj suspektis lin pri sendependeco kaj aparta opinio. Li ankaŭ volis imiti tion, kion la Fera Damo de Rumana Komunismo, Ana Pauker, faris en la fruaj stadioj de la establado de la nova reĝimo, kiam ŝi invitis iamajn legianojn (Iron Guard-membrojn) aliĝi al la Komunista Partio; kaj Justiniano kaj la partio profitis el apogado unu la alian (ekzemple, la Ortodoksa Eklezio profitis el la malmuntado de la Greka Romkatolika Eklezio en 1948, kiam multaj grek-katolikaj trajtoj estis transdonitaj al la Ortodoksa Eklezio; la sama eklezio ankaŭ estis permesita al enkanonigi grandan nombron da rumanaj sanktuloj en 1955 kaj reteni kelkajn teologiajn institutojn malfermitaj)

(Turcescu kaj Stan 2015).

La post-komunisma periodo (1989 - Nuna)

Post la kolapso de la komunistaj registaro la 22an de decembro 1989, duanivelaj iamaj komunistoj prenis kontrolon de la lando de diktatoro Nico-lae Ceaușescu kaj senprokraste ekzekutis lin kaj lian edzinon la 25-an de decembro el la sama jaro, sekvante spektakloproceson. Inter ili estis Ion Iliescu, kiu funkciis kiel la post-komunisma prezidanto de la lando dum 11 jaroj, kaj en la 1990-aj jaroj, akceptis la vidon ke "socialismo kun homa vizaĝo" estas traktinda. Male al li, la kontraŭkomunista opozicio pledis por radikala politika ŝanĝo en Rumanio (Abraham 2017, 112-113).

224 Lucian Turcescu

Havante malfacilecon klarigante ĝian kompleksan interagadon de kaj rezisto kaj kunlaboro kun la komunista reĝimo, la Ortodoksa Eklezio kulpigis ateismon kaj la teruron starigitan de la Komunista Partio de Alberto pro ĝia pasinta konduto kaj prezentis sin kiel viktimo de la registaro. Tiel, ateismo iĝis marĝenigita en Rumanio, kun eĉ nur 0.1% de la populacio deklaranta sin ateisto en la censoj de 1992, 2002 kaj 2011 (Roma-nian National Institute of Statistics nda, ndb). La censo (2011) registris du kategoriojn menciindajn: "ateistoj" (tute 20,743 - 15,012 viroj kaj 5,731 virinoj) kaj "nereliguloj" (totalo de 18,917 - 11,140 viroj kaj 7,777 virinoj). La distingo inter la du kategorioj estas neklara ĉar la nuraj instrukcioj kiujn la balotenketistoj ricevis estis "por personoj kiuj deklaras neniun apartan religion aŭ kredon, vi devus enigi la kodon por 'nereligulo'; dum vi devus eniri 'ateisto' nur por homoj kiuj deklaras sin kiel tiaj". La balotenketisto devis fari neniun interpreton de la religio de persono aŭ mankon de tio (Rumana Nacia Instituto de Statistiko 2011). Kune, tiuj du grupoj sumiĝis al proksimume 40,000 homoj: tio estas, nur 0,2% de la loĝantaro de Rumanio de 19 milionoj. Notu, ke viroj pli verŝajne deklariĝas kiel ateistoj aŭ kiel ne havantaj religion. Identigi sin kiel ateisto en post-komunisma Rumanio povus influi sian publikan vivon, kiel la aktuala Ion Iliescu malkovris dum la prezidenta kampanjo en 1996. Se demandite dum televida debato de kontraŭkandidato kristana demokrato Emil Constantinescu ĉu li kredas aŭ ne je Dio, Iliescu provis aserti siajn Freethought-konvinkojn emfazante sian membrecon en la Ortodoksa Eklezio per sia bapto kiel bebo (YouTube 2017). Kiel bonkonata komunista oficialulo kiu servis reĝimon kiu okupiĝis pri religia persekuto, Iliescu estis nekapabla pozi kiel pia kandidato kiu ampleksis la religiecon de la plej granda parto de la rumana balotantaro.

En la fino, Constantinescu gajnis la prezidantecon kaj, kiel signo de dankemo, iĝis la unua post-komunista rumana prezidanto se temas pri preni sian prezidentan ĵuron, manon sur la Biblio, en la ĉeesto de la ortodoksa patriarko. Aliaj kandidatoj por la prezidanteco, parlamento kaj loka registaro ankaŭ malkovris ke balota venko estis malfacila, se ne malebla, se ili ne apelaciis por la subteno de la potenca Ortodoksa Eklezio de la lando. Rezulte, multaj el ili provis, almenaŭ dum balotkampanjoj, enmeti vizitojn al ortodoksaj preĝejoj en siaj itineroj; aperi por religiaj servoj en gravaj ortodoksaj festotagoj; esti fotita kaj filmita ĉirkaŭita de ortodoksaj ikonoj, kalendaroj kaj aliaj religiaj simboloj; fari donacojn por preĝejo kaj al baptopatro-orfoj kaj ĉeesti geedziĝojn en publikaj ceremonioj (Stan kaj Turcescu 2007, 135; Stan kaj Turcescu 2011b, 203-204).

La Komunista Partio de Alberto kviete dissolviĝis la 22an de decembro 1989; baldaŭ poste, la partio estis malpermesita, kaj ĝiaj trajtoj estis naciigitaj. Du provoj revivigi la Komunistan Partion estis malsukcesaj. En 2010, la Komisiono por la Reorganizado de la Rumana Komunista Partio de Alberto estis formita kaj elektita Petre Ignăţencu, taksisto, kiel ĝia prezidanto. En

2017, la tribunaloj rifuzis rekoni la Nov-Rumanan Komunistan Partion kiel la posteulo de la Komunista Partio kaj malakceptis ĝian peton por la restituo de la aktivoj naciigitaj en 1989. La partio havas neniun realan balotplatformon kaj ankoraŭ devas klarigi sian pozicion al religio. 12 Aliaj maldekstremaj politikaj formacioj ampleksas ateismajn, komunistajn kaj socialismajn tradiciojn, laŭ siaj retejoj. La Partio de Socialdemokrati (PSD) heredis la lokajn komunistpartiajn strukturojn sed ne akceptis ĉiujn ĝiajn poziciojn. Multaj PSD-anoj ne estas ateistoj, sed malkaŝe religiaj. La Socialisma Laborista Partio, kreita de iama komunist ĉefministro Ilie Verdeț baldaŭ post la reĝimŝanĝo, (1989) estis nelonge reprezentita en parlamento en la fruaj 1990-aj jaroj sed neniam igis ateismon politika prioritato kaj evitis malkaŝe kritiki la Ortodoksan Eklezion (Abraham 2017, 121). La Rumana Socialista Partio estis formita de Constantin Rotaru en 2003, kiam li malakceptis la fuzion inter sia iama Socialista Laborista Partio kaj la PSD.¹³ Tiuj du pli malgrandaj politikaj partioj neniam povis akiri parlamentan reprezentantaron.

En 2003, Remus Cernea fondis la sekularan kaj humanisman asocion Solidarity for the Freedom of Conscience (Solidareco por la Libereco de Konscienco), kiu kunigis konatajn civitajn aktorojn kiel ekzemple Gabriel Andreescu, Smaranda Enache, Daniel Vighi, Emil Moise, William Totok kaj Liviu Andreescu. La asocio defendis liberecon de konscio kaj aktive aktive antaŭenigis striktan apartigon inter la eklezio kaj la ŝtato, simile al la franca modelo, kiun aliaj rumanaj politikistoj kaj religiemaj grupoj neniam serioze pripensis. La unuiĝo akiris publikan fifamecon plejparte pro sia opozicio al la Ortodoksa Eklezio ricevanta terpecon de la Bukareŝta may-or-oficejo por konstruado de la Katedralo de Nacia Savo en la Carol Park. Konata kiel "Savu la Carol Parkon, savu la jurŝtaton!", la publika kampanjo aranĝita de la solidara asocio malhelpis la registaron donaci parton de la historia parko al la Ortodoksa Eklezio.¹⁴ En 2012, Cernea gajnis sidlokon en la Parlamento je la balotlistoj de la Verda Partio, sed poste, li aliĝis al la PSD, nur por iĝi sendependa leĝdonanto de 2013 ĝis 2016.

Kiel leĝdonanto, Cernea estis tre aktiva, sed nur sep el liaj leĝdonaj proponoj estis adoptitaj de la Ĉambro de Deputitoj.¹⁵ Ekzemple, Cernea sukcese postulis ŝanĝado de Leĝo 35 de 2017 pri preventado kaj kontraŭbatalo de familia perforto kaj por modifi ekzistantan perforton. leĝo por antaŭenigi egalecon inter virinoj kaj viroj.¹⁶ Dum kelkaj el liaj leĝdonaj iniciatoj estis laŭdindaj, la sekularisma agendo, kiun li antaŭenigis en la Parlamento, ne havis la subtenon de siaj kolegoj. Li malsukcese klopodis ŝanĝi artikolon 18 pri religio en publikaj lernejoj (vidu pli postan diskuton) de Leĝo 1 el 2011 pri edukado, ŝanĝi civilajn (legu nereligiajn) partnerecojn por kovri samseksemajn partnerecojn, ŝanĝi artikolon 13 (2) de Leĝo 489. de 2006 pri religio kaj nuligi Urĝan Preskribon 19 el 17 marto 2005, kiu donis al la Ortodoksa Eklezio teron en Bukareŝto por konstrui la Nacian Savon Katedralon.

Malgraŭ liaj liberpensaj konvinkigoj, al Cernea mankis la kuraĝo prizorgi balotkampanjon sen ortodoksaj simboloj kiuj povus esti akirintaj al li balotsubtenon. Li sekvis multajn aliajn rumanajn politikistojn kaj dizajnis voĉdonan flugfolion kiu inkludis preĝejon en la fono.¹⁷ Li konsideris sin liberpensulo, skribante tion.

Liberpensulo havas skeptikan sintenon al la asertoj de renkonto aŭ konatiĝo kun la supernatura. Li oponas al la mistika inklino kritikan ekzamenon de la metafizikaj problemoj. Li ne estas absoluta skeptikulo, sed konstatas, maksimume, modestajn provizorajn verojn, kiujn scienco kaj scio ĝenerale prezentas al ni sen la preteksto de fina respondo. .

. . Por liberpensulo, religio ne estas la aŭtentika nek la sola vojo al postvivado, rezisto kaj resanigo. Li suferas kaj provas resanigi siajn vundojn sen alvoko al preĝo.

(Cernea 2009)

La Humanist Association of Romania (AUR), alia organizo fondita fare de Cernea en 2008, antaŭenigas sekularan humanismon kaj la apartigon de eklezio de ŝtato. Ĉi tiu sufiĉe malgranda asocio agis kiel aganto de la civila socio. Laŭ ĝia retejo, AUR abonas la 2002-datita Amster-dam Deklaracion de Internacia Humanismo, kiu priskribas humanismon kiel etikan kaj racian aserto de "la digno kaj aŭtonomio de la homa individuo", argumentas ke scienco kaj teknologio estas taksotaj, sed "homaj valoroj devas determini la finan celon". Ĝi rekonas demokration kaj homajn rajtojn kaj vidas humanismon "respondo al la disvastigita deziro pri alternativo al dogma religio".¹⁸ La AUR antaŭenigas laikan ŝtaton en Rumanio, en kiu "racio, kompatato kaj toleremo reprezentas la fundamentajn fundamentojn de regado". de leĝo".¹⁹ Post 1989, la reganta Ortodoksa Eklezio kaj religiaj malplimulto postulis kompenson pro la sufero, kiun

ili suferis dum preskaŭ 45 jaroj de ateisma, marks-leninisma kaj stalinisma komunista regado. En la sama tempo, grandaj segmentoj de la populacio spertis religian vekigo kaj kondamnis ateismon. Unu el la plej sukcesaj kompensoj postulataj de la religiaj grupoj estis la reenkonduko de religia edukado en la publika lerneja sistemo, kie la ŝtato jesis financi la salajrojn de la instruistoj de la agnoskitaj konfesioj kiuj volis oferti religian instruadon al infanoj. en klasoj 1 tra 11. Kiel deklarite pli frue, la elimino de religio de publikaj lernejoj estis postuladita fare de la rumanaj liberpensuloj de la frua 20-a jarcento. Tiu elimino okazis sub Komunismo, sed la reenkonduko de religia instruado estis parto kaj pakaĵo de la peto por kontribucio kiun religiaj grupoj faris post 1989. La reenkonduko de religia edukado en la publiklernejan sistemon kaŭzis novajn koliziojn inter la post-komunista. liberpensuloj (foje ankaŭ referitaj kiel "humanistoj") kaj la Ortodoksismo (Stan kaj Turcescu 2007, 145-170).

Jam 1990, religia edukado estis tolerita temo en kelkaj, sed ne ĉiuj, lernejoj en Rumanio. En 1991, protokolo subskribita fare de la Edukministerio kaj la Ŝtata Sekretariejo de Religiaj konfesioj zorgis pri la enkonduko de "moral-religia trejnado" en publikaj lernejoj por "elstarigi elementojn de etiko kaj kulturhistorio" (Stan kaj Turcescu 2007, 152). La protokolo estis anstataŭita de la Leĝo pri Eduko 84 el 1995. La leĝo inkludis artikolon pri religia edukado kiu estis tre konfuza ĉar ĝi sugestis ke studentoj estis atenditaj ekzameni la devigan temon de religio. Kelkaj parlamentanoj kaj liberpensuloj defiis la artikolon en tribunalo por certigi ke ĝia interpreto ne iru kontraŭ la Universala Deklaracio pri Homaj Rajtoj aŭ aliaj internaciaj konvencioj kiujn Rumanio subskribis garantiante liberecon de konscienco, liberecon de kredo kaj liberecon ŝanĝi onies religion aŭ kredon. La rumana leĝaro estis harmoniigita kun tiuj disertaĵoj kaj la Eŭropa Unia leĝaro antaŭ 2006, sed eĉ antaŭ tio, la rumanaj tribunaloj argumentis ke la leĝo klarigis ke la gepatroj havas la rajton elekti la religian kredon aŭ ateismon por siaj infanoj, kaj ili povas. eĉ elekti tute ekster la religia klaso.

Artikolo 18 el la reviziita Leĝo pri Eduko 1 el 2011 eliminis la ambiencecojn de ĝia 1995 antaŭulo kaj kondiĉis tion:

(1) La instruplanoj de la primara, sekundara, mezlerneja kaj profesia edukado inkluzivas religion kiel lernejan disciplinon, apartenantan al la komuna edukado. Studentoj apartenantaj al la ŝtate agnoskitaj religiaj konfesioj, sendepende de sia nombro, estas garantiitaj la konstitucian rajton partopreni en la religia klaso, laŭ sia konfeso. (2) Per skriba peto de plenkreska studento, aŭ liaj gepatroj aŭ laŭleĝa kuratoro en kazo de negrava studento, la studento povas elekti ne partopreni en la religia klaso.

(Rumana Parlamento nd)20

La leĝoj pri edukado de 1995 kaj 2011 devigis la ŝtaton subteni la instruistojn de religio finance kovrante iliajn salajrojn kaj certigante ke religioklasoj povas okazi en la regiono de iu lernejo kie infanoj volas studi tiun fakon. La leĝo (2011) ankaŭ permesas al studentoj elekti el la religioklaso entute se la studento aŭ la gepatroj estas ateistoj.

Kelkaj membroj de la Solidareco por la Libereco de Konsciencia Asocio defiis la ekleziojn super sia instruado de religio en publikaj lernejoj. Laŭ Gabriel Andreescu, la religio-instruistoj uzas minacojn kaj punajn metodojn kun infanoj, kaj tial ilia sinteno al edukado iras kontraŭ "modernaj edukaj principoj kiuj antaŭvidas la studenton kiel respondecan personon dotita per racio kaj demokratiaj valoroj" (Stan kaj Turcescu 2007). , 163). Kiam mezlerneja filozofiinstruisto Emil Moise raportis fitraktadojn faritajn fare de religio-instruistoj (kelkaj el ili pastroj) en la guberniaj lernejoj de Buzău, la Edukministerio-representanto respondis per rido kaj malakceptis siajn akuzojn kiel nurajn.

228 Lucian Turcescu

troigoj (Stan kaj Turcescu 2007, 163). Krome, Rumanio registris kazon similan al tiu de Soile Tuulikki Lautsi, kiu protestis kontraŭ la ĉeesto de krucifikoj en la italaj publikaj lernejoj kiel disponigado de neniu neŭtraleco por la eduko de ŝiaj filoj (Eŭropa Kortumo de Homaj Rajtoj 2009). La rumana kazo, kiu okazis plurajn jarojn antaŭ Lautsi, implikis Moise denove. En ĝia Decido 323 el 2006, la Nacia Konsilio por Batalado-Diskriminacio regis en favoro de Moise, kiu protestis kontraŭ la montrado de ortodoksaj ikonoj en publikaj lernejoj sur la tereno ke ilia ĉeesto konsistigis malobservon de la apartigo de Rumanio de eklezio kaj ŝtato. kaj diskriminaciita kontraŭ la ateisto, agnostika kaj nereligio. La 11an de junio 2008, la decido de la konsilio estis nuligita fare de la kasacia kortumo de Rumanio, kiu decidis ke la ĉeesto de ikonoj en lernejoj ne iris kontraŭ tiu leĝaro (Mediafax 2008; Stan kaj Turcescu 2011a, 194).

Konkludo

La ĉapitro pri Rumanio konsideris Liberpenson, ateismon kaj sekularigon dum la pasinta jarcento. Notante la oficialan enkondukon de Freethought en antaŭkomunisma tempo, la ĉapitro pruvas ke, kiel atendite, la plej brutala atako kontraŭ religio okazis dum la komunista periodo, kiam marksist-leninisma propagando kombinita kun leninisma kaj stalinisma teruro por alporti religion. al siaj genuoj en provo kaŭzi ĝian eĉ-tuan forpason. Ekde 1989, Liberpensoj kaj ateismo ĉeestas en la lando, sed ili ne estis popularaj; nur ĉirkaŭ 0,1% de la loĝantoj de la lando deklaras sin ateistoj. Neniu socialisma aŭ komunista partio kun ateisma tagordo sukcesis gajni sidlokojn en parlamento.

Notoj

- 1 La Enciklopedio taksas ke almenaŭ 270,000 rumanaj judoj estis mortigitaj aŭ mortis pro mistraktado dum la holokaŭsto.
- 2 La influo de Haeckel al la germana socia kaj politika penso estas prezentita fare de Dan-iel Gasman (2004). En la enkonduko al la eldono, (2004) Gasman prezentas Haeckel kiel ideologian prapatron de faŝisma ideologio.
- 3 La volumo estas parto de la tiel nomata propaganda biblioteko de Raĝiunea, kolekto de tekstoj, kiuj, kredis la revuo, klarigis Liberpenson en klara lingvo, kiu povus atingi la amasojn.
- 4 La dekreto revokanta kelkajn judajn rajtojn troveblas en Scurtu et al. 2001.
- 5 Ŝerboianu (1935, 1, 3–4).
- 6 Tio estas konata kiel la Raporto Tismaneanu, de la nomo de ĝia prezidanto, Vladimir Tismaneanu.
- 7 Terura entrepreno limanta al propagando kaj subpremo estis la Pitești Eksperimento kiu kuris de decembro 1949 ĝis septembro 1951 en la politika malliberejo de Pitești (situanta proksimume 100 kilometrojn nordokcidente de Bukareŝto). Apogita de la partio kaj la Securitate, ĝi konsistis el torturo, denunco kaj humiligilo intencitaj ŝanĝi la personecon de kaptitoj (ĉefe ortodoksaj studentoj). Tiuj fitraktadoj estis faritaj fare de aliaj kaptitoj kun la asistado de la Securitate-kontrolitaj prizonoj gardistoj. La eksperimento estis polemika

- provo de cerbolavado kiun oni devis ĉesigi. Dekoj da homoj mortis pro tio, kvankam ĝia celo estis ne mortigi sed reeduki kaptitojn kaj transformi ilin de realaj aŭ imagitaj malamikoj en adeptojn de la komunista ideologio (vidu Ierunca 1981; Stănescu 2010–2012). La sekretaj policaj dosieroj (en la rumana) pri la Pitești-reedukada eksperimento nun estas publike haveblaj en la retejo de la Nacia Konsilio por la Studo de la Arkivoj de Sekureco (CNSAS), Dosarele reeducării ĉe www.cnsas.ro/reeducarea.html (alirita sur 3 junio 2017). En la angla, vidu Hall (2014).
- 8 Mi sekvas la plej novan stipendion pri la Instituto de Zavatti (2016).
- 9 Mihai Roller (1908-1958) estis ruman-juda propagandisto kaj historiisto trejnita en Sovet-Unio, kiu emfazis rusajn influojn super rumana historio.
- 10 La minutoj estas presitaj en Oprea (2002, 132–208).
- 11 Vidu LauraGellner (nd).
- 12 La oficiala retejo de la Nova Rumana Komunista Partio estas <http://npcr.ro> (alirita la 18an de marto 2019).
- 13 La oficiala retejo de la Rumana Socialista Partio estas havebla ĉe www.psr.org.ro (alirita la 12-an de junio 2017).
- 14 Por la kampanjo "Save the Carol Park", vidu Stan kaj Turcescu (2007, 59–62).
- 15 La oficiala Ĉambro de Deputitoj paĝo de Remus Cernea estas havebla ĉe www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.mp?idm=58&cam=2&leg=2012 (alirita la 12-an de junio 2017).
- 16 La leĝdonaj proponoj prezentitaj de Remus Cernea en 2012 ĝis 2016 estas disponeblaj ĉe www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.mp?idm=58&cam=2&leg=2012&pag=2&idl=1&prn=0&par= (alirita la 172-an de junio).
- 17 Cernea disdonis la flugfolion ĉe la Rumana Konsulejo en Montrealo dum sia vizito en 2014, kie la aŭtoro de ĉi tiu ĉapitro renkontis lin.
- 18 La deklaro estas disponebla en la oficiala retejo de la Humanisma Asocio de Rumanio, <http://humanismromania.org> (alirita la 12-an de junio 2017).
- 19 <http://humanismromania.org> (alirita la 12-an de junio 2017).
- 20 Artikolo 18 de la leĝo traktas la instruadon de religio en publikaj lernejoj.

Bibliografio

- Abraham, Florin. 2017. Rumanio ekde la Dua Mondmilito: Politika, Socia kaj Ekonomia Historio. Londono: Bloomsbury Academic.
- Caravia, Paul, Virgiliu Constantinescu, kaj Flori Stanescu. 1999. La Malliberigita Preĝejo: Rumanio, 1944-1989. Bukareŝto: La Nacia Instituto por la Studo de Totalismo.
- Cernea, Remus. 2009 "De ce mă consideras un liber-kugetător." Alirita la 12-an de junio 2017. <http://remuscernea.ro/2009/08/de-ce-ma-consider-liber-cugetator>.
- Enache, Georgo. 2009. "Dekretulo 410/1959. Un mallonga kalkulo la 50 de ani de la adop-tare." Ziarul Lumina, la 28-an de oktobro.
- Flueraș, Tudor. 1999. "Preoții-informatori erau un organ de sondare a opiniei pubpedikoj." Evenimentul Zilei, la 14-an de junio.
- Gasman, Danielo. 2004. The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwin-ism in Ernst Haeckel and the German Monist League. Novjorko: Routledge.
- Gillet, Olivier. 1997. Religion et Nationalisme: L'Idéologie de l'Église Orthodoxe Roumaine sous le Régime Communiste. Bruselo: Editions de l'Université du Bruxelles.
- Hall, Christine. 2014. "Homa Libereco kaj la Enigmo de Martireco en la Rumana Ortodoksa Eklezio (1944-1964)." Morteco 19 (2): 151–175.

230 Lucian Turcescu

- La Holokaŭsta Enciklopedio. kaj "Rumanio". Alirita la 25-an de majo 2017. www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005472.
- Ierunca, Vergilio. 1981. *Pitești*. Madrido: Editura Limite.
- Ionescu, Nae. 1957. *Indreptar ortodox*. Wiesbaden: np
- Reĝo, Roberto. 1980. *Historio de la Rumana Komunista Partio*. Stanfordo: Hoover Institution Press.
- LauraGellner. kaj "Iezuit." *Diĉionar Explicativ al Limbii Române*. Alirita 7-a de junio 2017. <https://dexonline.ro/definitie/iezuit>.
- Leustean, Lukiano. 2009. *Ortodokseco kaj la Malvarma Milito: Religio kaj Politika potenco en Rumanio, 1947–65*. Novjorko: Palgrave Macmillan.
- Marx, Karl, kaj Friedrich Engels. 1848. "La Manifesto de la Komunista Partio." Alirita la 3-an de junio 2007. www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf.
- Mediafax. 2008. "Icoanele rămân în școli, prezența lor este legală." Alirita la 12-an de junio 2017. www.mediafax.ro/social/icoanele-raman-in-scoli-prezenta-lor-este-legala-2705772.
- Ministerio de la interno. 1981. "Plan de Măsurii pentru prevenirea și contracararea activității dușmănoase desfășurate kontraŭ țării noastre sub acoperire religia." En *Banalitatea răului: O istorie a Securității în documente – 1949–1989*, redaktita de Marius Oprea, 457–467. Iași: Polirom.
- Mitchievici, Angelo. 2005. "George Călinescu și dilemele mandarinismului valah." En *Explorări în comunismul românesc*, redaktita de Paul Cernat et al., 37–82. Bucharesto: Polirom.
- Nacia Konsilio por la Studo de la Securitate Archives (CNSAS). kaj "Dosarele Reeducării". Alirita la 3-an de junio 2017. www.cnsas.ro/reeducarea.html.
- Oprea, Marius, red. 2002. *Banalitatea răului: O istorie a Securității în documente – 1949–1989*. Iași: Polirom.
- La Prezidenta Komisiono por la Analizo de la Komunista Diktaturo en Rumanio. 2006. *Fina Raporto*. Bukareŝto: Humanitas.
- Rumana Nacia Instituto de Statistiko. 2011. "Ghid formularo 2011." Alirita la 12-an de junio 2017. www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2011/04/GhidRPL2011-v3-spreads-small.pdf. ———. nda "Populacio kaj Loĝ-Censoj de 1992 kaj 2002." Alirita la 18-an de marto 2019. www.recensamantromania.ro/istoric/vizualizati-rezultate-rpl-1992-si-2002.
- . ndb "Populacio kaj Loĝejo-Censo 2011." Alirita la 25-an de majo 2017. www.recensamantromania.ro/en/.
- Rotar, Marius. 2014a. "Transirante la Liniojn: Calinic I. Popp Ŝerboianu kaj la Temo de Kremacio en Rumanio." *Terra Sebus: Acta Musei Sabesiensis* 6: 513–528. ———.
- 2014b. *Historio de Moderna Kremacio en Rumanio*. Newcastle-upon-Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Scurtu, Ioan, Theodora Stănescu-Stanciu, kaj Georgiana Margareta Scurtu. 2001. *Istoria Românilor între anii 1918–1940: Documente și materiale*. Bukareŝto: Editura Universității din București. Ŝerboianu,
- Calinic I. Popp. 1935. „Cremațiunea și religia creștină. 'Țărână ești și în țărână vei merge'." *Flacăra Sacră* 2 (7–8): 1, 3–4.
- Silveșan, Marius. 2012. *Bisericele Creștine Baptiste din România între persecuție, acomodare și rezistență: 1948–1965*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.

- Stan, Lavinia, kaj Lucian Turcescu. 2007. Religio kaj Politiko en Post-komunisto Rumanio. New York: Oxford University Press.
- . 2011a. Eklezio, Ŝtato kaj Demokratio en Vastiĝanta Eŭropo. New York: Oxford University Press. ———. 2011b. "La Ortodoksa Eklezio kaj la Registaro." In Romania under Basescu: Aspirations, Achievements, and Frustrations during His First Presidential Term, redaktita fare de Ronald F. King, kaj Paul E. Sum, 203–219. Lanham, MD: Lexington Books.
- Stănescu, Mircea. 2010–2012. Reeducarea în România komunistă. Iași: Polirom.
- Thiron, Constantin. 1909a. Conflictul dintre știință și religie. Iași: Tipografia "Dacia" P kaj D. Iliescu. ———. 1909b. Libera cugetare monistă haeckeliană. Iași: Tipografia "Dacia" P and D. Iliescu.
- Tismaneanu, Vladimir. 2012. La Diablo en Historio: Komunismo, Faŝismo kaj Kelkaj Lecionoj de la Dudeka Jarcento. Los-Anĝeleso: Universitato de Kalifornia Gazetaro.
- Tismaneanu, Vladimir kaj Cristian Vasile. 2008. Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măștile răului. Bukareŝto: Humanitas.
- Turcescu, Lukiano. 2013-a "Orienta ortodoksa Konstruado de 'la Okcidento' en la Post-Komunisto Politika Diskurso: La Kazoj de la Rumanaj kaj Rusaj Ortodoksaj Eklezioj." En Orthodox Constructions of the West, redaktita fare de George Demacopoulos kaj Aristotle Papanikolaou, 211–228. New York: Fordham University Press.
- Turcescu, Lucian, kaj Lavinia Stan. 2015. "Preĝejo-Kunlaboro kaj Rezisto Sub Komunismo Revizitata: La Kazo de Patriarko Justinian Marina (1948-1977)." Eurostudia 10 (1): 75–103.
- Vasile, Cristian. 2006. "Comunismul și Biserica: Represiune, Compromitere și Instrumentalizare." In Comunism și represiune în România: Istoria tematică a unui fratricid național, redaktita de Ruxandra Cesereanu, 170–189. Iași: Polirom.
- Wolff, Jonatano. 2017. "Karl Marx." En La Stanforda Enciklopedio de Filozofio, redaktita fare de Edward N. Zalta. Alirita la 3-an de junio 2017. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/marx>.
- Jutubo. 2017. "Constantinescu: Credeți în Dumnezeu, domnule Iliescu?" Alirita la 12-an de junio 2017. www.youtube.com/watch?v=Ik8irXN7pCQ.
- Zavatti, Francesco. 2016. Skribanta Historion en Propaganda Instituto: Politika potenco kaj Reto-dinamiko en Komunista Rumanio. Stokholmo: Universitato Södertörn.
- Zosin, Panait. nd Libertatea de cugetare: Câteva considerații asupra raporturilor religioii față de naționalitate, știință, morală și filozofie. Bukareŝto: np

Retejoj

- Cernea, Remus. nd "Rumana Parlamento, Paĝo de Ĉambro de Deputitoj." Alirita la 12-an de junio 2017. www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.mp?idm=58&cam=2&leg=2012.
- Humanisma Asocio de Rumanio. nd Alirita la 12-an de junio 2017. <http://humanismromania.org>.
- Nacia Konsilio por la Studo de la Securitate Archives (CNSAS). nd Alirita la 12-a de junio 2017. www.cnsas.ro.
- Nova Rumana Komunista Partio. nd Alirita la 12-an de junio 2017. <http://npocr.ro>.

232 Lucian Turcescu

Rumana Parlamento. kaj "Legea Educației Naționale". Leĝo 1 de 2011 pri Nacia Edukado. Alirita la 12-an de junio 2017. www.cdep.ro/proiecte/2010/500/80/7/leg_pl587_10.pdf.

Rumana Socialista Partio. nd Alirita la 12-an de junio 2017. www.psr.org.ro.

Kortuma decido

Eŭropa Kortumo pri Homaj Rajtoj. 2009. "Lautsi v. Italio." Juĝo de la 3-a de novembro 2009. Alirita la 17-an de marto 2019. [https://hudoc.echr.coe.int/epo#{"itemid":\["001-104040"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/epo#{)].

11 La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio

Elena Stepanova

La historio de ateismo kaj liberpensado en Rusio povas esti dividita en kvar periodojn. La unua (ekde la dua duono de la 18-a jarcento) estas la aristokrata periodo kiam la rusa nobelaro estis fervora je la ideoj de la franca klerismo same kiel la mistikismo kaj praktiko de framasonismo. La dua estas la periodo de la serĉado de la intelektularo por finfine vero krom oficiala ortodoksa kristanismo, kiu estis tre influita de klasika germana filozofio, franca utopia socialismo kaj marksismo (la dua parto de la 19-a jarcento). En la tria periodo, post la Bolŝevika Revolucio de 1917, sovetia ateismo transformis la filozofian kritikon de religio en praktikan politikon celantan forigi ne nur religiajn instituciojn sed ankaŭ la ĉiutagajn esprimojn de religiaj kredoj. "Scienca" ateismo kiel integra parto de la marks-leninisma mondkoncepto ne rekonis religion kiel aŭ publikan aŭ privatan aferon kaj nur jesis toleri religion por la periodo de la konstruado de Komunismo.

Fine, en postsovetia Rusio, la loko de ateismo kiel unu el la bazaj principoj de sovetia ideologio ŝajnas esti okupita de religio kiel deponejo de "aŭtentaj" spiriteco kaj moralo, dum ateismo estis flankenpuŝita en la intelektajn marĝenojn. . La sinteno al la religio en Rusio radikale ŝanĝiĝis ekde 1988.¹ La ŝtato nun oficiale agnoskas la gravecon de la kulturhistoria kaj etika rolo de la religio, precipe de la ortodoksa kristanismo kaj de la tiel nomataj tradiciaj religioj, kiuj estas menciitaj en la preambulo de la nuna. Federacia Leĝo "Pri Libereco de Konscienco kaj Religiaj Asocioj", adoptita en 1997, kaj alte taksas ilian kontribuon al rusa nacieco.

Observante la historian transformon de ateismo en Rusio, estas grave konsideri la jenon: estas vaste rekonate, ke ateismo, kiel neado de la ekzisto de Dio, aperis en la eŭropa intelekta domajno en la 17-a kaj 18-a jarcentoj (Febvre). 1982). Ateismo estas do nedisigebla ligita al moderneco. La deirpunkto de moderneco en Rusio estas rilata al Petro la Granda, precipe, kun la efektiviĝo de la vestfalia modelo de "cuius regio eius religio" en 1721. Petro malakceptis la institucion de la Moskva Patriarkeco kaj donis la rajton regi la Ortodoksan Eklezion. al la Sankta Sinodo, kiu estis

234 Elena Stepanova

fakte registara departemento. Petro sekve multe faris por sekularigi la rusan ŝtaton, subigante la eklezion al la monarkio. La kromproduktoj de la novnaskita sekulara kulturo estis proksimaj kaj multnombraj kontaktoj kun Okcidenta Eŭropo, same kiel aspiro al scienca scio kaj racia pensmaniero.

Ateismo en Eŭropo ekestis ne kiel sendependa intelekta movado, sed prefere kiel rezulto de certaj tendencoj ene de katolika kaj protestanta teologio kaj postaj ŝanĝoj en la dominaj konceptoj de teismo (Hyman 2010). En Rusio, ortodoksa teologio estis konstruita sur la heredaĵo de la bizan-tinaj eklezipatroj. Male al en Eŭropo, teologiaj proponoj ne estis kompletigitaj per filozofia pripensado, kaj la hejma teologia tradicio restis malforta ĝis la dua duono de la 19-a jarcento (Florovsky 1979, 7). En la 18-a jarcento, la disvastiĝo de liberpenso kaj ateismo inter la rusa klera klaso ne baziĝis sur

pripensado pri ortodoksa teologio, sed prefere sur eksportado kaj adopto de eŭropa Ateismo en la 19-a jarcento, kontraste, kvankam daŭre tre influita per eŭropa filozofio, estis multe pli ligita al la kontestata sinteno de la intelektularo direkte al oficiala rusa ortodokseco. Post la Bolŝevika Revolucio de 1917, ateismo iĝis ilo por efektivigi la ideon de la laŭpaŝa liberigo de socio de religio. Ateismo ekzistas nuntempe en almenaŭ du ĉefaj versioj: a) kiel restaĵoj de sovetia materiisma filozofio kaj b) kiel reago al la religia "reviviĝo".

Adekvata interpreto de la loko de religio kaj ateismo en Rusio nuntempe apenaŭ eblas sen observi ilian lokon kaj rolon en la imperia, antaŭrevolucia kaj sovetia periodoj. Estas ankaŭ grave eviti etikedi la specialan periodon kiel aŭ "reviviĝo" aŭ "kadukiĝo", kaj anstataŭe analizi la kompleksan interpleksadon de religio kaj ateismo en speciala socikultura kunteksto. La historiaj ŝanĝoj de la domina paradigmo estos esploritaj en ĉi tiu ĉapitro en la lumo de la interkovro de diversaj faktoroj - historiaj, kulturaj, societaj kaj individuaj - kiuj, siavice, formas la apartajn kombinaĵojn de religio kaj ateismo en la historio de Rusio.

La prologo de ateismo: la pasio de la rusa aristokrataro por filozofio kaj mistikismo

Ekde la mid-18-a jarcento, Freethought komencis disvastiĝi inter la nobeleco, precipe inter tiuj kiuj estis edukitaj en Okcidenteŭropo. Dum la regado de Catherine la Granda, la ideoj de la franca klerismo, inspiritaj fare de Voltaire kaj supraĵe adaptitaj al rusa kulturo, estis grava forto inter la superaj kulturaj niveloj de Rusio. La "Voltaireanoj", ĉu kondamnitaj sekvantoj, ĉu sekvantoj de moda furoro, ne konstituis apartan intelektan movadon, sed anstataŭe reflektis certan socian humoron, kiu antaŭsupozis la laŭgradan disvastiĝon de sekulara racia scio, skeptiko kaj sekvan liberigon de religiaj superstiĉoj.

estis la plej populara aŭtoro, kvankam la verkoj de Montesquieu, d'Holbach, Helvétius kaj Jean-Jacques Rousseau – ĉu en la franca aŭ en la rusa – estis haveblaj ankaŭ (Вороницын 1930; Коган 1962). Denis Diderot, kiu estas konsiderita kaj la unua el la okcidentaj ateistoj en kron-logika sinsekvo kaj ĝia ĉefa aktivulo (Buckley 1987, 249), estis la nura franca filozofo kiu vizitis Rusion propre en 1773 kaj 1774, sur la invito de la imperiestrino. Liaj verkoj estis de granda influo super la progresintaj kleraj aristokratoj en la 18-a kaj 19-a jarcentoj. Samtempe, kiel Victoria Frede notas, "la relativa malforto de teologia kaj filozofia trejnado inter la nobelaro helpas klarigi kial la multaj deismaj kaj ateismaj terpecoj produktitaj en Okcidenteŭropo dum la dekoka jarcento trovis malmultan resonon en Rusio" (Frede 2011), 10).

Multaj el la klera nobelaro, malkontenta kun la raciismo de la franca klerismo same kiel la ortodoksa eklezia teologio, estis influ-itaj per la spiritalaj ideoj de framasonismo (de Madariaga 2014). Kvankam ne malobservante eksteran piecon, ili akceptis la ortodoksan ceremonion en simbolaj esprimoj nur, kiu, por masonistoj, indikas paŝon sur la vojo de videbla ĝis nevidebla "interna" religio, de "historia" kristanismo ĝis spirita, aŭ "vera", kristanismo. Framasonismo revivigis la antikvan sonĝon pri esotera rondo de elektitaj kaj dediĉitaj homoj, kiuj sciis la veron pro sia "lumiĝo" (Florovsky 1979, 4). Filozofie parolante, framasonismo estis restarigo de Neoplatona Gnostikismo kaj interna reago kontraŭ la raciisma spirito de la klerismo (Smith 1998). Kvankam Voltaireanoj kaj Framasonoj reprezentis kontraŭajn tipojn de penso, en pli larĝa signifo, ili ambaŭ apartenis al "filozofio", t.e., al senreligio.

Kiel indikas Gavin Hyman, ateismo aperis kaj formiĝis en moderna penso kiel intelekta fenomeno inter elitoj. Oni ankaŭ povas spuri paralelan evoluon de ateismo kiel ebla opcio por socio kiel tutaĵo aŭ por grupoj aŭ individuoj ene de socioj (Hyman 2010, 1). Rusio en la 18-a jarcento estis karakterizita per interspaco inter la klera elito, kiu uzis la francan kiel ĉiutagan lingvon, kaj ordinara homoj - etburĝaro, komercistoj, pastraro, kamparano, negravaj oficialuloj, malriĉaj nobeloj (raznochintsy, laŭlitere, "viroj de miksitaj rangoj") - kun sia tradicia religieco. Ĉi tiuj du partoj de la socio ŝajnis vivi en malsamaj historiaj tempoj: la unua en la moderneco, la dua en la Mezepoko. Eĉ inter ĉi-lastaj, aliflanke, ekzistis kelkaj signoj de Liberpensado, ĉefe en la formo de blasfemo kaj/aŭ kritiko de tradiciaj religiaj ritoj (Смилянская

2003).

Dekoka-jarcenta liberpensado, en kaj racia kaj mistika manieroj, ne atingis la nivelon de ateismo komprenita kiel nekredemo je la ekzisto de Dio; ĝi estis nur prologo por estontaj debatoj. Tamen, la influo de la Eŭropa Klerismo kiel la Aĝo de la Racio ne estu subtaksita. La rusa klerismo, iniciatita de Petro la Granda kaj plifortigita de Katarina la Granda, malfermis novan intelektan perspektivon, kiu celis la sekularan idealon de socia aktivado (Billington).

236 Elena Stepanova

2010). La "neracieto" de la rusa ortodoksa kredo kaj la sekva malkresko de ĝia socia kaj intelekta aŭtoritato (Raeff 1966, 153) komencis ŝajni al la klera elito, tio estante la unua paŝo sur la vojo al la kritika socia penso de la rusa intelektularo. La interplektado de politika radikalismo kaj ateismo (Вороницын 1930) iĝis markostampo de la venonta 19-a jarcento.

"Malbenitaj demandoj" de la rusa intelektularo kaj la elekto de ateismo

La intelekta vivo de Rusio en la 18-a jarcento estis inspirita de franca klerismo-filozofio. La aŭtoritato estis sekve transdonita al germana klasika filozofio en la unua parto de la 19-a jarcento, kiu stimulis rusan penson por longa tempodaŭro. De la 1820-aj ĝis la 1980-aj jaroj, la plancerbo de la novnaskita rusa intelektularo estis Schelling kun sia filozofio de revelacio kaj poste Hegel kun la ideo de la Absoluta Spirito kiel la mova forto de persona transformo kaj mondhistorio.

Laŭ Schelling, la natura mondo kaj la homoj kunhavas la saman substancon; tiel, la mondo estas komprenebla, kaj absoluta scio nun estas ebla por homoj, ne nur por Dio (Berlino 1994; Chamberlain 2008). En la 1820-aj jaroj, la ebleco de aliro al absoluta scio inspiris la cirklon de Saĝecaj Amantoj (lyubomudry - grupo de poetoj-aristokratoj) kaj igis ilin kredi ke ili estis elektitaj de Dio por penetri la misteron de naturo kaj socio kaj gvidi la homaron al pli bona estonteco. La Amantoj de Saĝeco, kiel la plej multaj nobeloj de sia generacio, ne estis senreligiaj, kvankam ili ne konis multajn el la doktrinoj de la Ortodoksa Eklezio sed "atendis la inaŭguron de nova fazo en la monda historio, la repaciĝo inter homo, naturo, kaj la Absoluta, aŭ Dio, kaj ili esperis partopreni en tiu procezo" (Frede 2011, 36).

En la 1840-aj jaroj, la filozofio de Hegel - la venonta intelekta paradigmo por la nova generacio de intelektularo - Vissarion Belinsky, Alexander Herzen, Nikolai Ogarev, Miĥail Bakunin kaj aliaj - estis interpretita en maniero kiel ke individua memevoluo malfermis la pordojn al partoprenado en la Absoluta. Spiritita laboro, celanta la triumfon de racie organizita socio.

Rusio estis tre malproksima de idealo. Post la malvenko de la Decembrista Ribelo en 1825,3 reakcia ideologio kaj imperia politiko estis fortigitaj surbaze de la oficiale proklamita principo de "Ortodokseco, monarkiismo kaj pop-ulismo" (pravoslavie, samoderzhavie, narodnost). Esence, ĉi tiu principo deklaris, ke Rusio estis ekskluzive speciala ŝtato kaj nacio, sen ajna simileco al la nacioj de Okcidenta Eŭropo. De la oficiala vidpunkto, Eŭropo havis siajn proprajn historiajn distingojn: katolikismo kaj protestantismo en religio, konstituciismo aŭ respublikanismo en registaro, civila libereco kaj sekulareco en socio. Rusa ideologio asertis ke tiu progreso estis iluzio kiu kondukis Eŭropon direkte al revolucio. Rusio, ĝi asertis, restis libera de tiuj malutilaj influoj kaj konservis netuŝita

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 237

la tradicioj akumulitaj tra la jarcentoj. Laŭ religiaj preferoj, Rusio estis en unika situacio. Ĝia ortodoksa konfeso estis pruntita de bizancaj fontoj, kaj tial, la plej sanktigitaj tradicioj de la frua eklezio estis konservitaj. Rusio estis konsiderita libera de la religiaj tumultoj de okcidenta kristanaro.

La vekigo de rusa socia penso en la intelektularo estis formo de protesto kontraŭ la ideologio de Imperia Rusio, kie politika agado estis forte malpermesita. Politiko estis transdonita al la areo de filozofio kaj literaturo, kaj la primara celo de intelektuloj kiel komprenite fare de la intelektularo estis ellabori teorion kiu movus realecon pli proksime al la idealo. Sub la influo de la germana idealismo, la demandoj pri la senmorteco de la animo kaj la ekzisto de Dio estis enigitaj en la koron mem de debatoj, kaj la filozofio de Schelling kaj Hegel ŝajnis esti la prototipo de "nova religio." (Berlino 1994).⁴ Kiel Victoria Frede argumentas, "La demando pri la ekzisto de Dio, kvankam problemo centra al moderna okcidenta-ern-filozofio, prenis aparte intensan, ekzistecan kvaliton en Rusio. Ĝi profundiĝis en lukto por la savo de ambaŭ la individua sia. . kaj la lando kiel tuto" (Frede 2011, 3).⁵

La pasio por filozofio havis malkongruajn rezultojn foje. Ĉar iu filozofio estis vidita kiel la vojo al religia reakiro. Por aliaj, filozofio permesis nekredemon kaj eĉ rektan teomaĥismon. Du konfliktantaj tendaroj en la dua duono de la 19-a jarcento - la okcidentuloj (Aleksander Herzen, Timofei Granovsky, Nikolai Ogarjov, Vasily Botkin et al.) kaj la slavofiloj (Aleksej Khomjakov, Ivan Kireyevsky, Konstantin Aksakov, Yury Samarin et al.) al.) - reprezentis du kontraŭstarajn politikajn kaj kulturhistoriajn konceptojn. Okcidentuloj akceptis tute la reformojn de Petro la Granda kaj vidis la estontecon de Rusio progresi sur la okcidenta vojo al moderneco kaj sekularismo (Herzen 1956). Slavophiles kredis je unika rusa kulturo kiu ekestis sur la spirita bazo de idealigita Ortodoksio fidela al la originaj ŝablonoj de kristanismo (Jakim kaj Bird 1998).

Malgraŭ polemikoj, ambaŭ tendaroj baziĝis sur germana filozofio: okcidentuloj sur hegela raciismo (rigardante historion kiel rezulton de la inteligenta kreivo de la homaro) kaj slavofiloj sur Schellingiana Romantikismo (interpretante historion kiel io kiu kreskas senkonscie tra la homoj sur la nacia grundo).), tiel estante esprimo de la strebo por moviĝi preter nacia ideologia tagordo al universalisma speco de filozofio. Alivorte, "Okcidentanoj esprimis la "kritikajn" kaj la slavofilojn la "organikajn" momentojn de kulturhistoria memdifino"

(Florovsky 1979, 16).

La dua duono de la 19-a jarcento estis karakterizita per disigo inter la nobelaro kaj la raznochintzy, kiuj komencis ludi signifan rolon en socikultura vivo de la 1840-aj jaroj. La spirita etoso en la 1860-aj jaroj, la tempo de caro Aleksandro la 2-a, estis paradoksa. Unuflanke, estis la registaro efektiviganta kelkajn liberalajn reformojn (ĉefe la forigon de servuto) kaj, aliflanke, estis socia penso, tiu ĉi.

238 Elena Stepanova

estante tempo kiam ĉiuj antaŭaj kulturaj, moralaj kaj religiaj valoroj estis malakceptitaj. La epoko de la nihilismo de raznoĉintzy komenciĝis. Dum okcidentistoj kaj slavofiloj estis mergitaj en filozofiaj debatoj koncerne la pasintecon kaj nunon de Rusio⁶, nihilistoj neis Dion, la animon, la spiriton, ideojn, normojn kaj la plej altajn valorojn (Berdyayev 1969, 45). Nihilistoj kredis ke ĉiu klopodo devus esti farita por emancipi homojn de antaŭjuĝo kaj superstiĉo, kiuj inkludis la komunan ortodoksan kredon (Leatherbar-row kaj Offord 2010).

Krome, la lastaj jardekoj de la 19-a jarcento estis karakterizitaj per la kontraŭaj sintenoj de kleraj klasoj (kaj nobelaro kaj raznochintzy) kaj ordinaraj homoj direkte al ortodoksa kristanismo. La politiko de la rusa ŝtato pri ekleziaj aferoj baziĝis sur la konservativa ideologio de la idealigo de la popola "kredo", kiu devis esti konservita en sia historia formo kaj protektita kontraŭ la "malmoraliga" influo de okcidenta laika raciismo. Ateismo (malkredo) estis konsiderata la enkarneigo de ĉiuj eblaj pekoj. Tiel, religia kredo estis movita en la sferojn de instinktaj emocioj kaj piaj sentoj kaj igita edifa folkloro (Florovsky 1979).

Paradokse, la "torĉoportantoj" de nihilisma socia penso estis la filoj de la pastraro. Ili tipe ricevis ampleksan trejnadon en ortodoksa teologio kaj tiam membrigis laikajn universitatojn (Manĉestro 2008). Nikolaj Ĉerniŝevskij kaj Nikolaj Dobrolubov (Ĉerniŝevskij 2002; Dobroly-ubov 2002), la du plej influaj pensuloj en la 1860-aj jaroj, estis ambaŭ filoj de provincaj pastroj. Ili ankaŭ estis la unuaj "aserti presite ke Dio ne ekzistas" (Frede 2011, 120), kvankam alude pro cenzuraj kialoj. Ili estis sub la granda influo de "La Esenco de Kristanismo" de Ludwig Feuerbach (1841), en kiu li argumentis ke la kristana Dio estis nur "projekcio" de homa subjektiveco. Laŭ Feuerbach, malkontenta kun ilia malkapablo kontentigi siajn fizikajn kaj emociajn bezonojn, homoj projekciis ilin sur pli altan estaĵon. La rezulto estis homa memkoncepto kiu estis negativa, senvalora kaj peka, kontraste al Dio, kiu estis la malo de tiuj aferoj kaj antaŭ kiu homoj devas humiligi sin (Hyman 2010, 42). Dio estis "iluzio", kaj venki religion signifis repreni la homan esencon, kiu estis fremdigita kaj hipotaziita kiel "Dio".

Alia fonto de la ateismo de Chernyshevsky kaj Dobrolubov estis la mez-19-ajarcenta germana materialismo de Carl Vogt, Ludwig Büchner kaj Jacob Moleschott. Farante referencon al la natursciencoj kaj rigardante intelektan agadon kiel pure biologian procezon, ili argumentis ke ekzistis neniu supernatura estaĵo; religio estis nenio alia ol simptomo de fizika kaj mensa aberacio. La adopto de tiuj filozofiaj ideoj rezultigis la postulon de kleraj rusoj senigi sin de religiaj superstiĉoj, malakcepti fidon al pli alta estaĵo kaj preni aktivan rolon en la transformo de Rusio. Tiel, ateismo iĝis esenca komponento de la movado direkte al socia ŝanĝo. Ĉerniŝevskij kaj Dobrolubov insistis, ke baldaŭ la nova generacio de raznoĉincoj (kaj la nobelaro kiel

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 239 bone)

- la "novaj homoj" decide elektitaj por fini kun la pasinteco - fariĝus la domina forto en Rusio. En la 1870-aj jaroj, tiuj "novaj homoj" - la popularistoj (narodniki) - libervole vojaĝis al rusaj provincoj por levi la "malhelajn masojn" al pli altaj niveloj de konscio kaj eduki la homojn por doni al ili ilon por venki religiajn superstiĉojn.

Tamen, nihilismo povus esti rekonita kiel kvazaŭ-religia fenomeno-non. Kiel Nikolai Berdjajev argumentis, ĝi kreskis sur la "spirita grundo de Ortodokseco". (Berdjajev 1969, 45).⁷ Ĉe la fundamento de rusa nihilismo kuŝis la

Ortodoksa . . . sento de la vero ke "la tuta mondo kuŝas en malvirteco", la agnosko de la pekeco de ĉiuj riĉaĵoj kaj lukso, de ĉia krea abundeco en arto kaj en penso. . . . Nihilismo konsideras kiel pekan lukson ne nur arton, metafizikon kaj spiritajn valorojn, sed ankaŭ religion.

(Berdjajev 1969, ibid.)

Nihilismo, kiel protesto kontraŭ oficiala ortodokseco, estis provo trovi novan socian veron, kiu ŝajnis esti bazita sur kristanismo sed prenis formon kiu estis multe diferenca de kristanismo. La populisma movado malsukcesis ĉar ĝiaj adeptoj ne nur renkontis persekutojn de la aŭtoritatoj sed ankaŭ ne estis eĉ bonvenigitaj de la homoj mem, kiuj havis malsaman perspektivon pri vivo kaj malsamajn kredojn. La brakumo de la intelektularo de materialismo kaj raciismo havis nur malmulte da efiko al la kredo de homoj. La rezulto estis ke la intelektularo transiris al terorismo. La rezulto de la epoko de nihilismo kaj la popularismo de la intelektularo estis la murdo de caro Aleksandro la 2-a la 1an de marto 1881. Tio estis la tragedia kulmino de la unu-kontraŭ-unu batalo inter rusa aŭtoritato kaj la rusa intelektularo.

Dum la lastaj jardekoj de la 19-a jarcento kaj la komenco de la 20-a jarcento, Rusio estis karakterizita per intensaj debatoj pri religiaj aferoj inter verkistoj, artistoj, ekleziaj kaj laikaj akademianoj, kleraj aristo-rasaj, klerikoj ktp. La spektro de sintenoj al religio variis. dramece: de la severa kritiko de la oficiala ortodokseco de Leo Tolstoj kaj la kvazaŭreligia movado de "nerezisto al malbono perforte" nomita laŭ li (tolstovstvo) ĝis la universala kristanismo de Vladimir Soloviev kaj la filozofio de unutoteco (vseedinstvo).) kaj de novnaskitaj rusaj marksistoj konvinkitaj ke ateismo estas predikato de revolucio ĝis diskutoj pri renoviĝinta kristanismo, kiu okazis sub la aŭspicio de la "Religia-Filozofia Societo" en Sankt-Peterburgo en 1907 tra 1917 (Kline 1968).

La ĉefaj zorgoj de la debatoj estis la estonteco de Rusio kaj la rolo de la intelektularo en la venonta transformo de socio.

La nova ondo de ateismo estis asociita kun marksismo, kiu estis eksportita al Rusio meze de la 1880-aj jaroj.⁸ Georgi Pleĥanov, la fondinto de rusa marksismo, en siaj skribaĵoj pri religio kaj ateismo, kunhavis la ideon de Marx kaj Engels ke "Religiaj demandoj de la tago havas nuntempe socian signifon. Ne plu temas pri religiaj interesoj kiel

240 Elena Stepanova tia"

(Marx kaj Engels 1845). En la kolekto de verkoj (1909) titolita On the So-Called Religious Quest in Russia (O tak nazyvaemykh religi-oznykh iskanijakh v Rossii), Pleĥanov evoluigis kritikan koncepton de religio bazita sur ĝisdataj esploroj, precipe sur la teorio de la angla antropologo Edward Tylor.⁹ Pleĥanov estis la unua rusa aŭtoro, kiu produktis pure ateisman, "funkcian" difinon de religio:

Religio estas pli-malpli orda sistemo de konceptoj, sentoj kaj agoj. La konceptoj formas la mitologian elementon de religio, la sentoj apartenas al la domajno de religiaj sentoj, la agoj al la sfero de religia kultado, aŭ, kiel ĝi estas alie nomita, de kulto.

(1909)

Pleĥanov estis precipe kritika ĉirkaŭ du tendencoj en rusa penso de la tempo: la "Dio-konstruistoj" (Anatoly Lunacharsky, Vladimir Bazarov, Aleksandr Bogdanov, Maksim Gorkij), kaj la "Dio-serĉantoj" (Dmitry Merezkovsky, Zinaida Gippius, Nikolay Berdyaev), Sergej Bulgakov). En lia 1908 verko Religio kaj Socialismo (Religia i sotsializm), Lunacharsky argumentis ke Marksismo estis speco de "nova religio", kiu ellaboris la ideon de Feuerbach de amado de homoj anstataŭe de adorado de dio. Diserĉantoj en siaj multaj publikaĵoj proklamis la ideon de la repaciĝo inter religio kaj racio kaj la plibonigo de vivo bazita sur renoviĝinta kristanismo. Pleĥanov argumentis ke, unuflanke, estis maleble kombini socialismon kaj religion ĉar socialismo estis malamika al iu speco de religio, kaj, aliflanke, religio ne povus esti akordigebla kun racio ĉar ekzistis neniu religio krom kredo. en supernatura estaĵo (Миндлин 1984)

Siavice, dioserĉantoj kritikis la intelektularon pro manko de serioza-
econ al religio kaj ateismo. Sergej Bulgakov skribis en Vekhi: 10

La plej okulfrapa trajto de rusa ateismo estas ĝia dogmatismo, la religia frivolemo, oni povus diri, kun kiu ĝi estas akceptata. Ĝis antaŭ nelonge, rusa "klera" socio simple ignoris la problemon de religio kaj ne komprenis ĝian esencan kaj esceptan gravecon. Plejparte, ĝi interesiĝis pri religio nur tiom kiom la religia problemo implikis politikon aŭ la disvastigon de ateismo. En aferoj de religio, nia intelektularo estas videble malklera.

(Bulgakov 1994, 31)

Tiel, Rusio alproksimiĝis al la revolucio en 1917 kun tre polemika sinteno al religio. La antaŭrevolucia socia penso estis karakterizita per la kolizio inter du pozicioj evoluigitaj fare de la inteligent-sia tra la 19-a jarcento. La unua estis filozofia interpreto de kristanismo kiel modelo por aŭtentika memplenigo kaj transformo de Rusio; la dua estis totala neado de religio ĝenerale kaj oficiala

Ortodoksa kristanismo aparte kaj la konvinkigo ke la ekstermado de religia kredo estis la finfina kondiĉo de socia kaj politika ŝanĝo en la lando.

Batali religion estis tial inkluzivita en la fakta tagordo de la revolucio. Vladimir Lenin skribis en la artikolo "La Sinteno de la Laborista Partio al Religio": "Ĉiuj modernaj religioj kaj eklezioj, ĉiuj kaj de ĉiu speco de religiaj organizoj estas ĉiam konsiderataj de Marksismo kiel la organoj de la burĝa reago, uzataj por la protekto de la ekspluatado kaj la stupefado de la laborista klaso" (1909). Antaŭrevolucia ateismo estis pli emocia ol racia. Ĝi havis multe pli da rilato al la malkontento de la intelektulo pri la aŭtokrata rusa ŝtato kaj ĝia memreflekto ol kun defiado de la vero de teologia doktrino. La Bolŝevika Revolucio donis novajn respondojn al la "malbenitaj" demandoj de la rusa intelektularo - la sorto de Rusio, la rolo de la intelektularo kaj la ekzisto de dio - per efektivigado de ateismo en socipolitika praktiko.

Sovetia ateismo en praktiko kaj teorio Antaŭ

la Oktobra Revolucio de 1917, la Bolŝevika Partio rigardis religion kiel signon de "malprogreso" de homoj (nerazvitost). Estis sekve supozite ke edukado kaj klerismo pruvos la iluziecon de religiaj superstiĉoj. Unu el la unuaj dekretoj de sovetia potenco estis la Dekreto pri Apartigo de Eklezio kaj Ŝtato kaj Lernejo de Eklezio, kiu ekvalidis en januaro 1918. Laŭ la Konstitucio de la Rusa Federacia Socialisma Respubliko de 1918, "Por sekurigi. Al la reala libereco de konscio de la laboristoj, la eklezio devas esti apartigita de la ŝtato kaj la lernejo de la eklezio, kaj la rajto de religia kaj kontraŭreligia propagando estas donita al ĉiu civitano" (Konstitucio de la Rusa Federacia Socialista Respubliko 1918). , Artikolo 2, Ĉapitro 5). Tiel, Rusio estis konfirmata kiel plene laika ŝtato. La leĝaro estis komence celita kontraŭ la implikiĝo de la eklezio en publikaj ceremonioj sed ne postulis la persekutadon de kredantoj aŭ malpermesis publikan kultadon. La politiko de la ŝtato celis la marĝenigon de religio prefere ol trudan ateismon perforte (Husband 2002).¹¹ En la nova sovetia realo, la okcidenta kompreno de la dikotomio de la privata kaj publiko kiel la karakterizaĵo de sekularigado estis radikale reinterpretita. Religiaj konvinkigoj ne estis atribuitaj al la privata domajno, sed la

batalo kontraŭ religiaj anakronismoj estis konsiderita tre publika misio. Eĉ en 1905, Vladimir Lenin skribis:

Ni postulas, ke religio estu privata afero koncerne la ŝtaton. Sed neniel ni povas konsideri la religion privata afero koncerne nian Partion. . .

. Pri la partio de la socialisma proletaro, religio ne estas privata afero. Nia Partio estas asocio de klaskonsciaj, progresintaj batalantoj por la emancipiĝo

242 Elena Stepanova

de la laborista klaso. Tia asocio ne povas kaj ne devas esti indiferenta pri la manko de klaskonscio, nescio aŭ obskurantismo en la formo de religiaj kredoj.

(1905)

Laŭ la Bolŝevika Partia Programo adoptita en 1919, la strategio de la bolŝevikoj estis liberigi "la laboristajn amasojn de religiaj superstiĉoj kaj organizi larĝan scienc-klerigan kaj kontraŭreligian propagandon. Sekve necesas zorge eviti ĉian atakon kontraŭ sentoj de kredantoj, kiu povus konduki al plifortigo de religia fanatikeco" (Программа 1919).¹² En la unuaj jaroj post la revolucio, kiel substrekas William Husband, "la Bolŝevika Partio" direktis la ĉefan antaŭenpuŝon de ĝia truda kaj ideologia kontraŭreligia atako ne kontraŭ individuaj kredantoj sed kontraŭ ekleziaj hierarkoj kaj la institucia kaj proprieta bazo de religio en la lando" (Edzo 1998, 79). Oni supozis, ke religio iom post iom kolapsos laŭ la natura ordo de aferoj dum la sukcesa konstruado de socialismo.

Jam komence de la 1920-aj jaroj evidentiĝis tamen la persisto de popolaj kredoj. Ateismo estis tiel rekonita kiel grava parto de la sovetia ideologio kaj politika praktiko. Sonja Luehrmann markas du kunekzistantajn modelojn en la origina dezajno de sovetia ateismo: "Unu estis ideo de funkcia anstataŭaĵo, kie sekularaj formoj anstataŭis siajn pli fruajn, religiajn ekvivalentojn. La alia estis tiu de konstruado de kvalite nova socio kiu dependis kaj festis homan agadon" (2011, 8). Ambaŭ modeloj antaŭsupozis la minimumigon de la privata spaco nome de la publika spaco. La ideo de "funkcia anstataŭigo" estis efektivigita en la sovetia praktiko de anstataŭigo de religiaj ceremonioj per laikaj, publika uzo de diservoj por diversaj nereligiaj celoj, transformo de tombejoj en parkojn ktp. (Жидкова 2012). Nova speco de homo – la nova sovetia viro – devis esti liberigita de ĉio, kio tendencis malhelpi la progresadon al komunismo, inkluzive de religio, kiu devus esti anstataŭigita per sekulara, materiisma mondrigardo.¹³

Videbla manifestiĝo de la ŝanĝo en la oficiala politika kurso super religio estis la establado de la Ligo de la Senaj Batalantoj (1925–1947) – libervola publika organizo subtenata de la ŝtato kaj celanta kontraŭbatali religion en ĉiuj ĝiaj manifestiĝoj, same kiel plifortigante ĝian alternativon, la sciencan mondkoncepton. La ĉeffokusoj de la agado de la ligo estis disvastigi ateismon; disvastigi sciencan scion; produktado de kontraŭreligiaj literaturoj, gazetoj kaj revuoj;¹⁴ organizado de kontraŭreligiaj muzeoj kaj ekspozicioj;¹⁵ trejnado de specialistoj de propagando ellaborado de sekularaj ritoj anstataŭ religiaj ktp. La ligo estis tre aktiva, precipe antaŭ la Granda Patriota Milito (1941), kvankam ĝia agadoj ne ĉiam sukcesis ĉie (Peris 1998).

Kiel antaŭe menciite, laŭ la heredaĵo de Lenin, ateismo ne laŭsupoze estis privata opinio aŭ rezulto de ekzisteca dubo, sed anstataŭe

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 243

afero de kolektiva respondeco, en formo de organizita kaj instituciigita nekredemo. Kiel skribas Daniel Peris, "en la bolŝevika politika kulturo, ŝanĝo en mondkoncepto ne estis lasita ĉefe al la kredanto (aŭ nekredanto) sed devis esti esprimita kaj administrita en burokrataj formoj. . . . Ne organizitaj sentoj ne estis agnoskitaj ekzisti" (1998, 8). La ĉefa sovetia dio-batalanto, Emelian Yaroslavsky, prezidanto de la League of the Militant Godless de 1925 ĝis 1943, vidis la ĝeneralan taskon de kontraŭreligia lukto kiel esti tre praktika:

Meti koheran scian komunisman sistemon, ampleksantan kaj klarigante demandojn, la respondojn, kiujn la kamparana laborista amaso ankoraŭ serĉis en la religio, anstataŭ la religian perspektivon. Precipe gravas ligi tiajn deklarojn kune kun la transformo de ĉiutaga vivo kaj teknologio, ekonomiaj kondiĉoj, elektrizo, enkonduko de pli bona sistemo de kultiv-rotado, grunda plibonigo kaj aliaj agadoj, kiuj plibonigas la malfacilan laboron de laboristoj kaj kamparanoj. .

(1924)

Evidente, tia radikala transformo de la societa ŝtofo, same kiel de la homa naturo, ne povus esti afero de privata zorgo; male, ĝi supozis altan nivelon de publika organizo kaj instituciigo.

Por fortigi argumentadon en disvastigado de ateismo inter la civitanoj de Sovet-Unio, la ligo iniciatis akademian studon de religio. Akademia esplorado disvolviĝis en du ĉefaj kampoj: unue, kritikaj studoj pri la originoj, varioj kaj historio de religioj kaj due, spurante la historion de ateismo en Eŭropo kaj Rusio por aserti la konstantan ateiston kaj materisman tradicion en Rusio kaj aliloke. . En 1922-1923 diskuto inter la ĵurnalisto Ivan Skvortsov-Stepanov kaj la historiisto Miĥail Pokrovskij, la unua argumentis ke religio originis de la rilatoj de produktado en primitiva socio, dum ĉi-lasto konsideris la foiron de finfinco la ĉeffonto de religio. La diskuto antaŭdeterminis la sekvan dominadon de la socia aliro en sovetiaj religiaj studoj (t.e., la emfazo de serĉado de la sociaj antaŭkondiĉoj de religio) super la psikologia (Антонов 2013). La psikologio de kredo, religiaj sentoj, trajtoj de religia personeco ktp. iĝis temoj de speciala academia intereso en la 1950-aj kaj 1960-aj jaroj.

Koncerne la duan kampon, sovetiaj historiistoj entreprenis seriozajn klopodojn projekcii la bolŝevikan specon de ateismo malantaŭen en la historion. Ili interpretis ateismon kiel naturan produkton de okcidenta scienca materiismo, kiun adoptis progresema rusaj pensuloj, same kiel la akompanan funkcion de klasbatalo inter sklavoj kaj sklavoj, feŭdistoj kaj servutuloj, kapitalistoj kaj la proletaro. La historiisto Ivan Voronitzyn, en la antaŭparolo al sia *Historio de Ateismo (Istoriia ateizma)*, 16 priskribis siajn celojn kiel la plenan bildigon de la batalo kontraŭ religio en la pasinteco, la klarigo de tiu batalo pri sociaj kondiĉoj kaj la intereso de sociaj grupoj kaj paŭsaĵo

244 Elena Stepanova

la takso de Liberpensulo kune kun la evoluo de materialisma filozofio (Вороницын 1930, 4). Aleksandr Lukaĉevskij, 17 la deputito de la prezidanto de la Ligo de la Sendiaj Militantoj, emfazis la gravecon de la sociohistoria kunteksto en studado de religio (1929). Sekvante la konsilon de Lenin uzi la plej bonajn skribaĵojn de la ateistoj kaj liberpensuloj de la pasinteco, impona nombro da rusaj tradukoj de eŭropaj pensuloj estis publikigitaj en la dua parto de la 1920-aj jaroj, inkluzive de la francaj filozofoj de la klerismo, Lukrecio, Giordano Bruno, Erasmus, Benedict Spinoza, Thomas Hobbes, John Toland, Descartes, Ludwig Feuerbach, Ernst Haeckel ktp., 18 kune kun la verkoj de Marx, Engels, Lenin kaj Pleĥanov pri religio.

Antaŭrevolucia rusa ateismo iĝis temo de akademia intereso en la 1960-aj jaroj (Коран 1962).

La oficiala ideologio proklamis ke, antaŭ 1929, la jaro de la "Granda Turno" (Velikii perelom) en la konstruado de socialismo, la sociaj radikoj de religio ŝajnis esti eksplodinta kaj anoncis la liberigon de la laboristaj amasoj de la influo de religio.¹⁹ Ĉar la Kultura Revolucio de la 1930-aj jaroj antaŭenigis la kreskon de amasa ateismo, oni proklamis la bezonon altigi la nivelon de scienca esplorado de religio kaj plifortigi ateisman argumentadon (Шахнович kaj Чумакова 2016). La Granda Patriota Milito, kiam la patriota potencialo de religio (Ortodokseco) estis postulata, kaj la postmilita rekonstruoperiodo enfokusigis atenton for de ateismo.

La nova "scienca" etapo en la historio de sovetia ateismo, kiu sekvis la "militantan", estis ekfunkciigita en 1954 kun la Rezolucioj de la Centra Komitato de la Komunista Partio de Sovetunio pri amasaj mankoj de scienca- ateisma propagando kaj mezuroj de ĝia plibonigo (O krupnykh nedostatkakh v nauchno-ateisticheskoi propagando i merakh ee uluchshenia) kaj pri malatento en farado de scienc-ateisma propagando inter la loĝantaro (Ob oshibkakh v pro-vedenii nauchno-ateisticheskoi propagando sredi naselenia sredi). La rezolucioj atentigis la gravecon serĉi novajn manierojn venki religiajn superstiĉojn. Evidentiĝis, ke, malgraŭ praktikaj rimedoj (fermo de preĝejoj kaj subpremoj de pastraro kaj kredantoj) kaj la ateisma klerismo, religio estis malproksima de malaperado, eĉ sub la premo de scienca progreso kaj socialisma modernigo.

"Scienca ateismo" diferencis de la "militanta" ĉefe pro sia altnivela naturo. La Sekcio de Historio kaj Teorio de Ateismo kaj Religio estis establita en Moskvo kaj Kievo Ŝtataj Universitatoj en 1959 kaj tiam en aliaj universitatoj en Sovetunio. Kiel James Thrower indikas, "'scienca ateismo' estis proklamita formala komponento de la Marx-Leninist Weltanschauung kaj evoluigita laŭe". Tio signifis "ŝanĝon de ideologia al filozofia prezento de ateismo" (1983, 135, 141). Kursoj pri "scienca ateismo" iĝis devigaj en la instruplano de alteduko ĉie en la lando en 1964. La celo estis ne nur kritiki religion sed ankaŭ emfazi la pozitivajn aspektojn de ateismo kiel parto de materiisma mondkoncepto, same kiel la fonto. de la ellaborado de

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 245

ĉiutagaj valoroj. Kiel notas Victoria Smolkin-Rothrock, en la 1960-aj jaroj, "Sovetia ateismo. . . reorientiĝis de la batalo kontraŭ religio al la batalo por la sovetia spirita vivo" (2014).²⁰

Scienca ateismo estis proklamita "la plej alta formo de ateismo" kompare kun tiu de la francaj materialistoj de la 18-a jarcento kaj la rusa intelektularo de la 19-a jarcento. Kiel William van den Bercken finas, "La kategoria karaktero de sovetia ideologia ateismo ankaŭ estas akcentita per sia vido de si mem kiel la unu vera ateismo, la vera nekredemo. Ĉar fakte, ĝi malakceptas aliajn formojn de ateismo kiel malkonsekvencajn kaj nesciencajn" (1985).

Oni supozis, ke "scienca" kompreno de religio estas nur ebla se ĝi baziĝas sur Marks-leninismo; por "scienca ateismo", religio estis nenio krom ideologia reflektado de fizika kaj sociologia vivo (Thrower 1983, 311). Tiel, la "sciencoco" de "scienca ateismo" estis garantiita per la fakto mem de, unue, apartenado al Marks-leninismo kaj, due, per ĝia enradikiĝo en la sovetia vivmaniero.

La Instituto de Scienca Ateismo en la strukturo de la Akademio de Sociaj Sciencoj de la Centra Komitato de la Komunista Partio de Sovetunio estis establita en 1964. Ĝiaj ĉefaj celoj estis sistema akademia esplorado de religio kaj ateismo, ekzameno kaj mapado de reala. religieco kaj popola sinteno al religio, kunordigo de la lokaj ateismaj propagandistoj kaj edukistoj, trejnado de specialistoj de profesiaj instruistoj de ateismo, sociologiaj esploroj ktp (Smolkin-Rothrock 2009). La Instituto de Scienca Ateismo publikigis la periodaĵon *Issues of Scientific Atheism* (Voprosy nauchnogo ateizma, 1966-1989), kiu sukcedis *Issues of the History of Religion and Atheism* (Voprosy istorii religii I ateizma, 1950-1964), antaŭe publikigitan per la *Historio de Religio kaj Ateismo*. Instituto de Historio de la Sovetia Akademio de Sciencoj. Ĉi-lastata inkludis artikolojn pri la historio de religio, ateismo kaj Liberpensado, precipe en antaŭrevolucia Rusio, kaj kontraŭbatalante religiajn superstiĉojn en Sovet-Unio. La spektro de la unua estis nekredinde larĝa: de la historio de religio en Rusio kaj la Sovetiaj Respublikoj ĝis metodoj de ateisma propagando; de okcidentaj teorioj de sekularigado ĝis kritika analizo de nuntempa kristana teologio; de sociologio de religio al psikologio de religio; de la heredaĵo de Markso, Engelso kaj Lenin ĝis novaj religiaj movadoj.

En la lastaj jardekoj de Sovetunio, gravan rolon en disvastigado de ateismo inter la pli larĝa loĝantaro ludis la Tutsindikata Societo por Disvastigo de Politika kaj Scienca Scio, kiu estis fondita en 1947 kaj, en 1963, renomita la All-Union Znanie Society (Froggatt 2006). De la 1960-aj jaroj tra la 1980-aj jaroj, Znanie ricevis por reklami la ateisman mondkoncepton per disponigado de prelegoj al ĉiuj grupoj de la populacio en ĉiu angulo de la ŝtato kaj por produkti larĝan spektron de periodaĵoj kaj broŝuroj. Kiel Sonja Luehrmann indikas, "la supozo estis ke religia malkresko rezultus el la disvastiĝo de scio pri la progresoj de sovetia scienco. .

. . La Societo kontraŭstaris sciencon kontraŭ religio en retoriko de "scio" kontraŭ "fido" (2015, 7).

246 Elena Stepanova

La ĵurnalo Science and Religion de Znanie (Nauka i religii , de 1959 tra la nuntempo) ludis unikan rolon en la malfrua sovetia ideologia pejzaĝo estante la:

primara sovetia periodaĵo akuzita je prononcado de marksist-leninismaj respondoj al spiritaĵoj. . . Ĝi estis spaco kie demandoj pri religio, ateismo kaj spirita vivo povus esti diskutitaj - kaj ne nur de la ideologia establado (partiaj burokratoj, akademiuloj, la batalemaj ateistoj de la antaŭa generacio, kaj la nova generacio de sovetiaj sociaj sciencistoj), sed ankaŭ de la ordinaraj civitanoj, al kiuj la ĵurnalo donis voĉon.

(Smolkin-Rothrock 2014, 173)

Tiel, de la 1980-aj jaroj, "scienca ateismo" fariĝis tre ellaborita, logike kohera, konjekta sistemo kiu inkludis kvar ĉefajn sekciojn: studado de religio de marks-leninistaj pozicioj, historio de ateismo, kritiko de religio bazita sur nuntempa scienco. kaj "dialektika materiismo" kaj temoj kun venkado de religio kaj la disvastigo de la scienca mondkoncepto (Угринович 1985, 6). Dmitrii Ugrinoviĉ, unu el la ĉefaj sovetiaj "sciencaj ateistoj", substrekis, ke ĝia propreco konsistis el la "organika unueco de kaj kritikaj kaj pozitivaj flankoj". Limigi "sciencon" al ĝia pozitiva flanko kondukis al dissolviĝo en aliajn marks-leninismajn filozofiajn disciplinojn - dialektika kaj historia materiismo (Угринович

1985, 5). Fakte, "scienca ateismo" kiel oficiala ideologio ŝajnis dissolviĝi post la kolapso de Sovetunio kune kun aliaj sekcioj de Marks-leninismo, kaj multaj el la skribaĵoj de ĝiaj iniciatintoj nun estas forgesitaj. Tamen, signifa nombro da verkoj, precipe en la kampo de la historio de religio, postvivis sovetiajn tempojn kaj restas de intereso ĝis nun. La plej bonaj ekzemploj estas la verkoj de Nikolao Nikol'sky (Никольский 1931), Abraham Ranoviĉ (Ранович 1959), Sergej Tokarev (Токарев 1964), Joseph Kryveliev (Крывелев 1975-1975-1975) kaj aliaj.

Ĝenerale, "scienca ateismo" kiel parto de la sovetia universalisma projekto postulis religion kiel ilon por anstataŭigi aŭtentajn homajn rilatojn per fremdigitaj formoj, en kiuj persono perdas sian identecon delegante ĝin al la ekstera religia aŭtoritato, tiel sekvante la tradicion. de interpretado de religio en la germana klasika filozofio de la 19-a jarcento. La rikoltado de homa esenco signifis la kapablon de la raciisma percepto kaj la regado de la mondo kaj de racia disciplinita agado. La ebleco mem de racia scio estis vidita kiel viveca manifestiĝo de aŭtentika homa naturo, pasia konvinko en la raciisma dezajno de la universo kaj en la homa kapablo de ĝia racia rekonstruo. Tiel, "scienca ateismo" estis bazita unue, sur la kredo je la fina venko de scienco super religio; due, pri la profunda konvinko, ke la homoj estas la solaj konstruaj agentoj de la historia procezo; trie, pri la prioritato de la kolektivisma kredo je scienca kaj teknologia progreso super individuo

religiaj superstiĉoj kiuj povus esti provizore akceptitaj en la fazo de komunismokonstruado nur kiel "anakronismoj", kondamnitaj por malaperi en proksima estonteco. Ĝi estis sufiĉe optimisma pri la perspektivoj de liberigo de sovietiaj civitanoj de religio, kiu ĉenis ilian kreivan potencialon antaŭenigante kredon je supernaturaj potencoj. Oni supozis, ke membroj de la Komunista Partio kaj de la Juna Komunista Ligo devis prezenti sian ateisman mondkoncepton kaj malkaŝe kaj persvade.

En realeco, la laŭpaŝa apartigo de la publika domeno de la privata sfero estis grava trajto de la post-stalina evoluo de la sovietia ŝtato. Kontraste al la okcidenta modelo, la sovietia publika spaco ne estis loko por diskuti komunajn interesojn kaj la valorojn de individuoj, sed prefere loko por konformiĝi al la ŝtatintereso sen debato. Siavice, la privata spaco iĝis maniero kaŝi privatajn interesojn de ŝtata ideologia kontrolo. Pripensante la diferencojn inter eŭropa sekulareco (kiu neniam subpremis privatajn formojn de religia vivo) kaj la sovietia, Andrej Ŝiŝkov atentigas "hiper-privatigon" kiel gravan trajton de ĉi-lastata. En la sovietia kazo, la ĉefa vektoro de la sekularigado estis direktita al elimino de religio, ne nur de la publika sfero sed de la privataj vivoj de civitanoj. Individua religieco estis tial oficiale rigardita kiel malsocietema agado, damaĝante profesiajn karierojn kaj ĉiujn formojn de partopreno en la publika vivo. Kiel rezulto, religio iris eĉ pli profunden en la sekretan privatan vivon de la persono (Шишков 2012, 167-168).

Ĉu la provo minimumigi la rolon de religio en la socio kaj la personajn vivojn de homoj estis sukcesa, aŭ ĉu la sovietia realo estis nenio pli ol "tutlanda Potemkin-vilaĝo de ateismo" (Peris 1998, 9)? Por respondi ĉi tiun demandon, estas grave distingi inter institucia religio kaj privataj kredoj kaj praktikoj. La sovietia ŝtato multe pli sukcesis pri ekstermado de la unua ol de la dua. Eĉ en sovietia tempo, ateismo neniam plene regis amasan konscion kiel la oficiala ideologio estus krediginta nin. Deklarita ateismo estis, en multaj kazoj, nur kon-formisma reflektado de la nuna politika-ideologia situacio. "Scienca ateismo" neniam plene iĝis la "popola kredo"; ĝi estis ĉefe limigita al urbanoj kun alta eduka nivelo. Multaj ordinaraj sovietianoj ĉiam konservis religiajn kredojn: meze de la 1960-aj jaroj, laŭ oficiala statistiko, de 15% ĝis 20% de la urba loĝantaro kaj de 30% ĝis 35% de kamparaj loĝantaroj estis konfirmataj kredantoj (Smolkin-Rothrock 2009).

Ekde la "degelo" de Ĥruŝĉov en la 1960-aj jaroj, granda nombro da la sovietia urba intelektularo travivis religian "reviviĝon" kiel formo de socia kaj spirita protesto kontraŭ la sovietia politika reĝimo. Tiu ĉi "reviviĝo" trovis esprimon en la praktiko de religiaj ritoj (kutime praktikataj sekrete), en la fervoro trovita en la religia kaj religi-filozofia literaturo de okcidenta kaj rusa origino, en la intereso pri kolektado de religiaj antikvaĵoj (ikonoj)²¹ kaj en la verkoj de renomaj aŭtoroj kaj kinoreĝisoroj.²² La reviviĝo montris la religiajn bezonojn de apartaj tavoloj de la socio, kiuj estis subtaksitaj aŭ ignorataj de sovietiaj oficistoj. La teorio ke religio estis

248 Elena Stepanova

produkto de popola postrestaĝo venkita per scienc-ateisma edukado sekve malsukcesis.

Tiel, la sovetia ŝtato konceptigis kaj deplojis "religion" kaj "ateismon" en malsamaj historiaj kunteksto por malsamaj politikaj, sociaj kaj kulturaj projektoj (Smolkin 2018, 10). Ĝenerale, la historio de sovetia ateismo estas la procezo de ĝia transformo de la batalo kontraŭ religio al la konstruado de nova spiriteco:

Sovetia sekulareco ne estis nur malplena spaco postlasita de la malvola marĝenigo de religio sed kompleksa interagado de konkurantaj fortoj - modernigo kaj scienc-teknologia revolucio, religio kaj spirita kulturo - ĉio okazanta en la mercurial politika pejzaĝo de malfrua socialismo.

(Smolkin-Rothrock 2014, 176; vidu ankaŭ Smolkin 2018)

Ĝi perdis sian krediton kun la transformo de la socikultura kunteksto en postsovetia Rusio.

La nova alveno de ateismo?

Kiel notas Alexei Yurchak, "Kvankam la kolapso de la [sovetia] sistemo estis neimagebla antaŭ ol ĝi komenciĝis, ĝi ŝajnis nesurprize kiam ĝi okazis" (2006, 1). Tamen, ne estus troigo diri ke, en 1988, ekzistis neniu signo ke religio baldaŭ okupos tian elstaran lokon en la socia pejzaĝo de Rusio kaj ke la serĉo por la nova identeco de Rusio inkludus la restarigon de religio kiel fonto de "tradicia" rusa spiriteco. Sekve, la loko de ateismo estis marĝenigita, kaj ĝi eĉ estis interpretita kiel provo krei sistemon de valoroj kiuj kuŝis ekster la historia spirita fundamento de Rusio. La enorma ŝanĝo okazis ankaŭ sur la individua nivelo: en 2013, laŭ enketo de Levada-Center, 70% de la loĝantaro de Rusio konsideris sin ortodoksaj, proksimume 10% adeptoj de aliaj religioj kaj proksimume 17% nekredantoj (Общественное мнение мне 2013). La balotenketo de la Fondaĵo "Publika Opinio" (Fondo "Obshchestvennoe mnenie" [FOM]) en 2013 taksis la nombron de nekredantoj je 25% (Кожевина 2013). Lastatempa balotenketo de Levada-Center indikas ke 22% de homoj estas indiferentaj pri religio (Церковь и государство 2016).

Ekzistas daŭranta debato inter rusaj akademiuloj pri religio koncerne la metodojn kaj kriteriojn de difino kaj nombrado de la nombro da kredantoj kaj nekredantoj. Kelkaj esploristoj konsideras la memidentigon de respondantoj fidindan kriterion dum aliaj opinias ke estas kritike partopreni en religiaj praktikoj (Филатов kaj Лункин 2011). La nombroj prezentitaj de la sociologiaj enketoj diferencas dramece: de pli ol 70% de mem-priskribitaj kredantoj ĝis 4% ĝis 5% de eklezia membreco kaj partopreno. Tial, la religia situacio en Rusio povus esti plej bone priskribita kiel

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 249 "kredi

sen aparteno": "Almenaŭ tiurilate la rusa kazo ŝajnas multe pli analoga al Okcidenta Eŭropo ol, unuavide, ŝajnas esti la kazo" (Freeze 2015, 6-). 7). Tamen, kiel substrekas Alexander Aga-janian, religio en Rusio hodiaŭ "estas sendube grava faktoro ne nur por tiuj, kiuj regule praktikas kaj observas religion, sed ankaŭ estas grava kaj estimata referencpunkto por amasa parto de la nereligiaj. loĝantaro" (2011, 17). Homoj kutime esprimas altnivelan de subteno por religiaj organizoj kaj agadoj kaj, ĝenerale, rigardas religion kiel pozitivan faktoron en la firmiĝo de socio.

Laŭ la Konstitucio de 1993, Rusio, por la unua fojo en sia historio, estas difinita kiel "laika ŝtato" kie "neniu religio povas esti establita kiel ŝtato aŭ deviga" (Sekcio I, Ĉapitro 1, Artikolo 14).). Fakte, kio estas uzata hodiaŭ, estas la sovetia tekniko ekskludi religion el la publika spaco, sed kun la kontraŭa signo. En sovetiaj tempoj, la ŝtato konsideris religion ĝenerale kaj ortodoksecon aparte kiel anakronismojn kiuj malaperus, aŭ devus esti malaperitaj, en la maldormo de la emerĝanta komunista socio. Ĝi do uzis ĉiujn potencojn en sia arsenalo por ekskludi religion el la publika spaco. Ateismo funkciis kiel ĉampiono de sovetia ekskluziveco, kaj kontraŭbatali religion estis vidita kiel esence publika celo.

Nun, subite, ne nur rusaj aŭtoritatoj troviĝis en unueco kun la gvidado de ĝia iama nemezo, sed ĝi fakte rekonis la Rusan Ortodoksan Eklezion kiel la enkorpiĝon de la rusa nacia ideo, la plej grava eksponento de la espero de homoj pri pli bona estonteco. Kiel John kaj Carol Garrard (2008, ix) argumentas, ekde la kolapso de Komunismo, la ROC plenigas la vakuon iam okupitan de "scienca ateismo", rekonstruante nacian kredsystemon laŭ sia propra bildo.

Sonja Luehrmann (2005) emfazas interesan fenomenon pri la metodoj de plenigo de la vakuo, kiun ŝi nomas "reciklado": nome, reuzebleco de socia kapitalo - la energio de iamaj ateistoj kiuj serĉas trovi sian lokon en nova socia realo per radikala ŝanĝo en la ideologia paradigmo. Ŝi pruvas ĉi tiujn ideojn per la ekzemplo de iamaj sovetiaj iniciatintoj de "scienca ateismo" - tiel nomataj metodistoj, homoj, kiuj komisiis interpreti la oficialan ideologion al ordinaraj homoj. Post la kolapso de Komunismo, la kapabloj de tiuj propagandistoj - ĵurnalistoj, instruistoj, manaĝeroj, artistoj ktp. - estis facile adaptitaj al postsovetia realo, kaj ili iĝis aktivaj reklamantoj de diversaj religiaj ideoj (ortodoksaj ĉefe). Ne estas hazarde, ke la plej aktivaj favorantoj de la "unika rusa religia spiriteco" nuntempe estas iamaj "sciencaj ateistoj" - deputitoj de la ŝtata Dumao (Parlamento), registaraj oficistoj, kolumnistoj, lernejoj instruistoj, edukistoj, sociaj sciencistoj. ktp.

Luehrmann konkludas:

Sovetia sekulareco neniam povus tute ekskludi religion, kaj postsovetia religieco dependas de la sekulara trejnado kaj kapabloj de iamaj metodistoj. Ni devus tiel pensi pri la religia kaj la sekulara ne tiom

250 Elena Stepanova

kiel karakterizaĵoj de longaj historiaj epokoj kiuj sukcedas unu la alian, sed kiel lokoj de engaĝiĝo kiuj alternas kaj interkovras en la vivoj de kaj socio-ligoj kaj individuoj.

(2011, 199)

En la akademia domajno, diskuto pri la rolo, graveco kaj valideco de sovetia "scienca ateismo" estas malproksima de kompleta. Diskuto pri la heredaĵo de sovetia "scienca ateismo" kaj ĝia influo al religiaj studoj en Rusio estis lastatempe iniciatita de la aŭtoroj de kolekto de artikoloj sub la titoloj "La Scienco pri Religio", "Scienca Ateismo" kaj Religiaj Studoj: Problemoj de Scienco. Studo de Religio en Rusio de la Dudekaj-Dudek-Unuaj Jarcentoj ("Nauka o religioi", Nauchnuy ateizm", "Religiovedenie": aktual'nye problemy nauchnogo izuchenia religii v Rossii XX – nachala XXI v.) (Ан20Н14). Ilia kritiko de sovetia ateismo baziĝas sur supozo pri ĝia pure ideologia naturo kaj politika biaso. En respondo, Marianna Shakhnovitch substrekas ke ekzistis multaj honestaj esploristoj inter la vicoj da Komunista Partio de Alberto-propagandistoj de ateismo kiuj faris signifan kontribuon al la "scienco de religio". "Scienca ateismo" estis, fakte, sovetia versio de religiaj studoj (Шахнович 2015). La diskutado pruvus la bezonon de objektiva analizo de sovetiaj kaj postsovetiaj religiaj studoj en ilia aparta socikultura kunteksto.

La pozicio de ateisto en Rusio hodiaŭ ne estas tiom "milita dio-batalanto" aŭ iniciatinto de "scienca" malakcepto de religiaj superstiĉoj, sed prefere ateisto por "interna uzo", pli personigita ateisto aŭ simple "nekredanto", iu kiu neas kredon je Dio, kvankam memcerta ke religio estas utila por la spirita sano de socio. Samtempe, kiel deklaras Kimmo Kääriäinen, Dmitry Furman kaj Viacheslav Karpov, "ekzistis kredantoj, kiuj konservis sian kredon en tempoj de tre ŝtormaj ateismaj komencoj, kaj ekzistas ateistoj en la postsovetia periodo, kiuj pluvis post la bato de la religia ondo, kaj ne perfidis iliajn kredojn" (Фурман et al. 2007, 49). Ili konkludas, ke homoj, kiuj nun konsideras sin ateistoj, estas pli veraj ateistoj ol la konformistoj de la sovetia periodo, ĉar ili devas identigi sin kontraŭe al la oficiala tendenco rekoni la [tradician] religion kiel unu el la ĉefaj socikulturaj faktoroj.

Alek Epstein memorigas al ni ke ateismo estas kutime formatita kiel la antitezo al la domina religio kaj portas la trajtojn de neita unuo (Эпштейн 2015). La historio de Rusio de la 19-a jarcento pruvus la veron de la nedisigebla ligo de ateismo al rusa ortodokseco. La paradokso de sovetia "scienca ateismo" estas, ke ĝi laŭsupoze estis provizora entrepreno celanta la eliminon de sia temo. Ateismo estas tamen daŭrigebla nur kiam la temo de ĝia kritiko ekzistas. Sekve, oni povus supozi ke la pliiĝo en religieco, same kiel la reklamado de la ideo ke religio estis la nura legitima deponejo de moralaj valoroj, eble kaŭzis la reviviĝon de ateismo en publikaj kaj privataj spacoj. La lastatempa kazo Pussy Riot

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 251

(Uzlaner 2014), same kiel la kampanjo por la restituo de ekleziaj posedaĵoj, estas impona pruvo de tia reviviĝo. Estas iuj signoj de la populareco de la tiel nomata nova ateismo en Rusio. Lastatempe, la skribaĵoj de Richard Dawkins, Christopher Hitchens kaj Sam Harris estis tradukitaj kaj publikigitaj. Ekzistas rusa branĉo de la movado "la Briloj" kun la retejo <http://brights-russia.org>, kiu celas la disvastigon de la scienca mondkoncepto kaj la kleriĝon de la socio.

Krome, estas kreskanta nombro da sociaj retoj (ekzemple la grupo "Ateisto" en la reto "V kontakto" kun ĉirkaŭ 700 000 abonantoj: https://vk.com/atheist_blog) kaj retejoj (ekzemple, la loko de la fondaĵo "Zdravomyslie"), kiu antaŭenigas ateismon kaj elstarigas kazojn de malobservo de libereco de konscio.

La postsovetia religia pejzaĝo en Rusio nuntempe estas tre plurisma kaj diversa, kaj religia kredo estas unu ebleco inter tradiciaj, netradiciaj, nereligiaj kaj ateismaj alternativoj, kiel en multaj aliaj lokoj en la mondo. Sur la individua nivelo, estas ne tiom ke religio venkas ateismon. Kaj religio kaj ateismo, kiel tavoligitaj valorsistemoj, fakte retiriĝas en konfuzo sub la premo de spiritecoj de malsamaj tipoj, miksitaj en eklektikaj manieroj. Ilia ĉefa fonto ne estas tradicia aŭ netradicia religio, sed amaskulturo. Ĉi tiuj kredoj formas sensistemajn, nekunordigajn, nedeterminitajn kaj malstabilajn kombinaĵojn, kun konstante ŝanĝiĝantaj elementoj, inkluzive de diversaj religiaj tradicioj, malnovaj kaj novaj. La kontraŭa vidpunkto povus sekve esti pli precize difinita ne kiel a-teismo, sed prefere kiel Liberpensado. Fine, konsiderante la interŝanĝajn lokojn de religio kaj ateismo en la historio de la 20-ajarcenta Rusio, estus antaŭtempe antaŭdiri ĉu iu aparta religia aŭ sekulara mondkoncepto povos superregi la publikan konscion de la lando en la proksima proksimo. estonteco.

Notoj

- 1 La 1000-a datreveno de la Bapto de Rusio estis oficiale festita en 1988; ĝi estis signo de la tielnomita religia reviviĝo en nuntempa Rusio.
- 2 La vorto intelektularo komencis esti vaste uzata en la 1860-aj jaroj, sed la radikoj de la koncepto povas esti spuritaj ĝis la fino de la 18-a jarcento (Raeff 1966). Victoria Frede skribas: "Inteligentsio estas identigita kun aro de atendoj, artikitaj en ĉiam pli urĝaj esprimoj dum la deknaŭa jarcento, ke esti edukita persono kunportis certan devon al la nacio kaj al la homaro. Esti membro de la intelektularo signifis teni sin kaj aliajn al ĉi tiu normo: la edukita malplimulto de Rusio kredis, ke estas vokita - morale devo - direkti Rusion kaj la mondon ĝenerale al pli bona estonteco" (Frede 2011, 14). Vidu ankaŭ Billington (2010).
- 3 La Decembrist Ribelo okazis la 26an de decembro 1825, kiam grupo de armeaj oficiroj rifuzis ĵuri fidelecon al caro Nikolao post la morto de lia patro Aleksandro la 1-a. Kvin gvidantoj de la ribelo tiam estis ekzekutitaj kaj multaj estis ekzilitaj al Siberio. La martireco de la gvidantoj de la ribelo disponigis fonton de inspiro al sukcesaj generacioj de rusa nobelaro kaj intelektularo.

252 Elena Stepanova

- 4 Kiel Isaiah Berlin skribas, en la 19-a jarcento, rusa intelektularo sub la influo de germana idealismo vidis sian vokon jene: "La devo de homo estis . . . kompreni la tekston, la 'iri', la principon de vivo de ĉio, kio ekzistas, penetri la animon de la mondo. . . ekpreni la kaŝitan, 'internan' planon de la uni-verso, kompreni sian propran lokon en ĝi kaj agi laŭe. . . . Historio estis grandega rivero, kies direkto povis tamen esti observita nur de homoj kun kapacito por speciala speco de profunda, interna kontemplado" (Berlino 1994, 120–121).
- 5 La perfekta ilustraĵo de la eksterordinara signifo, kiu estis atribuita al la problemo de la ekzisto de Dio en la 19-a jarcento en Rusio, estas La Fratoj Karamazov de Fjodor Dostoevskij, en kiu Ivan Karamazov reprezentas ateismon kaj sian fraton Aljoŝa kredon je Dio.
- 6 Eĉsepte de Alexander Herzen, kiu aktive okupiĝis pri la politiko.
kal lukto.
- 7 Vasilij Zenkovsky nomas rusan nihilismon "laika ekvivalento" de la religia mondkoncepto. Laŭ lia opinio, sekularismo iĝas aŭ teomaĥismo aŭ dio-serĉado; eĉ se "nihilistoj" akceptas ateismon, ilia ateismo estas impeta kaj pasia kaj tendencas ŝanĝiĝi en fanatikan sektismon (Zenkovsky 2014).
- 8 Laŭ la famkonata difino de Karl Marx, "Religio estas la suspiro de la premata estaĵo, la koro de senkora mondo kaj la animo de senanimaj kondiĉoj. Ĝi estas la opio de la homoj. La forigo de religio kiel la iluzia feliĉo de la homoj estas la postulo de ilia vera feliĉo" (Marx 1843).
Tiel, la vera lukto ne estas kontraŭ religio, sed kun la mondo, kiu produktas religion; la lukto kontraŭ religio estas metita ene de la pli larĝa kunteksto de la lukto por la tuta liberigo de la homaro (Thrower 1983, 18–19).
- 9 La referenco de Plekhanov al la rusa eldono de Primitiva Culture de Edward Burnett Tylor, kiu estis publikigita en Sankt-Peterburgo en 1897, estas ekzemplo de la larĝa disvastiĝo de eŭropaj religioj en Rusio ĉe la fino de la 19-a jarcento kaj la komenco de la 20-a jarcento (Plekhanov 1909; Меньшикова, Яблоков 2010).
- 10 Vekhi (Farmaĵoj) - kolekto de eseoj pri la rusa intelektularo publikigita en 1909 (Vekhi 1994).
- 11 En letero al la Politika Buroo de la Centra Komitato de Komunista Partio, koncerne la ekspropriigon de la valoraĵoj de la Ortodoksa Eklezio por la helpo de la viktimoj de la malsatkatastrofo de 1921–1922, Lenin skribis: „Ni devas trakti la forigon de ekleziaj posedaĵoj per iun ajn rimedon necesan por sekurigi al ni fonduson de kelkcent milionoj da orrubloj. . . . Ni devas ĝuste nun frakasi la pastraron de la Nigraj Centoj plej decide kaj senkompatate kaj forigi ĉian reziston kun tia brutaleco, ke ili ne forgesos ĝin dum pluraj jardekoj. . . . Ju pli granda estas la nombro de reprezentantoj de la reakcia pastraro. . . ke ni sukcesas pafi ĉi-okaze, des pli bone" (1922). Por ĝisfunda analizo de la opinioj de Lenin pri religio kaj ateismo, vidu Religia I Biblia v trudakh VI Lenina – novyi vzzgljad na starui temu de Mikhail Smirnov (Смирнов 2011).
- 12 La Programo de 1919 restis valida ĝis 1961. La alvoko eviti atakon kontraŭ religiaj sentoj ne kongruis kun la socipolitika realo, kiu estis multe pli malamika, precipe kontraŭ la Ortodoksa Eklezio. Dmitrii Pospelovsky en A History of Marxist-Leninist Atheism and Soviet Antireligious Policies (1987) prezentas la subpremojn kontraŭ pastraro kaj ordinaraj kredantoj en sovetiaj tempoj.
- 13 La koncepto "domo-komuno" perfekte ilustras la ideon de nova sovetia viro. En la domkomunumo, individuaj apartamentoj ne enhavis kuirejojn kaj banĉambrojn kaj eliminis la individuajn kuradon de la domanaro kiel ekzemple purigado, lavado kaj kuirado. La ideo mem populara en grandaj sovetiaj urboj meze de la 1920-aj jaroj baziĝis sur totala socianiĝo kaj publikado de domkomunumaj loĝantoj.

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 253

- 14 Ekzemple, la gazeto kaj ĵurnalo sub la simila nomo "Bezbozhnik", la ĵurnalo "Antireligioznik" kaj multaj aliaj. En la 1920-aj kaj 1930-aj jaroj, centoj da kontraŭreligiaj pamfletoj estis produktitaj. La plej populara estis la libro de Emelian Jaroslavskij titolita La Biblio por kredantoj kaj nekredantoj (Bibliia dlia veruiushchikh i neveruiushchikh), kiu malkaŝis la mitologiajn originojn de bibliaj rakontoj kaj mokis ekleziajn ritojn kaj pastrojn.
- 15 La Ŝtata Muzeo de Historio de Religio kaj Ateismo (nuntempe Ŝtata Muzeo de Historio de Religio) estis organizita en Sankt-Peterburgo en 1930 (vidu Шахнович kaj Чумакова 2014).
- 16 La esplorado de Voronitzyn pri la historio de ateismo restas valida ĝis hodiaŭ.
- 17 Aleksandr Lukačevskij, kune kun multaj aliaj aktivuloj de la Ligo de la Militant Godless, estis subpremita kaj efektivigita en 1937.
- 18 Krom filozofiaj skribaĵoj, granda nombro da okcidentaj Freethought-verkistoj estis tradukitaj en la rusan kaj publikigitaj en la 1920-aj jaroj, inkluzive de Giovanni Boccaccio, Charles De Coster, Heinrich Heine, Victor Hugo, Prosper Mérimée, Anatole France, Ethel Lilian Voynich, Upton. Sinclair, Herbert Wells, George Bernard Shaw, Rabindranath Tagore, Lion Feuchtwanger, Jaroslav Hašek kaj aliaj.
- 19 La Kultura Revolucio en 1928 kaj 1929 ankaŭ kaŭzis revenon al subpremoj, ĉar preĝejoj estis fermitaj kaj pastraro submetita al aresto kaj ekzekuto. Nova leĝaro plue limigis religiajn liberecojn kaj eroziis multon da la pli frua engaĝiĝo al konsiliberco (Husband 2002, 137).
- 20 Paralele kun la ellaborado de la teoria ateismo, la nova ondo de subpremoj kontraŭ ĉiuj konfesoj en Sovetunio okazis ekde la fino de la 1950-aj jaroj ĝis la komenco de la 1960-aj jaroj (Bourdeaux 1981; Nikol'skaya 2009, 2017).
- 21 Vidu Nigrain Tabulojn de Vladimir Soloukhin (Ĉernje doski, 1969).
- 22 Ekzemple, "Andrei Rublev" de Andrej Tarkovskij (1966), kaj "Ĉieliro" de Larisa Shepit'ko ("Voshŝozhdenie", 1976).
- 23 Por pli, vidu Elbakyan (2015).

Bibliografio

- Agadjanian, Aleksandro. 2011. "Esplorante rusan Religiecon kiel Fonto de Moral-ity Today." En Multoblaj Moraloj kaj Religioj en Post-sovetia Rusio, redaktita fare de Jarrett Zigon, 16-26. New York: Berghahn Books.
- Антонов, Константин. 2013. Научный атеизм в СССР в контексте истории общественного религиоведения. Религиозная жизнь. Alirita la 23-an de januaro 2018. <http://religious-life.ru/2013/12/antonov-nauchniy-ateizm-v-sssr-v-kontekste-istorii-otechestvennogo-religiovedeniya/>. ———, ред. 2014. "Наука о религии", "Научный атеизм", "Религиоведение": Актуальные проблемы научный атеизм, "Религиоведение": Актуальные проблемы научного велизного велизурч XX – начала XXI в. Москва: Издательство ПСТГУ.
- Berdjaev, Nikolas. 1969. La Origino de Rusa Komunismo. Ann Arbor: Universitato de Michigan Press.
- Berlino, Jesaja. 1994. Rusaj Pensuloj. Londono: Pingveno.
- Billington, Jakobo. 2010. Ikono kaj Hakilo: Interpretanta Historio de Rusa Kulturo. New York: Knopf Doubleday Publishing Group.
- Bourdeaux, Mikaelo. 1981. "La Black Quinquennium: La Rusa Ortodoksa Eklezio 1959-1964." Religio en Komunistaj Teroj 9 (1-2): 18-27.
- Buckley, Michael J. 1987. Ĉe la Originoj de Moderna Ateismo. New Haven: Yale Universitata Gazetaro.

254 Elena Stepanova

Bulgakov, Sergej. 1994. "Heroismo kaj Asketismo: Reflektadoj sur la Religia Naturo de la Rusa Intelligentsia." En *Vekhi: Landmarks: a Collection of Articles about the Russian Intelligentsia*, tradukita kaj redaktita fare de Marshall S. Shatz, kaj Judith E. Zimmerman, 17–50. Armonk, NY: ME Sharpe.

Chamberlain, Lesley. 2008. *Patrujo: Filozofia Historio de Rusio*. La Preterrigardi Gazetaro.

Ĉerniševskij, Nikolao. 2002. *Elektitaj Filozofiaj Eseoj*. Honolulu, HI: University Press de la Pacifiko. de Madariaga, Isabel. 2014.

Politiko kaj Kulturo en la Dekoka-Jarcenta Rusio: Kolektitaj Eseoj de e Madariaga. Londono: Routledge.

Dobrolyubov, Nikolao. 2002. *Elektitaj Filozofiaj Eseoj*. Honolulu, HI: Universitato-Gazetaro de la Pacifiko.

Elbakyan, Jekaterina. 2015. "La Skizo de Religiaj Studoj en Rusio: Ĉu Sovetiaj Religiaj Studoj Vere Ekzistis?" En *Studado de Religioj kun la Fera Kurteno Fermita kaj Malferma: La Akademia Studo de Religio en Orienta Eŭropo*, redaktita fare de Tomáš Bubík kaj Henryk Hoffmann, 276-314. Leiden: Brill. Эпштейн, Алек. 2015. "Переосмысляя параметры

дискурса: 'атеизм', 'свободомыслие' исекулярный век как дефитника и дефитника и дефитника как дефитника параметры дискурса: 'атеизм', 'свободомыслие' Новое литературное обозрение 136. Alirita la 12-an de marto 2019. www.intelros.ru/readroom/nlo/nlo1362015/28916-pereosmyslyaya-parametry-diskursa-ateizm-svobodomyслиe-i-sekul-yarnyy-vek-kak-definicii-i-analiticheskie-kategorii.html.

Febvre, Lucien. 1982. *La Problemo de Nekredo en la Deksesa Jarcento: La Religio de Rabelais*. Kembriĝo, MA: Harvard University Press. Филатов, Сергей, Лункин, Роман. 2011.

"Статистика религиозной конфессиональной принадлежности россиян: каким аршином меринной принадлежности религиозной конфессиональной принадлежности россиян? Религия и российское многообразие, ред. С. Филатов, 5–30. Москва: Летний сад.

Florovsky, Georgo. 1979. *Manieroj de Rusa Teologio*. Vol II. Belmont: Nordlando Eldona Kompanio.

Frede, Viktorio. 2011. *Dubo, Ateismo, kaj la Deknaŭa-Jarcenta Rusa Intelligentsia*. Madison: La Universitato de Wisconsin Press.

Freeze, Gregory L. 2015. "De Dekristanigo ĝis Laicization: Ŝtato, Preĝejo kaj Kredantoj en Rusio." *Canadian Slavonic Papers: Revue Canadienne des Slavistes* 57 (1-2): 6-34. <https://doi.org/10.1080/00085006.2015.1028723>.

Froggatt, Mikaelo. 2006. "Rezignante Dogmon, Instruante Utopion: Scienco en Lernejoj sub Ĥruščov." En *The Dilemmas of De-Stalinization: Negotiating Cultural and Social Change in the Khrushchev Era*, redaktita fare de Polly Jones, 250-266. Londono: Routledge.

Фурман, Дмитрий Ефимович, Киммо Каарияйнен, Вячеслав Карпов. 2007. "Религиозность в России в 90-х гг. XX – начале XXI в." *Новые церкви, старые верующие – старые церкви – новые верующие: Религия в постсоветский период*, ред. Киммо Каарияйнен, Дмитрий Фурман, 6–87. Москва: Летний сад.

Garrard, Johano, kaj Carol Garrard. 2008. *Russian Orthodoxy Resurgent: Kredo kaj Potenco en la Nova Rusio*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Herzen, Aleksandro. 1956. *Elektitaj Filozofiaj Verkoj*. Moskvo: Fremdlingvaj Eldonejo.

Edzo, William B. 1998. "Sovetia Ateismo kaj Rusa Ortodoksaj Strategioj de Rezisto, 1917-1932." *Journal of Modern History (Revujo por Modern History)* 70 (1): 74-107. <https://doi.org/10.1086/235003>.

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 255

- . 2002. "Senpiaj Komunistoj": Ateismo kaj Socio en Sovetrusio, 1917-1932. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Hyman, Gavin. 2010. *Mallonga Historio de Ateismo*. Londono: IB Tauris.
- Jakim, Boriso, kaj Robert Bird, red. 1998. *Pri Spirita Unueco*: Slavophile Leganto. Hudson, NY: Lindisfarne.
- Kline, George L. 1968. *Religia kaj Kontraŭreligia Penso en Rusio*. Ĉikago: Universitato de Ĉikago Gazetaro.
- Коган, Юрий. 1962. *Очерки по истории русской атеистической мысли 18 века*. Москва: Издательство Академии наук СССР.
- Кожевина, Катерина. 2013. "Верит – не верит: Особенности российской религиозности." ФОМ. Alirita la 2-an de marto 2016. <http://fom.ru/blogs/11820>.
- Крывелев, Иосиф. 1975–76. *История религии: Очерки*. Т. 2. Москва: Мысль.
- Leatherbarrow, Vilhelmo, kaj Derek Offord, red. 2010. *Historio de Rusa Penso*. Kembriĝo: Cambridge University Press.
- Lenin, Vladimir. 1905. "Socialismo kaj Religio." *Marksisma Interreta Arkivo*. Alirita la 22-an de januaro 2016. www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/dec/03.htm.
- . 1909. "La Sinteno de la Laborista Partio al Religio." *Marksisma Interreta Arkivo*. Alirita la 9-an de marto 2016. www.marxists.org/archive/lenin/works/1909/may/13.htm.
- Ленин, Владимир. 1922. "Письмо Молотову для членов Политбюро ЦК РКП(б)." Ленин: революционер, мыслитель, человек. Alirita la 10-an de marto 2016. <http://leninism.su/works/99-vi-lenin-neizvestnye-dokumenty-1891-1922/3671/pismo-molotovu-dlya-chlenov-politbyuro-czk-rkpb.html>.
- Luehrmann, Sonja. 2005. "Reciklado de Kultura Konstruo: Senekularigo en Postsovetia Mari El." *Religio, Ŝtato kaj Socio* 33 (1): 35–56.
- . 2011. *Sekularismo Sovetia Stilo: Instruado de Ateismo kaj Religio en Volgo Respubliko*. Bloomington: Indiana University Press.
- . 2015. *Religio en Sekularaj Arkivoj: sovetia ateismo kaj Historical Knowledge*. Oksfordo: Oxford University Press. Лукачевский, Александр. 1929. "Очерки по истории атеизма." *Антирелигиозник* 10.
- Manĉestro, Laurie. 2008. *Holy Fathers, Secular Sons: Clergy, Intelligentsia, and the Modern Self in Revolutionary Russia*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Markso, Karlo. 1843. "Kritiko de la Filozofio de Rajto de Hegel: Enkonduko." *Marks-isma Interreta Arkivo*. Alirita la 12-an de januaro 2015. www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/intro.htm#05.
- Marx, Karl, kaj Frederick Engels. 1845. "La Sankta Familio". *Marksisma Interreta Arkivo*. Alirita la 10-an de januaro 2015. www.marxists.org/archive/marx/works/1845/holy-family/.
Меньшикова, Елена, Яблоков, Игорь. 2010. "К истории отечественного религиоведения." *Вопросы религии и религиоведения*, выпуск 2: Исследования. Книга 1 (I): Религиоведение в России в конце 20 – начале 21 в. Москва: МедиаПром.
- Миндлин, Исая. 1984. *Атеизм и религия в трудах Г. В. Плеханова*. Москва: Издательство "Наука".
Никольская, Татьяна Кирилловна. 2009. *Русский протестантизм и государственная власть в 1905–1991 годах*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета.

256 Elena Stepanova

- Nikol'skaya, Tatyana. 2017. "Lobiado pri Homaj Rajtoj de baptistaj iniciatintoj." *Ŝanĝantaj Societoj & Personecoj* 33 (1): 35–56. <https://doi.org/10.15826/csp.2017.1.4.022>.
Никольский,
Николай. 1931. История русской церкви. Москва: Издательство "Атеист".
- Общественное мнение. 2013. Москва: Левада-центр, 2014, 174. Alirita la 2-an de februaro 2016. www.levada.ru/sbornik-obshhestvennoe-mnenie/obshhestvennoe-mnenie-2013/.
- Peris, Daniel. 1998. *Storming the Heavens: La Sovetia Ligo de la Batalemulo-Diomalpli*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Plēhanov, Georgi. 1976. "Pri la Tielnomitaj Religiaj Serĉoj en Rusio." Marks-isma Interreta Arkivo. Alirita la 3-an de aŭgusto 2016. www.marxists.org/archive/plekhanov/1909/religion/#n88.
- Pospelovsky, Dimitry. 1987. *A History of Marxist-Leninist Atheism and Soviet Antireligious Policies*. New York: St. Martin's Press. Программа
Всероссийской коммунистической партии (большевиков). 1919. Alirita la 3-an de aŭgusto 2016. http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/Programma_i_ustav_VKPB.htm#p07.
- Raeff, Marc. 1966. *Originoj de la rusa Intelligentsia: La Dekoka Jarcento Nobelaro*. New York: Harcourt, Brace kaj Mondo.
- Ранович, Абрам. 1959. О раннем христианстве. Москва: Издательство АН СССР. Шахнович,
Марианна. 2015. "Этос истории науки: о реконструкции российского
религиоведения советского периода." *Государство, религия, церковь в России и за рубежом* 33(1): 185–197.
- Шахнович, Марианна, Чумакова, Татьяна. 2014. *Музей истории религии Академии наук СССР и российское религиоведение (1932 – 1961)*. Санкт-Петербург: Наука. ———. 2016. *Идеология и наука: изучение религии в эпоху культурной революции в СССР*. Санкт-Петербург: Наука.
- Шишков, Андрей. 2012. "Некоторые аспекты десекуляризации в постсоветской России." *Государство, религия, церковь в России и за рубежом* 2: 165–177.
- Смилянская, Елена. 2003. *Волшебники. Богохульники. Еретики. Народная религиозность и "духовные преступления" в России 18 в.* Москва: Индрик.
- Смирнов, Михаил. 2011. "Религия и Библия в трудах В. И. Ленина: новый взгляд на старые темы." *Государство, религия, церковь в России и за рубежом* 2: 106–125.
- Smith, Douglas. 1998. "Framasonismo kaj Publika en Dekoka-Jarcenta Rusio." *En Imperia Rusio: Novaj Historioj por la Empiro*, redaktita fare de David Ransel kaj Douglas Smith, 281–304. Bloomington: Indiana University Press.
- Smolkin-Rothrock, Viktorio. 2009. "'Свято место пусто не бывает'. Атеистическое воспитание в Советском Союзе, 1964 – 1968." *Неприкосновенный запас* 65 (3): 36–52.
- Smolkin-Rothrock, Viktorio. 2014. "La Bileto al la Sovetia Animo: Scienco, Religio kaj la Spirita Krizo de Malfrua Sovetia Ateismo." *La Rusa Revizio* 73 (2): 171–197. <https://doi.org/10.1111/russ.10726>.
- Smolkin, Viktorio. 2018. *Sankta Spaco Neniam Malplena: Historio de Sovetia Ateismo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ĵetisto, Jakobo. 1983. *Marksisma-leninisma "Sciencia Ateismo" kaj la Studo de Religio kaj Ateismo en Sovetunio*. Novjorko: Walter de Gruyter. Токарев,
Сергей. 1964. *Религия в истории народов мира*. Москва: Политиздат.

La pintoj kaj valoj de ateismo en Rusio 257

"Церковь и государство." 2016. Левада-центр. Alirita la 27-an de februaro 2016. www.levada.ru/2016/02/19/tserkov-i-gosudarstvo-2/.

Угринович, Дмитрий. 1985. Введение в религиоведение. Москва: Мысль.

Uzlaner, Dmitrij. 2014. "The Pussy Riot Case and the Peculiarities of Russian Post-Secularism (La Pussy Tumulto-Kazo kaj la Ecoj de Rusa Post-Sekularismo).

Ŝtato, Religio kaj Eklezio 1 (1): 23–58. kamioneto der Bercken, Vilhelmo. 1985. "Ideologio kaj Ateismo en Sovetunio." Religio en Komunistaj Teroj 13 (3): 269–281. <https://doi.org/10.1080/09637498508431208>.

Vekhi: Famaĵoj: Kolekto de Artikoloj pri la Rusa Intelligentsia. 1994.

Tradukis kaj redaktis Marshall S. Shatz kaj Judith E. Zimmerman. Armonk, NY: ME Sharpe. Вороницын, Иван.

1930. История атеизма. Москва Атеист. Ярославский, Емельян.

2015. "Мысли Ленина о религии, 1924." Ленин: революционер, мыслитель, человек.

Alirita la 21-an de decembro 2015. <http://leninism.su/books/4262-mysli-lenina-o-religii.html?showall=&limitstart=>.

Yurchak, Aleksej. 2006. Ĉio Estis Eterne, Ĝis Ĝi Ne Plu: La Lasta Sovetia Generacio. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Zenkovsky, Vasilij. 2014. Historio de Rusa Filozofio, vol. 1. Londono: Routledge. Жидкова,

Елена. 2012. "Советская гражданская обрядность как альтернатива обрядности религиозной." Государство, религия, церковь в России и за рубежом 3–4: 408–429.

12 Slovakio kiel lando sen ateismo sed kun historio de ateismo

Miroslav Tížik

Enkonduko 1

Por tiuj, kiuj interesiĝas pri la studo de ateismo, liberpenso aŭ nekredantoj, Slovakio prezentas sufiĉe apartan kazon. Dum ĉirkaŭ duonjarcento (1948–1989), la socio disvolviĝis sub la struktura influo de la materialisma kaj laika reĝimo de la Komunista Partio (en sistemo ofte nomata ŝtata socialismo), sed laŭ diversaj enketoj kaj censoj, restas hodiaŭ relative malmultaj homoj en Slovakio kun ateismaj sintenoj al la mondo. Krome, rezultoj de enketoj faritaj dum la periodo de la materiisma ŝtatsocialisma reĝimo pruvas, ke la situacio tiam estis la sama. Grava ŝanĝo okazis tamen en la influo kaj rolo de la ateisma movado inter la periodo de la ŝtata socialismo kaj ĝia kolapso en 1989. Se ateismo kaj Liberpenso trovis multajn inspirfontojn kaj impulsojn por disvastigo post la dua mondmilito, kaj same en la antaŭaj periodoj de la intermilita Ĉeĥoslovaka Respubliko (1918–1938) kaj la Aŭstra-Hungara-Imperio, radikala ŝanĝo okazis post 1989, kaj ateismo perdis publikan legitimecon kiel komponento de la demokrata sistemo. Por pli bone kompreni ĉi tiun situacion kaj analizi la disvastiĝon de ateismo aŭ sekularismo en Slovakio, gravas konsideri multoblajn dimensiojn de analizo.

La unua indikilo, kiun mi analizos, implikas rilatojn inter la eklezio (aŭ apartaj eklezioj) kaj la ŝtato dum la lastaj 100 jaroj. Unu grava aspekto de tiu rilato estas la fakto ke, dum la lastaj du jarcentoj, Slovakio estis parto de multoblaj ŝtataj estaĵoj: la Habsburga monarkio (ĝis 1867), la aŭstro-hungara duobla monarkio (1867-1918), la ĉeĥoslo- vak Respubliko (1918–1939), la nazia kliento Slovaka Respubliko (1939–1945), postmilita Ĉeĥoslovakio (1945–1948), la tiel nomata Popola Ĉeĥoslovakio (1948–1960), la Ĉeĥoslovaka Socialisma Respubliko (1960–1990).) kaj la Ĉeĥa kaj Slovaka Federacia Respubliko (1990–1993), kaj nur post 1993 la nacia ŝtato ekfunkciis kiel aŭtonoma politika kaj memregata ento. Kiel dua indikilo, mi esploros intelektajn movadojn kaj la influon de intelektaj gvidantoj en la disvastiĝo de Liberpenso, ateismo kaj laika humanismo en diversaj historiaj periodoj. Kiel

tria indikilo, mi identigos la disvastiĝon de ideoj inter la ĝenerala loĝantaro de Slovakio.

La celo de ĉi tiu studo estas do akiri detalan komprenon pri la stato de religieco kaj sekularaj mondkonceptoj en Slovakio je tri niveloj de analizo: a) esplori ŝanĝojn en la ŝtata aliro al religio kaj nereligia penso, b) studi la diversajn movadojn kaj intelektajn figurojn, kiuj disvastigis ateismon, laika humanismon aŭ Liberpensojn kaj fine c) konsideri la gamon de mondkonceptoj de la slovakaj loĝantaro.

La periodo antaŭ la establado de Ĉeĥoslovakio en 1918

Unu maniero klarigi la nunan tre malfortan staton de Liberpensoj kaj ateismo en Slovakio estas per referenco al la historia rolo de religio en la slovakaj socio. Dum la pasintaj 200 jaroj, la teritorio de nuna Slovakio estis parto de diversaj ŝtataj estaĵoj kun tre malsamaj politikaj reĝimoj kaj malsamaj rilatoj inter eklezio kaj ŝtato. Ĝis 1867, Slovakio estis integrita parto de la Imperio de la Katolikaj Habsburgoj. Dum tiu periodo, ekzistis alianco inter la Romkatolika Eklezio kaj la reganta familio. Dum tiu sama periodo, la imperio tamen spertis ankaŭ sekularismajn reformojn starigitajn de la klerismo influita reganto Jozefo la 2-a (1741–1790, regis 1780–1790), kiuj malfortigis la rolon de religio kaj precipe de la katolika eklezio en la monarkio. En la hungara parto de la monarkio (inkluzive de la nuna Slovakio), ekzistis grava tradicio de protestantismo, multe pli forta kaj influa ol en la aŭstra parto de la monarkio (kiu inkludis la Ĉeĥajn Landojn), kie la procezo de re-katoligo en respondo al la reformado iris pli profunda kaj estis pli kompleta. Du Prot-estant tradicioj estis influaj en la hungara parto de la monarkio - Kalvinismo, ĉefe en centra Hungario, kaj Luteranismo en Supra Hungario, kovrante la teritorion de Slovakio de hodiaŭ. En tiu periodo, la Slovaka Nacia Movado estis establita kun du branĉoj, ambaŭ ligitaj al religio kaj kunmetita plejparte fare de pastroj - unu branĉo estis gvidita fare de la katoliko Anton Bernolák (1762-1813) dum la alia estis gvidita fare de la luterano Ján Kolár. (1793-1852). En la tempo kiam la Slovaka Nacia (kaj samtempe religia) Movado estis stariganta, aperis ankaŭ la unuaj figuroj de la liberpenso movado. La plej signifa individuo kiu enkondukis kelkajn sekularajn ideojn, aŭ ideojn kritikajn al religio, estis la katolika pastro Ján Horárik (1808-1864), kiu alproksimiĝis al humanisma (nomita antropologia de kelkaj verkintoj) ateismo kaj estis forte malfavora al katolika kaj protestanta ekleziismo. J. Horárik estis influita de la Young Hegelian movado kaj konvertiĝis de Katolikismo al Luteranismo en 1845 post kiam la leĝo ŝanĝiĝis por permesi ŝanĝi sian religion (sed ankoraŭ ne permesis al individuoj esti sen religio). Li kontaktis liberalajn germanajn luterajn teologojn kaj filozofojn kaj fariĝis membro de "libera komunumo" en Halle (Germanio), kio estis grava parto.

de la radikala kontraŭeklezia movado. Post lia reveno al la monarkio, li laboris kiel ĵurnalisto en hungarlingvaj gazetoj, pro kio lia influo al la slovakaj legantoj ne estis tre granda. Li eniris la intelektan historion de la liberpensula kaj ateisma movado nur jarcenton poste, meze de la 20-a jarcento, post la unua traduko de sia libro, je la komenco mem de la komunista partio regado en Ĉeĥoslovakio.

Dum la 19-a jarcento, la Slovaka Nacia Movado serĉis al la imperia ĉefurbo Vieno subtenon kontraŭ la hungara asimilada fortostreĉo (procezo konata kiel "Magyarization"), kiu estis direktita al etnaj slovakoj en la hungara parto de la monarkio. Post la Aŭstro-Hungara Kompromiso de 1867 kaj la kreado de duobla monarkio, Slovakio estis pli profunde integrita en la aŭtonomian hungaran parton de la ŝtato. La hungaraj politikaj kaj juraj sistemoj instigis la kreadon de hungara politika nacio (Natio hungarica, vidu Miskolczy 2011) kunigita de la hungara lingvo kaj pli sekulara jura kadro ol ĉeestis en la aŭstra parto de la imperio. En tiu ĉi periodo formiĝis ia katolika-luterana dualismo en la Slovaka Nacia Movado, precipe post kiam la asocio Matica Slovenská estis fondita kaj gvidata de katolikaj kaj luteraj pastroj kaj intelektuloj.³ Post la kompromiso komenciĝis du procezoj. Duobla sistemo de eklezio-ŝtataj rilatoj estis efektivigita en Aŭstrio-Hungario, kaj procezo de etna homogenigo okazis ene de Hungario. Kontraste al la katolika aŭstra parto de la monarkio, Hungario estis religie pli plurisma teritorio kun forta influo de protestantaj eklezioj (luteraj kaj kalvinistaj) kaj liberala religia politiko.

La malmultaj slovakaj kulturaj kaj edukaj institucioj fonditaj dum la 1860-aj jaroj – Matica Slovenská kaj tri slovakaj mezlernejoj – estis nuligitaj en 1875. Pro tio, ke la modernigo de Hungario estis interligita kun hungariĝo kaj ke deklari la slovakajn naciecon estis malhelpo por progreso de individuoj supren laŭ la socia ŝtupetaro, la slovakaj nacioj perdis la lojalecon de granda parto de siaj mezaj klasoj kaj multaj intelektuloj.

La bazon de la slovakaj naciaj kaj intelektaj movadoj estis provizita de katolikaj kaj luteraj pastroj, kaj ili ĝenerale kontraŭstaris al la liberalaj tendencoj kiuj estis ligitaj al la Hungara Nacia Movado.⁴ La rolo de religio en Slovakio, kaj en sia katolika kaj luteraj formoj, estis, laŭ kontraŭstaro, profunde ligita al la hungara politika tendenco malnaciigi (t.e. hungarigi) la slovakajn parolantajn loĝantaron de Supra Hungario. La eklezioj, do, estis gravaj fontoj de slovakaj naciaj kaj kolektiva identeco en religie plurisma kaj pli institucie sekularigita Hungario.

En kelkaj laboristaj asocioj kaj politikaj partioj komencis aperi liberpensaj kaj ateismaj tendencoj, sed ili reprezentis nur negravan fenomenon en la kunteksto de la slovakaj socioj entute. Malgraŭ multaj diferencoj kaj streĉitecoj inter religiaj konfesioj, la konfesioj estis unuanimaj en sia sinteno direkte al novaj ideoj ligitaj al liberalismo same kiel al Liberpenso kaj ateismo. Ĉiu esprimo de moderna liberalulo

pensado renkontis reziston, kaj poste liberpensuloj, liberaluloj kaj ateistoj estis peze kritikitaj kaj fare de la eklezioj kaj de reprezentantoj de la Slovaka Nacia Movado, kiuj vidis danĝeron de nacia apostateco en provoj malfortigi religiecon.

Liberpenso trovis subtenon, tamen, de alia fonto: la Ĉeĥaj Landoj. En la periodo inter 1905 kaj 1915, la ĉeĥa movado *Volná myšlienka* (Liberpenso) estis establita en Slovakio, kaj en 1913, alia ĉeĥa movado, *Zváz socialistických monistov* (Unio de Socialismaj Mon-istoj), opozicia movado kiu funkciis en la kadro de Liberpenso, estis establita en Slovakio.⁵ La slovaka intelekta kaj kultura vivo en tiu ĉi periodo (inkluzive la agado de la Slovaka Nacia Movado) estis

ankoraŭ profunde ligita al religio. La plej multaj slovakaj intelektuloj antaŭ 1918 estis aŭ kristana pastraro (plejparte katolikoj aŭ luteranoj) aŭ venis de klerikalaj familioj en la luterana medio. La disvastiĝo de novaj ideoj ankaŭ estis profunde ligita al la konfeso de la intelektuloj. La plej signifaj figuroj kiuj enkondukis sekularan humanisman aliron al la mondo estis, komence de la 20-a jarcento, luteraj pastroj *Ján Maliarik* (1869-1946) kaj *Ján Lajčiak* (1875-1918) kaj ĉeĥa ĵurnalisto *Edmund Borek* (1880-1924). , kiu vivis en Slovakio ekde 1906.⁶ Iliaj ideoj kaj verkoj tamen ne estis bone akceptitaj dum sia vivo. Ili anstataŭe renkontis malakcepton kaj reziston, kiuj negative influis iliajn sociajn vivojn. Kvankam ili havis kelkajn intelektajn aliancinojn kaj estis konataj kiel publikaj intelektuloj de speco, ili estis marĝenigitaj ne nur ene de siaj preĝejoj sed ankaŭ en socio pli larĝe.

Unu el la fontoj de sekularismaj ideoj estis la socialdemokrata politika movado. Grupo de socialdemokratoj komencis lukti kun la katolika eklezio por la koroj kaj mensoj de laboristoj en la industria kaj urba medio en Supra Hungario ĉe la turno de la 20-a jarcento. La katolika eklezio ankaŭ interesiĝis pri tiaj laboristoj danke al tiel nomata kristana socialismo. Ekzistis sociaj, taktikaj kaj strategiaj temoj en la centro de la konflikto inter tiuj du grupoj (Holec 2011, 61). Laŭ Holec, la Slovakaj Socialdemokratoj konsideris religiajn kredojn privata afero de ĉiu individuo, kaj ilia celo estis ne sekularigi aŭ forigi la kredon de laboristoj. Ili paradokse uzis la simbolecon de kristanaj eventoj por mobilizi la proletaron. Ili plejparte kritikis la eklezion por apogado de la ekzistanta sistemo. Malgraŭ la menciita taktika kaj intelekta medio, ĉiuj aliaj aferoj flankenmetite, religio vere iĝis unu el la ŝlosilaj argumentoj en la ideologia konfrontiĝo inter Socialdemokrato kaj la aliaj malsamaj tendencoj ligitaj al la eklezio kaj religio (Holec 2011, 61).

En la periodo antaŭ 1-a Mondmilito, ekzistis unu kroma grava fonto de Liberpenso kaj ateismaj ideoj. Kiel Holec emfazas, la kontraŭreligiaj kaj kontraŭekleziaj tendencoj estis alportitaj en la slovakon socialdemokratian movadon de ekstere, plejparte de la Ĉeĥaj Landoj. Nur kelkaj slovakaj liberaluloj, kiuj estis influitaj de *Tomáš Garrigue Masaryk* (Hlásitické hnutí), kaj kelkaj el la plej kleraj socialdemokratoj, kiuj estis

262 Miroslav Tížik

ĉefe de ĉeĥa origino (Václav Chlumecký kaj Edmund Borek), estis sufiĉe kuraĝaj por kritiki religiajn dogmojn, klerikismon, la eklezion, la pastrojn kaj la hierarkion de la eklezio, sed ili ne kritikis religion en si mem (Holec 2011, 62). Oni devas emfazi, ke kelkaj slovakaj studentoj estis edukitaj ankaŭ en ĉeĥaj universitatoj en Prago kaj estis ligitaj al la ĉeĥa nacia kaj intelekta medio. La plej multaj el tiuj studentoj, tamen, ankaŭ estis ligitaj al la Slovaka Nacia Movado, precipe ĝia luterana parto.

Influa fluo de liberalaj intelektuloj kun naci-emanĉipa programo, la tiel nomata Hlasistické hnutie (la Hlasista movado, ankaŭ konata kiel la Hlasistoj) estis fondita en Slovakio fine de la 19-a jarcento.⁷ La Hlasistoj estis libera asocio de junaj, liberalaj intelektuloj ligiĝis precipe al revuo Hlas (Voĉo) kaj poste ankaŭ al revuoj Slov-enský obzor (Slovaka Horizonto) kaj Prúdy (Kuntoj) (Klobucký 2006, 8).

Klobucký ankaŭ priskribas la Hlasistojn kiel kontraŭklerikan, modernigantan movadon, orientitan al individuaj rajtoj kaj okupiĝanta pri klopodoj redukti la influon de la ŝtato. Ili emfazis la moralecon de ĉiu individuo, utilismanismon kaj demokration. La revuo Hlas, eldonita de 1898 ĝis 1904, iĝis la komenca platformo por la tuta movado. Tiu movado ankaŭ inkludis personecojn formitajn per la pensado de la ĉeĥa sociologo kaj filozofo Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937). Kelkaj el ili poste iĝis gravaj figuroj en la nova ĉeĥoslovaka ŝtato. Vavro Šrobár (1867-1950) konsiderata kiel "radikala antiklerikala" en sia komenca Hlasist- periodo (Klobucký 2006, 53), iĝis, ekzemple, grava politika personeco kaj reprezentanto de la Ĉeĥoslovaka Respubliko kun plena jura povo por administri Slovakion. . Aliaj gravaj politikaj figuroj en tiu movado inkludis Milan Hodža (1878-1944),⁸ Anton Štefánek (1877-1964) kaj Pavel Blaho (1867-1927). Laŭ Klobucký, specifa trajto de tiu liberalismo estis ĝia opozicio al la regantaj hungaraj liberaluloj, kiuj subtenis kelkajn liberalajn principojn kiel religia libereco kaj civilan geedziĝregistradon sed ankaŭ estis maldemokratiaj en sia sinteno al naciaj minoritatoj kaj subtenis la ideon de Hungara nacio, unuigita etne kaj lingve, kiu donis malmultajn aŭ iujn kulturajn rajtojn al aliaj naci-rilatoj. Ili estis iom post iom transformitaj en la "klasan" partion de granda komerco.

Samtempe la slovak Hlasisma liberalismo kontraŭstaris al la slovak konservatismo kaj tiel fariĝis celo de atakoj de la eklezioj, kaj katolikaj kaj luteraj (Klobucký 2006, 54). En religiaj medioj, la vorto liberalulo komencis esti identigita kun la malamikoj de la eklezio, kun Liberpensoj kaj kun ateismo (Kováč 2000; Lipták 1998). Malgraŭ ilia kontraŭklerikalismo, aliflanke, la Hlasists ne estis kontraŭ-kristanaj sed estis fakte orientitaj sur kristana etiko. En la spirito de la opinio de Masaryk de kristanismo, ili distingis inter persona religio, kun interna rilato al dio kaj la etikaj sekvoj de tia rilato unuflanke kaj oficiala religio kun la dogmoj kaj agadoj de la eklezioj aliflanke (Klobucký 2006, 55).

Slovakio kiel lando sen ateismo 263 Ĝenerale, en

ilia penso troviĝas pli da kontraŭklerikala ol kontraŭreligia emfazo. Eĉ la plej influaj liberpensuloj de ĉi tiu periodo estis iel ligitaj al aŭ fiksiĝintaj en kristanismo. Ekzistis apenaŭ io tiutempe, kio povus esti ĝuste konsiderata kiel ateisma movado.

La diritaj faktoroj kaŭzis malabundon de personecoj kiuj eble enkondukos liberpensajn, sekularajn aŭ ateismajn ideojn en Slovakio antaŭ 1918.

Oni povas argumenti, ke ateismo kaj Liberpensado estis malpli gravaj en ilia penso ol humanismo, kio denove estis parte pro la influo de Masaryk, kiu influis multajn slovakajn studentojn en Praga Universitato antaŭ 1-a Mondmilito kaj kies influo pli kreskis post la kreado de sendependa Ĉeĥoslovaka Respubliko en 1918 kun Masaryk kiel unua prezidanto.

Religio kiel faktoro en konfliktoj en Ĉeĥoslovakio (1918-1938)

La kreo en 1918 de nova ŝtato kunmetita de tri teritorioj antaŭe apartenantaj al Aŭstrio-Hungario (la Ĉeĥaj Landoj, Slovakio kaj, post 1919, Subkarpata Rutenio) kreis situacion en kiu estis bezono krei novan komunan. jura, administra kaj simbola sistemo por la ŝtato. La nova ŝtato tamen aperis en situacio ofte priskribita kiel revolucia aŭ almenaŭ kiel elmontranta diversajn atributojn de revolucio.

Unu problemo, kiun la nova ŝtato traktis, estis la kreado de simbola kadro, kiu legitimus la novan ŝtatan politikan reĝimon kaj estus signifoplena kaj akceptebla por la loĝantoj. Dua problemo, sociologie pli malfacile komprenebla, estas la demando, kian gravecon reale havis religio por la publika vivo en Slovakio kaj en la ĉeĥa parto de la nova komuna ŝtato. Ĝuste estis la disvastigita emfazo de religia diferenco, kun Slovakio prezentita kiel la religia, katolika parto de la lando kontraste kun la protestanta kaj ateisma ĉeĥa parto, kiu estis uzata kiel argumento por klarigi la influon de la aŭtonomisma movado kaj la eventualan rompon. de la komuna ŝtato, kiu okazis inter aŭtuno 1938 kaj marto 1939. Estis ankaŭ multaj gravaj diferencoj en la liberpensa kaj ateisma movadoj en la du ĉefaj partoj de la nova ŝtato.

Se en Ĉeĥaj Landoj ekzistis grava historia tradicio de diversaj ateismaj figuroj aŭ movadoj, en Slovakio, male, ne ekzistis tia tradicio, aŭ ĝi estis tre marĝena en la publika vivo.⁹ La kreado de la nova ŝtato ankaŭ markis la komenco de kelkaj novaj ĉeĥoslovakaj iniciatoj, kaj multaj ideoj naskiĝintaj en la Ĉeĥaj Landoj trovis sian vojon ankaŭ en Slovakion.

Kun la apero de la nova ŝtato, la demando pri ŝanĝi la rilaton inter la ŝtato kaj la eklezioj, kaj precipe pri la apartigo de eklezioj kaj ŝtato, estis levita unuafoje. Kontraŭkatolikismo ludis ŝlosilan rolon en la legitimigo de la nove establita ŝtato kaj ĝia politika reĝimo (Václavík 2010, 77). Samtempe ekestis movado de reformemaj pastroj en la Ĉeĥaj Landoj. Ili postulis la plifortigon de la laika elemento en la eklezio, okazigante la liturgion en la nacia

lingvo kaj abolicio de la pastra celibato. Kiam papo Benedikto la 15-a malaprobis iliajn postulojn, skismo disfendis la Katolikan Eklezion en la Ĉeĥaj Landoj, kaj la nacia Ĉeĥoslovaka Eklezio estis formita. La situacio en Slovakio evoluis malsame. Ekzistis individua pastraro, kaj katolika kaj evangelia, kiuj apogis forte kontraŭklerikan kaj respublikanan etoson, sed ili ne kreis fakorganizitan teologian aŭ politikan fluron kiu liberigis de establita eklezio, kiel okazis en la Ĉeĥaj Landoj. La katolika pastro Ferdiš Juriga (1874–1950) povas esti metita inter la radikalaj respublikanaj pastroj en la tempo de la origino de la respubliko. Li subtenis la novan ŝtaton estratan de demokrate elektita prezidanto, kaj li proponis similajn demokratiajn ŝanĝojn en la eklezio, kie li postulis la forigon de la pastra celibato kaj la rekta elekto de episkopoj fare de la popolo. La parto de la Romkatolika Eklezio, kiu timis la sekularigajn ambiciojn de la nova ŝtato, tamen, estis pli influa.

La karaktero de la komuna Ĉeĥoslovaka Respubliko ankaŭ estis formita per diverĝaj evoluoj en la rilato de ĉeĥoj (inkluzive de la Mora-vians kaj Silezianoj) kaj slovakoj al religio. Kvankam kelkaj historiistoj kaj ekleziaj reprezentantoj esprimis la opinion ke Slovakio estis tradicie katolika lando kaj ke Katolikismo estis la nacia religio de la slovakoj, la historiisto Rychlík (1997) deklaris ke neniu religio povus esti identigita kiel karakterizaĵo de la slovakaj nacio. entute ĉar la loĝantaro estis historie dividita per konfeso. Simile, la ĉeĥoj havis nenian "nacion" religion, kvankam en 1918, la plimulto de ili estis registritaj kiel katolikoj.

La adopto de ĉeĥoslovaka leĝaro, kiu derivita plejparte de originale aŭstra leĝaro, konservis laŭleĝan kontinuecon en la ĉeĥa parto de la respubliko, sed ĝi signifis signifan ŝanĝon por Slovakio en multaj kazoj. Antaŭ 1918, diversaj pli liberalaj leĝoj validis en la reĝlando de Hungario ol en la aŭstra parto de la monarkio. Paradoxse, la konfirmo kaj vastigo de la valideco de aŭstra leĝaro en Slovakion fakte fortigis la pozicion de la Romkatolika Eklezio en multaj lokoj kie ekzistis ne tia forta influo antaŭe, malgraŭ la intencoj de la ĉeĥaj elitoj plenumi la malon (Tížik 2011, 46). Ekzemploj inkludas leĝaron koncerne burĝajn kaj familiajn aferojn same kiel la pozicion de la eklezio kaj geedziĝleĝo kiel Rychlík (1997) observis. Václavík (2010, 88) ankaŭ montras al pliaj leĝdonaj ŝanĝoj adoptitaj post la origino de la respubliko. En edukado, la deviga partopreno de lernantoj kaj instruistoj en religiaj agoj kaj preĝoj ĉe la komenco kaj fino de instruado estis aboliciita per nova ĉeĥoslovaka leĝaro.

Aliaj faktoroj ankaŭ devas esti enkalkulitaj kiam oni priskribas la specifajn trajtojn de Slovakio ene de la Ĉeĥoslovaka Respubliko. Unu fonto de streĉiteco estis la alveno de ĉeĥaj oficialuloj kaj instruistoj en Slovakio, kie ili eniris konsiderinde pli religian kamparan medion. Slovakio ŝajnis malantaŭen al ili, kaj, laŭ Rychlík (1997), iliaj klopodoj por altigi sian kulturan nivelon ofte signifis kondukti en nesentema maniero.

kondukis al ili esti akuzitaj je ateigo. Opozicio al religio ne estis parto de registara politiko sed estis, laŭ Rychlík, la privata iniciato de specifaj homoj, kio igis malkonvene paroli pri oficialaj klopodoj de "ateigo" aŭ "malkristanigo". Samtempe tio estis la nura periodo en la ekzisto de Ĉeĥoslovakio, kiam estis pli forta migra fluo de Bohemio kaj Moravio al Slovakio ol en la kontraŭa direkto. Gravas rimarki la karakteron de ĉi tiu migrado. Aldone al soldatoj kaj ĝendarmoj, enmigrintoj de la Ĉeĥaj Landoj inkludis publikajn oficialulojn kaj alian personaron de la ŝtato kaj publikaj servoj, kio signifis ke ili reprezentis relative altan socian klason (Bahna 2011, 69). Tiuj kleraj membroj de publikaj kaj ŝtataj servoj iĝis reprezentantoj de la ĉeĥa elemento en Slovakio. Ili estis pli proksime rilataj al la valoroj kaj ideoj de la nova ŝtato, kiu inkludis ĝian laikan respublikan karakteron. Edukaj, ekonomiaj kaj kulturaj diferencoj inter la envenintoj kaj la ekzistanta loĝantaro en la du partoj de la respubliko kreis novajn stereotipojn kaj novajn formojn de konflikto.

La malsamaj orientiĝoj de politikaj partiaj programoj estis plia fonto de diferenco. Kelkaj el la politikaj kaj intelektaj reprezentantoj de Slovakio origine havis fortajn ligojn al ĉeĥaj politikaj movadoj, sed post la formado de la respubliko, iliaj pozicioj signife ŝanĝiĝis. En la periodo de evoluigo de nova simbola sistemo por la nove formita Ĉeĥoslovakio, tri pensfluoj konkuris unu kun la alia en Slovakio (Klobucký 2006, 40), kaj nur unu el ili povus esti konsiderata por eklezia aŭ por religio. Nek la (ne tre forta) socialisma fluo, nek la liberala aŭ Hlasista fluo rigardis tre favore la eklezion, kiu trovis sian ĉefan politikan aliancanon en la konservativa fluo asociita kun la gvidado de la Slovaka Nacipartio kun sidejo en la urbo Martin¹⁰ kaj kun la Katolika intelektularo gvidata de Andrej Hlinka kaj Ferdiš Juriga. En la komenca periodo de la ekzisto de Ĉeĥoslovakio, la reprezentantoj de la liberala fluo havis la dominan pozicion en Slovakio.

Dum la ekzisto de la unua Ĉeĥoslovaka Respubliko (1918–1938), okazis eksplodo de civitaj kaj libervolaj asocioj en la ĉeĥaj kaj slovakaj partoj de la Respubliko, kaj inter tiuj asocioj estis kelkaj kun kontraŭklerikalaj kaj kontraŭreligiaj sintenoj, inkluzive de pluraj laboroj, organizoj de -ers. La ĉeĥa movado Voľná myšlienka (Liberpensoj), ekzemple, daŭre aktivis en Slovakio en la intermilita periodo. Kreiĝis ankaŭ kelkaj novaj asocioj, kiel Zväz socialistických bezvercov (Unuiĝo de Socialismaj Nekreduloj, 1919–1926), Federácia komunistickej osvety (Federacio de Komunistaj Edukaj Sindikatoj, 1921–1926) kaj porla ĉeĥa movado Zväz slovenských bezvercov (Unuiĝo de la Proletaj Nekredantoj en Slovakio, 1926–1933; ĝiaj plej grandaj grupoj troviĝis en Ružomberok kaj Trnava). Ĉi-lastata publikigis ankaŭ la recenzon Maják (Slovnik vedeckého ateizmu 1983, 396). Krom organizitaj movadoj kaj asocioj, influo venis ankaŭ el la Ĉeĥaj Landoj danke al la agado de multaj ĉeĥaj intelektuloj, kiuj laboris en Slovakio en

la intermilita periodo kaj kiuj publikigis kaj estis aktivaj en reklamado de kontraŭklerikalaj, marksismaj kaj materiismaj ideoj. Doktoro Ivan Hálek (1872–1945)¹¹ kiu havis medicinan praktikon en unu el la plej subevoluintaj regionoj de Slovakio, kaj la komunista instruisto kaj verkisto Peter Jilemnický (1901–1949) estas tre bonaj ekzemploj de tiaj aktivuloj.

Inter la movadoj kun iom da influo al publika opinio kaj popolaj kredoj en tiu ĉi periodo, kelkaj intelektaj kaj politikaj movadoj povus esti nombritaj ankaŭ. La slovakia intelekta grupo DAV (kies nomo estis derivita de la unuaj literoj de la antaŭnomoj de la fondintoj de la grupo, Daniel Okáli, Andrej Sirácky kaj Vladimír Clementis) publikigis en Prago, komencante en 1924, revuon por arto, kritiko, politiko. kaj filozofio, kun fortaj marksismaj kaj komunismaj ambicioj.¹² Tiu ĉi movado povas esti konsiderata la plej influa grupo de homoj kiuj estis inter la intelekta kerno de la Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio ekde ĝia komenco (kaj poste de la Komunista Partio de Slovakio) kaj kiu, en diversaj formoj, formis la ŝtatpolitikon al religio kaj eklezioj en la teritorio de Slovakio de 1948 ĝis la fino de 1989. La intelektuloj koncentriĝis ĉirkaŭ la ĵurnalo, kiuj malakceptis tradicion kaj postulis internaciismo, estis influaj en la disvastiĝo kaj evoluo de marksismo en Slovakio. Inter la aŭtoroj de la ĵurnalo en la 1930-aj jaroj estis figuroj kiel la poeto Ladislav Novomeský (1904–1976), la poeto Ján Rob Poničan (1902–1978), la filozofo Ladislav Szántó (1894–1974), la politikisto kaj advokato¹³ Gustáv Hus (1913. –1991) kaj la literatura teoriisto Alexander Matuška (1910–1975), same kiel la intelektuloj kaj verkistoj Eduard Urx (1903–1942) kaj Peter Jilemnický. La ĵurnalo DAV ankaŭ publikigis ĉeĥajn socialismajn kaj komunismajn intelektulojn kiel Zdeněk Nejedlý, Július Fučík kaj Ivan Olbracht. Post 1929, ili ŝanĝis la fokuson de arto ĝis politikaj kaj socialaferoj, kritikante Faŝismon, konservatismon kaj naciismon. Ili reklamis la teoriojn de Marx, Engels kaj Lenin kaj sovetian kulturon. Ili ankaŭ estis kritikaj de la filozofio de Masaryk; ili publikigis pri klaskonscio kaj socialisma realismo kaj deklaris sin sekvantoj de la Tria (Komunista) Internacio. En komparo kun la humanisma kontraŭklerikala filozofio de Masaryk, kun ĝia forta emfazo de individua religia pieco, la aliro de la DAV-istoj estis orientita pli direkte al ateismo kaj la kritiko de religio kiel tia. Tiusence ĝi estis la unua malkaŝe ateisma movado (iranta preter individuaj klopodoj) de intelektuloj en Slovakio. La revuo ĉesis eldonadon en 1937.¹⁴

La materialisma aliro de la DAV-movado al la mondo tiris subtenon de la natursciencoj. La kerno de la ateisma movado en Slovakio (kaj Ĉeĥoslovakio) venis tiel de marksisma filozofio (Hajko 1987) kaj asocioj estis establitaj por la antaŭenigo de ateismo kaj scienc-scio en Ĉeĥoslovakio post kiam la Komunista Partio de Alberto ekregis en 1948. Unu el la gvidaj membroj de DAV, Vladimír Clementis, ankaŭ estis subtenanto de la kremaciomovado sub la nomo Spolok pre spaľovanie mŕtvych Krematórium - "Krematorio" (Asocio por la

Kremacio de la Mortintoj) kaj, en 1927, apogis la establon de krematorio en Bratislavo. Tiu iniciato ne estis apogita fare de la municipo, aliflanke, kaj la unua kremaciejo ne estis malfermita en Bratislavo ĝis multe pli poste, en 1964, laŭ la iniciato de la Spoločnosť priateľov žehu (Socio de Amikoj de Kremacio).

Kvankam ekzistis multaj tiaj asocioj kun ambicioj disvastigi sekularajn aŭ ateismajn ideojn, kaj kvankam la ĉeĥoslovaka ŝtato estis en la periodo 1918 ĝis 1938 sufiĉe liberala koncerne religiajn aferojn, religia alligiteco en Slovakio restis stabila.

Slovakio de 1938 ĝis 1948

En 1938 tie komenciĝis procezo de radikala politika ŝanĝo ligita kun la altiĝanta influo kaj potenco de la aŭtonomisma partio Slovaka Popola Partio de Hlinka (HSLŠ), kiu antaŭenigis la instruadon de la Romkatolika Eklezio kiel la ĉeffonto de politika vivo. En aŭtuno 1938, Slovakio atingis aŭtonomian administradon ene de la Ĉeĥoslovaka Respubliko, kaj multaj radikalaĵoj kaj restriktoj al politika kaj religia vivo estis efektivigitaj. Samtempe, post la Munkena Interkonsento kaj poste post la Unua Viena Premio, Ĉeĥoslovakio perdis signifajn partojn de sia teritorio. 15 Poste, Nazia Germanio aneksis la tutan teritorion de la Ĉeĥaj Landoj. De aŭtuno 1938 ĝis la fino de la Ĉeĥoslovaka Respubliko en marto 1939 (la respubliko en tiu periodo estis konata kiel la Dua Ĉeĥoslovaka Respubliko), ekzistis forta tendenco de altiĝanta religia kaj politika konservatismo, kun restriktoj metitaj sur sekularismo kaj liberpensantaj movadoj kaj grupoj.

La 14-an de marto 1939, sendependa slovaka ŝtato estis establita sub la patroneco de Nazia Germanio, kun la katolika pastro kaj kapo de la HSLŠ Josef Tiso (1887-1947) kiel ĝia prezidanto. La ŝtato malkaŝe deklaris sian kristanan karakteron, establante la dominecon de la Romkatolika Eklezio kaj laŭleĝe reduktante religian kaj mondkonceptplurecon (aboliciante ne nur kelkajn malgrandajn religiemajn grupojn kaj preĝejojn, sed ankaŭ ĉiujn politikajn partiojn krom la HSLŠ). Laŭ ŝtata leĝaro, neniu humanismaj, sekularaj aŭ ateismaj organizoj estis permesitaj.

La sperto kun tiu ĉi klerikala reĝimo influis fortan sekularan aŭ almenaŭ kontraŭklerikan movadon. La unua antiklerikala iniciato okazis en la tielnomita Kristnaska Traktato en 1943, organizita fare de kontraŭfaŝismaj politikaj fortoj en Slovakio (kiu establis la kontraŭleĝan Slovakian Nacian Konsilion, kun partopreno de kelkaj el la membroj de la antaŭmilita DAV-movado); la dokumento deklaris ke, en reestigita postmilita Ĉeĥoslovakio, "religia libereco devus esti garantiita, kaj la influo de eklezioj sur la direkto kaj karaktero de la ŝtato devus esti ekskludita". Poste, kun tiu kontraŭklerikala aliro, la Slovaka Nacia Konsilio organizis la Slovakian Nacian Ribelon, kiu komenciĝis la 29an de aŭgusto 1944. La antiklerikalaĵoj de la ribelo pruntedonis legitimecon al partioj kaj intelektuloj.

268 Miroslav Tížik

kiu malakceptis la religian kaj klerikalan karakteron de la ŝtato. Post 2-a Mondmilito, tiuj politikistoj kaj intelektuloj ĝuis legitimecon kaj potencon en reestablitaj Ĉeĥoslovakio, kaj ekzistis pliiĝo en antiklerikalaj sintenoj en la slovakaj-popolacio, kun pliiĝo en la legitimeco de la Komunista Partio de Alberto.

Povbatalo komenciĝis tuj post la fino de la milito inter unuigita Komunista Partio en la tuta Ĉeĥoslovakio kaj dividita opozicio en du apartaj partoj de la ŝtato, reprezentita precipe de la Ĉeĥoslo-vaka Popola Partio en la Ĉeĥaj Landoj kaj la Demokrata Partio en Slovakio. Politika opozicio estis limigita per la sistemo de nacia fronto de laŭleĝaj politikaj partioj, en kiu la Komunista Partio de Alberto okupis la dominan pozicion. Antaŭ ol la Komunista Partio de Alberto plene prenis potencon en Ĉeĥoslovakio, en la periodo de 1945 ĝis 1948, katolikoj estis membroj de aŭ ĉefe apogis tri partiojn: la Komunista Partio de Alberto (en la Ĉeĥaj Landoj kaj Slovakio, apogita plejparte fare de la malsupera pastraro kaj laikoj de laboristo). -klasa fono), la Popola Partio (en la Ĉeĥaj Landoj, subtenata plejparte de la pli alta pastraro, kamparanoj kaj komercistoj) kaj la Demokrata Partio (en Slovakio, subtenata, kiel la Ĉeĥa Popola Partio, plejparte de la pli alta pastraro, kamparanoj kaj komercistoj).) (Tížik 2015b).

En la mallonga periodo inter la fino de la milito kaj la establado de ŝtata socialismo, ekzistis pliiĝo en la influo de komunistaj ideoj, kaj kelkaj asocioj de la intermilita periodo estis renovigitaj, kiel ekzemple Voľná myšlienka (Liberpenso, 1945-1948), dum multaj aliaj asocioj estis establitaj, kiel la Zväz občanov bez vyznania (Unuiĝo de Senkonfesaj Civitanoj) en 1945, kiu publikigis la recenzon Nová skutočnosť (Nova Realo) ekde 1947. Tiuj movadoj tamen ne havis tian publikan sukceson. (laŭ membreco) kiel en la intermilita periodo. Post 1948 tiaj movadoj ĉesis sian agadon, kaj ilian programon transprenis la Komunista Partio kaj ĝia iniciato Spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých poznatkov (Societo por Disvastigo de Politika kaj Scienca Scio) kaj, poste, Socialistická akadémia (la Socialisma Akademio) (Slovník vedeckého ateizmu 1983, 713).¹⁶

Slovakio dum ŝtata socialismo (1948-1989)

En la tempo inter 1948 kaj 1989, kiam Slovakio estis regita de ŝtata socialisma reĝimo, koncerne la ŝanĝiĝantajn rilatojn inter la ŝtato kaj la eklezioj (precipe al la Katolika Eklezio), ses malsamaj periodoj povas esti identigitaj (Tížik 2015b, 60) .

1 simetria skimogenezo inter la ŝtato kaj eklezioj, same kiel speco de skismo ene de la eklezioj mem (1948-1949) 2 komplementa skimogenezo inter la ŝtato

kaj eklezioj

(1949-1952) 3

stabiligo de Komunista Partio de Alberto-domineco (1953-1967)

de la fortaj malsimetriaj rilatoj inter komunistoj kaj katolikoj (1962-1965) 5 dua periodo de skimogenezo ene de la Katolika Eklezio (1968) 6 stabiligo de la supera pozicio de la Komunista Partio kaj pliigita konservativismo ene de la Romkatolika Eklezio (1970-1989)

Rigardo al tiuj rilatoj povas helpi kompreni, ke la reĝimo, malgraŭ sia materiisma karaktero, ne estis laika aŭ simple antagonisma al religio, sed prefere integrigis religiajn agantojn kaj religion en sian regadon (plejparte ekde la jaro 1953). La reĝimo estis pli kontraŭklerikala ol kontraŭreligia.

Kiel rezulto de konflikto inter la ŝtato kaj la Romkatolika Eklezio dum la unuaj jaroj de la ŝtatsocialisma reĝimo, ŝtatkontrolado estis establita super preĝejoj, kaj skismo okazis ene de la eklezioj mem. Unu grupo de pastroj kaj eklezianoj ("progresemaĵ" pastroj kaj laikoj) subtenis la politikon de la popola demokratio dum alia kreis paralelajn (sekretajn) strukturojn kaj en kelkaj kazoj ĉesis publikan agadon. La unua grupo estis poste integrita en la oficiala Paca Movado de Katolikaj Pastroj, la movado de subtenantoj de la popola demokratio. En la fruaj 1950-aj jaroj, preskaŭ duono de ĉiuj 3,000 pastroj en Ĉeĥoslovakio estis pli-malpli aktiva en tiu movado (Balík kaj Hanuš 2013, 127). La konflikto inter la ŝtato kaj Vatikano estis tiel instituciigita. La plej alta pastraro, lojala al Vatikano, estis izolita de la aktiva vivo de la eklezioj, kaj nova oficiala eklezia hierarkio estis formita. En tiu periodo, la bazo de sistemo de preĝejreguligo estis establita, kaj ĝi daŭris kun nur malgrandaj modifoj ĝis la fino de 1989.

De la komenco mem, la nova reĝimo deklaris sin esti materialisma kaj konkuris kun religiaj aktoroj en privataj kaj familiaj temoj ligitaj plejparte kun la vivociklo kaj ritoj de trairejo (naskiĝo, geedziĝo kaj morto). Burĝaj ceremonioj organizitaj fare de la lokaj "naciaj komisionoj" komencis esti sekulara alternativo al preĝejoj ceremonioj. La periodo de 1948 ĝis 1989 povas tiel esti vidita kiel periodo de radikala transformo de oficiala rita kaj festa kulturo (Beňušková 2017, 114). Oficialaj regularoj estigis en 1953 institucioj funkciantaj ene de urbaj oficejoj (naciaj komitatoj), kun la tasko aranĝi kaj certigi la evoluon de ceremonioj. Tiuj institucioj estis nomitaj Aktivy pre občianske záležitosti (Trupo por Civilaj Aferoj) kaj estis renomita Zbory pre občianske záležitosti (Asembleoj por Civilaj Aferoj) en 1964. Kune, ili estis intencitaj certigi ke la kontraktado de geedziĝo aŭ la registrado de la naskiĝo de infano estis ne nur oficiala ago, sed ankaŭ akiris festan karakteron. Ili ankaŭ estis en pagendaĵo de farado de decaj entombigoj de civitanoj kiuj ne estis membroj de iu religiema socio. Jam dum la unuaj jardekoj de la Asembleoj por Civilaj Aferoj, kulturaj kaj edukaj institucioj financataj de la ŝtato organizis trejnajn kursojn, seminariojn, konferencojn kaj kunvenojn kaj eldonadis multajn metodikajn materialojn. Pluraj aliaj okazoj estis aldonitaj

al la agado de ĝiaj agadoj - inkluzive de la emisiado de ID-kartoj al junularoj kaj diplomiĝo de bazlernejo. La jaro 1972 alportis kvalitan ŝanĝon en la agadoj de la asembleoj kiam novaj regularoj estis aprobitaj por la organizado de civilaj ceremonioj. Post la subpremado de la demokratigaj klopodoj en Ĉeĥoslovakio en 1968, ili klare fariĝis iniciatintoj de ŝtata ideologio. Ilia civila funkcio estis akompanata de propagando sur nova nivelo. La Slovaka Estraro de la Asembleoj por Civilaj Aferoj estis starigita ĉe la Kultura Ministerio de la Slovaka Socialisma Respubliko (Beňušková 2017, 116). La formado de tiu "nova" socialisma ceremonio estis manifestiĝo de sistema, ofte perforta, atego de la socia vivo en Slovakio. Tiun premon sentis ĉefe ŝtatoficistoj, instruistoj, militistoj kaj policanoj, oficistoj kaj gravaj personecoj en la kultura kaj socia vivo, kiuj estis atenditaj servi kiel modeloj por aliaj kaj ne ĉeesti preĝejajn ritojn (Beňušková 2017, 119). Ankaŭ pro tio, tiuj asembleoj perdis iom da sia burĝa legitimeco en la lasta periodo de la komunista epoko kiam ili estis ligitaj kun la potenco de la Komunista Partio de Alberto.

La kultura kaj civita liberaligo de la 1960-aj jaroj ankaŭ kaŭzis ŝanĝojn en la rilato inter originale konkurantaj ideologioj. En la 1960-aj jaroj, en reago al la antagonisma religia politiko de la ŝtato en la periodo de 1949 ĝis 1953, estis malkresko de tiuj kur-rentoj en la eklezioj kiuj estis pozitive inklinaj al ideoj de kristana socialismo kaj similaj fluoj, foje en kunlaboro kun la Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio. En la 1960-aj jaroj, aperis iniciatoj en la kontraŭa direkto: nome intensigita intereso de la marksistaj pensuloj pri kristanismo aŭ en dialogo kun ĝi (Landa kaj Mervart 2017). Tiuj interpenetroj kaj diskutoj inter kristanismo kaj marksismo ankaŭ montras al grava trajto de ĉeĥa kaj slovakia religieco.

Same kiel la influo de marksismo sur kristanismo estis ĝenerale pli forta en la ĉeĥa parto de la ŝtato ol en Slovakio antaŭ 1948, en la 1960-aj jaroj, la Ĉeĥaj Landoj ankaŭ vidis pli da intereso de la marksistoj pri kristanismo kaj pli da intelekta diskuto inter marksistoj kaj kristanoj. . Landa kaj Mervart (2017) emfazas ke dum tre vigla marksista-kristana dialogo okazis en la ĉeĥa intelekta medio, tre malmulto tia okazis en Slovakio. Simile, kvankam la sociologio de religio renaskiĝis en ambaŭ partoj de Ĉeĥoslovakio meze de la 1960-aj jaroj, ekzistis gravaj diferencoj inter ĉeĥaj kaj slovakaj sociologoj laŭ aliro. Dum ĉeĥaj sociologoj aktive partoprenis en organizado de diskutadoj inter kristanoj kaj marksistoj kiel parto de la demokratiigprocezo, en Slovakio, la pli domina linio estis aliri religion pli en la spirito de la lukto de la partio por venki religion kiel restaĵo de la malnova sistemo. , kiu estis vidita kiel iom post iom retiriĝanta de socia vivo per spontanea evoluo aŭ sub la influo de konscie sciencbazita ateisma edukado. En unu ŝtato kun ununura jura reĝimo, reguligado de religio, religia vivo kaj la rilato al religio disvolviĝis en du malsamaj manieroj.

En 1952, la Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio organizis Československá společnost' pre ŝiranie politických a vedeckých poznatkov (Ĉeĥoslovaka Societo por Disvastigo de Politika kaj Scienca Scio), kiu estis renomita Socialistická akademie kaj kiu ekzistis en 1 la Socialistická akademie 5 kaj kiu ekzistis en 1952. kelkajn ŝanĝojn ĝis 1989. Tiu ĉi organizo havis du branĉojn – unu ĉeĥoslovakon (en realeco, ĉeĥan) kaj alian slovakon, ĉiu kun la sama strukturo kaj misio.¹⁷ Unu el la ĉefaj celoj, escepte de organizado de la promocio de scienca scio, estis eduki homojn en la “spirito de la marks-leninisma sinteno al la mondo” kaj organizi la batalon kontraŭ klerikala kontraŭkomunismo kaj disvastigi ateismajn ideojn (Slovnik vedeckého ateizmu 1983, 586). La disvastigo de la scienca scio al la lando estis proksime rilatita al la ideologio de la socio, t.e. al la disvastigo de tiuj sciencaj teorioj kaj paradigmoj kiuj estis observitaj kiel ideologie ĝustaj de la reĝimo. La societo ankaŭ engaĝiĝis en eldonado, eldonante la ĵurnalojn *Príroda a společnost'*

(Naturo kaj Socio) kaj *Svet vedy* (Mondo de Scienco) en Slovakio kaj, por la hungarlingva malplimulto, *Természet és Tarsadalon*. Krome ĝi fondis propran eldonejon, sed tiu baziĝis en la ĉeĥa parto de la ŝtato (Olšáková 2014, 624). La societo redaktis propran libroserion *Veda ludu* (Scienco de la homoj) en la slovakaj eldonejoj *Osveta* (Olšáková 2014, 119). Unu kampo estis precipe apogita en la agadoj de tiu asocio - scienca ateismo, kiu iĝis ĝia ĉefa agado dum la tuta periodo de sia ekzisto. Scienca ateismo estis klare alproksimigita laŭ la rilato de la homaro al religio kiel difinita de oficiala Marks-leninismo. El ĉi tiu vidpunkto, religio estis en la pasinteco fuĝo de la realo al superstiĉoj kaj obskurantismo, sed kiam venis industria socio, la plej nenaturaj fenomenoj eblis klarigi. Eduko pri scienca ateismo signifis ellaboritan sistemon de sciencaj prelegoj, kies celo estis klarigi naturajn leĝojn, fizikajn fenomenojn ktp al la publiko el la vidpunkto de Marks-leninismo. Multaj planetarioj, ekzemple, estis konstruitaj sub la aŭspicioj de la societo (Olšáková 2014, 626). Dum la tuta ekzisto de tiu asocio, ĝi estis malloze ligita al la regantaj potencoj kaj al la Ĉeĥoslovaka kaj Slovaka Akademio de Sciencoj.

La regantaj potencoj ludis la rolon de ideologia regilo kaj apogis la agadon de la socio de la ŝtatbuĝeto. La Akademio de Sciencoj, kiel la ĉefaj sciencaj institucioj en la lando, garantiis la profesion nivelon de popularigo (Olšáková 2014, 632).

En ambaŭ partoj de Ĉeĥoslovakio en la 1960-aj jaroj estis establita en ambaŭ partoj de Ĉeĥoslovakio en la 1960-aj jaroj kiel parto de la subteno por la oficiala politiko de la ŝtato, kaj pri esploro de la restaĵoj de religia penso en Ĉeĥoslovakio, pri promociado kaj esplorado de ateismo. Institutoj kunlaboris kun la Ĉeĥoslovaka Societo por Disvastigo de Politika kaj Scienca Scio. Komence de la 1960-aj jaroj formiĝis en la Institutoj de Filozofio de la Ĉeĥoslovaka Akademio

Sciencoj en Prago kaj la Slovaka Akademio de Scienco en Bratislavo, kie ateismo estis studita kadre de la marks-leninisma aliro al scienco (Tížik 2016). De 1971, la Instituto por Scienca Ateismo estis establita ĉe ambaŭ akademioj (Tížik kaj Sivák 2019).

En Slovakio, kontinueco estis konservita fare de intelektuloj kiuj estis rekte aŭ nerekte ligitaj al la sekcio por scienca ateismo de la Instituto de Filozofio de Slovaka Akademio de Sciencoj kaj kiuj rilatis al la intelekta heredaĵo de la DAV-movado de la 1920-aj jaroj; dua fonto de kontinueco, parte ligita al la DAV-movado, estis la implikiĝo de partoprenantoj en la Slovaka Nacia Ribelo, ĉefe tiuj ligitaj al la Komunista Partio de Alberto. Grava figuro laŭ kontinueco estis Andrej Sirácky (1900–1988), unu el la fondintoj de la DAV-movado (pridiskutita pli frue),¹⁸ kiu estis figuro en la unua generacio de ateistoj kaj kontraŭreligiaj filozofoj de la periodo de komunista partio regado. ¹⁹ Li publikigis plurajn librojn pri religio el marks-leninisma vidpunkto. Li ankaŭ promociis ateisman aliron al la mondo.²⁰ Liaj bazaj verkoj pri religio kaj ateismo venis el la unua periodo de la konstruado de la tiel nomata popola demokratio en Ĉeĥoslovakio (1949–1955). Dum tiu ĉi mallonga periodo, li publikigis 16 librojn, inter ili 12 rilatajn al problemoj de materialismo aŭ religio. Lia aliro estis plejparte pardonpeta direkte al la registaro lastatempe establita post februaro 1948 en Ĉeĥoslovakio kaj direkte al la politiko de la Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio.

Alia grava figuro en la ateisma movado estis la juristo kaj politikisto Félix Vašečka (1915–2001), kiu iĝis membro de la Komunista Partio en 1936 kaj estis aktiva partoprenanto en la Slovaka Nacia Ribelo en 1944. De 1951 ĝis 1953, li estris la Slovanan Buroon pri Ekleziaj Aferoj ĉe la nacia branĉo (poverenictvo) de la Ministerio de Kulturo.²¹ Laŭ la vidpunkto de liaj libroj,²² li povus esti priskribita plejparte kiel kontraŭ-katolika kaj kontraŭklerikala aŭtoro. De 1972 ĝis 1985, li direktis la Instituton por Scienca Ateismo de la Slovaka Akademio de Sciencoj kaj estis ĉefredaktisto de la ĵurnalo Ateizmus (Ateismo).

La dua generacio de la ateisma movado, profunde enradikiĝinta en la materiisma filozofio, aŭ almenaŭ integriĝinta en la medion de la marksisma filozofio, estas ligita al la agado de la Departemento kaj poste la Instituto por Scienca Ateismo ĉe la Slovaka Akademio de Sciencoj. La unua enkarniĝo ekzistis de 1961 ĝis 1967 kiel la Sekcio de Scienca Ateismo ĉe la Instituto por Filozofio de Slovaka Akademio de Sciencoj sub la direkto de Jaroslav Čelko (1923-2017). Dum la periodo de 1967 tra 1971, post kiam la sekcio estis fermita, esploristoj estis proponitaj al aliaj institutoj de la Slovaka Akademio de Sciencoj - la Instituto por Sociologio, la Instituto de Historio kaj la Instituto por Ŝtato kaj Juro. En 1971, la Kabineto de Scienca Ateismo estis fondita, kaj, en 1972, ĝi estis transformita en la Instituton de Scienca Ateismo de la Slovaka Akademio de Sciencoj (Tížik kaj Sivák 2019). Tiu ĉi instituto funkciis ĝis februaro 1990, kiam ĝi estis abolicita de la oficejo de la prezidanto de la Slovaka Akademio de Sciencoj. Krome

Čelko, Ladislav Szántó kaj Félix Vašečka, aliaj rimarkindaj esploristoj en la kampo de scienca ateismo ĉe tiuj institucioj inkludis Peter Prusák, Bohumír Kvasnička kaj Ondrej Dányi, kiuj ĉiuj povas esti konsiderataj ponto inter la unuaj (DAVist) kaj duaj generacioj de ateistoj, precipe sciencaj ateistoj, en Slovakio, kiuj eniris la akademian kaj publikan vivon en la 1970-aj jaroj. Tiu "ponto-" generacio ŝanĝis sian fokuson de reklamado de scienca ateismo aŭ Marks-Leninist ideologio al scienca esplorado pri mondkonceptoj kaj religioj. Ĝenerale, estas malfacile paroli pri aliaj liberpensuloj aŭ ateismaj movadoj aŭ iniciatoj ekster la asocioj regataj de la ŝtato dum tiu ĉi periodo; preskaŭ ĉiuj estis ligitaj iel al la Komunista Partio.

Kvankam la Komunista Partio de Alberto perdis multe da legitimeco post 1969, kiam ĝi forigis Alexander Dubček, la simbolon de la Praga Printempo en 1968, kaj anstataŭigis lin kun Gustáv Husák kiel partiestro, la partio daŭrigis por stabiligi sian tenon sur potenco. La partio ankaŭ daŭrigis sian politikon al religio kaj eklezioj de la periodo antaŭ la Praga Printempo de 1968. La Centra Komitato de la Komunista Partio de Alberto emfazis en majo 1970 la neceson de intensigo de la ideologia lukto, kun speciala fokuso sur intelektuloj kaj junularoj. Kvankam ankoraŭ ĉeestis ia latentia konflikto inter la ŝtato kaj eklezioj, oni toleris altan nivelon de religieco inter civitanoj kaj eĉ Komunista Partio (Kmet' 2014, 176), kaj ekzistis kunlaboro inter parto de la eklezio kaj la organoj. de politika povo.

Post la kolapso de la "paca movado" de kristanaj pastroj en 1968, nova pacmovado de pastroj nomita Pacem in Terris estis establita en 1971 sub la kontrolo de la Komunista Partio; ĝi funkciis ĝis la fino de 1989. Tiu nova organizo ripetis kiel sia kredo pli malnovan deklaron ke socialismo reprezentis la praktikan realigon de la idealoj de Jesuo Kristo (Kmet' 2014, 174).

Dum la 40 jaroj de ŝtata socialismo en Ĉeĥoslovakio, aperis multaj iniciatoj dediĉitaj al la disvastigo de liberpensaj, laikaj kaj ateismaj aliroj al la mondo. Kontraste al pli fruaj periodoj, tiuj estis ne nur liberaj civitaj iniciatoj aŭ movadoj sed ankaŭ estis integritaj en ŝtatpolitikon kaj en la programon de la Komunista Partio de Alberto. Sur la nivelo de universitata eduko, sekcioj kaj institutoj de Marks-leninismo estis establita, kun la rezulto ke la plej multaj universitataj studentoj estis influitaj per tiu speco de eduko. Krome, en la 1970-aj jaroj de la 1970-aj jaroj en la Universitato de Prešov en la oriento de Slovakio, areo kun alta nivelo de religieco estis establita Sekcio por Marks-Leninisma Filozofio kaj Scienca Ateismo. Ekzistis ankaŭ kromaj edukaj agadoj kaj institucioj, establita de la 1960-aj jaroj por antaŭenigi sciencajn kaj materiismajn alirojn al la mondo - la Instituto de Marks-leninismo ĉe la Centra Komitato de la Komunista Partio de Slovakio kaj sekcioj de scienca ateismo ĉe institutoj por Marks-leninismo. ĉe universitatoj. Ekzistis ankaŭ iuj aliaj asocioj kaj organizoj en tiu ĉi periodo. La eldonejo Pravda publikigis tradukitajn verkojn de Markso, Engels kaj Lenin (kaj ankaŭ skribaĵojn pri ateismo kaj

274 Miroslav Tížik

kritika de religio kaj la eklezio) kaj multaj libroj de sovetaĵaj aŭtoroj. La Komunista Partio de Alberto redaktis plurajn ĵurnalojn reklamantajn materialismajn kaj ateismajn ideojn - Nová mysl, Nové slovo, Tvorba kaj la sciencan ĵurnalon Otázky marxistické filozofie (Demandoj de Marksisma Filozofio). Kadre de la Slovaka Nacia Muzeo (Slovník vedeckého ateizmu 1983, 49-54) estis establita ankaŭ la Múzeum vývoja spoločenského vedomia (Muzeo de la Evoluo de la Socia Menso),²³ dediĉita al la historio de Liberpenso kaj ateismaj ideoj .

Kvankam la domineco de la ŝtato super la eklezio daŭris ĝis la fino de 1989, la situacio ene de la eklezio ŝanĝiĝis en la dua duono de la 1970-aj jaroj (Tížik 2015b). La elekto de Karol Wojtyła (1978) kiel Johano Paŭlo la 2-a alportis renoviĝintan subtenon por konservativa teologio, opozicio al komunismo kaj "progresemaĵoj" ene de la Romkatolika Eklezio en Ĉeĥoslovakio. Ekde la mez-1980-aj jaroj, katolikoj ĝuis serion da sukcesoj - amaso da kredantoj partoprenis pilgrimadon al Velehrad, kaj publika peticio pri religia libereco estis cirkulita dum intereso altiĝis en la apartigo de eklezio kaj ŝtato (en la signifo de finiĝo). Ŝtatkontrolo de la eklezioj), kiu estis postulita ĉe publika "kandelluma" protesto por la eklezio en Bratislavo en 1988. La periodo de 1988 ĝis 1989 povas esti vidita kiel la fino de ĝis nun oficialaj preĝejoj strukturaj, kiuj estis anstataŭigitaj kiam la konservativa Subtera Preĝejo iĝis rekonita kiel modelo por la eklezio kaj kiel grava kontraŭ-komunista (aŭ kontraŭtotalisma) korpo (Tížik 2015b). Reformisma kaj progresema teologio estis, kiel kon-sekvo, mallegitimigita. En paralela procezo, la heredaĵo de la Dua Vatikana Koncilio estis malfortigita en Ĉeĥoslovakio.

Religio, precipe en siaj kristanaj kaj katolikaj formoj, estis enkadrigita per oficiala komunista diskurso kiel regresa, ne moderna parto de la sistemo. Ĝi estis ekskludita de publika spaco kaj forigita al privata vivo. Kelkaj enketoj faritaj en 1968 kaj en postaj jaroj montris, tamen, ke religieco en Slovakio estis ankoraŭ alta, kaj la politiko de la ŝtato ne radikale ŝanĝis la bazajn tradiciajn manierojn de religia vivo. Ŝtata socialismo en Slovakio, kun la privatigo kaj strikta reguligo de la religia vivo, povas esti konsiderata konservativa faktoro en la religia strukturo de la slovakia socio kaj de religio ĝenerale.

Slovakio en la post-komunisma periodo (post 1989)

Post la fino de la dominado de la Komunista Partio de Alberto kaj ĝia oficiala materiisma ideologio en novembro 1989, nova politika periodo en Slovakio komenciĝis. Ĝi ofertis novajn ŝancojn por diversaj protagonistoj batali super la animoj de la homoj. Dum tri pliaj jaroj post 1989, Slovakio daŭre estis parto de demokrata federacio en kiu ĝi kunhavis komunan juran kaj simolan sistemon kun la ĉeĥa parto de la ŝtato. En 1993, post la deklaro de la sendependeco de Slovakio, la nova respubliko trovis sin en situacio, kiu povas esti karakterizata kiel lukto inter diversaj tradicioj. La unua

problemo estis kiel trakti kaj adopti sintenon al la periodo de la antaŭaj 40 jaroj de ŝtata socialismo, kiu deklaris sin materiisma ordo. Trakti la finon de la komunista partio regado estis demando pri legitimado de la nova ordo. Kiel rezulto, la oficiala retoriko de la nova Slovaka Respubliko malaprobis kontinuecon kun tiu epoko. Dua problemoj en diskutoj pri la karaktero de la nova ŝtato estis la dissolvo de la Ĉeĥa kaj Slovaka Federacia Respubliko, t.e., la rompo kun komunaj ĉeĥoslovakaj tradicioj kaj la serĉado de memdifino ekster la heredaĵo de la unuiginta federacia respubliko kaj kontraste al Ĉeĥio.

En la nova kunteksto de la liberala demokrata sistemo kiu aperis post 1989, multaj novaj asocioj kaj grupoj estis kreitaj por reklami ateismajn kaj sekularismajn ideojn. Kontraste al religiemaj grupoj, ili tamen ne povis ricevi financon subtenon por la salajroj de siaj dungitoj aŭ por administrado de siaj oficejoj. Tiaj grupoj kiel ekzemple Spoločnosť Prometheus – Združenie svetských humanistov (Societo Prometeo – Asocio de Sekularaj Humanistoj) estis establataj. Spoločnosť Prometheus, establita en 1990 en Bratislavo, povas esti konsiderita la unua tia asocio formita en Slovakio post la fino de Komunista Partio-regado. Multaj membroj de tiu ĉi asocio estis antaŭe tiel nomataj sciencaj ateistoj (el universitataj fakoj aŭ la Instituto pri Scienca Ateismo de la Slovaka Akademio de Sciencoj), kiel Jaroslav Čelko, kiu estis la ĉefa fondinto de la asocio, same kiel Peter Prusák, Bohumil Kvasnička kaj Ondrej Dányi.

Tiutage, tiu ĉi asocio establis la kontinuecon de organizita Liberpensado kun la laika humanisma kaj ateisma movado de la periodo de la Unua Ĉeĥoslovaka Respubliko de 1918 ĝis 1938. En la unuaj du jaroj de ĝia ekzisto, lokaj kluboj de la asocio estis establataj. en Bratislavo, Košice, Banská Bystrica, Gelnica, Považská Bystrica, Nové Zámky, Prievidza kaj Prešov.

La asocio poste movis sian centron al Banská Bystrica. La asocio estas membro de la Eŭropa Humanisma Federacio (EHF) kaj de la Internacia Etika kaj Humanisma Unio (IHEU). Ekde la komenco, la asocio publikigis bultenon por siaj membroj nomitan Prometeo. La unuigo komencis publikigi la kvaronjaran Prometeon por publiko en presita formo en 2005, apogita finance fare de amerikaj humanistoj. Aktuale en 2009, tio aperis nur kiel reta ĵurnalo. En multaj agadoj kaj ideoj, la asocio daŭrigis tiujn agadojn establatajn en la periodo de la institutoj de scienca ateismo kaj persone implikis plejparte la pli maljunan generacion de homoj aktivaj antaŭ la jaro 1989. Poste, la pli juna generacio disiĝis de la iniciato, kaj, en 2008, fondiĝis la asocio Humanisti Slovenska (Humanistoj de Slovakio, Civita Asocio de Raciistoj, Scep-tikuloj kaj Laikaj Humanistoj) – tamen sen okupiĝi pri ia publika agado. En 2013, alia disigo sekvis, kaj Etika, Tolerancia, Humanizmus, Občianstvo, Sekularizmus (Etiko, Toleremo, Humanismo, Civitaneco, Sekularismo) (Ethos) estis establita. Estas tamen nur kelkaj artikoloj sur ilia retpaĝo, kaj ili plejparte ĉeestas en la socia

276 Miroslav Tížik

reto Facebook. Prometeo estas ankaŭ ligita al la virologo Rastislav Škoda, redaktoro de la revuo *Zošity humanistov* (Kajeroj de Humanistoj).

Liaj publikaĵoj kaj retpaĝo dediĉitaj al la kritiko de milito, religio kaj kapitalismo ankaŭ ĉeestas plejparte en la Interreto kaj ne atingis larĝan publikan rekonon; ili plejparte implikas la individuan agadon de sia fondinto. Ekzistis ankaŭ malsukcesa provo atingi ŝtatan rekonon por Ateistická cirkev neveriacich (Ateisma Preĝejo de Nekredantoj) en 2006 kaj 2007.

Unu unuiĝo kiu havas historiajn radikojn en la humanismaj kaj sekularistaj movadoj, kvankam ĝi jam ne eksplicite reklamas tiajn ideojn, estas la Združenie zborov pre občianske záležitosti - človek človeku v SR (la Unio de Asembleoj por Civitaj Aferoj), civita asocio establita en 1991 pri certaj fragmentoj de ĝia antaŭulo. La antaŭulo de tiu ĉi asocio, la Asembleoj por Civilaj Aferoj, trovis sin en tre malfortika situacio post la ŝanĝo de reĝimoj. Ĝi perdis sian nacian strukturon kaj la subtenon al ĝi donitan de la ŝtato; multaj profesiuloj kaj edukitaj volontuloj finis sian engaĝiĝon en tiuj strukturoj, kiuj organizis ritojn de trairejo (naskiĝo, geedziĝoj kaj entombigoj) sur civitaj kaj nereligiaj bazoj. La asocio alfrontis pli fortan konkuradon de tradiciaj eklezioj kaj perdis prestiĝon kiel simbolo de la komunista registaro. Ĝi forvelkis de publika vido dum la unuaj jaroj de la post-socialisma transiro ĝis ĝi poste estis revivigita en modifita formo. En 1991, la Asembleoj por Civilaj Aferoj kreis civitan asocion nomitan *Človek človeku* (Homo al Homo). La asocio provizas ilin per metodika helpo, organizas konkurencivajn elmontrojn de civilceremoniaj programoj, akiras financan subtenon per subvencioj kaj defendas la intereson pri tiuj agadoj (Beňušková 2017, 119). Post 1989, la Romkatolika Eklezio prenis tre negativan pozicion al burĝaj ceremonioj kaj la Asembleoj por Civilaj Aferoj kaj kondiĉigis la aranĝon de ekleziaj ceremonioj je la nepartopreno de homoj en burĝaj ceremonioj (Beňušková 2017, 120). Post jaroj da esploro de la pozicio de ĉi tiu asocio en la publika vivo, tamen, ĝi povas nuntempe esti konsiderata egala kaj tre ofte uzata institucio de vivociklo-ritoj, funkcia apud preĝejoj. Kompare kun la periodo de 1948 ĝis 1989, ĝi tamen ne plu havas ateismajn signifojn aŭ enhavas ambiciojn de ateigo, kaj ĝi havas multe malpli da ĉeloj en Slovakio. Sed nur kvarono de ĉiuj vilaĝoj aŭ urboj havas tian organizitan asembleon.

Kvankam la politika kaj jura sistemo radikale ŝanĝiĝis post 1989 kompare kun la periodo de ŝtata socialismo, la religia strukturo de Slovakio ĝenerale restis tre stabila, kun iometa pliiĝo de la nombro de homoj sen religia aparteno. La strukturon de religio kaj mondkonceptoj en Slovakio devus tamen esti esploritaj pli profunde.

Ŝanĝoj en mondkonceptoj en Slovakio

Por atingi pli bonan komprenon pri la disvastiĝo de ateismo kaj Liberpensado, gravas konsideri la rezultojn de diversaj

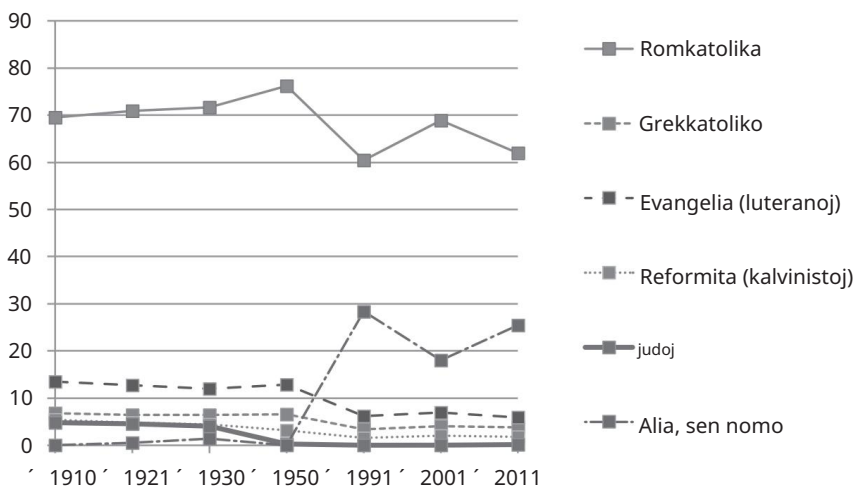
Slovakio kiel lando sen ateismo 277 enketoj kaj

censoj. Kompara aliro estas necesa por priskribi iujn evoluajn tendencojn.

Ĝenerale, laŭ censodatumoj (Figuro 12.1, Tížik 2015a), post ĉirkaŭ 200 jaroj da liberpensaj kaj ateismaj iniciatoj kaj pluraj ondoj de sekularigado, estas klare ke kristanismo en siaj diversaj formoj restas la domina mondkoncepto en Slovakio.

Figuro 12.1 montras ke okazis ŝanĝoj en la konsisto de la ne-katolika religia loĝantaro, inkluzive de, plej precipe, la proksima ekstermo de la juda komunumo de la lando dum 2-a Mondmilito. Ankaŭ pliiĝis la nombro da homoj sen deklarita religia aparteno, sed censoj ne distingas kiom da tiuj estas ateistoj aŭ posedas iun alian mondkoncepton.

Estas neeble dedukti el disponeblaj censo-datumoj kiom da homoj en Slovakio estas ateistoj. La nura konkludo, kiun oni povas eltiri el la rezultoj, estas kiom da homoj ne konsideras sin aliĝi al iu ajn religio aŭ eklezio. Kiel diversaj enketoj prezentitaj poste en ĉi tiu studo montras, inter homoj sen religia aparteno, nur tre malgranda nombro deklaras sin esti ateisto. Komparo inter la jaroj 1968 kaj 2014, ekzemple, povas doni bazan superrigardon de la mondkonceptoŝanĝoj kiuj okazis en Slovakio. La enketoj faritaj en 1968 (SPOS 1968)²⁴ kaj 2014 (DOS 2014)²⁵ povas helpi nin priskribi pli klare la trajtojn de homoj sen religia aparteno. Enketaj datumoj malkaŝas la klaran tendencon de kreskanta proporcio de homoj, kiuj ne estas aligitaj al iu ajn religio, kiu ankaŭ estas subtenata de censo-datumoj. La enketaj datumoj ankaŭ povas provizi, tamen, bazon por esplori la proporciojn de homoj, kiuj deklaras sin ateisto.

Figuro 12.1 Religia strukturo en Slovakio.

Tabelo 12.1 Ateistoj kaj neuloj en la slovaka loĝantaro.26

	Kun religia aparteno	Neniu religia aparteno	Ateistoj	Neniu datumo
1968	93	5.2	0,8	
2014	75,7	14.427	8,4	1
201728	72,8	17.2	10,2	1.5 0

La rezultoj de ĉi tiuj enketoj sugestas, ke ne la unuaj 20 jaroj de ŝtata socialismo sed la unuaj 20 jaroj de liberala demokratio malfermis la spacon por la akcepto de ateismo kiel parto de persona mondkoncepto.

Konkludo

Sociaj, politikaj kaj internaciaj ŝanĝoj dum pli ol 100 jaroj en Slovakio kaj pli ol 25 jaroj de Slovakio montras kelkajn bazajn konkludojn. Religio, en kelkaj situacioj, povas esti grava komponento por la mobilizado de kolektiva identeco. Kiel efiko de la integriĝo de religio en la simolan karakteron de la ŝtato, tradiciaj kristanaj kredoj kreskis ĉiam pli ĝeneralaj en la publika vivo, elmontrita eĉ inter homoj sen religia alligiteco. Tiusence, religio funkcias kiel speco de kompensa legitimiga ilo en kazoj en kiuj malmultaj aliaj simbolaj fontoj de kolektiva aŭ nacia identeco estas disponeblaj en la kolektiva memoro aŭ en la principoj de institucia funkciado. Tamen, eĉ dum religio helpas konservi la homogenecon de socio en "kritikaj" situacioj, tio ne manifestiĝas kiel pliiĝo en religia alligiteco. Nur en kelkaj bazaj religiaj praktikoj kaj kredoj estas iu pliiĝo de religia agado en la slovaka loĝantaro.

Kvankam ekzistas multaj sekularaj humanismaj kaj liberpensaj asocioj kaj movadoj en la slovaka historio, kaj kvankam la ŝtato realigis fortan kontraŭeklezian politikon en la periodo de 1948 ĝis 1989, tiuj ne penis potencon influon sur la ĝenerala religia alligiteco de la popolo. -lation. La plej multaj el la fakorganizitaj strukturoj, institucioj kaj movadoj kiuj reklamis humanismajn aŭ ateismajn alirojn al la mondo perdis sian legitimecon post la fino de Komunista Partio-regado en Ĉeĥoslovakio kaj en Slovakio kiel parto de Ĉeĥoslovakio. Kelkaj posteuloj de tiuj movadoj provis daŭrigi disvastigi tiajn ideojn, sed ili ne implikis signifan parton de la loĝantaro. Fronte al la altiĝanta influo de eklezioj post 1989, homoj kaj organizoj kun nereligiaj sintenoj tendencis esti nereligiaj prefere ol ateismaj en siaj vivmanieroj. La vera sekularigo de la slovaka loĝantaro komenciĝis nur post la falo de la ŝtata socialisma reĝimo, kiu fakte konservis multajn tradiciajn religiajn kredojn kaj praktikojn. Specifa formo de antiklerikalismo, tamen, manifestiĝis en la malakcepto

profunda engaĝiĝo de la pastraro en la publika vivo en Slovakio, povas esti konsiderata kiel unu el la plej elstaraj trajtoj de la slovaka socio dum pli ol jarcento.

Se ni komparas la nunan situacion de la religia vivo, en la eklezioj kaj en la publiko, kun la situacio en la pasinteco, oni povas vidi diversajn interesajn paralelojn kun la konkludoj eltiritaj en la sociologiaj konsideroj de la lutera pastro Ján Lajčiak rilate la tuj antaŭan periodon. La establado de la Ĉeĥoslovaka Respubliko en 1918. Lia priskribo de la religia vivo siatempe legas iom kiel rakonto pri la hodiaŭa situacio. Rigardante la nunan religian praktikon inter la loĝantoj de Slovakio, oni povus pensi, ke ne okazis radikalaj ŝanĝoj de politika reĝimo kaj neniu mondmilito post la verkado de la studo de Lajčiak. Liaj vortoj, ke la eklezio estas "potenca faktoro de konstanteco, kiu firme konservas historian kontinuecon" (Lajčiak 1994, 99), ŝajnas esti ankoraŭ hodiaŭ. En sia libro, Lajčiak parolis pri la retiriĝo de la eklezio kaj la pastraro de la publika vivo, altaj niveloj de superstiĉo, religia ritualismo kaj la serĉo de mistikismo en religio. Kontraste al kio hodiaŭ estas oficiale deklarita kiel la kristana kaj katolika pasinteco de Slovakio, Lajčiak - skribo dum la finaj tagoj de la monarkio - priskribis la klerajn kaj klerajn elitojn konservante sian distancon de religio kaj konservante kritikajn sintenojn direkte al ĝi. Samtempe liaj sociologiaj ambicioj ankaŭ igis lin prezenti la opiniojn de membroj de la diversaj konfesoj loĝantaj en Slovakio. Kvankam li tiam konstatis, kiel multaj hodiaŭ konstatas, ke "Ni slovakoj diras pri ni, ke ni estas eminente religia nacio" (Lajčiak 1994, 106), li ankaŭ priskribis la eklezian vivon en Slovakio kiel stagna. La paraleloj inter la slovaka socio komence de la 20-a kaj komence de la 21-a jarcentoj montras al la persisto de kelkaj modeloj de religia vivo kaj iuj perceptoj de religio en Slovakio.

Notoj

- 1 La aŭtoro ŝatus danki al Roman Kečka pro multaj inspiraj komentoj, kiuj helpis klarigi la strukturon kaj argumentadon de la teksto.
- 2 Li verkis libron nomitan La Lukto kontraŭ la Hierarkio kaj la Eklezio 1841–1845 (1953), origine publikigita en 1847 en la germana kiel Johann Horarik, Kampf mit Hierarchie und Kirche in den Jahren 1841–1845 (Slovník vedeckého ateizmu 5983, 5983). 237; Čelko 1997).
- 3 La unua prezidanto kaj vicprezidanto de Matica Slovenská estis la katolika episkopo Štefan Moyzes, kaj la unua vicprezidanto estis la luterana inspektoro Karol Kuzmány. Vidu Matica Slovenská (nd).
- 4 Por pli pri la radikoj de slovaka patriotismo, vidu Kowalská (2004, 2011).
- 5 Laŭ la slovaka eldono de la Vortaro de Scienca Ateismo, neniu de ambaŭ movadoj havis gravan influon en Slovakio (Slovník vedeckého ateizmu 1983, 683).
- 6 Edmund Borek publikigis sian libron Kresťanstvo a socializmus (Kristanismo kaj Socialismo) en 1910. En 1913, li publikigis libron nomitan Sociálna demokracia a náboženstvo (Socialdemokratia kaj Religio), en kiu li estis proksima al marksisma aliro al religio kaj ateismo (Slovník vedeckého ateizmu 1983, 52).

280 Miroslav Tížik

- 7 Tiu ĉi movado estas konsiderata kiel la unua relative influa formo de kontraŭklerikalismo en Slovakio fine de la 19-a jarcento kaj komence de la 20-a jarcento, sed ĝi plejparte koncentriĝis pri kritiko de la eklezio kiel kontraŭ-emancipa forto inter nacioj. (vidu "Antiklerikalizmus" en Slovník vedeckého ateizmu 1983, 24–28).
- 8 Hodža plurfoje tenis ministeriajn postenojn en la ĉeĥoslovaka registaro dum la intermilita periodo kaj funkciis kiel ĉefministro de 1935 ĝis 1938.
- 9 Ankaŭ la aŭtoroj de la vortaro emfazas ĉi tiun diferencon en la Vortaro de Scienca Ateismo (vidu "Ateizmus v dejinách Československa" en Slovník vedeckého ateizmu 1983, 49).
- 10 La Slovaka Nacipartio (establita en 1871) estis naciisma-konservativa, sed post 1-a Mondmilito, ankaŭ por-ĉeĥoslovaka partio estis organizita laŭ la principo de katolika-lutera dualismo en la gvidado de la partio (vidu Rogulová 2013). .
- 11 La plej socikritikaj libroj, kiujn li verkis, estis Zápisky slovenského lekára (Notoj de slovakaj kuracistoj, 1932) kaj Kysuce (1937). Li verkis ankaŭ la libron Moja cesta od Tolstého k Marxovi (Mia Vojo de Tolstoj al Markso, 1950).
- 12 Sivičeková (2016) emfazas, ke ili estis, ankaŭ laŭ la vortoj de Andrej Sirácky, reprezentanto de la unua generacio de marksismaj artistoj, verkistoj kaj sciencistoj en Slovakio.
- 13 Kaj poste, de 1975 ĝis 1989, prezidanto de la Ĉeĥoslovaka Socialisma Respubliko.
- 14 Poste, post kiam la Komunista Partio de Alberto ekregis en 1948, du el la intelektuloj de la DAV-grupo estis akuzitaj je burĝa naciismo, kaj Clementis estis ekzekutita. Nur Andrej Sirácky havis gravan politikan kaj akademian karieron dum la tuta periodo de la ŝtata socialisma reĝimo.
- 15 La Munkena Interkonsento estis la dokumento subskribita en Munkeno (Germanio) la 29-30-an de septembro 1938, permesante la aneksendon de Nazia Germanio de teritorioj de Ĉeĥoslovakio (specife en la Ĉeĥaj Landoj) laŭ la landlimoj. La Unua Viena Premio (aŭ Viena Arbitracio) estis traktato subskribita la 2an de novembro 1938 kiel sekvo de la Munkena Interkonsento. Ĝi apartigis la plejparte sed ne ekskluzive hungarajn loĝatajn teritoriojn en suda Slovakio.
- 16 Por pli detala rigardo pri ĉi tiu organizo, vidu Olšáková (2014).
- 17 La plej multaj institucioj en Ĉeĥoslovakio antaŭ federaciigo en 1968 (kaj multaj eĉ post tio) funkciis en nesimetria modelo, en kiu ĉeĥoslovakaj institucioj troviĝis kaj estis ligitaj plejparte al la ĉeĥa parto de la ŝtato dum malĉefaj slovakaj institucioj funkciis nur en Slovakio. Ekzistis, ekzemple, la Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio kaj la Komunista Partio de Slovakio, la Ĉeĥoslovaka Akademio de Sciencoj kaj la Slovaka Akademio de Sciencoj, sen sendependaj ĉeĥaj naciaj strukturoj.
- 18 Kvankam Sirácky ĉesis esti aktiva en la movado en 1926, kaj kvankam en la 1950-aj jaroj, dum la oficiala kampanjo kontraŭ burĝa naciismo en la partio, li estis tre kritika kontraŭ kelkaj iamaj membroj de DAV kiel Vladimír Clementis kaj Gustáv Husák, li estis ĝenerale prezentita post la 1960-aj jaroj kiel grava figuro en DAV (Sivičeková 2016).
- 19 Sirácky estis tre grava figuro en la akademia, politika kaj ideologia vivo ekde 1948 ĝis la fino de la 1970-aj jaroj. Li estis Dekano de la Fakultato de Arto de la Slovaka Universitato (hodiaŭ Comenius University) en Bratislavo (1952–1953), poste rektoro de la universitato (1953–1955) kaj poste estro de la Slovaka Akademio de Sciencoj (1955–1961).). De 1955 ĝis 1975, li estis profesoro pri filozofio kaj sociologio kaj, dum kelkaj jaroj, estis ankaŭ estro de la Universitato Comenius-Sekcio de Sociologio, kiun li helpis renovigi en 1964. Li ankaŭ estis Direktoro de la Instituto por Sociologio de la Slovaka Akademio de Sciencoj

Slovakio kiel lando sen ateismo 281

(1965–1970), poste Direktoro de la Instituto pri Filozofio kaj Sociologio de la Slovaka Akademio de Sciencoj (1975–1978). En la 1960-aj jaroj, li estis deputito en la Slovaka Nacia Konsilio; en la 1970-aj jaroj, li estis membro de la Centra Komitato de la Komunista Partio de Slovakio, membro de la ideologia komisiono de la Centra Komitato, membro de la marks-leninisma sekcio de la Societo por la Disvastigo de Politika. kaj Scienca Scio en Bratislavo kaj membro de multaj aliaj institucioj. Vidu ankaŭ Nešpor (2008, 231–232) kaj Slovník vedeckého ateizmu (1983, 579).

- 20 Karol Kollár (2001) konsideras lian sintenon kontraŭreligia kaj militema ateisto.
- 21 Antaŭ 1948, kiam la Komunista Partio ekregis, li estis membro de la sociologia branĉo de Matica slovenská. Poste li estis ligita al politika vivo kiel povereník (ministro) en la slovaka registaro kaj estis profesie konsiderata kiel scienca ateisto batalanta kontraŭ religio (Nešpor 2008, 268). Poste, precipe post la interveno de la armeoj de Varsovia Kontrakto en Ĉeĥoslovakio en 1968, li funkciis kiel deputito de la Slovaka Nacia Konsilio kaj la Ĉeĥoslovaka Konsilio kaj kiel Justicministro en la slovaka registaro (1969–1970).
- 22 Buržoázny štát a cirkev (1957), Funkcie cirkví v spoločnosti (1960).
- 23 Esplorado kaj pripensoj pri la "socia menso" estis parto de la oficiala ideologia koncepto de anstataŭigo de la religia pensmaniero kun ateisma en la procezo de modernigo. Tio devis esti la rezulto de konstruado de socialisma kaj poste komunista socio. La muzeo, same kiel esplorado pri la socia menso, estis tial dediĉitaj al ateismo.
- 24 Datumaro kaj ĉiuj informoj rilataj al la Enketo pri Mondrigardaj Sintenoj en Slovakio 1968 (SPOS 1968) estas haveblaj sur la retpaĝo de la Slovaka Arkivo de Sociaj Datumoj (nd).
- 25 Datumoj kaj ĉiuj informoj rilataj al la enketo Demokratio kaj Civitanoj en Slovakio 2014 (DOS 2014) estas haveblaj sur la retpaĝo de la Slovaka Arkivo de Sociaj Datumoj (nd).
- 26 La tri enketoj eltiritaj de ĉi tie utiligis malsamajn metodojn de mezurado de ateismo. En 1968, "ateisto" estis unu opcio inter la listo de "konfesoj". En 2014, "ateisto" estis elekto en demando pri la intenseco de sia religia kredo: "Kiu el la sekvaj deklaroj plej bone priskribas vian fidon al Dio (via ĝenerala rilato al Dio)?" Kaj en la plej novaj datumoj de la FOCUS-Enketo 2017, "ateisto" estis elekto en demando mezuranta la intensecon de persona kredo: "profunde religia", "religia", "mi hezitas", "ne religia", "ateisto".
- 27 El la 22,8% de la enketitoj nefiliigitaj, la 8,4% de la enketitoj kiuj deklaris sin ateisto estis subtrahita.
- 28 Datumoj estas de la FOCUS-Enketo de aprilo 2017.

Bibliografio Bahna,

- Miloslav. 2011. Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie. Bratislava: VEDA.
- Balík, Stanislav, kaj Jiří Hanuš. 2013. Katolícká cirkiev v Československu 1945–1989. Brno: Centrum pro stadium demokracie a kultury.
- Beňušková, Zuzana. 2017. Občianske obrady na Slovensku. Bratislava: Ústav etnologie SAV, VEDA.
- Čelko, Jaroslav. 1997. "Ján Horárik – významný slovenský humanista." Prometeo 8 (4): 1–5.

282 Miroslav Tížik

Hajko, Dalimír. 1987. Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku. Bratislava: Pravda.

Holec, Roman. 2011. "La Slovaka Laboristo inter Dio kaj Marx." En *Sekularigo kaj laborista klaso: La Ĉeĥaj Landoj kaj Mezeŭropo en la dekaŭa Jarcento*, redaktita fare de Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, kaj Jiří Malíř, 60–81. Eugene, AŬ: Pickwick Publications.

Horárik, Ján. 1953. *Boj s hierarchiou a cirkvou v rokoch 1841–1845*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Klobucký, Róbert. 2006. *Hlasistické hnutie: Národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.

Kmeť, Norberto. 2014. "Snahy ateizovať veriacich ako prejav cirkevnej politiky na Slovensku počas normalizácie." En *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*, redaktita de Jaroslav Pažout, 174–189. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů: Technická univerzita v Liberci.

Kollár, Karol. 2001. "Andrej Sirácky a problem etickej hodnoty." *Filozofia* 56 (7): 452–462.

Kováč, Dušan. 2000. "'Slavianofili' a 'zapadníci' v slovenskom politickom myslení (Krátky historický náčrt)." En *Historik v čase a pastro*. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi, redaktita de Ivan Kamenec, Elena Mannová, kaj Eva Kowalska, 121–136. Bratislava: VEDA.

Kowalská, Eva. 2004. "Patriotizmus a národné vedomie v osvietenstve." *Slovenská literatúra* 51 (4): 249–259.

———. 2011. "La Klerismo kaj la Komencoj de la Moderna Slovaka Nacio." En *Slovakio en Historio*, redaktis Mikuláš Teich kaj Dušan Kováč, 87–100. New York: Cambridge University Press.

Lajčiak, Ján. 1994. *Slovensko a kultúra*. Bratislava: Q 111.

Landa, Ivan, kaj Jan Mervart. 2017. *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*. Praha: Filosofia.

Lipták, Ľubomír. 1998. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligramo.

Miskolczy, Ambrus. 2011. "Povedomie Hungarus v 19. Storočí." *Historický časopis* 59 (2): 215–240.

Nešpor, Zdeněk R. 2008. *Ne/náboženské naděje intelektuálů: Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha: Scriptorium.

Olšáková, Doubravka. 2014. *Věda jde k lidu: Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. Století*. Praha: Akademie.

Roguľová, Jaroslava. 2013. *Slovenská národná strana 1918–1938*. Bratislava: Kalligramo.

Rychlík, Jan. 1997. *Češi a Slováci ve 20. Století. (1.sv.) Československé vztahy 1914–1945*. Bratislava: Academia Electronic Press.

Sivíčková, Jana. 2016. "Myslenie Andreja Siráckeho v kontexte spoločenského diania v 50. a 60. rokoch 20. storočia." *Studia Policica Slovaca* 9 (2): 42–49.

Tížik, Miroslav. 2011. *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. ———. 2015a.

"Religio kaj la Ŝtato post la Falo de Ŝtata Socialismo en Centra kaj Orienta Eŭropo." En *Religia Diverseco Hodiaŭ: Spertante Religion en la Nuntempa Mondo*, Volumo 3: *Religio Transformanta Societojn kaj Sociajn Vivojn*, redaktite fare de Jean-Guy Goulet, 169–202. Santa Barbara, CA: Praeger.

Slovakio kiel lando sen ateismo 283

- . 2015b. "Luktadoj por la Karaktero de la Romkatolika Eklezio en Ĉeĥoslovakio 1948-1989." *Eurostudia: Revue Transatlantique de Recherche sur l'Europe* 10 (1): 51–73.
- . 2016. "Poĉiatky inštitucionalizovanej sociológie náboženstva a prvý reprezentatívny výskumu religiozity obyvateľov Slovenska." *Sociológia – Slovaka Sociologia Revuo* 48 (5): 500–538.
- Tížik, Miroslav, kaj Ľubomír Sivák (eds.). 2019. *Svetonázorové dilemy, ateizmus a náboženská viera na Slovensku*. Bratislavo: Sociologický ústav SAV.
- Václavík, David. 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Eldonado.
- Vašečka, Félix (red.). 1983. *Slovník vědeckého ateizmu*. Bratislavo: Slovenská akadémia vied, Ústav vedeckého ateizmu.

TTT-paĝoj kaj elektronikaj fontoj

- Demokratio kaj Civitanoj en Slovakio 2014 (DOS 2014). Alirita la 23-an de majo 2017, http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2014003.
- Matica slovenská. nd Alirita la 10-an de novembro 2017. <http://matica.sk/o-matici-slovenskej/historia-matice-slovenskej/>.
- Slovaka Arkivo de Sociaj Datumoj. nd Alirita la 10-an de novembro 2017. <http://sasd.sav.sk>.

13 Ateismo en la kunteksto de la sekularigo kaj malsekularigo de Ukrainio en la 20-a jarcento

Anna Mariya Basauri Ziuzina
kaj Oleg Kyselov

Enkonduko

"La ukrainoj estas tre religiemaj homoj" estas famkonata mito, kiun la sovetiaj ateistoj provis batali, anstataŭigante ĝin per alia mito, "La ukrainoj havas malnovan tradicion de liberpenso, antiklerikalismo kaj ateismo". La vero kuŝas intere. La historio de ukraina intelekta penso enhavas ankaŭ liberpensulojn kaj ateistojn. Ĉu tiu ĉi penso tamen influis ordinarajn homojn kaj kamparanojn? La protestoj de kamparanoj kontraŭ grekatolika pastraro en okcidenta Ukrainio komence de la 20-a jarcento alportis ilin ŝanĝi sian alligitecon (al ortodokseco), sed ne forlasi religion.

Taksi la realan nivelon de ateisma kredo antaŭ la sovetia regado en Ukrainio estas misio neebla. La censo de la Rusa Imperio ne montris la nombron de nefiliigitaj personoj ĉar religia identeco egalas al etna: rusoj laŭsupoze estis ortodoksaj, judoj – judoj, tataroj – islamanoj ktp. La samon oni povas diri pri la reala dinamiko, de la kreskanta nombro da nekredantoj en sovetia Ukrainio. Unue, ne estis enketoj pri religieco en tri jardekoj (de 1933 ĝis la komenco de la 1960-aj jaroj) (Молчанов 1970, 189). Eĉ la rezultoj de pliaj enketoj ne povas ricevi fidon (Еленський 2002, 183): ili neniam estis publikigitaj plene, kaj la akademiuloj nur uzis la nombrojn kiuj konfirmis la sekularigan procezon. En 1961, la Komunista Partio de Alberto publikigis dekreton kontraŭ la falsado de statistikaj datumoj, sed ĝi ankoraŭ ekzistis ĉie ĉirkaŭ Sovetunio. Ankaŭ, la civitanoj ofte kaŝis siajn kredojn. Ni povas ankaŭ malfidi la nombron de nekredantoj en sendependa Ukrainio ĉar ne estas laŭmode esti ateisto; oni konsideras pli bone esti religia aŭ almenaŭ havi ian religion identecon. En la 1990-aj jaroj, post kiam Ukrainio akiris sian sendependecon, okazis nacia reviviĝo, same kiel religia, ĉar la nacia identeco de la ukrainoj estis proksime ligita al ortodokseco en la centra kaj orienta partoj de Ukrainio kaj al grekatolikismo en la okcidenta regionoj.

Ateismo estas nuntempe rilata al la sovetia pasinteco, kiu estas negative perceptita en la kolektiva memoro de la plimulto de ukrainoj.

Antiklerikalismo kaj ateismo en la ukrainaj landoj en la malfruaj 19-a kaj fruaj 20-a jarcentoj La

disvastigo de la kontraŭeklezia kaj antiklerikala dispozicio ne estis ĉiam asociita kun la disvastigo de specifaj filozofiaj aŭ politikaj ideoj. Ne ĉiuj protestoj kontraŭ certa konfeso kreskis al sekularigado aŭ ateismaj movadoj; ili foje eĉ kaŭzis novajn movadojn ene de religioj (ekz., la reformacio). Antiklerikalismo estis movado kontraŭ eklezia dominado en la publika sfero, sed ne kontraŭ religio kiel tia. En la antaŭa Sovetunio, la kontraŭklerikalaj ideoj ofte estis asociitaj kun marksisma filozofio. Leonid Heretz skribis, "la rompo kun tradicia religieco venis unue, kaj "Komunismo" estis simple rimedo por esprimi ĝin" (2015, 155).

Sekulara kontraŭreligia liberpensado kaj ateismo komencis esti videbla fenomeno inter ukrainaj intelektuloj en la malfrua 19-a jarcento. Kelkaj eminentaj ukrainaj verkistoj, publicistoj kaj pensuloj dividis kontraŭekleziajn, antiklerikalajn kaj ateismajn sentojn, inter ili Mykhailo Dragomanov (1841-1895), Mykhailo Pavlyk (1853-1915), Ivan Franko (1856-1916), Pavlo Hrabovsky (1864-1902).), Mykhailo Kotsiubynsky (1864-1913), Lesja Ukrainka (1871-1913) kaj aliaj (vd. Головаха 1987, 240-249).

La plej produktiva inter ili estis Ivan Franko, kiu povas esti rigardita kiel unu el la fondintoj de religiaj studoj en Ukrainio (Колодний 2013). Kiel liberpensulo, li estas konata pro sia kritiko de la katolika pastraro. Dum la sovetia periodo, Franko estis rigardita kiel ateisto: lia mondkoncepto kaj filozofio estis iom materiismaj. Antaŭ lia morto, Franko rifuzis konfesi, kaj la klerikalaj aŭtoritatoj malpermesis la kondukadon de religia entombigo por li, kvankam tiu malpermeso ne estis observita (Головаха kaj Гром'як 1987, 266).

Opozicio inter scienco kaj religio estis tipa por Franko. Scienco esploras nur la realan naturan mondon kaj havas nenion komunan kun la supernatura (Франко 1986c, 32). La batalo por la vero estas la batalo kontraŭ religio kaj kredo: "Pli da scienco – malpli da fido, ĉar scienco ne estas fido, sed dubo, kritiko; pli senfida scienco" (Франко 1986b, 124). Franko kredis ke kiam scienco fariĝos la centra principo de historio, religio malaperus. Li kontraŭbatalis la instruadon de religio en lernejoj kaj insistis ke la kultado devus esti privata, ne publika, afero (Франко 1986a, 164).

En famkonata scienca verko Biblejne opovidannya pro "Stvorennaya svitu" v svitli nauky (Biblia Rakonto pri la "Kreado de la Mondo" en la Lumo de la Scienco, 1905), Franko skribis pri la diferencoj inter modernaj sciencaj datumoj, precipe darvinismo kaj arkeologio, kaj la biblia koncepto de mondkreado; ankaŭ li prezentis la problemon de la aŭtoreco de la Pentateŭko (Франко 1982, 273-274).

Modernaj historiistoj ne deziras etikedi Frankon kiel ateisto (vidu Музичка 2007; Захара 2012). Ili preferas nomi lin agnostikulo pro liaj ideoj

286 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov ŝanĝiĝis iom

post iom de kristana idealismo al pozitivismo, raciismo kaj fine al socialismo. Franko ne volis detrui la eklezion kaj religion sed sekularigi la socion mem, apartigante eklezion de ŝtato, privatigi religion ktp. Estante la gvidanto de la Ukraina Radikala Partio, li transiris de kritiko de pastraro al pli modera aŭ konservativa aliro. , kiu garantius al lia partio la subtenon de kelkaj klerikoj kaj eventuale ilia parokanaro (Медвідь 2017).

Alia grava persono inter ukrainaj liberpensuloj en tiu tempo estis Lesya Ukrainka. Franko kaj Ukrainka konis unu la alian persone kaj diskutis siajn politikajn opiniojn. Unu el ŝiaj plej gravaj verkoj estas la manlibro Starodavnya istoriya skhidnykh narodiv (Ancient History of Eastern Peoples, 1918), en kiu ŝi faris grandan raporton pri la historio de antikvaj popoloj. Ukrainka atentis la temon de originoj kaj la evoluo de religio kun tute racia menso (Українка 1918, 8).

Ukrainka kredis ke religio estas produkto de homa, ne dia, aktivado; religioj iom post iom progresas kaj evoluas:

Oni devas memori, ke ĉiuj kredoj estis kreitaj ne samtempe, sed tre malrapide. Tial la kredo de la bramanoj, plie disvolvante siajn panteismajn ideojn, venis al budhismo, kaj tiam la bramanoj estis malamikaj kun la budhanoj. Ĉar nur unu parto de la homoj evoluis en sia kredo ĝis nun, ke ĝi atingis budhismon, sed la ceteraj restis kun pli malnova brahmanismo.

(Українка 1918, 37)

La intrigoj de kelkaj el la dramecaj verkoj de Ukrainka okazas en la frua kristana periodo: ekzemple, V katakombakh (In the Catacombs, [1905] 1976), Rufin i Pristsilla (Rufin kaj Priscilla, [1910] 1976) kaj Advokat Martian (Advokato). Marsano, [1911] 1977). La ĉeffiguroj estas ateistoj, liberpensuloj kaj skeptikuloj kiuj pridubas la kristanan doktrinon. Ukrainka priskribas "la perditan kristanisman", ankoraŭ ne instituciigitan religion, sen strikta hierarkio de potenco: la samideanaro de Kristo de egaluloj (Забужко 2014, 194). Modernaj akademiuloj havas dubojn ĉu Lesya Ukrainka estis ateisto, kvankam, surbaze de kelkaj el ŝiaj frazoj, sovetiaj esploristoj faris tian konkludon (Олексюк 1958). Ŝi havis ambivalentan sintenon, ekzemple, al spiritismo, kiun ŝi nomis "duon-amuziĝo", "duonmalsano" kaj "duon-ĉarlataneco". Ŝi opiniis ke ĝi povus helpi estontan sciencan, aparte psikologian, simile al alĥemio, kiu pozitive influis la progreson de kemio pli frue en historio.

En iu momento, Lesya Ukrainka konfesis: "Mi kredas je nur unu spirito, tiu, kiun Heine laŭdis en sia Bergidylle, kaj tiu, kiu estis servita de la plej elstaraj homaj animoj. Kaj ĉi tiu kredo sufiĉas por mi" (Українка 1978). Heine skribis pri la Sankta Spirito, estante sin kontraŭtrinita.

La kontraŭklerikala leĝaro kaj kontraŭreligia politiko de la 1930-aj jaroj La

Rusa Revolucio de 1917 reklamis kontraŭklerikalajn ideojn inter la homoj ne nur en Orienta Ukrainio, parto de la Rusa Imperio, sed ankaŭ en Okcidenta Ukrainio. Sovetiaj akademiuloj kutime indikis la ondon de laboristaj strikoj kontraŭ klerikalaj organizoj, la forkapton de preĝejoj fare de kamparanoj kaj la elpelon de pastroj de vilaĝoj. Estis registritaj kazoj kiam homoj rifuzis partopreni publikajn religiajn ritojn, same kiel izolajn kazojn de geedziĝoj kaj entombigoj sen religia ceremonio (Сливка et al. 1981, 15-23).

Por kompreni ĉi tiun periodon, sufiĉas koni la novan leĝaron en ĉi tiu kampo. Modernaj ukrainaj akademiuloj (ekz., Кравченко kaj Сітарчук 2005; Пащенко kaj Киридон 2004) substrekas ke la sekretaj instrukcioj por kontraŭbatalado de religio ekzistis kune kun la oficiala leĝaro dum la reguloj de Lenin kaj Stalin. La enhavo de ĉi tiuj instrukcioj kontraŭdiris la gvidliniojn de la sovetia leĝaro.

La fundamento por la ukraina leĝaro pri religio estis la Dekreto de la Provizora Laboristoj-Kamparana Registaro de Ukrainio pri la Apartigo de la Eklezio de la Ŝtato kaj Lernejo de la Eklezio, eldonita la 22an de januaro 1919. Tiu ĉi dekreto estis preskaŭ vorto- porvorta kopio de la analoga "Dekreto de Lenin" de 1918. La ĉefaj deklaroj estis apartigo de eklezio de ŝtato, libera kredo aŭ nekredo je iu religio por civitanoj, malpermeso fari iujn ajn religiajn ritojn en ŝtataj kaj publikaj institucioj, transdono de civilregistraj agoj de la eklezio al la ŝtato, apartigo de lernejo de la eklezio kaj la malpermeso de instruado de religio en lernejoj, malpermeso de devigaj (devigitaj) ekleziaj kotizoj aŭ impostoj kaj la transdono de eklezia posedaĵo al la ŝtato. (Литвин kaj Пшеничний 1973, 71-72).

En 1919, la apartigo de lernejo de la eklezio estis precizigita: malpermeso pri instruado de religia doktrino en la lernejo, forigo de religiaj simboloj kaj bildoj de universitataj regiono kaj nedeviga instruado de religiaj disciplinoj. Religiaj lernejoj kaj seminarioj estis naciigitaj kaj igitaj sekundaraj lernejoj de ĝenerala edukado. En 1922, la leĝo pri popola edukado en UkrSSR estis eldonita, deklarante ke edukado kaj edukado devus esti liberaj de iu religia influo. Sciencaj kaj edukaj institucioj estis devigitaj fari kontraŭreligian propagandon (Литвин kaj Пшеничний 1973, 84-86).

La bolŝevika ateisma propagando celis la denuncon de religio kaj la kritikon de la pastraro, sed mankis al ĝi bone pripensita plano kaj estis sufiĉe okaza kaj senefika. Plurajn jardekojn poste, tiu aliro eĉ estis kritikita fare de sovetiaj akademiuloj мем (Лобовик kaj Колодний 1991, 135). Pro la fakto ke la Ortodoksa Eklezio estis la domina konfeso en sovetia Ukrainio, ĝi iĝis la ĉefa celo de la kontraŭreligia politiko. Tiu politiko estis farita en pluraj direktoj: antaŭenigo de la eklezia skismo, forkapto de eklezia propio, fermo de preĝejoj, konfisko.

288 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov de sonoriloj,

financa premo, diskriminacio, psikologia kaj fizika premo sur la pastraro, arestoj, subpremoj kaj ekzekutoj.

En 1929, la aktiva atako kontraŭ religio inkludis la forkapton de preĝejoj sonoriloj kaj la amasfermo de preĝejoj kaj preĝdomoj. La nombro da fermitaj preĝdomoj en Ukrainio estis 46 in 1924 kaj 1925, 29 in 1926, 58 in 1927, 97 in 1928, 136 in 1929 kaj 234 in 1930 (Пащенко kaj Пащенко kaj Пащенко kaj Пащенко kaj Ки2304, н2304, ни 231-Ки204). La regiono de la fermitaj preĝejoj estis utiligitaj fare de vilaĝaj konsilioj, lernejoj kaj kluboj kaj kiel garaĝoj por traktoroj, muelejoj, stokejoj, gazeto-per redakcioj, ŝuriparejoj, dormejoj, kinejoj kaj muzeoj. Kelkaj sanktejoj estis simple detruitaj. Antaŭ la fino de 1932, pli ol 1 miliono da sanktejoj estis fermitaj, dum 8 milionoj daŭre funkciis en Ukrainio (Пащенко kaj Киридон 2004, 238-243).

La periodon inter 1933 kaj 1937 estis nomita de Stalin "la SenDia Kvinjara Plano". Dum tiu ĉi periodo, ĉiuj konfesoj kaj manifestiĝoj de religio laŭsupoze estis eliminitaj (Зінкевич kaj Воронин 1987, 1037). Dum la "decida atako" proksimume 75% ĝis 80% de preĝejoj estis ekstermitaj en Ukrainio. Komence de la 1940-aj jaroj ekzistis regionoj sen ununura funkcia preĝejo aŭ nur unu (Пащенко kaj Киридон

2004, 255, 265). Ĉiuj klerikoj kaj reprezentantoj de religiaj organizaĵoj estis rigardataj kiel malamikoj de la sovetia reĝimo (Пащенко kaj Киридон 2004, 174). Diskriminacio, permanenta ĉikano, deportadoj kaj ekzekutoj havis enorman efikon al la pastraro. Kelkaj pastroj malaprobis sian profiton (Кравченко kaj Сітарчук 2005, 149). Preskaŭ 2,000 homoj rezignis pri benefico en 1929 kaj 1930 (Зінкевич kaj Воронин 1987, 1031).

Novaj ritoj por nova vivo

Krom la persekutoj de la pastraro, la sovetiaj aŭtoritatoj ankaŭ provis anstataŭigi religiajn ritojn kaj doganon kun novaj sovetiaj.

La evoluo kaj efektivigo de novaj nereligiaj ritoj estis grava parto de la kontraŭreligia kampanjo en la 1920-aj jaroj kaj 1930-aj jaroj kaj la sovetia propagando kaj eduko komenciĝanta en la malfruaj 1950-aj jaroj kaj precipe en la 1970-aj jaroj kaj 1980-aj jaroj.

La 25an de januaro 1918, Ukrainio havis devon sekvi novan kalendaron. Religiaj festotagoj estis ekskluditaj; la semajnsistemo estis ŝanĝita, igante dimanĉojn en labortagojn kaj igante ĝin malebla festi iujn ajn religiajn okazaĵojn. Se la ukrainaj civitanoj ne obeis la instrukciojn por ornami siajn domojn per ruĝaj flagoj aŭ revoluciaj sloganoj, ili estis rigardataj kiel agantaj kontraŭ la sovetia reĝimo kaj punitaj laŭ la puna juro de la ŝtato (Келембетова 1967, 73). Ĉi tiuj ekzemploj klare montras, ke iĝi "ateisto" en sovetia Ukrainio ne estis afero de libera elekto kaj kredo, sed postvivado.

En la 1920-aj jaroj, novaj sekularaj vivocikloritoj aperis en Sovet-Unio. Tuj kiam la bolŝevikaj aŭtoritatoj malakceptis la preĝejan geedziĝan ceremonion kiel devigan kaj faris ĝin privata afero, aperis tiel nomataj ruĝaj geedziĝoj.

Ateismo en la kunteksto de sekularigo 289 Tiu ĉi

ceremonio konsistis el la aliĝo de la geedzoj en la loka klubo, gratuloj al la geedzoj de kolegoj kaj la donado de donacoj. Nova rito anstataŭigis bapton - oktyabriny aŭ zvezdiny - kies ĉefa funkcio estis nomi novnaskiton. La ceremonio estis akompanita de la samaj elementoj kiel la ruĝa geedziĝo. La plej unua oktyabriny estis tenita en Ĥarkovo en 1923 (Закович 1980, 57-58). La "ruĝa ritualismo" de la 1920-aj kaj 1930-aj jaroj tenis ŝajnan kontraŭreligian orientiĝon kaj estis spontanea. Okazis ankaŭ aliaj kontraŭreligiaj ceremonioj, ekz. Komsomola Pasko kaj Komsomola Kristnasko. Kiel ekzemplo de la populareco de ruĝaj ritoj, oni povas memori la sekvan fakton. En Poltavo, kun nur populacio de 85,000 en la aŭtuno de 1924, proksimume 1,500 ruĝaj oktyabriny, burĝaj geedziĝoj kaj entombigoj estis faritaj (Киридон 2017, 15).

Por edukaj celoj, elektitaj preĝejoj estis igitaj kontraŭreligiaj aŭ ateismaj muzeoj. Tiu iniciato originis en la dua duono de la 1920-aj jaroj kaj daŭris ĝis la fino de sovetia regado. Unu el la unuaj kaj plej konataj muzeoj estis Kyiv Pechersk Lavra. En 1930, la Ĉia-Ukrainia Kontraŭreligia-Muzeo estis malfermita sur la regiono de Volodymyrsky Cathe-dral (Зінкевич kaj Воронин 1987, 1034).

Unio de Militantaj Ateistoj kaj Komisiono por Esplorado de Religia Ideologio Ĉi tiu periodo ankaŭ

estas markita de la agado de la Unio de Militantaj Ateistoj, kiu estis fondita en Moskvo en 1925 kaj iĝis respublikana organizaĵo en Ukrainio en 1928 (Кравченко kaj Сітарчук, 2005; 168). En 1937, ekzistis 93,698 sindikatanoj en Ukrainio (Молчанов 1973, 35) kaj 16,965 ateistĉeloj tri jarojn poste (Келембетова 1967, 13). Eta kalkulo montras, ke ĉiu ĉelo nombris nur kvin aŭ ses homojn. Tamen, la unio estis sufiĉe aktiva en rekomendado de ateismo ĉie en Ukrainio. La sindikato organizis kontraŭkristnaskajn kaj kontraŭpaskajn kampanjojn, kontraŭreligiajn karnavalojn, disputojn kun klerikoj, koncertojn, ekspoziciojn, feston de novaj festotagoj (Rikolto-tago, Kolĥoza Fondaĵo-tago ktp), prelegojn pri religio kaj ateismo ktp. nomita la Young Militant Atheists estis kreita por infanoj. En 1932, ĝi nombris proksimume 700,000 membrojn en Ukrainio (Келембетова 1967, 98) ĉar tiaj kluboj estis organizitaj en preskaŭ ĉiu lernejo (Інструкція 1928, 15-16). Oni rekomendis organizi konferencojn por ke infanoj lernu pri religioj kaj ateismo, tapetojn pri ateismo, teatraĵojn kun kontraŭreligia enhavo, ekskursojn al kontraŭreligiaj ekspozicioj kaj muzeoj ktp. (І Всеукраїнський 1928, 95).

Dum ĉi tiu periodo, novaj edukaj institucioj estis organizitaj por prepari "profesiajn ateistojn", t.e. homojn, kies tasko estis rekomendi ateismon kaj batali religiajn restaĵojn. La sindikato okazigis la Tutukrainajn kontraŭreligiajn kursojn, en kiuj speciala atento estis donita al studentinoj, kiuj laŭsupoze aktive rekomendis kontraŭreligian ideologion ne nur hejme sed en la infanĝardenoj kaj lernejoj kie ili laboris. La

290 Anna Mariya Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov Sekcio de

Filozofio kaj Ateismo ĉe la Tutukrainia Instituto de Komunista Eduko, fondita en 1928, diplomiĝis 17 specialistoj pri ateismo (Келембетова 1967, 98–100). En 1929, la unuaj teoriaj kursoj pri ateismo estis instruitaj en la Instituto por Popola Eduko, Laborista Universitato kaj la Sovetia Partia Lernejo.

En majo 1927, la Komisiono por Esplorado de Religia Ideologio ĉe la Sekcio de Marksismo kaj Leninismo de la Tut-Ukrainia-Akademio de Sciencoj estis establita por fari religiostudan esploron. La taskoj de la komisiono estis la jenaj: 1) labori pri la teorio de Markso pri la originoj de religio; 2) ellabori marksisman historion de religio, precipe la historion de religioj en Ukrainio; 3) studi modernajn religiajn movadojn en Ukrainio kaj eksterlande kadre de la proleta revolucio; 4) sisteme labori pri la filozofio de ateismo kaj 5) analizi nuntempan sciencan, helpante ĝin venki idealismon kaj mekanismon (Нирчук

1930). La komisiono ankaŭ faris akademian seminarion pri ateismo, publikigis kolektitajn volumojn *Kultura y religion* (Kulturo kaj Religio, 1929) kaj *Revolutsiya i religiya* (Revolucio kaj Religio, 1930) kaj, en kunlaboro kun la Unio de Militantaj Ateistoj, laboris pri la efektivigo de kontraŭreligiaj disciplinoj en edukaj institucioj (С-ич 1929). Filozofia profesoro Myhaylo Nyrchuk estris la komisionon.

La ĉefa temo de Nyrchuk de scienca intereso estis la filozofio de ateismo. Li distingis inter tri formoj de ateismo en la eŭropa penso: 1) burĝa, 2) etburĝa kaj 3) proleta. Laŭ lia opinio, burĝa ateismo detruis la feŭdisman ideologion kaj kritikis religion sed faris ĝin el la perspektivo de la burĝaro. La burĝa ateismo preparis la terenon por la disvastigo de la scienca scio. Ĝi estis lumigado de ateismo - ateismo por la elito, sed ne por la amasoj. Kun la termino etburĝo, Nyrchuk faris referencon al la kontraŭreligiaj ideoj de Lud-wig Büchner¹ kaj Ivan Stepanov-Skvortsov², kiuj pruvis la materialismajn bazojn de religio, sed sen iuj filozofiaj argumentoj. Proleta ateismo baziĝis en dialektika kaj historia materiismo kaj klarigis la naturan fenomenon el la materialisma perspektivo. Ĝia ĉefa karakterizaĵo estis ĝia praktika apliko en ĉiutaga vivo (Нирчук 1929).

En 1929, la komisiono publikigis raporton pri sia agado. La esplordirektoj inkludis la studon de la papofico, burĝa ateismo, sciencistoj kaj religio, religio en pedagogio, ŝtat-eklezia rilato en Bizanco, Darwinismo kaj religio, personeco kaj religio en literaturo, filozofio kaj religio, metodaro por kontraŭbatalado de religio ktp. La eduka direkto celis prepari akademiulojn de ateismo, kiuj laborus en universitatoj, gvidus ateismajn seminariojn kaj publikigus ateismajn artikolojn. La agadoj de la komisiono ankaŭ inkludis publikaĵojn, prelegojn por studentoj kaj laboristoj ktp. (Хроніка 1929, 292–295).

La scienca laboro de la komisiono ĉesis kun la politikaj subpremoj en 1936, kiam la plej multaj el ĝiaj dungitoj estis akuzitaj je partopreno en trockisma terorista organizo kaj kondamnitaj al kvinjara malliberejo; iuj

estis ekzekutitaj, inter ili Nyrchuk. De 1955 ĝis 1961 kaj en 1989, ĉiuj partoprenantoj de tiu proceso estis liberigitaj de akuzo (Шаповал 2010, 503-504).

La sinteno al religio en 2-a Mondmilito kaj jardekon poste

Dum la germana okupado de la ukraina teritorio en 2-a Mondmilito, la religia vivo estis renovigita. Laŭ enketo en 1942, 99.9% de la Kieva populacio deklaris ke ili estis kredantoj (Зінкевич kaj Воронин 1987, 1051). Tiun saman jaron, la Unio de Militantaj Ateistoj dissolvis ĝian agadon, kio estas elokventa pruvo de la ŝanĝo en la religia politiko de Stalin. Kvin jarojn poste, tamen, nova organizaĵo estis kreita sur la sindikata bazo: la Societo por la Cirkulado de Politika kaj Scienca Scio, kiu en 1963 estis renomita la Societo Znannya (Scio). Unu speciala direkto de ĝia agado estis reklami ateisman scion publikigante sciencajn kaj popolan literaturon kaj donante publikajn prelegojn.

La sovetia reĝimo ekspluatis famajn verkistojn kaj leterulojn kiel propagandistojn, inter ili Yaroslav Halan (1902–1949). Li estis naskita en Lvivo al grekatolika familio. Dum iom da tempo en sia infanaĝo, li vivis en Rusio, kie li ekkonis la ideojn de Lenin kaj la nuntempan rusan literaturon. Kiam okcidenta Ukrainio estis ligita al la sovetia Ukrainio, li laboris por la popularaj gazetoj Vilna Ukrajina (Libera Ukrainio), Pravda Ukrajiny (Vero de Ukrainio) kaj Radyanska Ukrajina (sovetia Ukrainio), estante fama pro siaj pamfletoj kontraŭ Katolikismo kaj la Uniato. Preĝejo. Tiu literaturo preparis la fonon por la likvido de la Greka Romkatolika Eklezio, kaj sovetinstancoj observis la reagon de la populacio al tiuj publikaĵoj singarde (vidu Bociurkiw 1996, 107-113). Li akuzis la metropolanon Andrey Sheptytsky kaj la Grekkatolika Eklezion je kunlaboro kun Faŝismo kaj burĝa naciismo (signifante ĉefe kunlaboro kun la Ukraina Insurgent Army). Ili estis proklamitaj kiel malamikoj de komunista socio (Галан 1953a, 286). En liaj pamfletoj, Na sluzhbi v Satany (At Satan's Service , [1948] 1953b) kaj Ti, shcho vyyshly z t'my (Those Who Walked Out of Darkness, [1948] 1953d), Halan priskribas Vatikanan internacian politikon direktitan kontraŭ demokratio kaj antaŭenigante Faŝismon kaj imperiismon. Samtempe, ortodokseco estas montrita kiel indiĝena ukraina tradicio. En 1949, Pio la 12-a ekskomunikis Halan de la eklezio, kaj en respondo, la sovetia verkisto publikigis la pamfleton Plyuyu na papu (I Kraĉas sur la papo, [1949] 1953c), kiu estis unu el liaj lastaj verkoj.

La 24an de oktobro 1949, Halan estis murdita en sia loĝejo. La oficiala versio de la kialo de lia morto estis ke li estis murdita fare de ukrain-ianaj naciistoj, kvankam modernaj akademiuloj argumentas ke ĝi eble estis laŭ la ordo de la KGB (Генера 2007, 111). La kontraŭ-katolika ĵurnalismo de Halan iĝis modelo por ukraina ateisma literaturo. Ĉiuj liaj posteuloj, skribante pri la Greka Romkatolika Eklezio, uzis liajn esprimojn kaj difinojn kiel

292 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov kliŝoj eĉ en

siaj akademiaj eldonaĵoj. Ili pruntis el liaj verkoj la bildon de tiu ĉi eklezio kiel ideologia malamiko de la komunista ideo kaj kiel malamiko de la ukraina popolo ĝenerale. La nomo de Halan ricevis al sociaj kaj politikaj kluboj en okcidenta Ukrainio.

Instituciigo de scienca ateismo

La akcelo kaj instituciigo de scienca ateismo kiel scienca disciplino kaj areo de esplorado daŭris en la unuaj jaroj post WWII. La dokumentoj de la Komunista Partio "Pri gravaj problemoj en scienca kaj ateisma propagando kaj pri rimedoj por ĝia plibonigo" (1954) kaj "Pri eraroj en la kurso de scienca kaj ateisma propagando inter homoj" (1954) (vidu Литвин kaj Пшенич7ний, Пшенич 47-57) postulis intensigo de kontraŭreligia propagando kaj ateisma edukado. Ukrainio iĝis la unua Sovetunia respubliko se temas pri establi Fakon de la Historio kaj Teorio de Ateismo en Taras Shevchenko Kyiv State University en 1959. Antaŭ tio, la disciplino Enkonduko al Scienca Ateismo estis enkondukita en la edukaj planoj de ĉiuj pli altaj instruejoj. En 1957 kaj 1959, la eduka programo Enkonduko al Ateismo estis ellaborita kaj iĝis la bazo por la tut-Sovetunia programo Enkonduko al Scienca Ateismo (1962). La unua estro de la menciita departemento, Volodymyr Tancher³, verkis la manlibron Osnovy ateyizmu (Basics of Atheism 1961) kaj la antologion Pytannya ateyizmu (Questions of Atheism 1962). La manlibro konsistis el ses ĉapitroj: "Marksisma Ateismo: La Plej Alta Formo de Ateismo", "Originoj de Religio", "Judaismo", "Moderna Kristanismo", "La Radikala Opozicio Inter Scienco kaj Religio", "Religio kaj la Ŝtato" kaj "La Marks-Leninisma Partio kaj Religio". La lasta ĉapitro finiĝis per alineo pri la propagando de scienca ateismo, kiu povus esti efektivigita per prelegoj, temaj vesperoj, FAQ-vesperoj, legogrupoj de popularsciencia literaturo kaj diskutoj kun kredantoj (Танчер

1961, 331-338).

La sekcio studis la originojn de religio, la kialojn de religiaj supervivoj, la opozicion inter scienco kaj religio kaj la kritikon de religia ideologio (Матеріали 1967, 130-138). La sekcio dungis studentojn por pridubi homojn ĉie en la respubliko en sociologiaj enketoj.

Tiuj ĉi enketoj montris, ke, eĉ malgraŭ tio, ke multaj respondantoj diris, ke ili ne estas religiaj, ili ne kredis je Dio kaj tiel plu, ili ankoraŭ baptis siajn infanojn, havis ikonojn hejme kaj festis religiajn festojn.

Sekcioj de scienca ateismo estis establitaj en ОМ Horkiy Kyiv Pedagogical Institute kaj Lviva Ŝtata Universitato en 1964 (Козачишин 1973, 145-146).

La Sekcio de Scienca Ateismo de la Instituto de Filozofio de la Akademio de Sciencoj de UkrSSR estis establita en 1957. Dum pli ol 30 jaroj, akademiuloj de la sekcio esploris la sekvajn problemojn: sociaj faktoroj de la kadukiĝo de religia konscio, religio kaj

ateismo en la kunteksto de kultura progreso, sovetiaj ritoj, kritiko de moderna religia filozofio kaj teologio, religio kaj scienca kaj teknika revolucio. La fakaj oficistoj faris propagandajn prelegojn, verkis publicistajn artikolojn al sovetiaj gazetoj kaj publikigis konsiderindan nombron da popularsciencaj broŝuroj. Tiun sekcion gvidis fakulo pri malnovgreka filozofio kaj Liberpensulo Arsen Avetysyan (1958–1963), esploristo pri religieco de sovetiaj homoj Anatolij Yeryshev (1963–1969), esploristo pri modernigo de religio kaj teoriisto de ateisma edukado kaj kontraŭpropaganda Oleksiy Onyshchenko (1969–1978), fama marksisma filozofo de religio Yevgraf Duluman (1979–1982) kaj esploristo de religia konscio Borys Lobovyk (1982–1984). En 1984, la sekcio estis reorganizita en la Sektoron de Teoriaj Temoj de Scienca Ateismo, kiu estis gvidita fare de Lobovyk ĝis 1989. De 1989 ĝis 1990, la sektoro estis renomita la Sektoro de Filozofiaj kaj Mondrigardaj Temoj de Religio kaj Ateismo kaj estis gvidita de teoriisto de ateismo kaj fama akademiulo de la religia historio de Ukrainio, Anatolij Kolodnyi. La sekvaj kolektivaj monografioj reflektas la esploraktivecon de la fakulo: Religia Adapto kaj Ateista Edukado (1965), Pri la Karaktero de Nunaj Sektaj Kredo (1968), Spirita Kulturo kaj Religio (1972), La Ideologia Krizo de Religio kaj Religia Mod-ernismo (1974), Atheism and Cultural Progress (1977), The Scientific and Technical Revolution and Formation of an Atheist Worldview (1980), A Critique of the Philosophical Anthropology of Religion (1985), Orthodoxy and Modernity (Filozofia kaj Sociological Analysis) (1988).) kaj Kulturo. Religio. Ateismo (1991).

La Ivano-Frankivsk-Sekcio de Scienca Ateismo de la Instituto de Filozofio ekzistis ekde 1969. La establado de tiu sekcio estis ĉefe temigis ideologiajn taskojn. Tiu sekcio helpis lokajn partcentrojn en studado de religieco kaj aranĝado de ateismaj okazaĵoj (AIP 1). La primara esplordirekto de la sekcio estis identigita kiel "la studo de sociologiaj problemoj por venkado de religiaj restaĵoj" (AIP 2). La arkivaj materialoj konfirmas, ke la departemento kaj ĝiaj oficistoj ludis esencan rolon en la ateisma agado de la Ivano-Frankivsk-regiono. La esplorplanoj kaj ĝia agado estis kunordigitaj kun la partia aparato kaj estis efektivitaj sub ilia promocio (AIP 3). Dum la 20 jaroj de sia ekzisto, la departemento realigis esplorprojektojn pri la studo de religieco kaj religia konscio, ellaborado de la metodiko de ateisma edukado kaj ĝia ligo al internacia kaj morala edukado, problemoj de la ellaborado de sovetiaj ritoj kaj greka. Katolika klerikismo.

En 1983, la sekcio de scienca ateismo provizis la Ivano-Frankivsk regionan komisionon de la Komunista Partio de Alberto per enketo implikanta preparan analizon de la sociologiaj enketdatenoj (SAIFR 1). La enketo deklaris ke la sekcio faris la esploradon de la fakta religia nivelo en 1970, kaj la enketo de 1983 registris kvantan.

294 Anna Mariya Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov

ŝanĝiĝas kaj elmontris "la tendencon al evoluado de la spirita mondo de la kredantoj sub la influo de la ŝanĝoj en specifaj vivkondiĉoj, la efikecon de la scienca kaj ateisma edukado kaj la stato de la publika opinio pri la demandoj. de ateismo kaj religio" (SAIFR 2). La enketo determinis ke la fakta religieca nivelo estis 35% (SAIFR 2). Tial, la enketo postulis la evidentecon de la sekularigadprocezo: iom post iom malaperanta religio kaj ĝia ekskludo de la konscio kaj vivo de civitanoj, konstanta inklino al nekredemo de homoj trafitaj de la sovetia ideologio (SAIFR 3). Oni distingas la jenajn grupojn: kon-konvinkitaj ateistoj, nekredantoj, tiuj indiferentaj pri religio kaj ateismo, tiuj ŝanceliĝantaj inter kredo kaj nekredemo kaj fanatikaj kredantoj (SAIFR 4). La uzo de ĉi tiu tipologio havis aplikatan valoron; la enketo montris la neceson de diferencigita aliro al la ateisma edukado de malsamaj grupoj de civitanoj, depende de ilia sinteno al religio kaj ateismo (SAIFR 5). Evidentiĝas en ĉi tiu ekzemplo, ke la sociologiaj enketoj estis faritaj ne nur por kontentigi sciancan intereson, sed kun praktika celo: batali kontraŭ la religieco de civitanoj per planita kaj sistema ateisma edukado.

Ĉiuj tiuj ateismaj institucioj manovris inter reala filozofia kaj sociologia esplorado unuflanke kaj ideologia propagando aliflanke. Kelkaj fakuloj, kiuj laboris dum la sovetia periodo kaj laboras nun en la kampo de religiaj studoj diris en privataj intervjuoj kaj kon-versacioj, ke estis situacioj en kiuj la rezultoj de la sociologia enketo kontraŭdiris la komunisman ideologion, kaj tial, tiuj rezultoj estis kaŝitaj. de la publiko (Йолон 2016; Онищенко 2017).

La strukturo de scienca ateismo ampleksis tri partojn: marksismaj religiaj studoj, ateismaj studoj kaj teorio de ateisma edukado (Танчер 1985, 100; Cayx 1988, 53-55). La analizo de la tema specialiĝo de 18 sciencaj kaj edukaj subsekcioj, laborantaj en la kampo de scienca ateismo en 1980 (CSA 1), pruvis, ke preskaŭ egala atento estis donita al problemoj de marksismaj religiaj studoj (kun la signifo kritika studo de religiaj doktrinoj kaj sociologia enketo de religieco) kaj teoriaj kaj metodikaj aferoj de ateista edukado kaj propagando. Malpli atento estis pagita al la ellaborado de la teorio de ateismo.

Modernigo de religio de la perspektivo de scienca ateismo

Inter malsamaj religioj, scienca ateismo temis plejparte pri kristanismo, plejparte ortodoksa kristanismo kaj, en pli malgranda grado, Katolikismo kaj Protestantismo. La studo de ortodoksa kristanismo intensiĝis ĉe la sojlo de la jarmildatreveno de la enkonduko de kristanismo en Kyiv Rus. Katolikismo estis alloga pro du kialoj: modernaj katolikaj teologio kaj filozofio (novtomismo, novaŭgustinismo kaj koncepto de Chardin) kaj la Greka Romkatolika Eklezio. La tekstoj dediĉitaj al la

estis pli de ideologia ol scienca kaj scienca karaktero.

La samon oni povus diri pri protestantismo, ĉar grekkatolikoj, pentekostalistoj, adventistoj kaj precipe Atestantoj de Jehovo estis konsiderataj same danĝeraj kaj kontraŭsovietiaj elementoj. Protestantaj grupoj estis tradicie rigardataj kiel "sektoj", propagandante fanatikecon, ĉar iliaj anoj estis pli religiemaj ol la ortodoksaj kredantoj, kaj ili havis religian instigon por sia agado. Pro ligo de la protestantoj (precipe la Atestantoj de Jehovo) al iliaj religiaj centroj ekster Sovetunio, ili estis rigarditaj kiel agentoj de burĝa imperiismo. La studo de aliaj religioj estis malforta. Ekzistis, ekzemple, libroj eldonitaj kaj tezo pri judismo defendita (vidu Басаури Зюзина 2017, 212–217), sed la plej multaj el ili ne havis seriozan sciencan valoron.

Unu el la ĉefideoj en scienca ateismo estis la konstanta sekularigo de sovetia socio, kiu estis reklamota fare de ateisme orientitaj akademiuloj de religio. La studo de religio egalas la esploradon de "religiaj restaĵoj". Ĝis la mezo de la 1980-aj jaroj, marksistoj konstante tenis la vidon ke religio estis en krizo ĉie en la mondo, precipe en Sovet-Unio. La reago de religio al tiu ĉi krizo estis ĝia modernigo. Estas grave kompreni ke, ĉar scienca ateismo laŭsupoze estis parto de marksisma filozofio, ĝi studis la religian konscion priskribitan de nuntempaj religiaj filozofoj (filozofoj-idealistoj) kaj teologoj kaj ordinara religia konscion ankaŭ.

Skribante pri nuntempa kristana teologio, ukrainaj akademiuloj prezentis ĝin kiel unu el la aspektoj de modernigo de religio. Sciencaj ateistoj precipe atentigis la modernigan tendencan de la deturniĝo de teismo al deismo kaj panteismo. Samtempe, la sinteno al ĉi tiuj du instruoj estis ambivalenca. Unuflanke, oni rekonis, ke deismo kaj panteismo iam ludis progreseman rolon en la historio de homa penso: ili subfosis la bazojn de kristanismo. Nun, tamen, laŭ sciencaj ateistoj, teologoj uzis deisman kaj panteisman ideon por interesi ordinarnajn kredantojn. Surbaze de la sociologiaj enketdatenoj, sovetiaj akademiuloj pruvis ke ordinarnaj kredantoj emis direkte al panteismaj kaj deismaj ideoj (Онищенко 1977, 205-207). La korelacio inter teologio kaj ordinara religia konscio ankaŭ estis temo por pripensi. La modernigo de teologio estis konsiderata legitimita per la ŝanĝo en la konscio de ordinarnaj kredantoj, kiuj estis influitaj de sociaj ŝanĝoj en sovetia socio (Бондаренко 1989, 90–91).

La centra tendenco en kristana teologio, precipe en ortodoksa kristanismo, estis la proklamita ŝanĝo de teocentrismo (kvankam ĝi ne estis malaprobata) al antropocentrismo, aŭ de la problemo de rilatoj inter dio kaj homo al rilatoj inter homo kaj homo. Ĉi tiu ŝanĝo en teologio estis klarigita per la fakto, ke teologoj devis pruvi la partoprenon de kredantoj en sociaj agadoj (Лобовик 1985, 34–35). Sciencaj ateistoj kredis ke tiu partopreno estis kaŭzita de masiva socia transformo (signifante ĉefe la disvastiĝon de legopovo kaj eduko,

296 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov industriigo

kaj urbanizado, kiu estis ligita al marksisma ideologio kaj la dominado de la Komunista Partio en la lando). Teo-logianoj supozeble ellaboris la koncepton de kristano servanta la mondon por montri la partoprenon de kredantoj en la socia vivo kaj doni al tiu partopreno religian signifon. Efektive, teologoj faris ĉion ĉi, laŭ sciencsciencaj ateistoj, ĉar ili volis reveni kaj intensigi sian influon sur ordinaraj kredantoj (Бондаренко 1989, 104).

Ĝenerale, la modernigo de rusa ortodokseco estis asociita kun la ŝanĝo en la sovetia politiko direkte al ortodokseco, la formado de la lojala pozicio de la eklezio direkte al Sovetunio, kiu okazis dum WWII. Laŭ popola penso, la modernigo de teologio komenciĝis en la malfruaj 1950-aj jaroj kaj fruaj 1960-aj jaroj, kiam novaj kredantoj aliĝis al la eklezio, kaj la fina legitimiĝo de tiu procezo okazis en 1971 ĉe la Rus-sian Ortodoksa Eklezio loka konsilio. La moderniga procezo estis influita ankaŭ de eksteraj faktoroj: ekzemple, eklezia partopreno en la ekumena movado. Sciencaj ateistoj ofte skribis pri la ŝanĝoj en la dogma parto de teologio (ekz., Лобовик 1988, 37-38), sed neniu el ili donis specifajn citaĵojn aŭ ekzemplojn. Tiuj el ili, kiuj pli profundigis en la problemon, estis fine devigitaj skribi ne pri la dogmaj ŝanĝoj, sed pri la parta reinterpretado de la doktrino.

Ĝenerale, la modernigo de kristana teologio estis konsiderita iom ambivalente. Unue, ĝi estis tradicie taksita negative ĉar ĝia celo estis konservi religion "flose", poriel influi kredantojn. Due, la modernigo estis taksita pozitive (precipe ortodoksa teologio), ĉar la ŝanĝoj en teologio viviĝis per sociaj ŝanĝoj kaj iuj "ĝustaj" ideoj eniris ĝin.

La kampanjo kontraŭ "religio en persono"

En la 1950-aj jaroj, Sovetunio ne plu oficiale "batalis kontraŭ persono en religio, sed kontraŭ religio en persono" (Стоцький 2008, 187).

La kontraŭreligia politiko de Ĥruŝĉov celis malpliigon de la nombro da religiaj komunumoj. Monaĥejoj estis fermitaj, handikapitaj monaĥoj estis proponitaj al flegejoj, kaj tiuj kapablaj labori devis trovi sin laŭleĝan laborejon. Komence de la 1950-aj jaroj, ekzemple, en la Terno-pil-regiono (kiu aliĝis al Sovetia Ukrainio nur post la dua mondmilito), ekzistis kvin funkciaj monaĥejoj, sed fine de 1959, la sola funkcia monaĥejo estis Pochayiv. Lavra, kiu funkciis dum la tuta sovetia periodo (Стоцький 2008, 364).

En la 1950-aj jaroj kaj 1960-aj jaroj, kampanjo por la forigo de religiaj simboloj de publikaj lokoj estis farita en okcidenta Ukrainio. Ili precipe per-tenis ŝtonajn statuojn de la Virgulino Maria, krucojn kaj malgrandajn kapelojn. La plenrajta en religiaj aferoj de Ivano-Frankivsk-regiono raportis, ekzemple, ke en 1961 kaj 1962 estis 4,000 krucoj kaj 450 kapeloj malkonstruitaj aŭ movitaj (Стоцький 2008, 279).

disvastiĝis por pastroj kaj religiaj aktivuloj "malreligi religion". Ateisma propagando uzis tiujn rezignon; ili estis kolektitaj kaj publikigitaj. Unu el la plej famkonataj ekzemploj en Ukrainio estis la kazo de Yevgraph Duluman, ThD (1957), profesoro en Samara Theological Seminary. Duluman poste iĝis aktiva ateisto, studentiĝis ĉe la filozofia fakulo en Kyiv State University kaj iĝis profesia scienca ateisto. Li laboris ĉe la Sekcio de Scienca Ateismo ĉe Kyiv Pedagogia Instituto kaj tiam ĉe la Sekcio de Scienca Ateismo ĉe la Instituto de Filozofio (AIP 4).

La plej populara libro de Duluman estas Ideya boga (La Ideo de Dio, 1970) publikigita en Moskvo. La aŭtoro refutas la argumentojn de la ekzisto de Dio, konsideras teodikecon, rilaton de la atributoj de Dio kiel absolutan liberecon kaj absolutan inteligentecon, ĉiopovon kaj kompatemon. Duluman indikas la kontraŭdirojn en kristana teologio, tiel argumentante ke la ideo de dio estas absurda. Alia el liaj libroj estas pli akademia kaj estas titolita Religiya yak social'no-istorychnyi fenomen (Religio kiel Socia kaj Historia Fenomeno, 1974), publikigita en Kyiv. Traktante gamon da temoj, la aŭtoro ankaŭ skribas pri la estonteco de religio. Duluman kritikas la okcidentan futurologion de religio, kiu supozas ke nova universala religio aperos en la estonteco sur la fundamento de la antaŭaj formoj de religio uzanta modernan sciencon. Kvankam la cititaj okcidentaj futurologoj skribis pri tutmonda, ekumena religio, Duluman, kontraste, donis realajn ekzemplojn, kiel ekzemple Meher Baba, kiu laŭsupoze havis mensmalsanon. Duluman deklaris ke sektoj kaj sektoj ne estis novaj religioj, sed nur modifoj de la malnovaj. Tiuj ĉi sektoj kaj sektoj ne povis kontentigi la bezonon de nova religio. La kapitalismaj socioj do ankoraŭ uzis la malnovajn religiajn tradiciojn, kiuj servis al la interesoj de la burĝaro.

La proletaro bezonis neniun religion. Ĝi likvidis siajn sociajn radikojn. Marksismo estis konvinkita ke religio malaperos sed ne sciis la precizan tempon de tiu malapero. Scienca ateismo devus antaŭenigi la superadon de religia supervivo. La ideologia laboro de scienca ateismo devus sekve inkluzivi malkovron de la socia rolo de religio, montrante ĝin kiel nelogika kaj absurda, donante sciencajn klarigojn por diversaj aspektoj de la religia vivo. Citante la sociologiajn enketdatenojn, Duluman (Дулуман 1974, 247) asertis ke la ideologia laboro antaŭenigis la fremdiĝon de sovetiaj civitanoj de religio.

Kulturo je servo de ateisma propagando La ateisma

propagando uzis ĉiujn disponeblajn metodojn por influi la mensojn de la homoj: oni filmis popularajn sciencajn kontraŭreligiajn filmojn, kaj filmaj filmoj kaj literaturo inkludis kelkajn ateismajn motivojn. Radio- kaj televidprogramoj estis produktitaj, teatraĵoj estis dediĉitaj al taŭgaj temoj, fakaj ĵurnaloj kaj serioj de gazetartikoloj estis publikigitaj, laboristoj faris kontraŭreligiajn standojn kaj afiŝojn, propagandistoj faris prelegojn kaj

298 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov lernejoj

instruistoj estis devigitaj emfazi ateismajn kaj antiklerikalajn aspektojn en natursciencoj kaj homaraj fakoj. Seminarioj, kursoj kaj eĉ ateismaj fakoj kaj universitatoj instigis propagandistojn kaj partiaktivulojn akiri specialajn sciojn kaj kapablojn por efektiviĝo de ateisma propagando. Fininte tiajn specojn de trejnado, aktivuloj malfermus ateismajn ĉambrojn, cirklojn, domojn kaj klubojn. Hryhorij Mukvych (Муквич

1973, 201, 203) deklaras ke en la malfruaj 1960-aj jaroj kaj fruaj 1970-aj jaroj, ekzistis 300 ateistdomoj kaj kluboj en Ukrainio. En 1958, 113,163 ateismaj prelegoj estis donitaj, kaj, en 1969, ekzistis 219,600. En 1957, 102 titoloj de ateismaj libroj kaj broŝuroj estis publikigitaj (2,291,000 ekzempleroj), kaj, en 1960, 403 titoloj (6,224,000 ekzempleroj) (Муквич 1973, 207). La eldonejo Polityv-dav Ukrayiny eldonis ekde 1980 libroserion titolitan Besidy z viruyuchymy (Kon-versacioj kun kredantoj), kiu enhavis dek broŝurojn kun po 40 000 ĝis 50 000 ekzempleroj. Inter 1982 kaj 1989 la eldonejo Vyshcha Shkola publikigis popularan scienca serion Ateisticheskaya Biblioteka Studenta (Studenta Ateista Biblioteko), kiu enhavis 30 broŝurojn kun po 4 000 ĝis 10 000 ekzempleroj.

En Sovetunio, kontraŭreligiaj afiŝoj (Padziecki plakat anyreligijny 2013) kaj karikaturaj estis popularaj en la 1920-aj jaroj, kaj 30 jarojn poste, ili havis novan ciklon de evoluo. Sendepende de ilia intrigo, la celo estis profani kaj malakraligi religiajn bildojn. La religio estis prezentita kiel elemento de la antaŭa socia ordo, reakcia forto, integra parto de la kapitalisma mondo, kiu ne miksiĝis kun la socialisma realo. Post la dua mondmilito, la komika revuo Peretz' (Pipro) estis tre laŭmoda en Ukrainio. Ĝi mokis pastrojn, kiuj estis prezentitaj kiel havantaj ekstreme pragmatajn, prefere ol spiritajn, motivojn kaj ordinarajn homajn malfortojn, kiel alkoholismo. Dum la malfrua sovetia periodo, temoj de mokado ankaŭ estis neefika ateisma propagando kaj la religieco (partopreno en religiaj ritoj) de sovetiaj civitanoj, inkluzive de membroj de Komsomol kaj la Komunista Partio de Alberto. Sovetiaj civitanoj daŭre praktikis religion eĉ en la malfrua sovetia periodo. Laŭ la esplorado de tiu tempo, infanbapto aŭ preĝeja geedziĝo ne asertis la religiecon de la partoprenantoj en tiuj ritoj. Victoria Smolkin (2018, 211) trovis alian klarigon cirkulanta inter sciencaj ateistoj. Religiaj ritoj ofte estis faritaj de junuloj, kiel ni diras hodiaŭ, "por amuzo", signifante por iu distro. Vizitado de preĝejo povus esti komparita kun vizitado de la teatro aŭ la cirko.

Sovetiaj aŭtoritatoj aktive uzis kinejon por influi la amasojn. Ne estas surprizo, ke ukrainaj filmstudioj faris ankaŭ kontraŭreligiajn filmojn. La plej popularaj filmoj estis Ivanna (Ivanna 1959, reĝisoro Viktor Ivĉenko) kaj Tsvetok na kamne (Floro sur Ŝtono 1962, direktoro Sergey Paradzhanov).

La rakonto de Ivanna okazas en sovetia Lvivo en 1940. Ivanna demonstris ke dum 2-a Mondmilito, grekkatolika pastraro kunlaboris kun la germanoj kaj benis la murdojn de partizanoj, judoj kaj civiluloj. Speciala atento estis donita en la filmo al la metropolano Andrey Sheptytsky, kiu estis prezentita kiel negativa karaktero. La dua menciita filmo rakontas la

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 299 rakonto

de juna ukraina knabino, Khrystyna, kiu venis al Donbaso por labori, kie ŝi aliĝis al la Pentekostal-komunumo. La presbitero Zabroda tenis sian religian agadon sekrete, estante ordinara bibliotekisto kaj rekomendante kontraŭreligian literaturon al legantoj. Ĉi tie la filmo klare montras la duoblan vizaĝon de la pastraro. Poste, Khrystyna estis konvinkita ke ekzistis neniu dio en la ĉielo kaj dekonvertiĝis.

Fakte, la religieco de la loĝantaro de Sovetunio asociis, antaŭ ĉio, kun la malalta eduka nivelo de certaj tavoloj kaj la malaltaj kvalifikoj (Сливка et al. 1981, 56–57). Laŭ nia opinio, ni devas konsideri la kontraŭan flankon de ĉi tiu fenomeno. Kredantoj ofte estis malhelpitaj akiri altedukon, preni ŝlosilajn postenojn kaj fari karieron ĝenerale. Decido estis farita, ekzemple, por nei al la infanoj de pastraro aliron al alteduko en 1953 (Стоцький 2008, 204).

En la malfruaj 1960-aj jaroj, la dua ondo de establado de kontraŭreligiaj muzeoj komenciĝis. Male al la muzeoj de la 1930-aj jaroj, ili ofte kombinis ekspoziciojn dediĉitajn al religio kaj kosmonaŭtiko (vidu Smolkin 2018). En Ivano-Frankivsk, ekzemple, la Muzeo de Historio de Religio kaj Ateismo estis establita en armena templo en 1971. Antaŭ la muzeo estis starigita kosmoraketo por “simboli la eternan homan strebon al scio, lumo kaj feliĉo” (Повх et al. 1982, 1). La muzeo estis scienca kaj metodika centro por ateisma propagando en la regiono. Ĝi aranĝis seminariojn por ideologiaj funkciuloj kaj asembleojn por junaj ateistoj. La muzeaj dungitoj atentis precipe la kritikon de Katolikismo, ĉar tiu ĉi religio dominas en la regiono. Komence de 1972, ekzistis almenaŭ naŭ muzeoj en la regiono, kun kelkaj el ili situantaj en iamaj sanktejoj.

En 1973, Lviva Muzeo de la Historio de Religio kaj Ateismo estis malfermita en la konstruaĵo de la dominika sanktejo kaj monaĥejo. Tiu ĉi muzeo estas la sola kiu daŭre funkcias ĝis la nuntempo, sed sen la vorto ateismo en sia nomo.

La teoria fono por novaj sovetiaj ritoj Post 2-a Mondmilito,

sovetiaj nereligiaj ritoj estis ellaboritaj en specialaj komisionoj. En Sovetia Ukrainio, la Komisiono de Parlamento por la Studo, Ĝeneraligo de Sperto kaj Efektivigo en Ĉiutaga Vivo de Novaj Civilaj Ferioj kaj Ritoj estis establita. Poste, en 1969, ĝi estis transformita en la Komisionon por Sovetiaj Tradicioj, Festoj kaj Ritoj sub la Konsilio de Ministroj de la UkrSSR. La agado de la komisiono ne estis rekte ligita al kontraŭreligia politiko. Tamen, ĝi esploris komparon de la efektivigo de novaj ritoj kun la populareco de ekleziaj (CSA 2).

La teoriaj grundoj por reklamado de socialismaj ritoj estis ellaboritaj fare de akademiuloj, kiuj konsideris ke ritoj iĝis religiaj historie. Tiu deklaro estis bazita sur la opozicio de James Frazer inter magio kaj

300 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov

religio. Kvankam magio estas erara, ĝi estas iom simila al scienco, ĉar ĝi baziĝas sur la leĝoj de la naturo (falsaj). La celo de la magia rito estas ne flati supernaturajn estaĵojn, sed ŝanĝi la naturan kurson de la okazaĵoj (Москалец 1987, 11, 23). La deklaro de Frazer, kombinita kun la marksisma aliro al historio, produktis dedukton ke ĉiu socia kaj ekonomia formacio ellaboris siajn ritojn. Tial, primitivaj ritoj estis asociitaj kun senklasa socio kaj mitologia mondkoncepto.

Ili estis rigarditaj kiel ununura komunikilo inter generacioj kaj estis neapartigeblaj de mitoj. Religiaj ritoj reflektis la klassocion religian mondkoncepton. Ili estis uzitaj por adorado de supernaturaj estaĵoj. La sovetiaj nereligiaj ritoj tial reflektis socialisman socion kaj sciencajn kaj materisman mondkoncepton. La ritoj estis dividitaj en ses grupojn: sociaj kaj politikaj (ekz., marŝoj kaj paradoj la 1-an kaj 2-an de majo [Internacia Laborista Tago] kaj la 9-an de majo [Tago de la Venko]), laborritoj (ekz., ritoj asociitaj kun fabrik-datrevenoj, festadoj de laborkolektivoj ktp.), batalemaj kaj patriotoj (ekz., milita ĵuro, ceremonio de la prezento de premioj ktp.), infanoj, junuloj kaj junularoj (ekz., la unua tago de lernejo, la akcepto de pioniroj), popularaj (ritoj de la ferioj de la jaro: Novjaro, Maslenitsa) kaj familio kaj hejmo (geedziĝoj, entombigoj) (vidu Лобовик et al. 1986, 188–199). Se la natura kaj supernatura estis kunigitaj en la mitologia mondkoncepto kaj kontraŭstaritaj en la religia mondkoncepto, tiam en la materialisma mondkoncepto, nur la natura ekzistis. Tial, venkinte la religian mondkoncepton, ĉiuj ritoj ne malaperis - nur la religiaj (Романова 1987, 11, 14–19).

La esplorado pri religiaj ritoj estis farita en malsamaj direktoj.

Unue, ĝi estis studita kiel parto de religio ĝenerale. Mikola Zakoviĉ (Закович 1980, 170) konsideris ritojn kiel la plej konservativan elementon de religio, kiu apelaciis al la emocio de homo, sed ne la racia menso. Li notis ke preĝejaĵaj ritoj intence uzis estetikajn kaj allogajn aspektojn por influi homajn emociojn. Per sugesto, emocia poluado, imitado, identigo ktp., religiestroj povis facile konduki kredantojn kien ili volis (Москалец 1983, 72). Komprenante la firmiĝrolon de religiaj ritoj, sciencaj ateistoj asertis ke tiu firmiĝo estas iluzio ĉar ĝi ne povis plifirmigi pli altajn klasojn kun pli malaltaj. Krome, dum religiaj ritoj, kredantoj lernis religiajn valorojn kaj normojn, kiuj estis kutime asociitaj kun pasiva pozicio en vivo, kiu kontraŭdiris la marksisman aliron de aktiva homo en ĉiuj sferoj de vivo.

Akademiuloj (Москалец 1987, 67) notis ke ofte partopreno en religiaj ritoj estis instigita de nereligiaj kialoj (tributo al tradicio, la dogano de specifa medio). La modernigo de religiaj ritoj (permeso por gepatroj ĉeesti ĉe la bapto de sia infano, ŝanĝo de la tempo de kultado, permeso por katolikoj kaj protestantoj esti baptopatroj por ortodoksaj infanoj ktp.) ankaŭ estis kritikita. Alia esenca tezo estis ke historie, tradiciaj popularaj ritoj ne estis religiaj: ne ĉiuj ritoj estis ligitaj al religio; ili havis "pli profundan signifon". Laŭ unu

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 301

de la eminentaj teoriistoj de religiaj kaj sekularaj ritoj, la ritoj aperis en primitiva socio por transdoni kutimojn de laboro, normojn kaj regulojn de konduto, pensojn, perspektivojn kaj sentojn de generacio al generacio (Закович 1980, 22). Sovetiaj ritoj do havis gravan ateistan ilon, ĉar ili supozeble anstataŭis religiajn ritojn kaj plifortigis la socialisman vivmanieron. Tiuj ritoj estis kutime nomitaj "novaj nereligiaj ritoj" aŭ "nereligiaj burĝaj ritoj".

La ŝanĝo en scienca ateismo dum Perestrojko

Komencante kun Perestrojko, intereso en religio komencis disetendiĝi en socio. Ĝi estis ligita kaj al la liberaligo de rilatoj inter la ŝtato kaj eklezio kaj la aktivigo de la religiaj organizoj proksimaj al la 1,000-a datreveno de la Kristanigo de Kyiv Rus, kiu estis festita sur la ŝtatnivelo en 1988. Intelektuloj komencis interesiĝi pri la religiaj aspektoj de kulturo kaj la religia heredaĵo de Kyiv Rus. Hindaj religiaj praktikoj kaj doktrinoj komencis disvastiĝi aktive, kaj ukraina kaj rusa religia filozofio estis studita. Scienca ateismo kaj brutalaj sovetiaj kontraŭreligiaj politikoj ankaŭ estis kritikitaj. Kiel rezulto, sciencaj ateistoj iĝis pli flekseblaj. En la ateismaj verkoj de la malfruaj 1980-aj jaroj, oni povas trovi ne nur moderajn sed eĉ pozitivajn sintenojn al religio kaj kredantoj. Volo-dymyr Tancher (Танчер 1988, 29), ekzemple, skribis ke religio en sovetia socio estis sub la influo de socialisma ideologio, kaj ideoj de humanismo kaj progreso ekaperis. Sovetiaj kredantoj ne havis reakciajn ideojn kaj teoriojn kaj subtenis sovetiajn aŭtoritatojn.

En malfruaj sovetiaj publikaĵoj (ekz., Лобовик kaj Колодний 1991), ni observas retiriĝon de certaj dogmaj marksismaj deklaroj kaj kulpigon de la kontraŭreligia politiko de la 1920-aj kaj 1930-aj jaroj. Menciindas, ke estas malfacile trovi forte negativajn trajtojn de religio kaj eklezio en la ateisma literaturo de la dua duono de la 1980-aj jaroj. Viktor Bondar-enko (Бондаренко 1989, 3), ekzemple, skribante pri la influo de la Ortodoksa Eklezio sur diversaj kampoj de la socia vivo, rimarkis, ke tiu influo ne povas esti senambigue taksata, ĉar en diversaj historiaj periodoj, la eklezio havis kaj pozitivan kaj negativa efiko sur la vivo de specifa socio.

Sovetiaj intelektuloj serĉis religiecon kaj spiritecon samtempe kritikante ateismon. Sciencaj ateistoj akceptis la deformojn kaj troigojn de la sovetia kontraŭreligia politiko sed markis sciencan ateismon de tiuj eraroj. Partiaj funkciuloj respondecis pri la persekuto de kredantoj kaj klerikoj, detruado de sanktejoj kaj tiel plu, kaj ne la sciencaj ateistoj. Ateismaj kaj kontraŭreligiaj agadoj estis kontraŭdistingataj, kio estis farita por ne identigi sciencan ateismon kun kontraŭreligia politiko. Kontraŭreligiaj agadoj estis difinitaj kiel administra premo, kiu vundis la sentojn de kredantoj kaj viktimitigis la pastrojn. Efektive, la ateisma agado estis prezentita kiel ideologia lukto kontraŭ

302 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov

la religia mondkoncepto kun la helpo de propagando de scienca scio inter la loĝantaro. "Ateisma militeco," skribis Kolodnyi, "ne estas krudeco al kredantoj, ne severeco de deklaroj, sed profundeco, signifo, konkludeco, la scienca fundamento de la vorto de la ateisto" (Лобовик kaj Колодний 1991, 259).

La ideologia naturo de scienca ateismo konsistas en tio, ke la nova politiko de Perestrojko, deklarita de Miĥail Gorbaĉov, rekte influis sciencan ateismon. Tio signifis ke la aĝustigoj de oficiala sovetia ideologio influis kelkajn teoriajn tezojn ene de la disciplino. Tiuj ŝanĝoj ŝajnis esti grava faktoro en la pliiĝo de nuntempaj ukrainaj religiaj studoj ĉar la Perestrojka alproksimiĝo ĉeestas en la libro Kultura.

Religio. Ateizm (Kulturo. Religio. Ateismo, 1991) estas sufiĉe proksima al tiu de la akademia studo de religio. Oni povas trovi ĉi tie tolereman sintenon al religieco, kredantoj kaj la eklezio. Tamen restis kelkaj sekularaj kaj ateismaj direktivoj: religio devas esti lasita en la pasinteco, kaj ateismo estis rekonita kiel vera mondkoncepto, kiu devus esti vaste disvastigita. La aŭtoroj dis-sociiĝis de kelkaj klasikaj marksistaj tezoj, venkante ateisman dogmatismon. Ateismo mem fariĝis objekto por ekzameni. Ni konsideras ĉi tiun fakton unu el la trajtoj de scienca ateismo en la tempoj de Perestrojko.

Akademiuloj ĉesis studi religion kaj anstataŭe donis teoriantan pruvon de la oportuneco de scienca ateismo en socio mankhava de religio. Ŝajnas ankaŭ, ke la aŭtoroj konsciis, ke religio fakte ne malaperos baldaŭ. La malsekularigo de ukraina socio komenciĝis dum Perestrojko.

Ateismo en sendependa Ukrainio Kiam

Ukrainio sendependiĝis en 1991, pli kaj pli da homoj komencis publike proklami sian religiecon. La nombro da religiaj organizoj rapide kreskis, ekz., en 1991 estis registritaj 12 962 religiaj komunumoj kaj 24 311 en 2000 (Колодний 2003, 571–581). La sama dinamiko de religieco estis montrita en sociologiaj enketoj. En 1990 kaj 1991, nur 35.6% de la loĝantaro de Ukrainio identigis sin kiel kredantoj, kaj 62.6% faris tion en 1998 (Кочуха 2003, 67, 73). Laŭ la plej nova soci-logika enketo, en 2018 nur 3% identigis sin kiel konvinkitaj ateistoj kaj 4,7% kiel nekredantoj; 11.5% koncedis ke ili ŝanceliĝis inter kredo kaj nekredemo, 5.3% estis indiferentaj al religiaj aferoj kaj 3.7% ne identigis sian pozicion. Ĉi tiu totalo de 28.2% estis kontraŭbatalita de la 71.8%, kiuj identigis sin kiel kredantoj (Особливості 2018, 12). Estas evidente, ke tia dinamika ŝanĝo en memidentigo en du jardekoj ne ĉiam estis ligita al vera konvertiĝo al religio, same kiel poziciigi sin kiel ateisto aŭ nekredanto ne nepre signifis ne kredi je Dio aŭ ne partopreni en adorado. De la 1960-aj ĝis la 1980-aj jaroj, la turniĝo al religio estis simbolo de opozicio al la komunista reĝimo, maniero de politika liberpensado, dum en la 1990-aj jaroj, kiam ĉio rilata al marksismo estis neita, religia identigo estis disvastigita. Ortodoksa religieco

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 303

fariĝis ne nur religia, sed ankaŭ kultura signo. En 2003, ekzemple, preskaŭ triono de kredantoj, tiuj indiferentaj pri religio kaj ateistoj identigis sin kiel ortodoksuloj (Кочан 2003, 8). Esti malferma ateisto ne plu estis moda kaj foje estis eĉ danĝera ĉar la socio kulpigis ateistojn pro la tuta soveta kontraŭreligia politiko.

Dum la sendependecjaroj, nur kvar libroj pri liberpensado kaj ateismo estis tradukitaj kaj publikigitaj en la ukraina: La Egoisma Geno, La Dio-Ilusio, La Blind Horloĝisto de Richard Dawkins kaj Traité d'athéologie: Physique de la métaphysique de Michel Onfray. Libro de ukrainaj aŭtoroj estis malmultaj; inter ili la plej rimarkindaj estis dediĉitaj al skeptiko: historia kaj filozofia studo de Oleksiy Panych (Панич

2007) de brita epistemologia skeptiko kaj religio-studa esplorado de Valeriy Klymov (Климов 2013) sur skeptiko kaj liberpensado de Klasika Antikvo ĝis la Klerismo. Ilya Yagiyayev (Ягіяєв 2017), surbaze de lia empiria esplorado, argumentis ke ateismaj kredoj estis negative ligitaj al la plej multaj el la elementoj de bonfarto. Kompare kun religiuloj kaj indiferentaj homoj, ateistoj taksis monon, sukceson kaj sciencan scion por sia bonfarto kaj manifestis fortan pozitivan korelacian inter sociaj fontoj de feliĉo kaj psikologia bonfarto. En 2018, interreta enketo de nekredantoj estis farita por ekscii, ĉu ili povas plene uzi sian rajton de libereco de konscio: 80,7% de la enketitoj sentis sin travivis diskriminacion aŭ ateofobion, 68,2% sentis premon de iliaj familioj kaj 49,3% de aliaj proksimaj homoj. Ankaŭ, 40,1% de la respondantoj atentigis la malobservon de la rajto al konscilibereco de nereligiuloj en ukraina socio, kaj 36% persone spertis la malobservon de la konscilibereco en edukaj institucioj (Дубровіна 2018a, 2018b).

La procezo de malsekularigo en post-sovetiaj landoj, precipe en Ukrainio, laŭ Vjaĉeslav Karpov (2010, 232-270) kaj Viktor Yelensky (Єленський 2014, 61-68), estis direktita "de supre" same kiel "de malsupre". La politikaj kaj intelektaj elitoj rigardis la eklezion kiel la nuran socian institucion ne asociita kun la komunista registaro.

La eklezio sekve havis esperon por la firmiĝo de la ukrain-iana popolo por konstrui sendependan ŝtaton. Ĝenerale, ateismo estis nevidebla en la 1990-aj jaroj. Nur en la 2000-aj jaroj aperis ateismaj retejoj, ekz. Ateismo en Ukrainio (ne plu aktiva), Ukraina Ateisma Retejo (opium.at.ua), SOTREF (sotref.com) ktp. Kelkaj ateismaj eventoj estis iel asociitaj kun Yevgraph Duluman, kiu, male al la plej multaj el siaj kolegoj, ne ŝanĝis de scienca ateismo al religiaj studoj.⁴ Liaj plej konataj eventoj estis tri debatoj kun famaj ortodoksaj kaj islamaj teologoj okazigitaj en 2011 en la Nacia Teknika Universitato Kyiv Polytechnic. Instituto. Certa rezulto de la ateisma agado de Duluman estis prezentita en lia libro Bog. Religio. Svyashchenniki. Veruyushchie i ateisty (Dio. Religio. Pastroj. Kredantoj kaj Ateistoj, 2012). Ĝi estas kolekto de artikoloj, verkitaĵe ĉefe post la disfalo de Sovetunio. La libro havas polemikon

304 Anna Mariya Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov karaktero,

ofte reflektante interretajn kaj eksterretejn diskutojn. Estas ankaŭ tekstoj enhavantaj praktikajn konsilojn pri kiel fari diskutojn kun teistoj. La unua konsilo estas la sekva: "Neniam eniru konkurson kun teistoj!" La aŭtoro tiam konfesas, ke estas vere malfacile foje rifuzi la diskuton. Li do havas pli da konsiloj: "Estu trankvila kaj bonfara ĝis la fino"; "Sciu kiel halti en la ĝusta tempo"; "Montru honestecon"; "Atentu tion, kion li diras al vi" ktp. En 2013, la societo Razum estis fondita; ili komencis eldoni ĵurnalon kun la sama nomo, sed ilia agado ĉesis post la morto de Dulu-man. La plej multaj el la ateismaj rimedoj estas nuntempe plenaj de marksisma kaj komunista retoriko. Laŭ nia opinio, tiu ĉi retoriko estas unu el la obstakloj al la progresigo de la ateisma movado en Ukrainio.

Konkludo

Ĉe la fino de la 19-a jarcento kaj la komenco de la 20-a jarcento, kontraŭ-eklezia kaj kontraŭklerikala kritiko estis reklamita fare de eminentaj ukrainaj intelektuloj. Ĉi tio ne nepre signifis, ke ili kunhavis ateismajn ideojn.

Ilia kompreno de Dio estis filozofia, kiel transcenda estaĵo aŭ natura forto, sed ili komprenis la bezonon eduki ordinarajn homojn, kio kutime signifis la rifuzon de kreismaj ideoj kaj religiaj kredoj.

Dum la sovetia periodo, ili estis prezentitaj kiel fortaj ateistoj, tranĉante "malkomfortajn" ideojn de siaj tekstoj.

Dum la plej granda parto de la 20-a jarcento, malvola sekularigado en Ukrainio estis antaŭenigita fare de la sovetinstancoj. La teorio kaj praktiko de ateismo estis ellaboritaj sur la ŝtatnivelo kun subteno kaj reklamado de la registaro. Sovetia ateismo estis limigita al la marksisma aliro, kiu estis konsiderata la plej alta formo de ateismo.

Scienca ateismo kiel esplorprojekto kaj eduka disciplino estis sendube ideologie partia kaj havis aplikatan signifon. Ĝi ne simple konstruis la nuran "ĝustan mondkoncepton" sed anstataŭigis religion iel (nereligiaj ritoj estis kreitaj fare de akademiuloj, kiuj donis teorion fonon por ili kaj ellaboris praktikajn rekomendojn pri kiel uzi ilin). Ni konsideras ĉi tiun periodon de ukraina historio sufiĉe interesa kaj studinda de modernaj sociaj fakuloj.

Malgraŭ la riĉa historio de devigita sekularigado, nuntempe, Ukrainio estas tre malforta en ateismo. Ĝi nun estas asociita kun kelkaj aktivaj personecoj, sed ĝi ne povas esti nomita "movado". Ateismo en moderna Ukrainio ne havas ajnan konsiderindan influon sur socio. Post la Revolucio de Digno (2013-2014), la naciisma kaj religia diskurso estas ĉefa dum la maldekstra kaj laika estas marĝena.

Notoj

- 1 Ludwig Büchner (1824-1899) estis germana fiziologo, unu el la reklamantoj de la ideoj de materialismo en Germanio kaj fondinto de la Germana Ligo de Liberpensuloj.

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 305

- 2 Ivan Stepanov-Skvortsov (1870–1928) estis unu el la tradukistoj de Das Kapital de Markso en la rusan kaj iniciatinto de la ateisma propagando en Sovetunio.
- 3 Volodymyr Tancher (1915–1998) estis eminenta specialisto pri scienca ateismo en la post-stalinisma periodo.
- 4 La transformo de scienca ateismo en religiajn studojn estis laŭgrada procezo, kiu komenciĝis en la mezo de la 1980-aj jaroj. Volodymyr Kozlenko, iama lektoro ĉe la Fako de Historio kaj Teorio de Ateismo, diris, ke tiu transformo okazis sufiĉe facile. Nur unu prelego pri la sinteno de la Komunista Partio al religio estis forigita de la instruplano dum la resto de la instruplano restis preskaŭ sama ĉar ĝi konsistis el la historio de religioj (vidu Kozlenko 2018).

Bibliografio

- AIP 1. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України (Київ, Україна), Ф. 1.1428, аркуш 1.
- AIP 2. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України (Київ, Україна), Ф. 1.783, аркуш 8.
- AIP 3. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України (Київ, Україна), Ф. 1.1595, аркуш 43.
- AIP 4. Архів Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України (Київ, Україна), Ф. 1.1161, аркуш 44.
- Bociurkiw, Bohdan. 1996. La Ukraina Greka Romkatolika Eklezio kaj la Sovetia Ŝtato (1939-1950). Edmontono: kanada Instituto de Ukraina Studoj gazetaro.
- CSA 1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Київ, Україна), Ф. Р-2.14.2652, аркуш 205–210.
- CSA 2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Київ, Україна), Ф. Р-2.14.810, аркуш 18.
- Heretz, Leonido. 2015. "Sekularigado, Religio kaj Superstiĉo en la Ukrainaj Karpatoj: Kelkaj Trovoj de Buŝa Historio-Projekto." En Religio, Nation, and Secularization in Ukraine , redaktita fare de Martin Schulze Wessel kaj Frank E. Sysyn, 150-162. Edmontono: Kanada Instituto de Ukraina Studa Gazetaro.
- Karpov, Vjaĉeslav. 2010-a "Malsekularigo: Koncipa Kadro." Journal of Church and State 52 (2): 232-270.
- Padziecki plakat anyreligijny: Ze zbiorów Lwowskiego museum historii religii. 2013. Lwow: wydawnictwo "Drukarskie kunszty".
- SAIFR 1. Державний архів Івано-Франківської області (Івано-Франківськ, Україна), Ф. П-1.1.4931, аркуш 6–37.
- SAIFR 2. Державний архів Івано-Франківської області (Івано-Франківськ, Україна), Ф. П-1.1.4931, аркуш 7.
- SAIFR 3. Державний архів Івано-Франківської області (Івано-Франківськ, Україна), Ф. П-1.1.4931, аркуш 10.
- SAIFR 4. Державний архів Івано-Франківської області (Івано-Франківськ, Україна), Ф. П-1.1.4931, аркуш 27–30.
- SAIFR 5. Державний архів Івано-Франківської області (Івано-Франківськ, Україна), Ф. П-1.1.4931, аркуш 27.
- Smolkin, Viktorio. 2018. Sankta Spaco Neniam Malplena: Historio de Sovetia Atheismo. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Басаури Зюзина, Анна Марія. 2017. "Український научний атеїзм про іудаїзм: пересказ или плагиат?" En Религия и история: Материалы V международной

306 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov

- научно-практической конференции, Минск 20–22 апреля 2017, redaktita de Сергей Шатравский, 187–191. Минск: Издательство БГУ.
- Бондаренко, Виктор. 1989. Современное православие: тенденции эволюции. Симферополь: Таврия.
- Галан, Ярослав. 1953a. "З хрестом чи з ножом." Еп Твори в 2-х томах. Том 2, de Ярослав Галан, 275–287. Київ: Державне видавництво художньої літератури. ———. 1953b. "На службі в сатани." Еп Твори в 2-х томах. Том 2, de Ярослав Галан, 336–353. Київ: Державне видавництво художньої літератури. ———. 1953c. "Плюю на папу." Еп Твори в 2-х томах. Том 2, de Ярослав Галан, 481–484. Київ: Державне видавництво художньої літератури. ———. 1953d. "Ті, що вийшли з тьми." Еп Твори в 2-х томах. Том 2, de Ярослав Галан, 354–363. Київ: Державне видавництво художньої літератури.
- Генега, Роман. 2007. "Участь львівського студентства в русі опору в другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр." Український історичний журнал 3: 97–112. Головаха, Іван, kaj РоманГром'як. 1987. "ІваноФранко." Еп Історія філософії на Україні у 3-х тт. – Т.2, redaktita de Іван Головаха, Ніна Асонова, Володимир Євдокименко, Борис Кримський, kaj Олодимир Євдокименко, Борис Кримський, kaj Олодимир Олодимир Київ: Наукова думка. Головаха, Іван. 1987. "Атеїзм." Еп Історія філософії на Україні у 3-х тт. – Т.2, redaktita de Іван Головаха, Ніна Асонова, Володимир Євдокименко, Борис Кримський, kaj Олексій Павелко, 240–249. Київ: Наукова думка. Докінз, Річард. 2017. Егоїстичний ген. Харків: КСД. ———. 2018a. Ілюзія Бога. Харків: КСД. ———. 2018b. Сліпий годинник: як еволюція доводить відсутність задуму у Всесвіті. Харків: КСД.
- Дубровіна, Анна. 2018a. "Свобода совісті для людей з нерелігійним світоглядом: сучасний стан." Магістерська робота, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ———. 2018b. "Свобода совісті для невірних: Чи існує дискримінація атеїстів в Ї ви volas?" Релігієзнавчі нариси 8: 5–22.
- Дулуман, Євграф. 1957. Чому я перестав вірити в бога. Київ: Видавництво ЦКЛКСМУ "Молодь". ———. 1970. Идея бога. Москва: Наука. ———. 1972. Духовна культура і релігія. Київ: Наукова думка. ———. 1974. Релігія як соціально-історичний феномен. Київ: Наукова думка. ———. 2012. Бог. Релігія. Священники: Веруючі и атеїсти. Киев: Феникс. Дулуман, Евграф, Николай Киришко, kaj Петр Яроцкий. 1980. Научно-техническая революция и формирование атеистического мировоззрения. Киев: Наукова думка. Єленський, Віктор. 2002. Релігія після комунізму. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова. ———. 2014. "Релігійні культури і десекуляризація в Україні." Еп Україна-2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква, redaktita de Алла Чернова, 61–67. Київ: Центр Разумкова. Єришев, Анатолій, kaj Олексій Онищенко, red. 1968. Про характер сучасних сектантських вірувань. Київ: Політвидав України. Єришев, Анатолій, Олексій Онищенко, kaj Михайло Пастух, red. 1965. Релігійне пристосовництво та атеїстичне виховання. Київ: Наукова думка. Забужко, Оксана. 2014. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Комора. Закович, Николай. 1980. Советская обрядность и духовная культура. Киев: Наукова думка.

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 307

- Захара, Ігор. 2012. "Релігійність у житті і творчості Івана Франка." Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Історичне релігієзнавство 6: 160–170.
- Зінкевич, Осип, kaj Олександр Воронин, red. 1987. Мартирологія українських церков у чотирьох томах. Том 1. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. Торонто-Балтимор: Українське видавництво "Смолюк" ім. В. Симоненка.
- "І Всеукраїнський з'їзд спілок безвірників." 1928. Безвірник 6–7 (junio – julio): 51–98.
- "Інструкція по організації та роботі гуртків юних безвірників." 1928. Безвірник 10 (октобро): 15–17. Йолон, Петро.
2016. Intervjuo de Oleg Kyselov. 8-a de novembro 2016. Келембетова, Валентина.
1966. "Утверждение атеизма в быту трудящихся Украины." Автореферат кандидатской диссертации, Киев.
- . 1967. Утвердження атеїзму в побуті трудящих України. Київ: Наукова думка.
- Киридон, Алла. 2017. "Індоктринація радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920–1930-і рр.)." Уманська старовина 3. <http://usj.udpu.edu.ua/article/view/130208/125744>.
- Климов, Валерій. 2013. Скептицизм й інакодумання як інтелектуальний поступ. Релігієзнавчий аспект. Київ, Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Козачишин, Надія. 1973. "Кафедра наукового атеїзму Львівського ордена Леніна держуніверситету імені І. Франка (1964–1972 р.)." Питання атеїзму 9: 145–146.
- Козленко, Володимир. 2018. Intervjuo de Oleg Kyselov. La 18-an de julio 2018.
- Колодний, Анатолій. 2003. "Таблиця змін мережі релігійних організацій України." Еп Історія релігії в Україні у 10 томах. Том 10. Релігія і церква років незалежності України, redaktita de Анатолій Колодний, 571–581. Київ-Догобич: Коло. ——.
2013. "Іван Франко – перший теоретик українського релігієзнавства." Еп Релігієзнавство України. В 2-х кн. Книга 1, redaktita de Валерій Климов kaj Анатолій Колодний, 238–251. Київ: Українська асоціація релігієзнавців. Косуха, Петро. 2003.
- "Особливості релігійності сучасного віруючого." Еп Історія релігії в Україні у 10 томах. Том 10. Релігія і церква років незалежності України, redaktita de Анатолій Колодний, 66–86. Київ-Догобич: Коло.
- Кочан, Наталія. 2003. Релігійність українського суспільства: Останні дослідження." Людина і світ 1: 8–13.
- Кравченко, Петро, kaj Роман Сітарчук. 2005. Протестантські об'єднання в Україні у контексті соціальної політики більшовиків (20–30 роки ХХ століття). Полтава: АСМІ.
- Культура й релігія. 1929. Київ – Харків: Державне видавництво України. Литвин, Костянтин, kaj Анатолій Пшеничний, red. 1973. Законодавство про релігійні культу. Київ: Політвидав.
- Лобовик, Борис, red. 1985. Критика философской апологии религии. Киев: Наукова думка.
- , red. 1988. Православие и современность (философско-социологический анализ). Киев: Наукова думка.
- Лобовик, Борис, kaj Анатолій Колодний, red. 1991. Культура. Религия. Атеизм. Киев: Наукова думка.

308 Anna Marija Basauri Ziuzina kaj Oleg Kyselov

- Лобовик, Борис, Петр Косуха, Алексей Косянчук, kaj Алексей Онищенко, red.
1986. Справочник атеиста. Киев: Наукова думка.
- "Матеріали до історії атеїзму в Київському державному університеті в 1945–1965 pp." 1967.
Питання атеїзму 2: 130–138. Медвідь,
- Igor. 2017. "Характер та еволюція релігійних поглядів Івана Франка: на прикладі ставлення до-црнення до гранка. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Національна академія наук України.
- Молчанов, Олександр. 1970. "Розвиток наукового атеїзму на Радянській Україні у 20–30-ті роки." Дисертація на здобуття вченого звання кандидата філософських наук., Інститут філософії АН УРСР.
- . 1973. "Спілка воявничих безвірників України (1928–1941 pp.)." Питання атеїзму 9: 30–36.
- Москалец, Виктор. 1983. "Радянська обрядовість як соціальне-психологічне явище." Еп Становлення і функції радянських обрядів і свят, redaktit de Євграф Дулуман, 56–95. Київ: Наукова думка.
- . 1987. Религиозный культ: особенности функционирования и пути преодоления. Киев: Наукова думка.
- Музичка, Іван. 2007. "Іван Франко – українському народові невідомий християнин." Українське релігієзнавство 43: 130–138.
- Муквич, Григорій. 1973. Утвердження атеїзму радянської людини. Київ: Видавництво політичної літератури України.
- Нестор, Повх, Людмила Чернявська, Богдан Вівчар, kaj Михайло Паньків. 1982. Івано-Франківський музей історії релігії та атеїзму: путівник. Ужгород: Карпати. Нирчук, Михайло. 1929. "Буржуазний та дрібнобуржуазний атеїзм." Прапор марксизму 5: 5–43.
- . 1930. "Передмова." Еп Революція й релігія, 3–4. Харків – Київ: Державне видавництво.
- Олексюк, Мирослав. 1958. Атеїстичні погляди Лесі Українки. Львів: Книжково-журнальне видавництво.
- Онищенко, Олексій, red. 1974. Ідейна криза релігії і релігійний модернізм. Київ: Наукова думка.
- , red. 1977. Атеїзм і культурний прогрес. Київ: Наукова думка.
- , 2017. Intervjuo de Oleg Kyselov. 8-a de junio 2017.
- Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 pp. (інформаційні матеріали). 2018. Київ: Центр Разумкова.
- Офре, Мішель. 2010. Трактат атеології. Фізика метафізики. Київ: Ніка-центр. Панич, Олексій. 2007. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина перша: британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). Донецьк: Донецький національний університет.
- Пащенко, Володимир, kaj Алла Киридон. 2004. Більшовицька держава і православна церква в Україні (1917–1930-ті роки). Полтава: АСМІ.
- Революція й релігія. 1930. Харків – Київ: Державне видавництво.
- Романова, Надежда. 1987. Мировоззренческая функция социалистической обрядности. Киев: Наукова думка.
- Саух, Петр. 1988. Категории научного атеизма. (философско-методологический анализ). Львов: Выща школа.
- С-ич, Ю. 1929. "Вчені на безвірницькому фронті." Воявничий безвірник 2, la 20-an de oktobro.

Ateismo en la kunteksto de sekularigado 309

- Сливка, Юрий, Степан Боруцький, Володимир Голяк, Петро Максимук, kaj Богдан Микитів. 1981. Становлення і розвиток масового атеїзму в західних областях Української РСР. Київ: Наукова думка.
- Стоцький, Ярослав. 2008. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років. Київ: ФАДА, LTD.
- Танчер, Володимир. 1956. Як виникла релігія. Київ: Товариство поширення політичних і наукових знань УРСР.
- . 1957. Про походження релігії. Київ: Молодь. ———. 1961. Основи атеїзму. Київ: Видавництво Київського університету. ———. 1962. Питання атеїзму. Хрестоматія. Київ: Держполітвидав УРСР. ———. 1975. Критика соціального фидеїзму. Київ: Вища школа. ———. 1977. Руське православ'я (Критичні нариси). Київ: Наукова думка. ———. 1985. Проблемы теории научного атеизма. Киев: Вища школа. ———. 1988. "Научный атеизм: проблемы теории и задачи практики." Вопросы атеизма (24): 3–11.
- Українка, Леся. (1905) 1976. "В катакомбах." Еп Зібрання творів у 12 томах. – Т. 3, de Леся Українка, 240–262. Київ: Наукова думка. ———. (1910) 1976. "Руфін і Прісцилла." Еп Зібрання творів у 12 томах. Т. 4, de Леся Українка, 107–326. Київ: Наукова думка.
- . (1911) 1977. "Адвокат Мартіан." Еп Зібрання творів у 12 томах. Т. 6, de Леся Українка, 9–70. Київ: Наукова думка.
- . 1918. Стародавня історія східних народів. Катеринослав: Ольга Косач-Кривинюк.
- . 1978. "Лист до О. Кобелянської. 26 лютого 1902 р." Еп Зібрання творів у 12 томах. Т. 11, de Леся Українка, 322–326. Київ: Наукова думка.
- Франко, Іван. (1905) 1982. "Поема про сотворення світу." Еп Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 35, de Іван Франко, 273–274. Київ: Держвидав.
- . 1986a. "Чого хоче "Галицька робітничка громада"?" Еп Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 45, de Іван Франко, 151–164. Київ: Держвидав.
- . 1986b. "Мислі о еволюції в історії людськості." Еп Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 45, de Іван Франко, 76–139. Київ: Держвидав.
- . 1986c. "Наука та її взаємини з працюючими класами." Еп Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 45, de Іван Франко, 24–40. Київ: Держвидав.
- "Хроніка Комісії для дослідження релігійної ідеології при Київській науково-дослідженя релігійної ідеології при Київській науково-дослідюмід Слідчід слідчій Комісії у за час із 13 травня м-ця 1927 р. до 1 квітня 1929 р." 1929. Еп Культура й релігія, 292–295. Харків-Київ: Державне видавництво України.
- Шаповал, Юрій. 2010. "Об'єднання троцькістсько-націоналістичного блоку (бойової організації) на Україні" справа 1936." Еп Енциклопедія історії України, Т. 7, 503–504. Київ: Наукова думка. Ягіяєв, Ілля. 2017.
- "Чинники психологічного благополуччя особистості атеїста." Кандидатська дисертація, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

14 Nereligio en la CEE-regiono

Kelkaj rimarkoj

Tomáš Bubík, David Václavík kaj
Atko Rimmel

En la sekva teksto, ni diskutos la konsekvencojn de la temoj kiuj aperis en la ĉapitroj de ĉi tiu volumo. Ni komencos per metaanalizo de kiel la ĉapitroj estis skribitaj, kiaj supozoj ili dependas, kaj kiaj estas iliaj metodikaj perspektivoj kaj fokuso. Ni tiam transiros al la ŝablonoj kaj ideoj kiuj influis nereligion en la regiono de Centra kaj Orienta Eŭropo (CEE) dum la lastaj 150 jaroj.

Nia ĉefa demando estas: kiaj estas la intelektaj, kulturaj, sociaj kaj politikaj faktoroj kiuj plej influis nereligion en la areo? Finfine, mankoj kiuj aperas en nia materialo, identigante malplenajn spacojn por estonta esplorado, estos pruvitaj.

Malsamaj ombroj de "sovetia ŝtata ateigo"

Kiam ni planis la libron kaj prilaboris la raciaĵon, ni koncentriĝis pri certa areo kaj sur du aspektoj: nereligia penso el la punkto de intelekta historio kaj ĝia pozicio en la socihistoria kunteksto. Kiam ni rigardas nian libron, tamen, estas evidente ke la plej multaj el la ĉapitroj - inkluzive de niaj propraj kontribuoj - ne estas skribitaj de la punkto de kio povus esti nomitaj "nereligiaj (intelektaj) tradicioj". Anstataŭe, la primara fokuso estas sur malsamaj politikaj periodoj kaj ilia influo sur malsamaj aspektoj de ne-religio. Ĉi tio estas parte rezulto de la gvidlinioj, kiujn ni sendis al la kontribuantaj aŭtoroj - kiuj, estante sendependaj pensuloj, plejparte ignoris ĉi tiujn sugestojn - sed estas evidente ke pensante pri nereligio per politikaj ŝanĝoj, nereligio fariĝas sekundara produkto de politika sia -tory: ekzemple, ŝanĝo de reĝimo aŭ ŝtatestro. Ni do lernas ne nur pri la evoluo de nereligia penso sed ofte pri la influo de politika historio sur la religia vivo.

El tiuj politikaj periodoj, la sovetia epoko aperas kiel la plej grava por disvastigi nereligian pensadon. La implicita soveti-centreco, konsiderata alta pinto de nereligieco, igas ĉiujn studitajn fenomenojn kaj periodojn aŭ antaŭsovetiajn aŭ postsovetiajn. La lasta impliko estas eble unu el la ĉefaj kialoj la studo de malsamaj formoj de nereligio estis malabunda en la CEE-regiono ekde la formoj de nereligia penso kaj

vivstilo facile interpreteblas kiel relikvoj de komunista ideologio kaj tial ofte maldekstrema, neoriginala, ŝarĝita kaj do nealloga.

Eble ĉi tiu komuna historia sperto de CEE-landoj generas similan pensadon, kiu estas esprimita en la fakto, ke "sovetia ateismo" estas ofte komprenata laŭ la rilato eklezio-ŝtata - ĝeneraligita en unu monolita epoko - kaj ne tiom laŭ intelektaj influoj de aŭ la Oriento aŭ Okcidento. Dum estas signoj, ke la sovetia pasinteco fariĝis sufiĉe malproksima por mildigi la ĝeneralan negativan sintenon, la negativa sinteno al "sovetia ateismo" en la ĉapitroj estas ankoraŭ pli-malpli eksplicite perceptebla kaj, en kelkaj kazoj, superas eĉ la antaŭ- kaj postsovetaĵaj epokoj.

Alia demando estas ĉu ni, kiel religiestudaj akademiuloj laborantaj pri ĉi tiu volumo, estas plene ekipitaj por tia tasko: alivorte, ĉu nia scio pri nereligio kaj ateismo estas kaj sufiĉa kaj taŭga, konsiderante ke nia ĉefa fokuso estas la studo de religia pensado kaj konduto. Ĉu la studo de nereligio estas do tasko prefere por sociologoj, historiistoj, filozofoj aŭ tute alia, eble eĉ nove establita, akademia disciplino? Ĉu eblas kompreni nereligion nur rilate al kompreno de religio aŭ male, ĉu oni devas studi nereligion tute sendepende de studado de religio, do kiel propra fenomeno?

Kiel redaktistoj, ni luktis kun la sinteno ke nereligio estas komprenita nur rilate al instituciigita kaj organizita religio - tio estas, la eklezioj - kaj plejofte en la formo de opozicio. Oni devas konsenti kun Lee (2012), ke nereligiaj kulturaj manifestiĝoj estas nekonataj al nia pensado, kaj ĉi tio eble estas unu el la plej grandaj diferencoj inter akademiuloj, kiuj kontribuas al la emerĝanta studo de nereligio en "la Okcidento" kaj multaj aŭtoroj de ĉi tiu volumo. La esplortagordo en la kampo de nereligio kiu aperis dum la pasinta jardeko fokusiĝas pli kaj pli al diferencoj de prefere ol opozicio al religio (kvankam ne ekskludante tiun flankon). Alternative dirite, la fokuso estas sur la esenco de nereligio.

Nia celo estis ankaŭ diskuti nereligion kiel fenomenon en siaj propraj terminoj, kiel io kiu povas ekesti kaj disvolviĝi aŭ kiel individuo aŭ socia fenomeno, ne kiel negacio aŭ manko de religio. En la CEE-regiono, aliflanke, la ĉefa akademia pensado daŭre estas perceptebla, rigardante ateismon kaj aliajn formojn de nereligio plejparte kiel distancon de organizita religieco, kaj, kun respekto al la sovetia epoko, "ateismo" daŭre estas studita sub la standardo de eklezio-ŝtataj rilatoj.

Alia malfacilaĵo proksime rilatita al la antaŭa estis la forta tendenco de la kontribuantoj edukitaj sur negativa rilato de politiko al religio (precipe, sed ne nur dum la komunista epoko) por skeme klarigi nereligion kaj ateismon skizante la malon. rilato de du ŝlosilaj institucioj, unu tradicia, la alia moderna: t.e. la rilato inter eklezio kaj ŝtato, inter religio kaj politiko. Estas tiu aliro specife kiu kondukas al kompreno de nereligio laŭ dikotomi-rajdita sekularigadteorio.

312 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Remmel

Kun Bullivant et al. (2019), estas sufiĉe evidente, ke nuntempaj socioj ne povas esti reduktitaj al la polarigitaj maloj de kredado kaj nekredado, religia identigo kaj ĝia neado, ĉar ekzistas granda diverseco kaj superkovrado laŭ mondkonceptoj, vivstiloj kaj valoroj. Por kompreni la evoluon de nereligia pensado, ni devas forigi iujn superregajn stereotipojn, inkluzive de la asertoj, ke la ŝtato ludas ŝlosilan rolon en kaj reprezentas fundamentan instrumenton de moderna sekularigo. Anstataŭe, en la hodiaŭaj plurismaj socioj, ni devus studi nereligion kiel ideologie sendependan kaj memstara fenomeno. Krome, la hipotezo de la "pliiĝo kaj falo" (ekonomiaj kategorioj, fakte) de religio, kiu aŭtomate supozas la "falon kaj pliiĝon" de nereligio, estas sufiĉe polemika.

En plurismaj socioj, religio kaj nereligio estas malpli kaj malpli kategorioj kiuj interrilatas, sed anstataŭe, kiel malsamaj formoj de vivo, ili kunekzistas unu apud la alia sen havi enecan bezonon respondi unu al la alia. Alivorte, multaj formoj de nuntempa nereligio simple ne kreskas el rezisto kaj memdifino al religio aŭ la biblia koncepto de Dio. Ĉi tio ankaŭ implicas ilian multe pli grandan diversecon ol ili havis en la pasinteco.

Tamen, se ni daŭre aplikas la stereotipan modelon de "ŝtato kontraŭ eklezio" en niajn klarigojn de modernaj formoj de nereligio kaj ateismo kaj, simile, se ni daŭrigos interpreti la nivelojn de religieco kaj sekularigo surbaze de la kvanto de ŝtata politika kontrolo de la vivo de eklezioj kaj religiaj societoj, ni ne povos plene ekkompreni la tre diversecan sekularan scenon en CEE.

Streĉado al liberpensado kiel vehiklo de laika vivo Unu el la gravaj

trovoj de ĉi tiu volumo estas ke antiklerikalismo estas unu el la plej influaj fenomenoj kiuj akcelis nereligian pensadon en ĉi tiu regiono. Diversaj formoj de kontraŭekleziaj (t.e., antiklerikalaj, sed ne nepre kontraŭreligiaj) sintenoj kritikantaj precipe la influon de eklezioj kaj iliaj institucioj sur la publika kaj ankaŭ privata sfero povas esti konsideritaj grava, se ne la plej fundamenta, vehiklo de laika pensado. en Eŭropo. La emfazo de la rajto pensi kaj agi libere kaj sendepende de ekleziaj instruoj kaj moralo konsistigas signifan postulon de moderna penso kaj ĝia klopodo por emancipiĝo kaj en okcidenteŭropaj kaj en mez- kaj orienteŭropaj landoj.

Antiklerikalismo povas esti vidita kiel entuta esprimo konsistanta el kritiko de preĝejoj, malakcepto de preĝejoj kaj iliaj reprezentantoj kaj ankaŭ religie nekonformismaj sintenoj. La termino estas do ambigua, ĉar ĝi povas signifi pure personan, individuan sintenon, sed ĝi povas rilati ankaŭ al diversaj esprimoj de socia malkontento: foje latentaj, foje manifesta.

En la CEE-regiono, antiklerikalismo tiras precipe de la heredaĵo de la klerismo, kiu estis influa ĉie en la regiono de la Ĉeĥa Respubliko ĝis Rusio en diversaj tempoj kaj kun ŝanĝiĝantaj gradoj da intenseco.

Ni kuraĝas aserti, ke la disvastiĝo de libera, nereligia pensado kaj la

Nereligio en la CEE-regiono 313

antiklerikalismo rilata al ĝi dependas de geografia, lingva kaj kultura proksimeco al la ĉefaj centroj de la klerismo: t.e. al Francio kaj Germanio.

Tial, tiuj landoj de CEE kiuj estis sub germana kultura influo estis logike trafitaj pli frue kaj en pli granda grado ol landoj pli for de tia influo (t.e. Bulgario, Rumanio, Kroatio kaj Ukrainio). Tiel, oni povas paroli pri teritoriaj variaĵoj de antiklerikalismo: t.e. pri ĉeĥa, pola, slovaka, rusa aŭ estona antiklerikalismo ktp.

En multaj CEE-landoj en la 19-a jarcento (t.e., dum la unua fazo de sia evoluo), antiklerikalismo estis ĉefe disvastigita de la (kutime laikaj) elitoj, malgraŭ tio, ke, en tiu tempo, elitoj plejparte konsistis el klerikoj. La disvastiĝo de antiklerikalismo finfine akiris pli larĝan socian gravecon, atingante ankaŭ urbajn laboristajn klasojn kaj, en kelkaj landoj (Pollando, Slovakio kaj Rusio), eĉ kamparajn areojn. En kelkaj landoj, ĝi kreis ideologian ligilon, platformon por amasprotesto (la Ĉeĥaj Landoj) kunigante raciistojn, naciistojn, demokratojn, anarkiistojn kaj eĉ kredantojn (inkluzive de pastraro) de diversaj konfesoj. Kelkaj praktikaj esprimoj de antiklerikalismo, ekzemple, la franca (t.e. malamika) modelo de la apartigo de eklezio kaj ŝtato, iĝis integrita parto de la programoj de socialdemokratiaj politikaj partioj kaj movadoj.

Faktoroj kiel la ĝenerala eduknivelo kaj la grado de industriigo kaj urbigo ludis signifajn rolojn en la disvastiĝo de liberpenso. Kurioze, ĉi-lastaj ne aperas tiel malambigue nuntempe: t.e., la alta nivelo de industriigo ne nepre paralelas altan gradon de antiklerikalismo. Kelkaj landoj kiel Pollando kaj Slovakio spertis signifan industriigon en la lastaj jardekoj, sed ĝi ne ŝajnas esti havinta tiel fortan influon kiel ĝi havis, ekzemple, en la Ĉeĥaj Landoj.

Necesas ankaŭ noti ke, en multaj CEE-landoj, laika pensado ne evoluis kontinue kaj nature ĉar, en certaj fazoj de la 20-a jarcento, politika historio estis kontrolita fare de politikaj reĝimoj. La dependeco de sekulara pensado de politiko estas evidenta en multaj kazoj, sed ĝi ne estis la nura faktoro determinanta ĝian evoluon. Politiko ofte eskaladis kontraŭklerikalismon unuflanke, sed politiko ankaŭ povis, aliflanke, celkonscie reestabli religiajn instituciojn en la publika spaco - soveta Rusio kaj nuna Rusio estas bonaj ekzemploj ĉi tie. Kelkaj landoj, kiel ekzemple Ĉeĥio kaj Estonio, historie spertis altnivelan de antiklerikalismo sendepende de ĉu aŭ ne ĝi estis politike sub-tenita. En ĉi tiuj du landoj, antiklerikalismo eĉ estas rigardata kiel trajto de la nacia karaktero. En kelkaj religie homogenaj landoj, kiel ekzemple Pollando, Kroatio, Bulgario, Rumanio kaj Slovakio, kontraŭklerikalismo estis ĝenerale perceptita negative kaj kiel fremda elemento, io importita de ekstere kaj konfliktanta kun la ideo de nacia identeco.

La fakto, ke la oficiala politiko ofte intensigis la antiklerikalismon, ne nepre signifis, ke ĝi samtempe subtenis sendependan pensadon, sed tute male, kiel klare pruvas la komunistaj reĝimoj. Tamen,

314 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Remmel

Komunistaj ŝtatoj politikigis kontraŭklerikalismon, difinis ĝin filozofie, naciigis kaj instituciigis ĝin.

Nuntempe, antiklerikalismo estas ŝajna en kelkaj CEE-landoj, precipe dum la balotkampanjoj de certaj partioj, kiuj utiligas ĝin celkonscie nur por altiri balotantojn. En la sama tempo, politikaj kaj publikaj diskutoj ĝenerale inkludas temojn kiel ekzemple restituo de eklezia propio kaj eklezia propio kiel tia, seksaj skandaloj en la Romkatolika Eklezio, la temo de nenaskitaj infanoj kaj la tielnomita ideologio de sekso. Kvankam tiuj temoj resonas en la socio, intelekto multe pli inspiraj estas la konceptoj de tielnomita Nova Ateismo. Ĝia relativa populareco ŝuldiĝas al la alirebleco de modernaj teknologioj kaj la tutmonda disvastiĝo de la angla, same kiel ĝia kapablo klare formuli kaj forte kritiki religian fundamentismon kaj eklezian rigorismon. Nova ateismo estas ŝajne pli influa inter la juna generacio, kiu rilatas ne nur al ilia aĝo sed ankaŭ al ilia kompetenteco en la angla kaj kapablo funkcii en la virtuala (interreta) mondo.

La loko de nereligio kaj ateismo en la procezo de nacikonstruado

La temo de moderna nacia identeco en diversaj rakontoj estas ripetiĝanta temo en la plimulto de la libroĉapitroj. Dum la rilato inter nacia identeco kaj speciala religia tradicio en la gamo da etnaj kaj kulturaj kuntekstoj de la CEE-regiono estas relative bone esplorita temo,¹ la ebla efiko de rakontoj ligitaj al la fenomeno de nereligio estas malmulte konata. Tamen, ŝajnas ke tiaj rakontoj eble ludis signifan rolon. En la kazo de, ekzemple, ĉeĥaj kaj estonaj socioj, tiu fakto verŝajne ne estas surpriza. La plimulto de "naciaj studoj" inkluditaj en la libro konfirmas, aliflanke, ke tiaj rakontoj eĉ eĥis en socioj tradicie rigarditaj kiel profunde religiaj.

Rumanio estas tipa ekzemplo ĉi tie - lando vidita ne nur kiel unu el la plej religiaj en la areo sed ankaŭ kiel unu kie la ligoj inter religio kaj nacia identeco estis tradicie tre fortaj.² Alternativaj interpretoj de nacia identeco, profunde influitaj, per la sekularismo kaj antiklerikalismo de la periodo, tamen aperis en la rumana socio komence de la 20-a jarcento.

Kontraŭe al la esenciisma koncepto de nacio emfazanta komunan originon kaj komunajn tradiciojn, memoron kaj kulturon, tipaj de la plimulto de CEE-landoj, la alternativaj interpretoj baziĝis sur la civita kompreno de nacio, rakonto komuna, ekzemple, en Francio. .

Tia alternativa rakonto sufiĉe logike konsideras ajnan esencecan ligan de nacia identeco kun specifa religia tradicio kiel malhelpon.

Tamen, ĝi rigardas la striktan apartigon de eklezio kaj ŝtato kaj la limigon de religiaj sentoj al la privata sfero kiel esencajn antaŭkondiĉojn por la evoluo de nacia identeco. En ĉi tiu koncepto, esti membro de nacio X ne estas ligita al identigo kun religio Y kaj al akcepto historie.

kaj kulture specifaj valoroj Z. Male, ĝi estas konsistigita de la akcepto de universale komprenataj civitaj valoroj kaj respekto al la ŝtataj institucioj, kiuj ilin konservas kaj kultivas. Alivorte, ĉi tiu rakonto baziĝas sur la liberala koncepto de homoj kaj socio dum la unua, pli tipa por la CEE-regiono, baziĝas sur la komunuma koncepto.³ Ĝenerale, oni povas argumenti, ke, en la CEE-landoj, la aliĝo. al la komunuma koncepto de socio

kune kun certa emfazo de regionismo kaj regionaj specifajoj estas kutime ligitaj al speco de religie konstruita naciismo. La emfazo de "universalismaj" valoroj kaj de liberala individuismo subtenas, kontraste, sufiĉe sekularan formon de nacia identeco.⁴

Oni atentu, ke, escepte de Ĉeĥio kaj Estonio, la liberalaj interpretoj estis rigardataj kiel fremdaj kaj en multaj kazoj eĉ danĝeraj. Iliaj anoj ofte estis ekskluditaj de la komunumo de la nacio kiel renegatoj aŭ perfiduloj, ilia valorsistemo estis mallegitimigita kaj etikedita kiel ateismo (kiu tipe implicis malbonigis), liberpenson ktp. - simple same stranga, kiel aliaj.

Interese, ĉi tiu nocio de la "fremda" ŝanĝiĝis en diversaj landoj. Dum fine de la 19-a jarcento kaj en la unuaj jardekoj de la 20-a jarcento, "fremda" estis komprenita laŭ konkurantaj nacioj kaj lingvo, kaj religia alieco estis kutime emfazita, "fremda" poste iĝis pli abstrakta kaj universala - ĝi estis reprezentite per nereligio, ateismo aŭ liberalismo. Post WWI, signifa nombro da politikaj kaj kulturaj reprezentantoj en la CEE-landoj komencis egaligi nereligion kaj ateismon kun nacia mallojaleco kaj danĝera kosmopolitismo. Tiu tendenco estis precipe okulfrapa en landoj kie nacia identeco estis proksime rilatita al religia identeco, kiel ekzemple Pollando, Rumanio, Bulgario, Kroatio kaj Slovakio. La fakto ke iuj landoj sentiĝis rekte endanĝerigitaj de la bolŝevika reĝimo certe kontribuis al tiu tendenco, ĉar la landoj koncentriĝis pri tio, kio distingis ilin de soveta bolŝevismo.

Oni devas konfesi, tamen, ke la bolŝevika reĝimo kaj en Sovetrusio kaj post 1945, en siaj mezeŭropaj kaj orienteŭropaj satelitoj uzis ateismon kaj nereligion por formi novan komunuman identecon. Sur la ideologia nivelo, ĝi estis populare simbolita per la klopodo krei novan sovetican homon, kiu venkus ĉiujn tradiciajn kulturajn kaj religiajn diferencojn kaj reprezentus novan soci-politikan enton kun klare universalisma ambicio. Post 1945, tiu "ambicio" akiris novan dimension ĉar ĝiaj propagandantoj kredis ke ĝi helpas en venkado de tradiciaj etnaj kaj kulturaj malamikecoj inter diversaj CEE-socioj en kiuj religio ofte ludis signifan rolon kaj formi la novan transregionan identecon de la soveticaj bloko. Komunista Internacia (Komintern) servas kiel bona ekzemplo ĉi tie ĉar ĝia celo estis disvastigi komunistajn ideojn internacie kaj prepari mondan revolucion - post 1945, la koncepto de socialisma komuna riĉeco gvidita fare de Sovet-Unio daŭris en sia heredaĵo.

316 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Rimmel

Induktita de supre, la ateigo de sovetblokaj landoj estis, iel, ne nur la rezulto de ideologiaj konfliktoj, sed, el la vidpunkto de la novaj gvidantoj dependaj en ĉiuj ĉefaj politikoj de la Kremlo, ateigo estis necesa. antaŭkondiĉo por la formado de la novaj kolektivaj identecoj. Por tiuj identecoj, klaso devis ludi la ŝlosilan rolon, ne tradiciajn kategoriojn kiel ekzemple religia alligiteco. Estas same interese, ke ĉi tiu procezo estis ne nur akompanata de la forigo de tradiciaj religioj, sed ankaŭ de "alternativaj" formoj de nereligio kaj ateismo. La tielnomita scienca ateismo, bazita sur la leninisma-stalinisma interpreto de marksismo, estis la nura akceptebla speco de ateismo.

En kelkaj socioj, kiel ekzemple la ĉeĥa, tiuj provoj ĉe induktado de ateismo de supre falis sur fekundan grundon (Václavík 2007). En multaj aliaj, aliflanke, ilia efiko estis konsiderinde pli malgranda. Tio klarigas kial, post la disrompo de la komunistaj reĝimoj, multaj CEE-landoj revenis al la tradiciaj kaj historie "pruvitaj" modeloj de nacia identeca formado kaj komencis emfazi siajn specifajn same kiel siajn ligojn al aparta religia tradicio denove.

Ateismo kaj nereligio estas tiel perceptataj kiel io ligita al la pasinta reĝimo kaj tial kiel io al kiu ne aligeblas aŭ, eĉ pli bone, tuj malakcepti. En la lastaj jaroj, tamen, certaj ŝanĝoj povas esti videblaj. La rakonto liganta ateismon kaj nereligion ekskluzive al la sovetia reĝimo ne plu havas sencon 30 jarojn post sia falo kaj perdis sian kompreneblecon, precipe por la pli junaj generacioj. Samtempe, la fenomeno de kulturaj militoj, tiel bone priskribita precipe en la usona kunteksto (vidu Hunter 1992; Thomson 2010), fariĝas pli prononcita ankaŭ en la CEE-regiono. Kelkaj el la antaŭe menciitaj procezoj, precipe la kreskanta streĉiteco inter laika (aŭ sekularigita) liberalismo kaj tradiciisma konservativismo, ofte ligitaj al religia tradicio kaj specifaj religiaj institucioj, povas esti komprenitaj en tiu lumo.

Indas noti en ĉi tiu kunteksto, ke multaj reprezentantoj de ĉi-lastata movado ofte etikedas laigajn liberalulojn kiel novmarksistojn kaj tiamaniere ligas ilin implicate al ateismo, rigardante la tutan konflikton kiel lukton por la animo de la nacio aŭ eĉ kiel "lukto por Eŭropo".⁶ Tiu ĉi tendenco estas aparte forta en landoj kiel Hungario kaj Pollando sed videblas en la plej multaj landoj de la CEE-regiono. Eĉ en tia tre "sekularigita" lando kiel Ĉeĥio, tiu ĉi retoriko estas relative ofta kaj efika.

Laikaj liberaluloj, aliflanke, strikte malaprobas ĝin kaj ankaŭ rifuzas ajnan enmiksiĝon de religiaj institucioj en politikan vivon, inkluzive de provoj influ la temojn de publikaj debatoj. Ĉiam pli varmaj debatoj tiel centras ne nur sur "klasikaj" temoj de kulturaj militoj (aborto, samseksaj edz(in)oj, multkulturismo) sed ankaŭ pri temoj kiuj ŝajnis esti solvitaj antaŭ longe, precipe la loko kaj rolo de religioj kaj religiaj institucioj. en publika spaco kaj ilia influo al la politika vivo.

Transformo kaj diferencigo de nereligio en la CEE-regiono komence de la nova jarmilo La kolapso de la komunistaj

reĝimoj post 1989 markis ŝlosilan mejloŝtonon en la historio de la 20-a jarcento, rezultigante ke la plimulto de la CEE-landoj ankaŭ politike turniĝis. kiel kulture al la Okcidento. Juĝante laŭ iliaj ĝeneraligitaj naciaj rakontoj, por kelkaj el la landoj ĝi estis simple reveno post (nevola) 40-jara longa hiato. Por aliaj, ĝi estis historia nova sperto. Ĉiuj post-komunistaj CEE-socioj kunhavis, aliflanke, la sperton de venado al interkonsento kun sia komunistaj pasinteco.

Tamen, ĉi tiu procezo estis malsama en diversaj landoj, fakto kiu nur konfirmas nian aserton ke, malgraŭ sia ŝajna homogeneco, la CEE-regiono estas sufiĉe diferencigita spaco. Tiel, eĉ la reagoj al la ŝtatregata kaj devigita ateigo estis diversaj.

Kelkaj el la CEE-landoj strikte malakceptis ĝin, kaj la lastatempe akirita libereco kaj politika sendependeco estis ligitaj al la malnova koncepto de etna-religia identeco, kutime en la formo de romanecigitaj alvokoj por la reveno al onies radikoj. Iuj landoj simple postlasis la antaŭan ateigon sen nepre provi trakti aŭ trakti malkaŝe la aferon. Ankoraŭ en aliaj, ateigo falis sur relative fekundan grundon kaj profundigis jam ekzistantajn tendencojn. Tamen, ĉiuj landoj de la regiono devis trakti plurajn komunajn aspektojn kiuj fundamente ŝanĝis siajn sintenojn al diversaj rakontoj de siaj identecoj.

La unua aspekto estis la finfina kolapso de religia monopolo kaj la domineco de unu aŭ du gravaj religiaj tradicioj kiujn la komunistaj reĝimoj aŭ iniciatis aŭ, en kelkaj landoj, eĉ sukcese kompletigis. Tio kondukis al drameca kresko de religia pluropo post 1989 aŭ, pli precize, pluropo de mondkonceptoj inkluzive de diversaj formoj de sekulareco. Tiu korelacio inter la nivelo de religia/mondkoncepto pluropo kaj la kreskanta signifo de diversaj formoj de nereligio en la CEE-regiono estis montrita per multaj studoj kaj multe da sociologia esplorado. Ili pruvas ke en landoj kie unu religia tradicio klare regis, la pozicio de diversaj formoj de nereligio estas relative malforta kompare kun landoj kie neniu ununura religia tradicio regis, kaj la rolo kaj influo de nereligio kreskis signife.⁸

La dua aspekto estas la pliiĝo de konsumismo kaj de tre individuigita socio en kiu valoroj, same kiel sociaj kaj kulturaj mekanismoj, multe ŝanĝiĝas. Estis ankaŭ pro tiuj ŝanĝoj ke diversaj landoj estis alfrontitaj kun novaj formoj de sekulareco kaj nereligio. Dum nereligio estis reprezentita plejparte per tio, kion multaj nuntempaj akademiuloj etikedas kiel analiza ateismo dum la plej granda parto de la 20-a jarcento,⁹ dum la lastaj kelkaj jardekoj, aliaj formoj de nereligio fariĝis pli signifaj - aparte tielnomita apatiismo kaj nekredema ateismo.

La koncepto de apatiismo estas komprenita kiel rezulto de la manko de instigo por konservi kaj evoluigi religiajn kredojn. Ene de ĝi, la sinteno

318 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Rimmel

al religio kreskas indiferenta, kaj la influo de religio en la socio malkreskas samtempe sed ne kiel sekvo de la procezo de individuigo aŭ de privatigo de religio sed pro la socia kaj ekzisteca senutileco de religio. La koncepto estis sukcese aplikita al skandinavaĵoj. Laŭ Ara Norenzayan, unu el la propagandantoj de la koncepto, la malalta religieco en Norvegio, Svedio kaj Danio povas esti klarigita per la fakto ke tiuj landoj havas altan nivelon de socia bonfarto kaj egaleco. Krome, alta grado da antaŭvidebleco de onies vivperspektivoj kaj sento de ekzisteca sekureco kondukas al malpliigo de la instigo konsideri dion aŭ diojn kiel fontojn de subteno (Norenzayan kaj Gervais 2013).

La koncepto estis aplikita al elektitaj landoj de la CEE-regiono en la lastaj jaroj, donante kelkajn tre interesajn rezultojn (Willard kaj Cingl 2017), pruvante, ekzemple, ke la CEE-regionaj landoj kun alta apero de ateismo kaj aliaj formoj de nereligio (kiel ekzemple Ĉeĥio) ankaŭ estas landoj kun alta grado da socia egaleco, malalta malriĉeco kaj funkciaj kaj efikaj sistemoj de sanservo kaj edukado.

Samtempe, ĉi tiuj landoj manifestas altajn nivelojn de sento de sekureco.

Tiel nomata nekredula ateismo estas prefere la rezulto de homoj ne akirantaj sufiĉe da kulturaj stimuloj por plifortigi kaj konservi siajn kredojn, ke iuj supernaturaj estaĵoj estas sufiĉe potencaj aŭ eĉ ekzistas (Gervais et al. 2011).

Tiu speco de ateismo estas teorie bazita en la verkoj de Joseph Henrich (2009) kaj Jonathan Lanman (2012), kiuj asertas ke homoj ĝenerale preferas sekvi tiujn ideojn kaj konceptojn kaj imiti tiajn kondutojn kiuj estas konsideritaj normigaj, estas komune dividitaj kaj estas prezentitaj kaj/aŭ subtenataj de esencaj personoj kaj gravaj membroj de sia komunumo.

Alivorte, ni emas imiti modelojn kaj modelojn de konduto, kiuj pliigas la kredindecon de niaj esprimoj kaj agoj (kredindeble plifortigantaj ekranoj, aŭ CREDOj).

Por apliki ĉi tiun modelon al la CEE-regiono, oni devus konsideri kaj analizi profunde la efikon de la demografiaj, sociaj kaj kulturaj ŝanĝoj kiujn la regiono spertis en la 20-a jarcento. La ŝanĝoj inkludas, ekzemple, la amastranslokiĝojn de loĝantoj, rezultigante kulturen kaj socian ruiniĝon de grandaj areoj, aŭ rapidan kaj de-supre-induktitan industriigon kaj urbanizadon. Ĉi-lastaj du kondukas al rompo de tradiciaj kulturaj kaj sociaj kravatoj kaj malkontinueco de kultura memoro kiu influis nunajn generaciojn kiel sekvo.

Ni devas ankaŭ konsideri ke, en multaj landoj de la sovetia bloko, estis tre malfacile praktiki religiajn ritojn kaj aliajn religiajn agadojn.

Tiel, dum preskaŭ du generacioj, modeloj kaj modeloj de konduto ligitaj al religio ne estis imititaj kaj ne estis transdonitaj de unu generacio al la sekva, eĉ se la plej juna generacio naskiĝis en nova politika situacio, post la disfalo de la sovetia bloko. Alivorte, ĉi tiu formo de ateismo kaj nereligio estas la rezulto de malkontinueco en vivita kaj praktikata religia vivo. Sekve, religio fariĝas nekomprenebla, malplena, nenecesa

Nereligio en la CEE-regiono 319 unuo por

novaj generacioj, kaj ĝia signifo en privata same kiel publika vivo iom post iom malpliigatas kaj fariĝas marĝena.

Tiu ĉi fenomeno aperas en ĉiuj CEE-landoj (same kiel ĝi aperas en aliaj eŭropaj landoj), sed diversgrade. Ĝi forte influas nunajn formojn de nereligio en Ĉeĥio kaj Estonio, signife malpli en Pollando, Kroatio, Bulgario kaj Rumanio.

Ambaŭ la nuntempaj formoj de ateismo montras (kvankam nerekte) ankoraŭ alian gravan faktan, kaj tio estas la bezono retaksi metodojn uzitajn por la studo de la fenomeno de nereligio en tiu ĉi regiono. La plimulto de studoj (ĝis grado, inkluzive de tiuj en ĉi tiu volumo) bazas sian komprenon de la fenomeno plejparte sur diversaj formoj de historiaj metodoj aŭ kombinas ilin kun diskursanalizo de tekstoj kaj aliaj materialoj (muzeaj objektoj, publika spaco, tombejoj ktp.). Tia metodaro tamen kapablas adekvate trakti nur certajn specojn de ateismo kaj nereligio: ekzemple, la menciitan analizon de ateismo aŭ instituciigitajn formojn de sekulareco. Tiuj estis konsideritaj ŝlosilaj kaj estis rigarditaj kiel opozicioj al (aŭ komunikaj vazoj kun) tradicia religio kaj long-establita religiaj institucioj, kaj ilia influo kaj pozicio estas rigarditaj kiel fundamentaj en la tradiciaj interpretoj de historio, socio, politiko kaj la kulturo de la unuopaj landoj de la regiono.

Nereligio en transiro Preskaŭ

Ĉiuj kaz esploroj inkluzivitaj en ĉi tiu volumo montras ke, dum la 20-a jarcento, la kategorio de ateismo spertis relative fundamentan transformon. Dum komence de la 20-a jarcento, ĝi estis komprenita ĉefe kiel ideologia pozicio malaprobanta tradiciajn religiajn interpretojn kaj instituciojn kiel nedaŭrigeblaj kaj malnovigintaj, ĉe la fino de ĝi, ateismo estis pli formo de ignorado de religio pro sia sensignifeco al persona kaj socia vivo. Alivorte, esti ateisto en la unua duono de la 20-a jarcento signifis ke la persono sciis kial li aŭ ŝi malakceptis religion, dum la "ateisto" komence de la 21-a jarcento ne komprenis kial li aŭ ŝi bezonas ion similan al religio.

Ĉi tiu ŝanĝo povas esti vidita sur pluraj niveloj, la plej gravaj el kiuj estas du - ideologia kaj institucia. Kiel jam dirite, ateismo en la unua duono de la 20-a jarcento reprezentis antaŭ ĉio ampleksan ideologian sistemon, en kiu oni povis distingi unu el la ĉefaj ideologiaj fontoj de la moderna ateismo. En CEE-landoj, ekzistis plejparte la influoj de pozitivist-sciencata ateismo, marksisma ateismo kaj, laŭ pli malgranda mezuro, ekzistadisma ateismo asociita kun Friedrich Nietzsche kaj liaj anoj, aŭ psikologia ateismo inspirita per la ideoj de Sigmund Freud. Kun kelkaj esceptoj en pluraj landoj (ekz. Ĉeĥio), la realaj sociaj, kulturaj kaj politikaj implicoj de tia formita ateismo (aŭ, pli precize, ateismo) estis sufiĉe malgrandaj kaj limigitaj al intelektaj rondoj. Ilia

320 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Rimmel

reprezentantoj ofte importis ateismajn ideologiojn aŭ siajn kombinaĵojn el okcidentaj landoj (ĉefe Francio kaj Germanio) kaj konsideris ilin kondiĉo por modernigo de siaj socioj.

Ĝenerale, oni povas diri, ke la "ideologia" ateismo de la unua duono de la 20-a jarcento estis ĉefe influita de la pensistemoj kiuj sekvis la klerisma kritiko de religio. Du el ĝiaj dimensioj aparte forte resonis - la kritiko de la religia interpreto de la mondo estis konsiderita kontraŭdiro kaj malhelpo al scienca scio kaj, samtempe, kritiko de religiaj institucioj rigardataj kiel malhelpo al socia kaj politika evoluo. Estas do sufiĉe logike, ke ni renkontas kritikon de religio bazita sur tiuj principoj en la verkoj de multaj elstaraj reprezentantoj de ateismo en CEE-landoj. Ili evoluigis, kontraste, pensis konceptojn kiuj akcentis raciismon, sciencismon kaj antiklerikalismon kaj, samtempe, emfazis la gravecon de socia kaj politika progreso same kiel la kritikan gravecon de homa libereco.

Oni devas aldone diri, ke ekzistas diverseco de ideoj en la "ideologia" ateismo de la unua duono de la 20-a jarcento en la landoj de la CEE-regiono. Ĝis la mez-20-a jarcento, ekzistis neniu domina formo aŭ movado. Ankaŭ gravas substreki, ke la akceptitaj ideoj ofte estas malsame interpretataj kaj efektivigitaj en la apartaj landoj de la regiono.

La situacio iom ŝanĝiĝis post 2-a Mondmilito, kiam Marks-leninismo iĝis la domina ideologio en la tuta CEE-regiono. Kiel rezulto, ĉiuj aliaj ateismaj ideologioj estis fakte marĝenigitaj, sed ekzistis ankaŭ amasaateigo de supre. Ĉar la komunistaj reĝimoj falis, tamen, ĝiaj efikoj estis multe pli malgrandaj, ĝi povus ŝajni. Efektive, la plej multaj CEE-firmaoj estis sufiĉe negativaj direkte al ideologie bazita ateismo ĉe la fino de la 20-a jarcento. En la unua fazo de kreado de nova, demokrata identeco, en la plej multaj mezeŭropaj kaj orienteŭropaj socioj, tiu negativa limado direkte al la komunista registaro estis kunligita kun forta religia reviviĝo.

Estas interese rimarki, ke, malgraŭ la fino de la monopolo de "marksisma" ateismo, ne okazis signifaj restarigoj de aliaj, nemarksismaj ateismaj ideologioj post la politikaj ŝanĝoj fine de la 20-a jarcento.

Tio validas ne nur por la tradiciaj (vidu pli fruan notacion) sed ankaŭ por la fenomeno de tiel nomata Nova Ateismo, kiu havis multe malpli da respondo kaj influo en la CEE-regiono ol en Okcidenta Eŭropo aŭ Usono.

En la plej multaj CEE-landoj, ajnaj "ideologiaj formoj de ateismo" ŝajnas estinti misfamigita, kaj ilia influo estas ekstreme marĝena. Ĉi tio validas eĉ en landoj, kie plej multaj homoj estas konsiderataj aŭ ateistoj aŭ nekredantoj sen iu aparta religia tradicio aŭ institucioj kiel Ĉeĥio kaj Estonio.

Simile, okazis ŝanĝoj en la institucioj kiuj estis asociitaj kun ateismo kaj disvastigo dum la 20-a jarcento. Dum en la unua duono de la 20-a jarcento, estis la specifaj institucioj (socioj, politikaj partioj aŭ diversaj asocioj) kiuj ĉefe disvastigis kaj antaŭenigis

ateismo en CEE, fine de la jarcento, ilia influo estis minimuma. Tio estis parte ĉar, dum la 40 jaroj de la komunista reĝimo, la plej multaj el tiuj organizoj estis malpermesitaj aŭ submetitaj al strikta kontrolo fare de la Komunista Partio, kaj post la falo de la sistemo, ili ne plu povis konstrui sur sia pasinteco. . Tio ankaŭ estis parte pro la dirita ŝanĝo en la naturo de ateismo en CEE.

Alivorte, estis ŝanĝo dum la 20-a jarcento kiu povus esti karakterizita kiel ŝanĝo de eksplicita, analiza, kutime instituciigita ateismo al malinstituciigita indiferentismo aŭ apatiismo, kiu respondas en multe pli granda mezuro al la situacio de la malfrumoderna socio. -ligoj spertas transiron de totalismaj al liberalaj socioj. Por diri ĝin alimaniere, "tipa ateisto" aŭ "malkredanto" fine de la 20-a jarcento kaj komence de la 21-a jarcento ne plu estas persono kun konscia kaj aktiva opozicio kontraŭ religio kaj la institucioj kiuj reprezentas religion, sed prefere iu, kiu ignoras religion, ne konsideras ĝin grava kaj, iel, fakte ne komprenas ĝin.

La esplormankoj Fine,

ĉar la volumo provizas bazon por la studo de sekulareco en CEE, ĝi ne respondas ĉiujn demandojn – male, ĝi generas novajn kaj ankaŭ montras malplenajn spacojn por estontaj esploroj.

Antaŭ ĉio, ĉar la sovetia sperto, krom geografio, estas kio kunigas la CEE-regionon, la influo de sovetia ateisma propagando estas ofte uzata kiel (parto de) klarigo por la nuntempa religia situacio.

Estas sufiĉe ofte emfazi la ĝeneralan ateisman propagandon, kun ĉi tiu memo ankaŭ ripetata en kelkaj ĉapitroj de ĉi tiu volumo. Estas kontoj, tamen, kiuj vidas la atingon de ateisma propagando en multe pli kritika lumo (ekz., Smolkin 2018). Tio estas reflektita ankaŭ en iuj aliaj ĉapitroj en ĉi tiu volumo, kiuj montras al la multe pli malalta videbleco de ateismo ol estas kutime suspektata (Hungario, Estonio), tial pridubante ĝian influon. Tio povas montri al lokaj diferencoj sed ankaŭ al mankoj en aktualaj datumoj, dependeco de "komuna scio" kaj troĝeneraligo de certaj ekzemploj kaj sub-periodoj de sovetia regado. Unu parto estas la organiza kapablo de la sovetia propagandsistemo kaj la idealoj priskribitaj en partiaj dokumentoj, dum alia faktoro estas ilia efektiva efektivigo sur baznivelo. Niaj ĉapitroj montras malsamajn kialojn ke ekzistis malemo antaŭenigi sciencan ateismon - ekzemple, la naciisma sinteno kiu kontrastis kun la "ruĝa temo" en Latvio (Kiope et al. 2019) kaj Estonio (Rommel kaj Friedenthal 2019) aŭ la influo. de personaj rilatoj en la kamparaj lokoj de Hungario (Balogh kaj Fejérdy 2019).

Tiel, la atingo, videbleco kaj influo de ateisma propagando devus esti plituditaj, precipe lige al kvazaŭa sekularigo. Eble la ligo tute ne estas tiel evidenta aŭ havas nur partan influon?

Ĉi tio ankaŭ alportas nin al la demando pri tio, kio devus esti konsiderata "ateisto

322 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Remmel

propagando"? Evidentaj ekzemploj estas artikoloj en gazetoj kaj Znanie- prelegoj, sed oni devus inkluzivi sekularajn trairejojn kreitajn kiel anstataŭaĵojn por religiaj, konsiderataj la plej sukcesaj rimedoj por rapida sekularigo – hodiaŭ ni povus aldoni, kombine kun la manko de videbleco. de religio - dum la sovetia periodo? Ankaŭ la temo de promocio de ateismo – aŭ, pli ĝuste, laika pensado – en la eduka sfero bezonas plian ekzamenon. Kun pluraj esceptoj, la plej multaj el la ĉapitroj rimarkinde silentas pri (lokaj formoj de) scienca ateismo aŭ eĉ traktas ĝin per citiloj, indikante ĝian evidentan nekredecon kaj neniun bezonon de pli profunda analizo. La demando farita de Alles (2018) - "Ĉu ekzistas iuj elementoj de scienca ateismo, de kiuj akademiuloj en Okcidenta Eŭropo kaj Nordameriko povus efektive lerni, sen aprobi totalisman subpremon?" – restas ankoraŭ nerespondita.

Eble unu el la plej interesaj temoj estas kiel nereligio kiel aro de sintenoj, certaj ideoj aŭ praktikoj estas transdonitaj de unu generacio al alia. Tiel, la demandoj pri "generacioj de nereligio" povas esti responditaj, ekzemple, de la vidpunkto de la sociologio de (ne)religio aŭ intelekta historio. Ĉi tiu demando estas eĉ pli interesa ĉar la historio de nereligio en CEE ŝajnas esti daŭrigo de konstantaj interrompoj. En preskaŭ ĉiu politika periodo, la pli fruaj reprezentantoj estis forlasitaj kaj malsukcesitaj: lokaj "antaŭsovetiaj" verkintoj estis konsideritaj atingantaj nur duonvoje en komprenado de la esenco de religio kaj ateismo dum la sovetia epoko kaj estis anstataŭigitaj per sovetiaj verkintoj. Simile, "postsovetia" ateismo provas distancigi sin de siaj "sovetiaj" antaŭuloj-aŭ pro siaj negativaj implicoj dum la plej voĉaj reprezentantoj de nuntempaj nereligioj kutime fidas je anglo-amerikanaj ekzemploj de skeptiko aŭ Nova Ateismo. Oni povas paroli pri la tutmondiĝo de nereligio tiurilate.

Notoj

- 1 Vidu, ekzemple, Schulze Wessel (2006). La fortaj kravatoj inter nacia kaj religia identeco estis esploritaj en diversaj sociologiaj studoj. Vidu, ekzemple, Pew Research Center (2017).
- 2 Surbaze de la menciita esploro farita de la Pew Forumo (2017), 74% de rumanoj, 66% de bulgaroj, 64% de poloj, 58% de kroatoj, 57% de rusoj, 56% de litovoj kaj 51% de Ukrainoj konsideras specialan religian tradicion signifa por sia nacia identeco.
- 3 Ni uzas ĉi tiun terminon samsence kiel politika filozofio.
- 4 Indus analizi, kian rolon havis la menciitaj kondiĉoj ĉe la transformiĝo de universalisma marksismo al sovetia bolŝevismo, kiu ankaŭ tendencis reliefigi regionajn specifaĵojn, origine rusajn, post la dua mondmilito en centra kaj orienteŭropo. La emfazo de lokaj specifaĵoj eble helpis krei la historie unuan nocion de certa komuna identeco de la CEE-regiono kiu ne ekzistis antaŭe. Por pli pri la diskuto pri la CEE-regiono en la lastaj du jarcentoj, vidu, ekzemple, Křen (2007).
- 5 Saĝaj analizoj de fragmentiĝo, reciprokaj streĉiĝoj kaj la rezultaj konfliktoj ene de la CEE-regiono troveblas en la laboro de la historiisto Timothy Snyder.

Nereligio en la CEE-regiono 323

(ekzemple 2003, 2010), kiu estas fama kaj respektata okcidenta specialisto pri la moderne historio de la CEE-areo.

6 Lige kun la fenomeno de kulturaj militoj, usonaj fakuloj rimarkas specialan paradokson, ĉar ambaŭ flankoj de la "konflikto" konsideras sin endanĝerigitaj, kiel tiuj, kies rajtoj estis kompromititaj aŭ neitaj. Tamen, similaj sintenoj ankaŭ lastatempe estis rimarkitaj en multaj CEE-socioj.

7 Oni notu en ĉi tiu kunteksto, ke, post la Dua Mondmilito, ĉi tiu parto de Eŭropo spertis dramajn demografiajn ŝanĝojn. Pro la holokaŭsto kaj la etna "purigado" en la sekvo de la milito, kelkaj el la ŝtatoj iĝis "etne homogenaj" por la unua fojo en sia historio. Ĉi tiu fakto faciligis reveni al la malnovaj modeloj de formado kaj konservado de nacia identeco. Etnaj konfliktoj aperantaj post 1989 en kelkaj partoj de la CEE-regiono povas tial esti perceptitaj kiel "lasta" ondo de etna kaj nacia homogenigo, rezultigante historian paradokson de speco - multaj eŭropaj ŝtatoj kiuj antaŭe estis la plej miksitaj etne, kulture kaj religie fariĝis, en historie mallonga tempodaŭro, la plej etne, kulture kaj religie homogena.

8 Unu el ĉi tiuj estas la studo de Borowik et al. (2013) pruvante tiun rilaton kun datenoj de signifa sociologia esplorado kiel ekzemple EVS kaj ISSP. Surbaze de la datumoj, ili dividas CEE-landojn en ses kategoriojn laŭ la grado kaj karaktero de religia pluropo. En landoj kun alta nivelo de religia homogeneco, la nombro da individuoj kiuj povas esti etikeditaj "ateisto" estas proksimume 7%, kaj kelkaj pliaj 10% rifuzas eksplicite aliĝi al specifa religia tradicio aŭ ideologio. Aliflanke, en landoj kie neniu ununura religia tradicio kaj rilataj institucioj dominas, averaĝe pli ol 30% de la populacio identiĝas kiel ateistoj, kaj granda parto de la populacio malaprobas esti eksplicite aligita kun religia tradicio aŭ ideologio.

9 Ĉi tiu speco de ateismo inkluzivas kaj eksplicitan kaj implican malakcepton de religiaj konceptoj bazitaj sur racia kaj analiza sinteno kiu blokas aŭ eĉ superregas intuician subtenon de religiaj bildoj sed apogas religian skeptikon anstataŭe. Ĝi inkludas pozitivist-sciencan ateismon, aŭ marksisman ateismon, kaj ĝiajn variaĵojn, same kiel la tielnomitan Novan Ateismon ligitan kun figuroj kiel ekzemple Richard Dawkins, Christopher Hitchens, Sam Harris kaj Daniel Dennett.

Bibliografio Alles,

Gregory D. 2018. "Studi Religiojn kun la Fera Kurteno Fermita kaj Malferma: La Akademia Studo de Religio en Orienta Eŭropo." *Metodo & Teorio en la Studo de Religio* 30 (2): 185-190. <https://doi.org/10.1163/15700682-12341422>.

Borowik, Irena, Branko Ančić, kaj Radoslaw Tyrala. 2013. "Centra kaj Orienta Eŭropo." En *La Oksforda Manlibro de Ateismo*, redaktita fare de Stephen Bullivant kaj Michael Ruse, 623-627. Oksfordo: Oxford University Press.

Bullivant, Stefano, Miguel Farias, Jonathan Lanman, kaj Lois Lee. 2019. *Komprenante Nekredemon. Ateistoj kaj Agnostikuloj Ĉirkaŭ la Mondo*. Twick-enham: Universitato de St Mary. www.academia.edu/39530248/Understanding_Unbelief_Atheists_and_agnostics_around_the_world.

Davies, normando. 2006. *Eŭropo Orienta kaj Okcidenta: Kolekto de Eseoj pri eŭropano Historio*. Londono: Vintage Books.

Gervais, Will M., Aiyana K. Willard, Ara Norenzayan, kaj Joseph Henrich. 2011.

"La Kultura Transdono de Kredo: Kial Denaskaj Intuicioj Estas Necesaj, Sed Nesufiĉaj, Por Klarigi Religian Kredon." *Religio* 41 (3): 389-410.

Halík, Tomáš. 2014. "Řeč Tomáše Halíka při udělení Templetonovy ceny.

'Náboženství nemizí, ale trasformuje se. . .' (Rozhovor s Tomášem Halíkem po

324 Tomáš Bubík, David Václavík kaj Atko Rimmel

- udělení Templetonovy ceny)." Intervjuo de Jan Jùn. Revuo Prostor 102. Alirita la 10-an de julio 2019. <https://revueprostor.cz/old/index2.php?menu=archiv&aid=1816&vid=102>.
- Henrich, Jozefo. 2009. "La Evoluo de Multkostaj Ekranajoj, Kunlaboro kaj Religio: Kredindeco Plibonigantaj Ekranajoj kaj Iliaj Implicoj por Kultura Evoluo." *Evolucio kaj Homa Konduto* 30: 244-260.
- Časisto, James Davidson. 1992. *Kulturmitoj: La Lukto por Difini Amerikon*. Senco de la Bataloj super la Familio, Arto, Eduko, Leĝoj kaj Politiko. New York: Bazaj Libroj.
- Křen, Jan. 2007. *Dvě staletí střední Evropy*. Praha: Argo.
- Landman, Jonathan A. 2012. "La Graveco de Religiaj Ekspozicioj por Kreda Akiro kaj Sekularigo." *Journal of Contemporary Religion* 27 (1): 49-65.
- Lee, Lois. 2012. "Lokante Nonreligion, en Menso, Korpo kaj Spaco: Novaj Esplormetodoj por Nova Kampo." Ĉiujara Revizio de la Sociologio de Religio, Volumo 3: Novaj Metodoj en la Sociologio de Religio, redaktita fare de Luigi Berzano kaj Ole Preben Riis, 135-157. Leiden: Brill Annual Review de la Sociologio de Religio. *Novaj Metodoj en la Sociologio de Religio* vol 3.
- Norenzayan, Ara, kaj Will M. Gervais. 2013. "La Originoj de Religia Malkredo." *Trends in Cognitive Sciences* 17 (1): 20-25.
- Pew Esplorcentro. 2017. "Religia Kredo kaj Nacia Aparteno en Centra kaj Orienta Eŭropo." Alirita la 5-an de marto 2019. www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/.
- Cvartala, Johannes. 2014. "Skezo de Relacia Aliro al 'Nereligio'." *Metodo & Teorio en la Studo de Religio* 26 (4-5): 439-469. <https://doi.org/10.1163/15700682-12341327>.
- Václavík, David. 2007. "Český ateismus ve 20. století. K vývoji a institucionalizaci v letech 1948 až 1989." *Soudobé dějiny* 14 (2-3): 471-488.
- Schulze Wessel, Martin, red. 2006. *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Eŭropo*. Stutgarto: Franz Steiner Verlag.
- Smolkin, Viktorio. 2018. *Sankta Spaco Neniam Malplena: Historio de Sovetia Atheismo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Snyder, Timoteo. 2003. *La Rekonstruo de Nacioj: Pollando, Ukrainio, Litovio, Belorusio 1569-1999*. New Haven: Yale University Press.
- . 2010. *Bloodlands: Eŭropo inter Hitler kaj Stalin*. Novjorko: Baza Libroj.
- Thomson, Irene Taviss. 2010. *Kulturmitoj kaj Enduring American Dilemmas*. Ann Arbor: universitato de Michigan Press.
- Willard, Aiyana K., kaj Lubomír Cingl. 2017. "Testado de Teorioj de Sekularigo kaj Religia Kredo en Ĉeĥio kaj Slovakio." *Evolucio kaj Homa Konduto* 38 (5): 604-615.

Indekso

- Achinger, Zofia 193
Achterberg, Petro 7
Adžija, Božidar 41
alligiteco, religia 155-156, 161, 167-168
- Ágh, Atilo 124-125, 132
Agnosiewicz (Gawlik), Mariusz 192, 196, 202
agnostikismo/agnostikismo 4, 19, 48-49, 54, 59-60, 79-80, 101, 156-157, 167-168, 171, 196, 228, 285 Ákos,
Károly 123, 132 Akuraters,
János 142 Ališauskiene
All6, 5, D, 171, Mildary 1, 7, 322-323
Altemeyer, Bob 157 Alunāns, Juris
142 Ambrozaitiene` ,
Nijolė 155, 167, 168
Ambrozevičius, Aleksas 160 Ambrus,
Gergely 130 anarkiismo 10, 6,
10, 6,1
142, 169, 221, 313
Ančić, Branko 323
Anderson, Johano 163, 165
Andrescu, Gabriel 225, 227
Angarietis, Zigmās 160
antropocentrismo 40, 44, 295
kontraŭkristana 87, 88, 91, 92, 93, 99
antiklerikalismo 33-38, 59-60, 62, 65,
71, 77, 71, 71, 13, 71, 12 , 122-125,
128, 130-131, 207, 209, 284-285,
287-298, 304, 312-314, 320
- Antonescu, Jono 212
apatiismo 77-81, 317, 321
Arweck, Elizabeto 157
Asocio de Ĉeĥaj Ateistoj 78
Ateizmus (revuo) 75, 81-82
- ateismo 1-7, 10, 13-14, 16, 17, 18, 21, 22,
24, 27, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 44,
45, 46, 47, 48 , 49, 51, 52, 58, 76, 111,
114-115, 117, 119-120, 122-125, 125,
127-131, 163, 244, 246, 250, 282, 282,
290, 280, 290 -294, 299, 301-304, 310-
323; nekredulo 317-318; novaj 5,
34, 50, 51, 52, 78, 314; scienco 65-66,
68-70, 73-76, 96, 145, 146, 147, 150,
161-166, 170, 172, 233, 244, 245, 292-
295, 297, 304
- ateisto kaj agnostika marto 197
ateisto Busa Kampanjo 49, 50
ateigo, soveta ŝtato 310-312 ateofobio
303
Atheos 97
Avetysyan, Arsen 293
- Baggett, Hieronimo 5, 7
Balabanić, Josip 39
Balázs, Béla 124
Balogh, Margit 112, 117-119, 132-133
- Bányász, Rezső 124
Barák, Josef 61
Barker, Dan 128
Basanavičius, Jonas 159-160
Batutytė, Marija 161
Baudouin de Courtenay, januaro 183, 185
Bauer, Otto 119
Bazala, Albert 37
Berdjaev, Nikolao 239, 240
Bernolák, Anton 259
Bethlen, István 119
afiŝtabulo kampanjo 192, 198-200, 203
Bloch, Ernst 43, 72, 80, 81

326 Indekso

- Bögre, Zsuzsanna 126, 132–133
 Boldogkői, Zsolt 130
 Bolševika Revolucio (1917)/oktobro
 Revolucio 233, 234, 240, 241
 Bolyki, János 132–133
 Bona, Sforza 178, 201
 Bondarenko, Viktor 301
 Borek, Edmondo 261, 262, 279
 Boros, János 130
 Borowik, Irena 157, 158, 165, 323
 Bošnjak, Branko 43, 44
 Bossilkov, Eŭgeno 15
 Botev, Hristo 10–11
 Boy-Želeński, Tadeusz 185
 Brights, La (rusa branĉo de) 251
 Bruce, Steve 162, 170, 173
 Bruno, Giordano 244
 Buĉaitė-Vilkė, Jurga 170
 Büchner, Ludwig 238
 Bullivant, Stefano 312, 323
 Burchardt, Marian 4, 8
- Călinescu, Georgo 216–217
 Campbell, Colin 156–158
 Camus, Albert 19, 37
 Katolika Eklezio 34, 35, 38, 39, 40, 45,
 48, 179, 180, 182, 183, 185, 188, 190,
 191, 195, 196, 200, 201 Ĉelko, Ĉelko,
 201
 Cernea, Remus 207, 225–226
 Cesarec, la 41-an de aŭgusto
 Ĉerņiŝevskij, Nikolao 238
 eklezia politiko 117, 122–123,
 125–126, 132
 preĝej-ŝtataj rilatoj 111, 118, 126
 Chwedeńczuk, Bohdan 191
 Ćimić, Esad 44
 Cingl, Lubomír 318, 324
 Clementis, Vladimír 266, 272, 273, 275,
 279, 280
 Cliteur, Paul 4, 7
 Ćolaković, Rodoljub 41
 kunlaboro 215, 218, 222, 224
 kolektivigo 220–221, 223
 Collins, Randall 193
 komunismo 39, 41, 42, 45, 47, 48, 119,
 122, 126, 131, 136, 285
 komunisma ideologio 65, 76
 Komunista Manifesto 41
 komunista partio 38, 41, 43, 66,
 68–69, 71, 77, 81, 85, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 94, 98, 284, 292–293, 296, 298
- komunista reĝimo 60, 67–70, 72, 76–
 78, 80, 155, 158
 Comte, aŭgusto 36, 59, 62, 211
 konscio 292–293, 294, 295, 303
 Cormenin, Louis Marie de Lahaye 35
 kreismo 39, 40, 130
 kremacio 63–64, 79, 160, 210, 212, 213,
 230, 266–267
 Csunderlik, Péter 113–116, 132–133
 Czarnowski, Stefan 184
- Dahrendorf, Ralf 202
 Darwin, Karlo 13, 36, 38, 39, 40, 41, 51, 53,
 55, 87, 106, 113, 133, 135 darvinismo
 33, 35, 38, 39, 113–115, 1313, 1313, 130,
 135, 217, 285, 290
 Daulius, Juozas 160
 Dawkins, Rikardo 24, 50, 51, 78, 82, 103,
 130, 202, 251, 303, 323
 malklerigado 143, 145
 deismo 295
 Demokrito 44
 Dennett, Danielo 24, 50, 78, 103, 130, 133,
 202, 323
 Descartes, René 244
 desekularigado 48, 284, 302–303
 Diderot, Denizo 60, 67, 94, 103, 235
 Dimitrov, Georgi 15, 17, 29
 nekredemo 107, 235, 287, 294, 302, 324
 Dobrolubov, Nikolao 238
 Dodel-Haveno, Arnold 115
 Dominiczak, Andrzej 190
 Dostojevskij, Fjodor Miĥajloviĉ 37, 252
- Dragomanov, Miĥailo 285
 Ducmanis, Kārlis 142
 Duluman, Yevgraf 293, 297, 303–304
 Durkheim, Émile 37, 60, 184
- Orienta Ortodoksismo 9, 10, 13, 15,
 16, 21
 Ecsedi, Andorné 124, 133
 Eller, Jack David 170
 Engels, Friedrich 12, 13, 19, 37, 41, 44,
 59, 67, 239, 244, 245
 Klerismo 13, 18, 28, 42, 44, 51, 67, 70–71,
 85, 86, 90, 93, 115, 124, 138–139, 145,
 150, 178, 192, 3, 20, 3, 2, 2, 3, 241, 244,
 251, 259, 303, 312, 313, 320
- Eötvös, József 112
 Eötvös, Universitato Loránd (ELTE)
 123–124

- Epikuro 44
 Erasmus 244
 etnofiletismo 9, 18, 24
 evoluo, teorio de 38, 39, 40, 41, 49,
 86, 87, 130–131, 159, 217
 ekzistadismo 37, 43
- Fáy, Zoltán 129, 133
 Fejérdy, András 123, 132–133
 Fekete, József 133
 Fekete, Lajos 113
 Feuerbach, Ludwig 42, 59, 67, 70, 72,
 103, 238, 240, 244
 Fiamengo, Ante 44
 Filipović, Vladimiro 38
 Franko, Ivan 285–286
 Frazer, Jakobo 299–300
 libereco de konscio 209, 225, 227
 framasonismo/framasonoj 114–115, 118,
 233, 235
 Libera Penso (Volná myšlenka,
 organizo) 61–63, 66, 77, 81, 83
- liberpenso 33, 58–64, 66, 77–79,
 86, 87, 88, 90, 104, 111, 113–116, 119–
 120, 128, 130–131, 159, 160–162,
 167–168, 180, 183, 182–8, 8, 8, 8, 8,
 8, 8, 8 285, 303, 315
 Freud, Sigmund 14, 60, 91, 319
 Froese, Paul 162, 170
 Fukász, György 131, 133
 Furseth, Inger 168
- Galántai, József 124
 Gáliczky, Éva 124, 133
 Garami, Ernő 117
 Garaudy, Roger 72, 82
 Gardavský, Vítězslav 71–73, 80
 Gergely, Jenő 112, 133
 Will M. 3611, 133, 133 Will M. ,
 323 –324 Gheorghie, Pintilie 207,
 219 Gheorghiu-Dej, Gheorghie
 221, 223 Gianone, András 116, 133
 Goldmann, Lucien 43
 Gorbačov, Miĥail 302
 Gotfried Herder, Johann
 138 Gratz, Gusztáv 1152, 1152,
 1152–2, 1152–2012
 222–223 Gregorić, Pavel 49
 Grzymala-Busse, Anna 155
 Gyáni, Gábor 131,
 134
- Habermas, Jürgen 34, 137
 Haeckel, Ernest 36, 39, 106, 113–115,
 209, 228, 229, 244
 Halan, Yaroslav 291
 Hálek, Ivan 266
 Halík, Tomáš 323
 Hanák, Péter 131, 134
 Hańderek, Joanna 192
 Harris, Sam 24, 50, 78, Jan 209, 209,
 Ĥarman, Ĥarman,
 209, 2019. 253 Havel,
 Václav 76 Hegedüs,
 Rita 128, 134 Hegel,
 Georg Wilhelm Friedrich 236, 237 Heidegger,
 Martin 43, 44 Heine,
 Heinrich 286 Heller,
 Ágnes 43 Helvétius
 235 Hempel,
 jan. , Danièle 155
 Hitchens, Christopher
 50, 78, 202,
 251, 323 Hjarvard, Stig 171
 Hlinka, Andrej 265, 267 Hobbes,
 Thomas
 244 Hodovský, Ivan
 75 Hodža, Milano 262,
 280rich Hobbes, Paul
 262, 280rich Hobbes,
 Paul 2804 Hobbes, 28044
 Holbach , 95, 235
 Holyoake, Jakobo 137 Horárik, Ján 259,
 279, 281,
 282 Horthy, Miklós
 118, 120–121, 132 Horváth, Gergely
 K. 132, 134 Horváth, Istvátman
 Hvráb134, István Hvráb134, 134
 Horváth, István
 Hvráb134 k, Tomáš
 78 humanismo 4, 36,
 50, 71, 77–78, 226,
 258, 259, 263, 275, 301 humanismaj
 ceremonioj 188–189, 196–
 197
- Hume, Davido 19, 103
 Hunsberger, Bruce 157
 Ĉasisto, James Davidson 324
 Husák, Gustáv 266, 273, 280
 Huszár, Károly 117
- identeco, nacia 59, 207–208, 284
 ideologio, kontraŭreligia 289
 Iliescu, Ion 223–224

328 Indeksó

- indiferenteco/apatiismo 92, 99, 100, 318, 321
individuismo 34, 36, 37
individuigo 111, 125
Ionescu, Nae 207, 211
iredentismo 118-119, 218
nereligio 156-159, 167, 171, 235
- Jaškow, Adamo 192
Jászberényi, József 131, 134
Jászi, Oszkár 115-117, 119, 134-135
Jażdżewski, Leszek 197
Jesion, Andrzej 192
Josipović, Ivo 48
Juriga, Ferdiš 264, 265
Justiniano (Marino), patriarko 222-223
- Kaczmarek, Zbigniew 193
Kadlecová, Erika 67, 73, 79, 81-82
Káich, Katalin 117, 134
Kairiükstis, Jonas 160
Kampis, György 130
Kant, Immanuel 37, 113
Károlyi, Mihály 117, 132
Karpov, Vjačeslav 303
Každan, Aleksandr Petrovič 67
Kędziora, Dariusz 192
Keller, Tamás 128, 134
Kemény, István 134
Kenyeres, Zoltán 116, 134
Keršovani, Otokar 41
Āruščov, Nikita 296
Klestenitz, Tibor 116, 133
Klimov, Valeriy 303
Koalicija Ateistyczna (Ateista Koalicio) 192, 196, 197
Kocsis, Károly 119, 134
Kořakowski, Leszek 43
Kolodnyi, Anatolij 293, 302
Komsomola Kristnasko 289
Komsomola Pasko 289
Kosík, Karel 43
Kotarbiński, Tadeusz 184, 191
Kotsiubynsky, Miħailo 285
Kowalewski, Davido 165
Kraulédaitė, Rasa 169-171
Křen, Jan 322, 324
Krlęža, Miroslav 41, 42
Krstić, Kruno 35
Kryveliev, Jozefo 246
Kun, Béla 132
Kun, Sámuel 115
Kunfi, Zsigmond 117
- Kuprevičius, Mykolas 159
Kuvačić, Ivan 44
Kuznecovienė, Jolanta 168
- Ladányi, Sándor 132-133
Lajčiak, Ján 261, 279, 282
Lamennais, Félicité Robert de 35
Landau, Józef 183, 184
Lanman, Jonatano 318, 323-324
Laukaitytė, Reģino 166
Ligo de la Militantaj Sendiaj 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250
Lefebvre, Henri 43
leĝaro, kontraŭreligia 93
Lenin, Vladimiro 41, 43, 44, 241, 242, 244, 245
Leslie, László 132, 134
liberalismo 9, 34, 39, 59, 111, 118, 122, 260, 262, 315
Ligeti, László 132, 135
Litván, György 131, 134
Liutikas, Dario 165
Lobovyk, Borys 293
Lois, Lee 1, 3, 6, 157, 311
Loukotka, Jiří 73-75, 82
Lukrecio 44, 244
Luehrmann, Sonja 163, 165, 166
Lukačevskij, Aleksandro 244, 253
Lukács, József 124-125, 134
Łukaszewicz, Marek 192
Łyszczynski, Kazimierz 177, 178, 187, 192, 198
- Machar, Josef Svatopluk 61, 82
Machovec, Milano 71-73, 80, 82
revuo Peretz' (Pipro) 298
Maják (revuo) 62, 77
Mandić, Oleg 44
Marcuse, Herbert 43
Margeris, Algirdas 159
Markso, Karlo 12, 13, 14, 19, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 59, 67, 70, 75, 80, 114, 116, 130, 212, 214, 239, 24, 24
Marksismo 13, 19, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 60, 62, 65-66, 70-73, 80, 119-120, 131, 180, 184, 186, 184, 186, 186, , 295, 290, 300, 304
Marksismo/marksisto 86, 89, 91, 93, 98, 105
Marks-leninismo 15, 16, 19, 21, 23, 62, 65-68, 70-71, 73, 75, 117, 122, 233, 244, 246

330 Indekso

Przybyszewski, Stanisław 180, 201
Pumpurs, Andrejs 139
Pussy Riot 250, 257
Putinaitė, Nerija 166

Quack, Johannes 3, 7, 108, 175, 324

Radić, Antun 35
Radić, Stjepan 35, 36, 37
Raffay, Ernő 131, 135
Ranovitch, Abraham 246
racismo 59, 191, 192, 196, 197, 202,
286
Räutu, Leonte 214, 216
Razum (societo) 304
Rommel, Atko 157, 158
Ribberink, Egbert 4, 7
Richtmann, Zvonimir 42
rito 146, 147, 287-289, 299, 300
Romkatolika Eklezio 155, 159-163, 167, 169,
172, 208, 215, 222-223
Romiko, Ignác 113, 119, 135
Rousseau, Jean Jacques 35, 49, 235
Russel, Bertrand 60, 67, 95, 103, 128,
204

Samuilova, Ina 166
Sándor, Pál 120, 135
Sankari, Nina 192
Sartre, Jean - Paul 19, 43, 67
Skeptikuloj en la
Drinkejo 50 Schön, István
115, 135 Schröder, Ingo W.
155, 155, 43, 70 Martin Schulze, 705,
705 scienco kaj religio 14, 55, 86, 88, 93,
96, 100, 124, 132, 210, 217, 246, 285,
292
sekularigo 33, 38, 41, 48, 51, 52, 78, 78,
78, , 88, 90, 92, 94, 97, 103, 104, 105,
111-112, 114-118, 120-122, 126-129,
131, 135, 147, 148, 148, 148, 148,
148, 148, 148, 148, 148, 148, 148, 148,
148, 148, 148, 148, 284-285, 294-295,
304, 311, 312, 316-
317, 321-322 sekularismo 5, 6, 23, 28,
33, 41, 48, 49, 54, 88, 103, 103,
101 , 138-139, 141, 145, 152, 154, 173,
177, 201, 237, 252, 255, 257, 258, 275,
314
Sedaitis, Judith B. 161
kaj disiĝo de 1111111111, 258, 275,
314 , 122, 129 Siedlaczek,
Iwona Agnieszka 187

Sirácky, Andrej 266, 272, 280, 282
skeptiko 59, 76, 104, 146, 234, 303, 322,
323

Škoda, Rastislav 276

Skultet, Aleksander 178

Skvortsov, Ivan-Sū251 Skvortsov,

Ivano-Spase1, Škoda,

Rastislav 276 Skultet,

Aleksander tana, Augustin

61 , 79 Smith,

George H. 4, 5, 8 Smith, Tanya 193

Smolkin, Viktorio 298, 321,

324 Snyder, Timothy 322,

324 Socialist Monist Union 62 Socio por

Sekulara Lernejo 186, 187, 188 Socio

por la Promocio de

Sekulara Kulturo 188,

189, 191 Soloviev, Vladimir 239

Spencer, Herbert 59, 79,

115 Spinoza, Benedict 244 Šrobár, Vavro

262 Stanosz, Barbara

191, 201 Starčević,

ante 34, 35 Štastn, Alfons 61 Streiks 61,

162, 162, Alfons 61, 61,

16, 162, Alfons, Alfons

61, AVUS, AVUS,

16, 36, 36 Štastn., 170 Stučka,

Pēteis 140, 141 Sudrabkalns, Jānis

141 Sutlić, Vanja 44

Sviták, Ivan 70-71, 80, 83

Świecka Polska (Laika Pollanda

Organizo) 192 Szabó,

Csaba 131, Sbóiza1, 131,

132, 132, 131, 132 , Miklós

129 Szántó, János 126,

135 Szántó, Ladislav 266, 273 Székely, Artúr 114, 135 Szimor

Tadeusz Kotrabiński Laika Kulturo

Societo 191

Tancher, Volodymyr 292, 301

Tasi, István 114

Thiron, Constantin 207, 209-211, 214

Thomson, Irene Taviss 316, 324

Tokarev, Sergej 246

Toland, Johano 244

Tolstoj, Leono 239

Tomka, Miklós 125-128, 132, 135-

136, 157

Tönnies, Ferdinando 37

Tóth, Helena 136

Twain, Marko 94

Tyrała, Radosław 194, 323

- Ugrinovitch, Dmitrij 246
 Ukrainka, Lesya 285-286
 Unio de Militantaj Ateistoj 289-291
 Unio de Nekredantaj Civitanoj 62, 66
 Upīts, Andrejs 141
- Vaišvilaitė, Irena 166
 Valašinas, Karolis 160
 Vámbéry, Ruzstem 119, 136
 Vardys, Vytautas S. 161
 Vári, László 131, 136
 Vašečka, Félix 272, 273
 Veduard2283 Veduard2283
 273, 273, 273, 273.
 5 Vértes, Róbert 124
 Vido, Roman 4, 8, 83
 Vitányi, Iván 124, 136
 Vizi, Szilveszter E. 129
 Vogt, Carl 238
 Voltaire 35, 59-60, 62, 67, 70, 94, 234,
 235
 Vörösváry, Ferenc 1167,
- Wagner, Rikardo 36
 Watson, Jacqueline 167
 Weber, Max 37
- Wiatr, Jerzy 191
 Willard, Aiyana K. 318,
 232-324
 Amantoj de Saĝeco (lyubomudry) 236
 Wittenberg, Jasono 136
 Witwicki, Władysław 184, 185
 Wohrab-Sahar, Monika 4, 8
 Wójcik, Dorota 192, 203
 Woleński, Jan 191
 Monda Kongreso de Liberpenso 61
- Yagiyayev, Illya 303
 Jaroslavskij, Emeliano 243, 253
 Yelensky, Viktor 303
 Yeryshev, Anatolij 293
 Junaj Militantaj Ateistoj 289
- Zágoni, Miklós 130
 Zakovič, Mikola 300
 Zdravomyslie (fondaĵo) 251
 Žiliukaitė, Rūta 167-168
 Znanie, All-Union Society 93-95, 245,
 246
 Zosin, Panait 207, 211-212, 214
 Zrinščak, Siniša 157, 158, 165
 Zuckerman, Phil 157, 170

Taylor & Francis Group
an informa business

Taylor & Francis eBooks

www.taylorfrancis.com

A single destination for eBooks from Taylor & Francis with increased functionality and an improved user experience to meet the needs of our customers.

90,000+ eBooks of award-winning academic content in Humanities, Social Science, Science, Technology, Engineering, and Medical written by a global network of editors and authors.

TAYLOR & FRANCIS EBOOKS OFFERS:

A streamlined experience for our library customers

A single point of discovery for all of our eBook content

Improved search and discovery of content at both book and chapter level

REQUEST A FREE TRIAL

support@taylorfrancis.com

 Routledge
Taylor & Francis Group

 CRC Press
Taylor & Francis Group